МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 20 грудня 2019 року)

Присвячена 55-й річниці
кафедри криміналістики та судової медицини

Київ
2019

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 20 грудня 2019 року)

Присвячена 55-й річниці
кафедри криміналістики та судової медицини

Київ
2019

УДК 343.98
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Никифорчук Д. Й., начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Самодін А. В., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Чорноус Ю. М., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Пясковський В. В., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Пашиєва А. С., науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 18 листопада 2019 року (протокол № 3)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

А437 **Актуальні** питання криміналістики [Текст] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 373 с.

УДК 343.98

© Національна академія внутрішніх справ, 2019

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ

Чернєй В. В. 13
Цуцкіридзе М. С. 14
Удалова Л. Д. 15
Стародубов І. В. 16
Армаш Н. О. 18

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Самодін А. В.
КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ:
ВІД ІСТОРІЇ ДО МАЙБУТНЬОГО 19
Авраменко О. Ю., ***Андрієвська Л. О.***
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 286 КК УКРАЇНИ 32
Амеліна А. С.
ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ 35
Ананьїн О. В.
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ РЕСУРСИ
У ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНИХ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ
ДОКУМЕНТІВ КРАЇН ЄС 37
Антонюк П. Є., Грига М. А.
ПАМ'ЯТІ ЗИНАЇДИ СЕМЕНІВНИ МЕЛЕНЕВСЬКОЇ 39
Антощук А. О., Курилін І. Р.
ВИКОРИСТАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ
ПРИ ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН 41
Арешонков В. В.
РІЗНОВИДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ 45
Атаманчук В. М., Волошин О. Г.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ МЕТОДОМ
ДНК-АНАЛІЗУ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ПРО ОСОБУ 47
Баулін О. В.
ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ:
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ 52
Бичков А. С., Гресь О. В.
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КР-СПЕКТРОСКОПІЇ
В ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ДОКУМЕНТІВ 55
Біленчук П. Д., Малій М. І.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ
КРИМІНАЛІСТИКИ І КІБЕРБЕЗПЕКИ
В НОВОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ 58

Біляков А. М., Ергард Н. М., Волобуєв О. Є.
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПРИ ВИЯВЛЕННІ МЕТАДОНУ 61
Бобро М. І.
ПРОБЛЕМА НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ 63
Бояров В. І., Коновалова Г. В.
ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ 66
Брисковьска О. М., Перушко М. О.
ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОРЯДКУ ЕКСПЕРТИЗ
В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВІДПОВІДНО
ДО ЗМІН В КПК УКРАЇНИ..... 69
Бурлака В. В.
ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ 72
Вакулик О. О.
ТАКТИКА ДОПИТУ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО
ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ 76
Ващук О. П.
ОКРЕМІ ПРИЙОМИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ
В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 79
Вельчинська О. В., Вельчинський В. В.
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ
ХІМІКО-ТОКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ
ПРИ ВИЯВЛЕННІ АЛІФАТИЧНИХ СПИРТІВ 81
Воробей О. В., Пелюшок В. Г.
ХАРАКТЕРНІ ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ 84
Гора І. В.
ВНЕСОК ПРОФЕСОРІВ В. П. БАХІНА ТА А. В. ІЩЕНКА
У СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ШКОЛИ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 87
Дурдинець М. Ю., Павлишин О. В.
ТЕОРІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО
АНАЛІЗУ..... 90
Жеребко О. І.
ПІДГОТОВКА ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ
В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ..... 93
Іваненко Т. Л.
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ДЛЯ ПІДРОБКИ РУКОПИСНИХ ПОЧЕРКІВ
І ПІДПИСІВ..... 95

Каркоцький І. О.
ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 98
Климчук М. П.
ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ОСОБИ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ 100
Коваленко В. В., Молчанов А. А.
ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ЧЛЕНА ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ АБО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ..... 104
Козицька О. Г.
ДАРКНЕТ З ТОЧКИ ЗОРУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ 107
Колесник В. А.
КРИМІНАЛІСТИКА – НЕ ЛИШЕ НАУКА, А Й СВОЄРІДНИЙ ПАМ'ЯТНИК КРИМІНАЛІСТАМ 110
Комар Ю. М.
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ» ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 113
Коршенко В. А.
ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕНЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 116
Кофанов А. В., Кофанова О. С.
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИМ ШЛЯХОМ НАПРЯМКУ ПОСТРІЛУ ПРИ СТРІЛЬБІ З ПІСТОЛЕТІВ ТА РЕВОЛЬВЕРІВ ВИГОТОВЛЕНИХ ІЗ СИЛУМІНУ АБО ЦАМу 118
Кофанова О. С., Кофанов А. В.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ РУЙНУЮЧИХ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСТАНІ ПОСТРІЛУ ПРИ СТРІЛЬБІ З ПРИЛАДІВ КОНСТРУКТИВНО СХОЖИХ З КОРОТКОСТВОЛЬНОЮ ГЛАДКОСТВОЛЬНОЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ..... 121

Левицький А. О.
ЯКІСНО ОТРИМАНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ – ЗАПОРУКА ПРОВЕДЕННЯ ВДАЛОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ..... 124
Лісогор В. Г.
ІННОВАЦІЇ В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ (АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ)..... 127
Літвінова О. В., Примак А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 128
Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСНАЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СУЧАСНИМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ..... 131
Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю.
СЛІДАМИ РОЗБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ..... 134
Максимів Л. В.
УЧАСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ 137
Марін Аріас Едгар Хосейович
ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ СЛІДІВ РУК 141
Матвієнко С. А.
ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ВИРІШЕННЯ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ ПИТАНЬ НАДАННЯ КАТЕГОРИЧНОГО ВИСНОВКУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ НЕПОВНІЙ СЛІДОВІЙ КАРТИНІ 144
Мотлях О. І.
РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ..... 148
Myrovska A., Patyk L.
SOME ASPECTS OF THE USE OF FORENSIC TECHNOLOGY 152
Нагайник Т. Г.
ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРУПА. ВСЕ НОВЕ – ЦЕ ВЖЕ ЗАБУТЕ СТАРЕ 157
Неганов В. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗАПЛАНОВОЇ ВИЇЗНОЇ РЕВІЗІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 159
Оперук В. І., Калинчук Х. А.
СЬОГОЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ ВИКРИТТЯ БРЕХНІ ЗА ДОПОМОГОЮ КЛАСИЧНОГО ПОЛІГРАФА ТА НОВІТНЬОГО «EYEDETECT»..... 163

Павлова Н. В.
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ» ТА «ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ» У КРИМІНАЛІСТИЦІ 166
Пиріг І. В.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ..... 169
Пілюков Ю. О.
ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 172
Плетенець В. М.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ У ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНТСВУ 175
Плетенецька А. О.
СУДОВО-МЕДИЧНА ОЦІНКА СИНДРОМУ СТРУШЕНОЇ ДИТИНИ..... 178
Поліщук І. Ю.
ПАМ'ЯТІ МОГО ВЧИТЕЛЯ, ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ ІЩЕНКА АНДРІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА (24.08.1951–26.04.2019) 181
Полтавський А. О.
І ЗНОВУ ПРО ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ФАНТОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В СВІТЛІ ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ..... 184
Полях А. М.
ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ЙМОВІРНІ РИЗИКИ ЙОГО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ У МЕДИЧНИХ ЦІЛЯХ 186
Приходько В. О.
ВІДЕОНАГЛЯД ТА ВІДЕОАНАЛІЗ, ЯК ДІЄВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ 190
Приходько Ю. П.
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЩОДО ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ 192
Пясковський В. В., Вовчек Д. В.
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОДАЛЬШОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ 196
Ременюк М. Ю.
ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ ПАПІЛЯРНИХ УЗОРІВ РІЗНИМИ МЕТОДАМИ ОСВІТЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ УЛЬТРАФІОЛЕТОВОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ..... 199

Рибальський О. В., Соловйов В. І., Чернявський С. С., Журавель В. В.
ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ІНСТУМЕНТАРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ 202
Рогатюк І. В.
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ 206
Саковський А. А., Жижин А. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 208
Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В.
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОМИЛОК ПРИ ПРОВЕДЕННІ ТА ФІКСАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 211
Семенов В. В.
ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО..... 214
Сербін М. М.
ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ 217
Сокиран Ф. М.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ В КРИМІНАЛІСТИЦІ 219
Сорока І. В.
ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ 222
Тутецька Н. В.
ЗНАЧЕННЯ АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПИСЬМА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 225
Федоренко О. А.
ГЕНЕЗИС ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 228
Фрідман-Козаченко М. М.
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ 230
Христян В. В.
ДЕЯКІ ШЛЯХИ УДОСКНАЛЕННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЇ..... 233

Чашницька Т. Г.
МОЖЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДЕОЗАПИСУ 236
Чернявський С. С., Юсупов В. В.
МІСЦЕ НАУКОВОЇ ШКОЛИ КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ У РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ
НАУКИ В УКРАЇНІ..... 239
Чорний М. В., Галан Н. В.
ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОШИРЕННЯ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ 243
Чорний М. В.
АУТОАГРЕСИВНІ ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ 246
Чорноус Ю. М.
РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В СТАНОВЛЕННІ
І РОЗВИТКУ КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ 248
Чуприна О. В.
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДОМЕДИЧНОЇ
ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 252
Шведова О. В., Толочко О. О.
ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ТА СПОСОБИ ФІКСАЦІЇ
СЛІДІВ РУК НА МІСЦІ ПОДІЇ..... 255
Щербакова Г. В.
ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ
Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ 258
Юнацький О. В.
СУДОВІ СИТУАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТИ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ 260
Яковлєв О. В., Лук'янчиков Б. Є.
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВИЯВЛЕННЯ
ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАТЕНТНИХ ВІДБИТКІВ
ПАЛЬЦІВ РУК ТА БІОЛОГІЧНИХ РІДИН 263

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бакал А. А.
ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ І ВИЛУЧЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ
СЛІДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 267
Безрученко К. В.
ПРОБЛЕМИ ДОПИТУ ЖІНОК – ПОТЕРПІЛИХ
ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ 270

Бідняк В. А.
ОСНОВНІ ВИДИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ
КОШТІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 272
Бойко Р. С.
УЧАСТЬ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА
В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ПРИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОДАХ
З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ 275
Болкун К. А.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ
ДЛЯ ВПІЗНАННЯ 277
Бортнійчук В. О.
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ 279
Войтович Є. М.
ПОНЯТТЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО
ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ 282
Ворожко Р. В., Мировська А. В.
СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ
ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 285
Жигадло М. П., Мировська А. В.
ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ПРОФАЙЛІНГУ – ЯК МЕТОДУ БОРОТЬБИ
ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ..... 287
Забродська Л. А.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 289
Загоровський Р. О.
ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ,
НА ЯКИХ ҐРУНТУЄТЬСЯ ВИРОК, ЯК ПІДСТАВИ
ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ 292
Замула Б. А.
ДО ПИТАННЯ ЗАСОБІВ ТА ЗНАРЯДЬ
УЧИНЕННЯ ВБИВСТВА 295
Іщенко Т. В.
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: КРИМІНАЛІСТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНЦЯ 297
Лапка В.-А. П., Воробей О. В.
НОВА СЕРІЯ ГРИВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО
БАНКУ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ..... 300

Левченко А. І.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ РУЧНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ 302
Листушенко Р. В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ 305
Максимчук І. М.
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ТРУПА ПІД ЧАС ЕКСГУМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОТРУЙНИМИ РЕЧОВИНАМИ 308
Мартинова М. В., Мировська А. В.
ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ 312
Печора К. В.
ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ 314
Піскунова А. О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА, ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЕКСПЕРТОМ 317
Радіонова М. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ 319
Семижон А. В.
ВИКОРИСТАННЯ РОЗРОБОК КОГНІТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ БРЕХНІ ПІД ЧАС ДОПИТУ 322
Синоверська Т. І.
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ 325
Сьоміна І. В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕСУВНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 328
Щербанюк В. М.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНИВ ВТЕЧУ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ 331

Новачук С. А.
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ……..334
Бондар С. В.
СФЕРА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ……..……..337
Томма Р. П.
ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ХОДУ І РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ……340
Князєв С. М.
НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……...342
Швець А. В.
ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ОТРУЙНИХ ТА СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН……345
Бігунець І. М.
ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ……..351
Хомич Д. О.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ……..354
Жук А. А.
ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ, ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ……..……357
Кушнєрьов В. М.
ОБЧИСЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ…….361
Грищенко О. В.
БАЛІСТИЧНИЙ ОБЛІК У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ……..….364
Романенко Т. В.
АЛГОРИТМ ДІЙ СЛІДЧОГО З РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ.....368
Важинський В. М.
КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНВЕСТУВАННЯ……371

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ

Чернєй Володимир Васильович
ректор Національної академії внутрішніх справ, генерал поліції другого рангу, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники конференції!

Від імені Вченої і науково-методичної рад та ректорату Національної академії внутрішніх справ вітаю учасників та гостей ювілейного зібрання!

Кафедра криміналістики та судової медицини академії має славетну багаторічну історію. Її освітня, наукова і винахідницька робота від часів спеціальної середньої школи, КВШ і вже в складі УАВС та НАВС, сприяє зміцненню авторитету академії, яка готується до відзначення свого 100-річчя. Сьогодні підрозділ широко відомий в освітянських колах як базовий у підготовці та підвищенні кваліфікації нової генерації правоохоронців. Надзвичайно вагомим є й творчий доробок кафедралів різних поколінь – представників потужних наукових шкіл.

У різні періоди серед її очільників і працівників імена видатних учених, досвідчених вітчизняних юристів, заслужених педагогів зі значним практичним досвідом. Без перебільшення, неоціненним є внесок у становлення та розвиток класичної й передусім прикладної, міліцейсько-поліцейської криміналістики, професорів з міжнародним визнанням Михайла Салтевського, Володимира Бахіна, Євгена Лук'янчикова, Юрія Жарікова, Володимира Кузьмічова, Андрія Іщенка, Віктора Весельського та багатьох інших.

«Перезавантаження» інституційної основи функціонування кримінальної юстиції, що вже не один рік активно триває в правовій площині, потребує подальшого суттєвого вдосконалення як форм, так і методів професійного навчання слідчих, дізнавачів, інспекторів-криміналістів і судових експертів.

Спільно з Головним слідчим управлінням, Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром та іншими зацікавленими службами МВС України і Національної поліції України, а також завдяки допомозі авторитетних міжнародних організацій академія активно опрацьовує варіанти посилення якості підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців криміналістичного спрямування, чому активно сприяє колектив профільної кафедри. Зусиллями колективу запроваджено цільові тренінги і квести з найбільш актуальних питань діяльності органів досудового розслідування, широко використовується досвід проведення занять на площадках Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи,

Київського міського центру судово-психіатричної експертизи, територіальних органів поліції, а також на базі створених в академії профільних навчально-тренувальних полігонів, кабінетів і лабораторій, зокрема у центральному корпусі та інститутах.

На основі узагальнення результатів досліджень видатних криміналістів різних часів та відповідного європейського досвіду авторськими колективами науковців і практиків підготовлено і видано серію аналітичних і методичних праць, коментарів і підручників, зокрема іноземною мовою. Розгорнуто розроблення унікальних приладів і технологій у галузі спеціальної та криміналістичної техніки і тактики, судової медицини з їх належним визнанням на державному рівні, про що свідчать охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності, серед яких десятки патентів і авторських свідоцтв.

Правозастосовна практика справедливо очікує від юридичної науки реальної допомоги у формуванні більш досконалої системи законодавства, розробленні рекомендацій нового покоління, адаптованих до потреб користувача. Тож пріоритетним у роботі кафедри має утвердитись активізація поєднання фундаментальних досліджень і прикладних розробок. Сподіваємось, що комплексний підхід до розгляду актуальних питань криміналістики, якісно нові погляди на синтез науки і практики, дадуть позитивні результати в оптимізації роботи правоохоронних органів, експертних і наукових установ, освітніх закладів.

Тож безумовно важливим є те, що збірник доповідей і повідомлень учасників конференції сприятиме пожвавленню наукової дискусії, а результати обговорення стануть підґрунтям для напрацювання конструктивних пропозицій.

Бажаємо всім плідної роботи!

Цуцкірідзе Максим Сергійович
заступник Голови Національної поліції – начальник Головного слідчого управління, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Шановні колеги!

Щиро вітаю професорсько-викладацький склад кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ з 55-річним ювілеєм!

Безперечним є те, що за цей час кафедра криміналістики та судової медицини зробила значний внесок у розвиток Національної академії внутрішніх справ, формування криміналістичних знань та всієї юридичної науки.

В умовах науково-технічного прогресу, впровадження високих технологій відбувається постійне вдосконалення злочинної діяльності. Нині слід констатувати посилення загроз кібертероризму, транснаціональних злочинів і фінансового шахрайства, проведення незаконних операцій з криптовалютами тощо. Все це вимагає якісного забезпечення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів слідчої, оперативно-розшукової та криміналістичної спеціалізацій. На цьому шляху нам завжди допомагали ваші професіоналізм, знання, досвід, а також потужний науковий та освітній потенціал.

Висловлюю впевненість, що кафедра криміналістики та судової медицини буде й надалі примножувати славетні традиції Національної академії внутрішніх справ у розвитку та функціонування відомчої освіти і науки.

Бажаю колективу кафедри творчих успіхів у справі підготовки та виховання висококваліфікованих спеціалістів для правоохоронних органів України, а Національній академії внутрішніх справ – подальшого розвитку на благо держави.

Удалова Лариса Давидівна
директор інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, заслужений професор Національної академії внутрішніх справ

Шановні колеги!

Сьогодні кафедра криміналістики та судової медицини відзначає 55-річчя з дня свого створення у складі Національної академії внутрішніх справ. Відзначення цієї дати – чудова нагода вшанувати самовіддану творчу працю науково-педагогічних працівників цієї кафедри.

Упродовж свого становлення і розвитку кафедра криміналістики та судової медицини стала важливим центром розробки сучасних прогресивних технологій, форм і методів навчання, а сьогодні – створює умови для вільного формування новітніх уявлень про розвиток науки криміналістики.

Впевнена, що досвід вчених-криміналістів цієї кафедри, її досвідчених професорів у поєднанні з творчим азартом молодих вчених дозволять примножити досягнення кафедри, створювати не тільки оригінальні лекції, ґрунтовні підручники, навчальні посібники, а й впроваджувати інноваційні підходи організації освітнього процесу у поєднанні теорії з судово-слідчою практикою.

Щиро вітаю колектив кафедри криміналістики та судової медицини з 55-річчям та бажаю колективу кафедри нових здобутків на науковій та освітянській ниві, невичерпної творчої наснаги, добра, миру, здійснення задумів і прагнень.

Нехай вас оминають негаразди та непорозуміння, а яскрава зірка удачі освітлює ваш шлях. Здоров'я та успіхів вам на благо українського народу та розвитку Національної академії внутрішніх справ!

Стародубов Ігор Вадимович
президент ВГО «Союз експертів України»

Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України» вітає колектив кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ з 55-ряччям від дня заснування

Завдячуючи самовідданій праці не одного покоління викладачів, кафедра криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ відома серед правників як осередок сучасної юридичної думки, методичних підходів та навчальних технологій.

Кафедра завжди славилася своїми представниками – справжніми фахівцями своєї справи. У різні часи на кафедрі працювали заслужені юристи України доктор юридичних наук, професор Ю.Ф. Жаріков, доктор юридичних наук, професор В.П. Кологривов, доктор юридичних наук, професор В.С. Кузьмічов, доктор юридичних наук, професор А.В. Іщенко. Першим начальником кафедри криміналістики був П.М. Назаров. В подальшому кафедру очолювали ціла плеяда вчених-криміналістів – доктор юридичних наук, професор М.В. Салтєвський, доктор юридичних наук, професор В.П. Бахін, доктор юридичних наук, професор Є.Д. Лук'янчиков, професор П.Д. Біленчук та інші. Це створило міцний фундамент науково-дослідної роботи кафедри на десятиріччя вперед.

Освітня діяльність викладачів кафедри безсумнівно орієнтується на студента, його фахову підготовку. Цьому сприяють різні форми навчання та підходи до опанування професією. Одним з таких методів є створення та розвиток на кафедрі криміналістичного музею, для якого протягом тривалого часу збиралися цікаві експонати, пов'язані з розкриттям злочинів працівниками органів внутрішніх справ України.

Ми впевнені, що наукові відкриття, які допоможуть підвищити рівень законності в нашій державі, з'являтимуться саме у Ваших стінах.

Армаш Надія Олексіївна
заступник директора Центру судової експертизи та експертних досліджень ДП «Інформаційні судові системи» Державної судової адміністрації

Центр судової експертизи та експертних досліджень ДП «Інформаційні судові системи» Державної судової адміністрації щиро вітає колектив кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ із визначною подією – 55-ряччям від дня заснування

У нелегких умовах сьогодення ви самовіддано продовжуєте почесну справу виховання молоді і сприяєте становленню високоосвіченого покоління правників.

За 55 років продуктивної роботи кафедра криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ здобула високий авторитет у науковій спільноті. Роботодавці з готовністю зустрічають молодих фахівців, які мають високі знання та навички завдяки професіоналізму викладачів кафедри.

Сьогодні ви вправі пишатися історією кафедри, іменами талановитих викладачів і вдячних випускників, які успішно працюють в Україні. Завдяки ефективному використанню здобутого досвіду й освоєнню нових професійних горизонтів в галузі криміналістики та судової медицини, ви може з упевненістю дивитися у майбутнє і досягати нових висот.

У кафедри чимало досягнень у всіх напрямках, але головне – згуртований дружний професійний колектив, завжди готовий креативно вирішити будь-яке поставлене завдання! Зичимо колективу кафедри міцного здоров'я, довголіття, щастя, творчої наснаги на благо освіти, науки та майбутнього нашої Вітчизни!

Самодін Артем Володимирович,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КАФЕДРА КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ: ВІД ІСТОРІЇ ДО МАЙБУТНЬОГО

Історичні аспекти діяльності кафедри криміналістики та судової медицини висвітлювалась у наукових, публіцистичних та довідкових виданнях, зокрема у працях доктора юридичних наук, професора А.В. Іщенка у монографії «Методологічні аспекти криміналістичних наукових досліджень» (2003 р.) [5], довідкових виданнях «Кафедрі криміналістики та судової медицини 45 років (1964–2009) (2009 р.) [6] та «Летопись криминалистики» (2016 р.) [2], а також у монографії його учня, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника В.В. Юсупова «Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях (2018 р.) [17], у наукових статтях та публікаціях докторів юридичних наук, професорів П.В. Цимбала, С.С. Чернявського та Ю.М. Чорноус, обговорювалася у тематиці виступів на Міжнародній науково-практичний конференції до 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 8 листопада 2017 р.), Міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.), Міжнародній науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професорів В.П. Бахіна, В.К. Лисиченка, І.Я. Фрідмана «Реформування кримінального провадження в Україні : кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (м. Ірпінь, 19 квітня 2019 р.).

Загалом, варто згадати, що у 1964 році на базі кафедри оперативної роботи і криміналістики була створена самостійна кафедра криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР. З роками наш навчальний заклад змінював статус та назву: з 1992 р. – Українська академія внутрішніх справ; з 1996 р. – Національна академія внутрішніх справ України; з 2005 р. – Київський національний університет внутрішніх справ, а з 2010 р. – Національна академія внутрішніх справ.

Першим керівником кафедри криміналістики був ветеран Другої світової війни, фахівець-практик П.М. Назаров [6, с. 20]. Згодом, у 1971 році керівником кафедри було призначено доктора юридичних наук, професора М.В. Салтєвського. Творчий потенціал Михайла Васильовича дозволив йому досліджувати актуальні проблеми науки криміналістики, зокрема методичні та правові

проблеми встановлення групової приналежності у судовій експертизі, а також започаткувати розвиток наукової школи відеофоноскопічних досліджень. Наукова спадщина складає понад 220 наукових праць, включаючи 10 монографій, 4 підручника та 15 навчальних посібників, наукові статті та доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях [9, с. 16]. Не можна оминути й його участь у створенні спеціалізованого криміналістичного класу (згодом – Музей криміналістики, нині – Музей МВС Національної академії внутрішніх справ). [14, с. 362].

У 1979–1985 роках кафедру очолював доктор юридичних наук, професор В. П. Бахін. Особливої уваги заслуговує великий творчий талант Володимира Петровича, адже за понад п'ятдесят років науково-педагогічної діяльності він створив власну наукову криміналістичну школу, підготував 11 докторів та понад 40 кандидатів юридичних наук у сфері криміналістики [11, с. 259]. Цей видатний вчений-криміналіст є автором більше 200 наукових праць, із яких 3 монографії, 12 розділів у підручниках з криміналістики, 18 навчальних посібників, з проблем криміналістики, криміналістичної тактики і методики, судової експертизи [12, с. 470]. Очевидним є вагомий внесок В.П. Бахіна в розроблення проблеми використання досягнень криміналістики в оперативно-розшуковій діяльності, організації і тактики оперативного пошуку та розшуку під час розкриття злочинів [3, с. 409].

Згодом, кафедру очолювали та розвивали науковий потенціал криміналістичної школи нашої академії, доктор юридичних наук, професор Є.Д. Лук'янчиков (1985 – 1993) та кандидат юридичних наук, доцент П.Д. Біленчук (1993–1996). Вони і сьогодні активно підтримують дружні зв'язки із науково-педагогічним складом кафедри, співпрацюють із академічною спеціалізованою вченою радою Д 26.007.05 (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), систематично приймають участь у науково-практичних конференціях, які проводяться на базі академії з проблем криміналістики та судової експертології, маючи при цьому досить широке коло наукових інтересів: інформаційне забезпечення розслідування; організаційні, правові та тактичні основи розслідування; організація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів; особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх; особливості експертного дослідження об'єктів прав інтелектуальної власності (Є.Д. Лук'янчиков) [10]; різноманітні аспекти криміналістики та дотичних до неї сфер права й окремих галузей знань, зокрема інформаційно-комунікаційне право, нейробіоніка, криміналістична кібернетика, електронні інформаційні та комп'ютерні технології, судова антропологія та комп'ютерна психофізіологічна діагностика і прогнозування поведінки людини у сфері судочинства (П.В. Біленчук) [1].

У1996–2004 роках кафедру очолював доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки В. С. Кузьмічов. За час керівництва Володимира

Сергійовича, кафедра криміналістики стала в академії науковим осередком криміналістичної науки, до навчального процесу активно залучалися досвідчені вчені та практики, а музей криміналістики фактично став основою формування багатофункціонального музею Міністерства внутрішніх справ України. Головними напрямами його наукових досліджень стали методологічні засади криміналістики, проблеми слідчої діяльності, розробка та удосконалення криміналістичних засобів та методів, удосконалення окремих видів злочинів, питання міжнародного співробітництва, а також є одним із авторів винаходу окремого напряму судової балістики [16, с. 7, 10]. Під керівництвом Володимира Сергійовича захищено 2 докторські та понад 20 кандидатських дисертацій, а власний науковий доробок складає понад 200 наукових та навчально-методичних праць.

У 2004–2015 роках кафедру керівництво кафедрою здійснював кандидат юридичних наук, професор В.К. Весельський, який самостійно та у співавторстві підготував понад 80 публікацій, яких 59 праць наукового та 21 навчально-методичного характеру, 11 посібників і понад 60 статей. Особливим є внесок Віктора Казимировича у підготовку науково-педагогічних кадрів, адже за час його керівництва кафедрою близько 150 ад'юнктів і здобувачів захистили кандидатські дисертації, що становить більшу частину від усіх праць, захищених за всю історію діяльності кафедри. [4, с. 392]. Безпосередньо під його науковим керівництвом за різноманітною криміналістичною тематикою підготовлено понад 30 кандидатів юридичних наук [7, с. 266].

З березня 2016 року завідувачем кафедри призначено кандидата юридичних наук, доцента А.В. Самодіна.

У своїй історії сучасна кафедра криміналістики та судової медицини пройшла декілька організаційно-штатних змін, зокрема у 1971 р. на кафедрі криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф.Е. Дзержинського була створена секція спеціальної техніки, яка у 1984 р. секція спеціальної техніки була переведена на кафедру оперативної роботи.

До 1982 року курс судової медицини і судової психіатрії викладався запрошеними фахівцями Київського обласного бюро судово-медичної експертизи кандидатами медичних наук Б.З. Кабаковим, М.М. Хаїтом, А.С. Лісовим та співробітниками міської психоневрологічної лікарні ім. І.П. Павлова доктором медичних наук, професором С.М. Лівшицем і кандидатом медичних наук Г.А. Кравчуком, а з 1983 р. за цим напрямом на кафедрі працювали кандидат медичних наук, доцент А.І. Марчук та з 1989 р. – кандидат медичних наук А.В. Гудзенко. Після уведення у 1991 р. в освітні дисципліну «Долікарська допомога», для її викладання якої було запрошено М.М. Пащенка, до цього головного хірурга Управління охорони здоров'я МВС України.

З 1992 року від кафедри криміналістики відокремлюються дисципліни судово-медичної спрямованості та створюється самостійна кафедра судової медицини, яку очолив А.І. Марчук. Водночас, вже у квітні 2010 році в академії відбулось об'єднання криміналістичного та судово-медичного напрямів у складі кафедри криміналістики та судової медицини, яку вона має і донині.

У різні часи на кафедрі працювали заслужені юристи України Ю.Ф. Жаріков та В.П. Кологривов, заслужений працівник освіти України П.Ю. Тимошенко та досвідчені практичні працівники та науковці В.І. Галаган, Г.І. Прокопенко, В.Б. Шевченко, В.В. Зубрійчук, О.С. Нарусевич, О.О. Алєксєєв, О.В. Александренко, В.Я. Радецька, С.М. Зав'ялов, М.М. Феськов, О.К. Сівальов, Ю.Б. Комаринська, Ю.В. Терещенко, Л.Г. Шарай та інші, які щедро ділися досвідом своєї роботи.

Досить плідною та результативною за напрямом домедичної підготовки, сьогодні, продовжується співпраця з доктором медичних наук, професором В.В. Стеблюком, який тривалий час працював на кафедрі професором, а сьогодні є заступником начальника Української військово-медичної академії з клінічної роботи, адже у січні 2020 року вийде друком, рекомендоване до друку Вченою радою академії, друге видання підручника «Домедична допомога» за його загальною редакцією.

Окремим рядком у розвиток криміналістичних шкіл кафедри варто вписати творчі та особисті здобутки доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України А.В. Іщенка. Про визнання наукових здобутків Андрія Володимировича свідчать не лише наукові звання,регалії, ордени та медалі, а й сформована ним наукова школа – п'ять докторів наук і понад 35 кандидатів юридичних наук в Україні, один – у Грузії, основними напрямами досліджень якої є

методологічні проблеми криміналістики та судової експертології, криміналістичне забезпечення практики протидії злочинності, наукове забезпечення криміналістичних досліджень, методика розслідування окремих видів злочинів. Учений залишив ґрунтовну наукову спадщину, адже став автором і співавтором понад 240 наукових і навчально-методичних праць,серед них – 9 монографій, 2 підручники, 40 навчальних посібників, наукові статті, опубліковані у виданнях України, Азербайджану, Білорусі, Молдови, Польщі, численні довідкові видання. Тепер справа літописця-криміналіста живе у його працях, продовжується у дослідженнях його учнів, колег, послідовників, адже найкращі роки життя і творчості А. В. Іщенко віддав Національній академії внутрішніх справ [13, с. 100]. Лейтмотивом творчого життя Андрія Володимировича стало довідкове видання «Летопись криминалистики: даты, факты, имена» (2016), друге видання якого зараз готується до друку.

На теренах наукової школи кафедри, продовжувачами її славетних криміналістичних традицій у своєму науковому пошуку стали понад 200 ад'юнктів, аспірантів та докторантів, а також відомих

науковців, які сьогодні працюють та працювали у різні часи у складі кафедри та в структурних підрозділах академії. Тематика їх наукових досліджень відображає нагальні потреби теорії криміналістики та практики протидії злочинності, а більшість із них присвячена проблемам, які розглядалися в Україні вперше. Йдеться, наприклад, про дослідження звукозаписуючих пристроїв (Л.І. Громовенко); аналіз-синтез мови людини (Ю.Ф. Жаріков); засад отримання вербальної інформації під час розслідування (Л.Д. Удалова); розслідування злочинів у сфері банківського кредитування (С.С. Чернявський); методики розслідування злочинів у сфері будівництва (А.П. Запотоцький); криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці (О.В. Таран); інструментальної діагностики вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні (О.І. Мотлях); теорії та практики криміналістичної інформатики (В.Г. Хахановський); позавидові методики розслідування злочинів (Б.Є. Лук'янчиков); розслідування фальшивомонетництва (В.С. Мацишин); проблеми мови криміналістики (В.Я. Радецька, В.М. Атаманчук); розслідування торгівлі людьми (В.В. Пясковський); криміналістичну характеристику сексуальних вбивств (А.В. Старушкевич); розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів (Л.Г. Шарай); використання ДНК-аналізу у розслідуванні злочинів (Н.М. Дяченко); науково-технічне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з вибухами (М.В. Кобець); розслідування терористичних актів (В.В. Литвин); використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів (А.В. Мировська); злочинів прихованих інсценуваннями (Ю.Б. Комаринська, А.А. Саковський); криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, слідчої діяльності та міжнародного співробітництва (Ю.М. Чорноус); історії криміналістики (В.В. Юсупов).

Особливу роль в організації навчання у здобувачів вищої освіти відіграє, створений за ініціативою ректорату і Вченої Ради академії Музей МВС Національної академії внутрішніх справ. У продовж майже всієї історії діяльності кафедри для нього збиралися цікаві експонати, пов'язані з розкриттям кримінальних правопорушень, а також висвітленням наукових досягнень у галузі криміналістики. Загалом сьогодні накопичено та демонструється понад 4000 різноманітних експонатів. Це речові докази із реальних місць події, знаряддя вчинення злочинів, холодна та вогнепальна зброя, вибухові пристрої, наркотичні засоби, підроблені документи та фальшиві гроші, криміналістична техніка у ретроспективному її висвітленні. Значна увага в експозиціях приділена основним етапам розвитку окремих напрямів криміналістичної науки та практики.

Сьогодні, на кафедрі криміналістики та судової медицини працюють 26 науково-педагогічних працівників (із яких 7 – за сумісництвом), серед яких 2 доктори та 19 кандидатів юридичних наук, 4 кандидати медичних наук, вчені звання мають 17 науково-

педагогічних працівників, зокрема професора – 1, доцента – 14, старшого наукового співробітника – 2, 3 – заслужені юристи України.

Кафедра криміналістики та судової медицини, відповідно до Положення про кафедру криміналістики та судової медицини (наказ НАВС від 09.07.2018 № 968 «Про затвердження положень про кафедри НАВС»), з дотриманням вимог Конституції України, антикорупційного законодавства, нормативно-правових актів, які регламентують організацію освітнього процесу в Національній академії внутрішніх справ та порядок підготовки фахівців у закладах вищої освіти МВС України, а також з врахуванням функціональних обов'язків науково-педагогічних працівників, виконує завдання, щодо:

– реалізації освітньо-професійних, освітньо-наукових програм, навчальних планів підготовки, навчально-тематичних планів первинної професійної підготовки поліцейських, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців;

– вироблення єдиної концепції втілення змісту освіти за дисциплінами, які викладаються кафедрою, з метою поєднання теоретичного навчання із практичною спрямованістю підготовки фахівців;

– організації та здійснення освітнього процесу шляхом формування наукового змісту й практичного спрямування кожної навчальної дисципліни;

– здійснення контролю та аналізу якості знань та вмінь через систему усіх видів контролю, атестації, процедури захисту дипломних робіт;

– розробки й систематичного оновлення науково-методичного забезпечення з навчальних дисциплін, що викладаються кафедрою, їх мультимедійного супроводу, електронних навчальних посібників (підручників);

– розробки і впровадження нових форм, методів і технологій навчання, у тому числі дистанційного та змішаного навчання;

– керівництва науково-дослідною роботою здобувачів вищої освіти;

– організації роботи наукових гуртків, проведення олімпіад, «круглих столів», конференцій, конкурсів за профілем діяльності кафедри;

– організації педагогічного контролю науково-педагогічної діяльності працівників у формі пробних, показових і відкритих занять з подальшим обговоренням на засіданні кафедри;

– вивчення, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду та юридичної практики з метою підвищення наукового рівня, професійної культури та педагогічної майстерності працівників кафедри;

– керівництва підготовкою кандидатських дисертаційних досліджень, консультування докторантів, рецензування, обговорення

представлених досліджень на засіданнях кафедри і міжкафедральних семінарах;

– підготовки відгуків, рецензій на дисертації та автореферати дисертацій за профілем кафедри, які надійшли до академії;

– організації взаємодії з іншими навчальними закладами, проведення спільних засідань кафедр, «круглих столів», підготовка та видання наукової та навчально-методичної літератури;

– експертної діяльності щодо підготовки документів, які надходять з Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, інших центральних органів виконавчої влади а також організацій, окремих громадян та громадських організацій;

– розробки відповідних документів щодо науково-методичного забезпечення освітньої і наукової діяльності закладів вищої освіти системи МВС України;

– підготовки, рецензування і видання навчальної, наукової, методичної літератури (підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, фабул практичних задач, словників, довідників, дослідницьких завдань, методичних розробок тощо) з проблем юридичної освіти та правоохоронної діяльності для системи МВС України та інші.

Організацію освітнього процесу за напрямом криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Слідчий огляд», «Особливості розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», «Інновації у криміналістиці», а також у системі підвищення кваліфікації поліцейських в інституті підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації ефективно забезпечують:професор, доктор юридичних наук, лауреат премії Президента України Ю.М. Чорноус, доктор юридичних наук, доцент І.В. Рогатюк, кандидати юридичних наук, доценти В.В. Пясковський, Ф.М. Сокиран, А.М. Полях, Мировська А.В., А.А. Саковський, І.Р. Курилін, О.О. Вакулик, Л.Л. Патик, В.Г. Лісогор, В.В. Семенов; кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник В.С. Мацишин, кандидати юридичних наук П.Є. Антонюк, А.О. Антощук, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, І.В. Сорока, С.Є. Петров, А.С. Бичков, Н.О. Кононенко. За напрямом домедичної підготовки, судової медицини та психіатрії – кандидати медичних наук, доценти О.В. Чуприна, О.О. Несен, М.В. Чорний, кандидат медичних наук Н.Ю. Васильєва та старший викладач Т.Г. Нагайник, а службовий документообіг кафедри забезпечує старший лаборант І.В. Ковтонюк.

У межах основних завдань кафедри колектив постійно співпрацює з органами досудового розслідування Національної поліції, структурними підрозділами Експертної служби МВС України, фахівцями-експертами Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. Викладачі систематично проходять стажування у експертно-криміналістичних, слідчих та оперативних підрозділах Головних управлінь Національної поліції України у м. Києві та

Київській області, а курсанти із захопленням відвідують виїзні заняття до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи та Київського міського центру судово-психіатричної експертизи.

Особливої уваги заслуговує співпраця науковців кафедри із кафедрами криміналістичного спрямування закладів вищої освіти, зокрема Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Одеська юридична академія», Національного університету «Києво-Могилянська академія», Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», Академії адвокатури України, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, Університету державної фіскальної служби України,Національної академії служби безпеки України, Національної академії прокуратури України, кафедрою судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, а також зі всіма відомчими закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання, які готують поліцейських.

Науково-педагогічний склад кафедри постійно підвищує власний професійний рівень в інституті підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ, проходить стажування у практичних підрозділах, приймає участь у міжнародних семінарах за участю іноземних фахівців, зокрема, щодо організація первинної професійної підготовки співробітників патрульної поліції (Вакулик О.О.), поліцейських тактик та методик розслідування (Антощук А.О., Комаринська Ю.Б.), протидії навмисному неналежному поводженню в світлі Європейської конвенції з прав людини (Самодін А.В., Пясковський В.В., Мировська А.В., Антонюк П.Є., Патик Л.Л., Нікітіна-Дудікова Г.Ю.), використання новітніх технічних засобів в оперативно-службовій діяльності підрозділів кримінальної поліції (Самодін А.В., Пясковський В.В., Чорноус Ю.М., Мировська А.В.), розслідування особливо тяжких злочинів (детективів) та нових психоактивних речовин за сприяння Консультативної Місії Європейського Союзу в Україні (Самодін А.В.).

Вже традиційно кафедрою криміналістики та судової медицини спільно із кафедрою криміналістичного забезпечення та судових експертиз проводяться щорічні конференції з проблем криміналістики та судової експертології, які збирають у гостинних стінах навчально-наукового інституту № 2 академії вчених-криміналістів, фахівців-експертів, представників Національної поліції України та інших правоохоронних органів.

Науково-педагогічним складом кафедри криміналістики опубліковано понад двох тисяч публікацій, у тому числі й виданнях іноземних держав, з різноманітних проблем науки криміналістики,

кримінального процесу, удосконалення законодавчої практики, організації наукових досліджень, підвищення ефективності слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики. Працівники кафедри постійно залучаються до рецензування наукових та навчальних видань. Тільки за останні п'ять років було прорецензовано та рекомендовано до друку понад 60 монографій, підручників та посібників, науково-методичних матеріалів, отримано понад 20 авторських свідоцтв на твір та патентів на помислів зразок і корисну модель. У складі авторських колективів академії взято участь у підготовці практичного видання «Участь спеціаліста в огляді місця події: Довідник інспектора-криміналіста», «Дії поліції у разі виявлення зброї та вибухових пристроїв або слідів їх застосування». З метою забезпечення проведення занять з курсантами та студентами академії іноземною (англійською) мовою підготовлено та видано навчальний посібник «The basics of criminalistics: Educational manual» (Основи криміналістики) та створено мультимедійні презентації для їх відтворення з використанням можливостей інтерактивної дошки. У грудні поточного року до 100-річчя нашого навчального закладу вийшло друком й друге видання кафедрального підручника «Криміналістика», який підготовлений авторським колективом академії у співавторстві з провідними фахівцями-криміналістами України.

Науковці кафедри систематично приймають участь у експертизі дисертацій, підготовці відгуків на автореферати, приймають участь у роботі міжкафедральних, присвячених обговоренню дисертаційних робіт. Враховуючи певні наукові здобутки членів кафедри, вони залучалися та залучаються до роботи у спеціалізованих вчених радах з захисту дисертацій. Науковці кафедри в різні часи були запрошені до роботи у спеціалізованих вчених радах з захисту дисертацій України та інших держав. Зокрема йдеться про представництво у спеціалізованих вчених радах з захисту дисертацій у Бакинському державному університеті Республіки Азербайджан (Іщенко А.В., Кузьмічов В.С.); Тбіліського університету Республіки Грузія (Іщенко А.В.); Харківського національного університету внутрішніх справ (Іщенко А.В.); Львівського державного університету імені І.Я. Франка (Іщенко А.В.); Львівського державного університету внутрішніх справ (Іщенко А.В.); Академії адвокатури України (Лук'янчиков Є.Д.); Національної академії Служби безпеки України (Іщенко А.В., Кузьмічов В.С.); Національної академії внутрішніх справ (Іщенко А.В.). У теперішній час професор кафедри Чорноус Ю.М. працює у двох спеціалізованих вчених радах з захисту дисертацій Національної академії внутрішніх справ.

Про певний науковий авторитет вчених кафедри криміналістики свідчить і те, що її співробітники постійно виступають як офіційні опоненти на засіданнях практично всіх спеціалізованих рад держави, де відбуваються захисти дисертацій зі спеціальності 12.00.09 –

кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

З метою вдосконалення підготовки поліцейських у закладах вищої освіти МВС України посилюється підготовка фахівців з криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції України та Експертної служби МВС України й у Національній академії внутрішніх справ, адже саме цей напрям займає важливе місце в системі заходів, спрямованих на реалізацію Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України.

За таких умов, для забезпечення якісної практичної підготовки здобувачів вищої освіти в академії, за підтримки ректорату і Вченої ради, кафедрою прийнято участь у створенні та паспортизації навчально-тренувальних полігонів на базі центрального корпусу НАВС (пл. Солом'янська, 1): «Нарколабораторія та наркопритон»; «Зелена кімната»; «Кабінет службової особи та кімната пред'явлення особи для впізнання поза візуальним спостереженням»; «Банківська установа»; «Житлова кімната», на базі навчально-наукового інституту № 1 (с. Віта Поштова) – «Місце дорожньо-транспортної події», а також багатофункціонального навчально-тренувального комплексу «Солом'янський районний суд м. Києва». Щодо зазначених навчальних об'єктів кафедрою прийнято участь у створенні презентаційних відеороликів з розміщенням у мережі Інтернет.

Специфіка форм і методів криміналістичної підготовки юристів за слушним твердженням В.П. Бахіна, Є.М. Моісеєва, А.В. Іщенка та О.О. Алєксєєва у розрізі концепції криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України [8], обумовлена особливостями предмету криміналістики, яка перш за все акумулює та надає знання про елементи криміналістичної характеристики злочинів, криміналістичну техніку, тактику проведення слідчих (розшукових) дій, а також методику розслідування кримінальних правопорушень (злочинів). Водночас, ефективність реалізації форм теоретичного (ідеального) та практичного (реалістичного) вирішення завдань криміналістики як навчальної дисципліни безпосередньо залежить від контингенту тих, кого навчають, викладацького складу та умов процесу навчання. Актуальність таких підходів підтверджується й сьогодні, оскільки дійсно, знання та уміння, наприклад, у частині правил та тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій повинні отримуватись не лише вивченням окремих положень науки криміналістики, а здебільшого шляхом їх відпрацювання в умовах максимально наближених до реальності, подекуди штучно ускладнених викладачем, на підставі сучасної судово-слідчої практики.

У зв'язку із цим, у взаємодії зі загально академічними кафедрами кримінального процесу, кримінального права, юридичної психології, а також кафедрою криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 у продовж

2019 року розроблено та апробовано за участю фахівців-практиків програми тренінгів з елементами поліцейського квесту з найбільш важливих питань слідчої та експертно-криміналістичної діяльності, зокрема: «Огляд місця події», «Дії слідчо-оперативної групи під час огляду місця події за фактом незаконного обігу наркотичних засобів», «Дії слідчо-оперативної групи під час огляду місця події за фактом нападу на банківську установу», «Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», «Допит малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування», які проводяться з курсантами та студентами з використанням можливостей зазначених навчальних об'єктів. При цьому, для запровадження практично-орієнтованого оцінювання рівня знань та вмінь здобувачів вищої освіти апробовано форму прийняття екзамену з криміналістики з відпрацюванням ситуаційних завдань у формі поліцейського квесту на навчально-тренувальних полігонах.

З метою результативності впровадження змішаної форми навчання та якісного забезпечення освітнього процесу з навчальних дисциплін криміналістичного та судово-медичного спрямування кафедрою за останні два роки оновлено відповідне навчально-методичне забезпечення, наповнено дидактичними матеріалами програмний комплекс «Дистанційні курси» за 32 напрямами, створено 5 мультимедійних навчальних посібників, та прийнято участь у формуванні 3 автоматизованих робочих місця (експерта з трасологічних досліджень, експерта вибухотехніка, слідчого – спільно з профільними кафедрами), які розміщено на офіційному веб-порталі академії.

Адже дійсно, важливим є формування в здобувачів умінь і навичок використання засобів криміналістичної техніки, інших науково-технічних засобів; забезпечення впровадження в освітній процес сучасного програмного забезпечення, напрацювання вмінь користуватися базами даних і відомчими інформаційними ресурсами в режимі он-лайн, виконання конкретних практичних завдань за їх допомогою тощо [15, с. 12].

У свою чергу, з метою належного забезпечення освітнього процесу, враховуючи зміни, що відбулися в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України, інноваційний розвиток техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування, оновлюється та впорядковується фільмотека навчальних відеозаписів криміналістичного спрямування, а також розробляються сценарії зйомок навчальних відеофільмів щодо особливостей виявлення, фіксації та вилучення окремих категорій слідів кримінального правопорушення, зокрема на черговому засіданні науково-методичної ради академії у грудні поточного року презентовано новий навчальний відеофільм «Прилад для вилучення пилових слідів «Пошук ПС».

Водночас, враховуючи суттєві здобутки кафедри в освітянській та наукових сферах, з метою реалізації Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки, перед її науково-педагогічним складом сьогодні стоїть чимало завдань з метою подальшого вдосконалення підготовки фахівців із криміналістичного та експертного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції та Експертної служби МВС України. Зокрема, щодо подальшого покращення якості та практичної спрямованості викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, запровадження в освітній процес тренінгів, сучасних інноваційних технологій з використанням навчально-тренувальних полігонів, спеціалізованих лабораторій та кабінетів; продовження практики проведення виїзних занять та залучення до проведення бінарних практичних занять фахівців-практиків; зміцнення навчально-методичного забезпечення та матеріально-технічної бази криміналістичної підготовки фахівців; методичного та наукового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням; всебічний розвиток та впровадження в освітній процес активних та інтерактивних форм і методів навчання, сучасних інформаційних та інноваційних технологій, міждисциплінарних зв'язків, спрямованих на формування в учасників освітнього процесу загальнокультурних, світоглядних та професійних компетенцій; науковий супровід впровадження наукових розроблень у практичну діяльність органів МВС і Національної поліції, а також у освітній процес наукових розробок за пріоритетними напрямами протидії найнебезпечнішим видам злочинів, організації і тактики застосування інформаційно-аналітичного забезпечення слідчої діяльності; забезпечення академічної доброчесності, у межах виконання функціональних обов'язків науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти; розроблення та актуалізація мережевих мультимедійних дидактичних засобів, зокрема мультимедійних підручників, навчальних посібників, курсів відео лекцій, презентацій, електронних довідників працівників Національної поліції.

Саме такі завдання, у межах основних напрямів діяльності, буде виконувати науково-педагогічний склад кафедри криміналістики та судової медицини, відповідно до стратегічних напрямів реформування не тільки відомчої освіти та науки, а й національної юридичної освітньої галузі у цілому, зберігаючи й розвиваючи кращі традиції Національної академії внутрішніх справ.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://eu.univ.kiev.ua/departments/yurydychnyy-fakul%60tet/bilenchuk-petro-dmytrovych/

2. Ищенко А.В. Летопись криминалистики : даты, факты, имена. Киев, 2016. 384 с.

3. Іщенко А.В., Цимбал П.В., Чернявський С.С. Пам’яті вчителя (присвята здобуткам доктора юридичних наук, професора В.П. Бахіна).*Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104) С. 402-410.

4. Іщенко А.В., Чорноус Ю.М. Пам’яті колеги (кандидата юридичних наук, професора Весельського В.К.). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104) С. 389–397.

5. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. / за ред. І.П. Красюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.

6. Іщенко А.В., Весельський В.К. Кафедрі криміналістики КНУВС 45 років (1964-2009): довідкове видання: Київ: Київський нац. ун-т. внутр. справ, 2009. 138 с.

7. Іщенко А.В., Цимбал П.В. Пам’яті кандидата юридичних наук, видатного ученого-криміналіста Віктора Казимировича Весельського присвячується. *Міжнародний юридичних вісник*: збірник наук. праць Нац. ун-ту держ. податкової служби України. Вип. 2 (4), 2016. Ірпінь, 2016. С. 265-269.

8. Концепція криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ / В.П. Бахін, Є.М. Моісеєв, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв. Київ: Національна акад. внутр. справ України, 2001. 32 с.

9. Корж В. П. В качестве предисловия. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 13–16.

10. Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського». URL: https://kpi.ua/ru/node/11363.

11. Цимбал П.В., Ищенко А.В. Памяти всемирно известного ученого-криминалиста, доктора юридических наук, профессора Владимира Петровича Бахина посвящается. *Міжнародний юридичних вісник*: збірник наук. праць Нац. ун-ту держ. податкової служби України. Вип. 2 (4), 2016. Ірпінь, 2016. С. 256–261.

12. Цимбал П.В., Цимбал Т.Я., Федорчук М.А. Епоха великих вчених-криміналістів. Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. присвяченої пам’яті професорів В.П. Бахіна, В.К. Лисиченко, І.Я. Фрідмана, 19. Квіт. 2019 р. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. С. 468–473.

13. Чернявський С.С., Чорноус Ю.М., Самодін А.В. Пам’яті вчителя (доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Іщенка Андрія Володимировича). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 1 (17). С. 99–100.

14. Чернявський С.С., Юсупов В.В. Професор М.В. Салтевський – відомий криміналіст і талановитий педагог (до 100-річчя від дня народження). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105) С. 360–366.

15. Чорноус Ю.М. Інноваційні підходи до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 2 (111).С. 7–14.

16. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «НІлан ЛТД», 2017. 492 с.

17. Юсупов В.В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

Авраменко Олександр Юрійович,
адвокат, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Андрієвська Людмила Олексіївна,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 286 КК УКРАЇНИ

При розгляді питань розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, перш за все, потрібно визначитися, які саме злочини входять до предмету дослідження. В розділі XI КК України «Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту» міститься 16 статей, якими передбачається кримінальна відповідальність за різнорідні вчинки у вказаній сфері.

Порушення Правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту кваліфікується як злочин, якщо це порушення спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК України), тяжке тілесне ушкодження або смерть (ч. 2 ст. 286 КК України) або призвело до загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК України) [1, с. 875].

Визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться згідно «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», затверджених наказом МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 р.

Щодо об’єкту злочину, то за ч.1 ст. 286 КК України, основним є безпека дорожнього руху або експлуатації транспорту, а додатковим безпосереднім об’єктом є здоров’я людини. Ч. 2 ст. 286 КК України передбачає додатковий факультативний безпосередній об’єкт життя та здоров’я людини, а також власність та довкілля. Та ч. 3 ст.286 КК України визначає додатковим обов’язковим безпосереднім

об'єктом життя людей. Також додатковим факультативним безпосереднім об'єктом є власність або довкілля.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 286 КК України, полягає в трьох складових, а саме: безпосередньо порушенні Правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту; настанні суспільно-небезпечних наслідків та в причинному зв'язку між порушенням Правил та спричиненими наслідками.

Необхідно пам'ятати, що кримінальна відповідальність за ст. 286 КК України настає тільки в тих випадках, коли порушення Правил безпеки руху або експлуатації транспортних засобів зумовило заподіяння суспільно-небезпечних наслідків, які прямо передбачені в диспозиції цієї норми. В інших випадках такі дії утворюють склад адміністративного правопорушення або належать до сфери цивільно-правових відносин (у разі заподіяння матеріальної шкоди) [2, с. 248].

У Постанові Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року у справі № 5-18кс14 зазначено, що у випадку виникнення дорожньо-транспортної події за участю декількох водіїв, наявність чи відсутність в їхніх діях складу злочину, передбаченого відповідними частинами статті 286 КК України, потребує встановлення причинного зв'язку між діянням (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, тобто з'ясування ступені участі (внеску) кожного з них у спричиненні злочинного наслідку [4].

Злочин, передбачений ст. 286 КК України з об'єктивної сторони може бути вчинений як дією, так і шляхом бездіяльності.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.286 КК України може бути фізична осудна особа, яка на момент вчинення досягла 16-річного віку і фактично керувала транспортним засобом, допустивши порушення Правил безпеки руху та експлуатації транспорту. Особа є такою, що керує транспортним засобом незалежно від того, чи вона професіонал, чи аматор, чи працює за наймом, є його власником чи орендарем, керує ним за дорученням чи самовільно захопивши або угнавши його [3].

Дії винного, які потягли за собою одночасно наслідки, передбачені різними частинами ст. 286 КК України, кваліфікуються за тією з них, яка передбачає найбільш тяжкі з наслідків, що настали. Дії особи, яка, керуючи транспортним засобом, двічі порушила в різний час Правила безпеки руху та експлуатації транспорту і в кожному з цих випадків загинула одна людина, слід кваліфікувати за ст. 2 ст. 286 КК України.

Винний у порушенні Правил безпеки руху та експлуатації транспорту водій, який заподіяв потерпілому тілесні ушкодження та завідомо залишив його без допомоги, якщо потерпілий перебував у небезпечному для життя стані, повинен нести відповідальність за сукупністю злочинів (статті 286 і 135 КК України). При цьому відповідальність водія за ч. 3 ст. 135 КК України настає незалежно від

того, чи могли інші особи надати потерпілому допомогу, але дана норма застосовується тільки тоді, коли дорожньо-транспортна подія сталася на трасах, магістралях, тобто місцях де немає поблизу людей.

Якщо в діях водія немає складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України, але життя потерпілого було поставлено під загрозу внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, яку вчинив водій, то залишення потерпілого без допомоги за інших необхідних ознак кваліфікується за ст. 135 КК України [3].

Відповідальність за ст. 286 КК України настає тільки за наявності вини, тобто в тому разі, коли водій транспортного засобу за відповідних обставин передбачав або міг передбачити виникнення небезпечної ситуації.

Щодо суб'єктивної сторони злочину, то вона характеризується необережною формою вини до настання суспільно небезпечних наслідків. Щодо самого порушення, то вина може бути як умисною, так і необережною.

Отже, помилка при кваліфікації може викликати не тільки призначення неправильної міри покарання, а й багато інших негативних дій. Розкриття чинників, які впливають на кваліфікацію саме цього злочину, необхідне для проведення якісного досудового розслідування та подальшого судового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон. А.С.К. 2002. 1104 с.

2. Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В,І., Гавриш С.Б., Дорош Л.В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник для студ. вищ. навч. закл. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. К.: Юрінком Інтер. 2001. 494 с.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 23 грудня 2005р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05.

4. Постанова Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року у справі № 5–18 кс 14. URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/6CFAA28CA22AFD07C2257DB90050BF24.

Амеліна Анна Сергіївна,
професор кафедри фінансових розслідувань Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення. Але, досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від слідчого глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів «спеціальних знань» [1].

Проблемні питання використання спеціальних знань у різні часові періоди досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, П. П. Іщенко, Н. І. Клименко, О. А. Кравченко, А. А. Ейсман, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, І. Х. Макаров, Г. А. Матусовський, Б. В. Романюк, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, М. А. Селіванов, В. М. Тертишник, І. Я. Фрідман, П. В. Цимбал, Ю. Т. Шуматов та інші.

В. Г. Гончаренко, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко зазначають, що «найбільш розповсюдженою є думка, за якою під спеціальними знаннями слід розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій». Деякі автори розрізняють криміналістичні й кримінально-процесуальні спеціальні знання [2, с. 8].

Стверджується, що криміналістичні знання являють собою систему взаємопов'язаних юридичних і природничо-технічних наукових знань. Саме сукупність природничо-технічних наукових знань треба називати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому змісті. До спеціальних відносять криміналістичні знання, які стосуються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання, які належать до предмета відповідних видів криміналістичних експертиз: почеркознавчих, авторознавчих, технічної експертизи документів, фототехнічної, портретної, трасологічної тощо [3, с. 8].

В. В. Лисенко стверджує, що «спеціальні знання завжди є професійними, науковими знаннями, які отримані як результат не лише спеціальної підготовки, а й заняття певною роботою, діяльністю тощо» [3, с. 19].

В. М. Ревака вказує, що «крім вказаних форм, є не регламентовані нормами КПК України форми, але такі, що за змістом, цілеспрямованістю є процесуальними (попередні дослідження,

консультаційно-довідкова діяльність, документальні перевірки; судово-медичне дослідження трупа)»; а до непроцесуальних форм відносять діяльність спеціаліста зі сприяння здійсненню оперативно-розшукових заходів [4, с. 17].

На думку В. Д. Арсенєва та В. Т. Заболоцького, спеціальними знаннями «...є система відомостей, які отримані в результаті наукової та практичної діяльності, а спеціальні пізнання – знання, отримані відповідними особами як результат теоретичної та практичної підготовки». На думку В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля, «...однозначність термінів «спеціальні знання» та «спеціальні пізнання» свідчить про різновидність професійних знань, якими володіє експерт» [6, с. 17].

Під «процесуальними» формами використання спеціальних знань слід розуміти спеціальні знання, що прямо передбачені кримінально-процесуальним законодавством. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування; проведення судових експертиз; участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань, на думку В. С. Кузьмічова і І. В. Пирога, «треба вважати спеціальні знання, що прямо не передбачені законом» [7, с. 28]. Г. І. Грамович до непроцесуальних форм використання спеціальних знань відносить: технічні та інші обслідування; попереднє дослідження слідів, речових доказів; консультації» [8, с. 16–21].

Ю. А. Чаплінська зазначає, що «непроцесуальні форми використання спеціальних знань мають важливе значення для повного та швидкого розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. На сьогодні більшість слідчих (63 %) досить ефективно застосовують ці форми знань у своїй професійній діяльності. Це дозволяє встановити істину у кримінальному провадженні, повно, всебічно та об’єктивно дослідити усі обставини справи» [1, с. 89–91].

Отже, однією з основних і найбільш поширених форм використання спеціальних знань у судочинстві є проведення судових експертиз, які здійснюються у державних і приватних експертних установ відповідними висококваліфікованими спеціалістами. Розрізняють такі основні форми використання спеціальних знань є процесуальні та непроцесуальна форми, які мають важливе значення для розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Чаплінська Ю.А. Форми використання спеціальних знань. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/krise_2013_58(2)__19.pdf. С. 89–91.

2. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.
3. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2006. 32 с.
4. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис. … канд.. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 21 с.
5. Арсеньев В. Д., Заболотский В. Т. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск, 1986. 152 с.
6. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Киев : КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.
7. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2007. 180 с.
8. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособие. Минск : МВШ МВД СССР, 1987. 78 с.

Ананьїн Олег Валерійович,
старший офіцер відділення методичного забезпечення та планування Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ РЕСУРСИ У ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНИХ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ КРАЇН ЄС

Сучасний розвиток соціальних відносин, пов’язаних з євроінтеграцією України призвів до зростання кількості подорожуючих осіб через державний кордон України. Тому набувають актуальності дослідження різних механізмів протидії загрозам національній безпеці, які пов’язані із спробами перетинання державного кордону різними особами із використанням підроблених ідентифікаційних документів.

Тези доповіді стосуються експертної практики щодо досліджень документів, які посвідчують особу чи її спеціальний статус та використовуються громадянами країн ЄС під час перетину державного кордону України.

Як відомо, усі ідентифікаційні документи забезпечуються комбінованим захистом від підробок, що включає певне сполучення різних елементів технологічного, поліграфічного та фізико-хімічного

захисту. Відповідний набір елементів захисту документів визначається необхідністю забезпечення їх відповідного рівня захисту, економічної доцільності та з урахуванням дизайну.

Сучасні експертні методики не вичерпують всієї інформації про існуючі способи підробки документів, їх ознаки, способи виявлення та методи дослідження. Дослідницький процес залежить від багатьох супутніх чинників, тому передбачити усі можливі випадки доволі складно. Наразі з'являється все більше документів із електронними засобами захисту (чіпами), процес дослідження яких має певні складнощі.

Наразі, на державному кордоні України відбувається зростання пасажиро-транспортного потоку. Одночасно, у країнах – учасницях ЄС, спостерігається введення в дію нових зразків ідентифікаційних документів, кількість яких постійно збільшується. Тому перед експертами постає питання наявності актуальних зразків цих документів, для якісного проведення техніко-криміналістичних досліджень. Отримати їх вчасно шляхом визначеним законодавством, не завжди є можливим.

Тому актуальним постає питання ефективного використання експертами у процесі дослідження документів різних вітчизняних та іноземних електронних баз даних для вивчення порівняльних зразків.

У ЄС судово-експертні установи активно використовують у своїй діяльності електронні інформаційно-довідкові ресурси, а ряд з них безпосередньо адмініструють. Зокрема, FADO, iFADO – централізована система ЄС, яка містить зразки описів документів, та описи підробок. Система працює захищеними каналами зв'язку. PRADO – загальнодоступний програмний продукт, який використовується як база зразків та описів паспортних документів країн світу. Крім того, використовуються комерційні програмні продукти: KEESING; Arkila; VerDokis; DCCI; Edison TD; VerDokis; Arkila тощо. Всі системи доступні в пунктах пропуску через державний кордон.

Варто зазначити, що у Рішенні Ради ЄС від 27 березня 2000 року «Про вдосконалення обміну інформацією щодо боротьби з підробленими проїзними документами» зазначено про електронну систему збереження та передачі зображень (FADO), яка запроваджена спільним рішенням Ради від 03 грудня 1998 року. Згідно рішення Ради ЄС вдосконалений обмін інформацією відносно підроблених документів для подорожей, вважається ефективним запобіжником у боротьбі зі злочинами, що пов'язані з незаконним перетинанням державних кордонів особами за підробленими паспортними та іншими документами [1]. У правоохоронних органах країн – учасниць ЄС вже тривалий час існують спеціалізовані підрозділи із здійснення обміну інформацією про виявлені підроблені ідентифікаційні та інші документи.

Таким чином, у перспективі євроінтеграції України та з метою збільшення ефективності виконання завдань у сфері техніко-криміналістичних досліджень ідентифікаційних документів необхідно: забезпечити ефективний доступ експертів до вітчизняних та іноземних електронних баз даних та інформаційно-довідкових ресурсів із

актуальними зразками сучасних ідентифікаційних документів; впровадити ефективний та швидкій механізм обміну інформацією про виявлені підроблені документи з експертними установами правоохоронних органів України та інших країн; розширити міжвідомче та міжнародне співробітництво.

Зазначені заходи необхідно здійснювати у рамках загальної реформи правоохоронної системи України, що дозволить, у перспективі, налагодити ефективну систему протидії існуючим та потенційним загрозам національній безпеці України у контексті лібералізації ЄС візового режиму для України.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку доцільно визначити вивчення проблем, пов'язаних із підготовкою, призначенням та проведенням комплексних досліджень ідентифікаційних та інших документів країн – учасниць ЄС з електронним носієм біометричних даних, а також у формі ID-карток.

Список використаних джерел:

1. Про вдосконалення обміну інформацією щодо боротьби з підробленими проїзними документами (2000/261/JHA): Рішення Ради Євросоюзу від 27.03.2000: URL: http://www.statewatch.org/semdoc /assets/files/council/DEC-2000-261.pdf.

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Грига Марія Андріївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПАМ'ЯТІ ЗИНАЇДИ СЕМЕНІВНИ МЕЛЕНЕВСЬКОЇ

Підготовка висококваліфікованого експерта-почеркознавця являє собою тривалий і трудомісткий процес. При цьому надзвичайно важливе значення мають також професійні та особисті якості фахівця, який причетний до формування фундаментального комплексу криміналістичних знань у майбутнього експерта. В цьому аспекті хочеться особливо відмітити професійні та особисті якості Зінаїди Семенівни Меленевської, яка з 2004 по 2015 рік працювала на посаді професора кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ і здійснювала підготовку експертів-почеркознавців. Крім того, що Зінаїда Семенівна була досвідченим висококваліфікованим експертом

в галузі почеркознавства, кандидатом юридичних наук, старшим науковим співробітником, експертом вищого кваліфікаційного класу, науковцем та талановитим педагогом, вона залишилась у пам'яті як надзвичайно доброзичлива і чуйна людина, цікава та багатогранна особистість.

Народилася Зінаїда Семенівна 30 січня 1938 року у м. Києві в родині службовців. Після закінчення юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка у 1961 році, працювала в Київському Науково-дослідному інституті судових експертиз Міністерства юстиції України в лабораторії судово-почеркознавчих досліджень на посадах молодшого та старшого наукового співробітника (1973 р.), завідувача лабораторії судово-почеркознавчих досліджень (1983 р.), а також заступника директора з наукової роботи (1998 р.). У 1972 році З. С. Меленевська захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Теоретичні та методичні питання проведення повторних почеркознавчих експертиз у кримінальному судочинстві», згодом, у 1978 році їй було присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

Напрями наукової діяльності Зінаїди Семенівни були пов'язані з актуальними проблемами судового почеркознавства: повторні експертизи в кримінальному судочинстві, психологія та оціночна діяльність експерта, динамічні характеристики почеркових об'єктів, дослідження підроблених рукописів (підписів), діагностичні дослідження у почеркознавстві тощо. Загалом З. С. Меленевська стала автором та співавтором понад 70 наукових праць, серед яких підручники, методичні рекомендації, навчальні посібники, статті та ін. Зокрема: «Некоторые вопросы исследования рукописей, выполненных с подражанием почерку другого лица» (1969 р.); «Теорія і практика повторних почеркознавчих експертиз» (1974 р.); «Психологічні особливості діяльності комісій експертів-почеркознавців та шляхи її вдосконалення» (1975 р.), «Особенности оценочной деятельности при производстве повторных почерковедческих экспертиз» (1977 р.); «Оценка признаков, противоречащих выводу на заключительной стадии идентификационного исследования» (1988 р.), «Соотношение процессов установления тождества исполнителя рукописи и распознавание условий (способов) её исполнения» (1992 р.); «Судово-почеркознавча експертиза» (2007 р.); «Судове почеркознавство» (2010 р.); «Теорія та практика судового почеркознавства» (2011 р.); «Судове почеркознавство: проблеми і перспективи розвитку» (2015 р.).

Важливе прикладне значення і досі мають методичні розробки Зінаїди Семенівни, підготовлені нею у співавторстві з колегами по викладацькій діяльності та практикуючими експертами-почеркознавцями КНДІСЕ МЮ України та ДНДЕКЦ МВС України: «Вдосконалена система загальних та окремих ознак почерку» (2004 р.); «Криміналістичне дослідження підписів» (2006 р.); «Формулювання синтезуючої частини висновків почеркознавчої експертизи» (2007 р.);

«Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина)» (2008 р.); «Методика дослідження підписів» (2009 р.); «Встановлення характеру «збиваючих» факторів при дослідженні підписів, що виконані з порушенням координації рухів» (2009 р.); «Зразки висновків експерта з вирішення почеркознавчих задач» (2009 р.); «Альбом загальних і окремих ознак підпису» (2012 р.) та ін. Загалом, Зінаїда Семенівна уособлювала дивовижне поєднання ґрунтовних теоретичних знань, значного практичного досвіду, неймовірного педагогічного таланту та найкращого прояву загальнолюдських якостей. Завдяки їй підготовка майбутніх експертів-почеркознавців проходила з урахуванням сучасних потреб практики, а співпраця між Академією та практикуючими експертними підрозділами МЮ та МВС України значного пожвавилась.

Здобула заслужену увагу та пошану Зінаїда Семенівна і на державному рівні: нагороджена Почесними грамотами Міністра юстиції СРСР та Міністра юстиції України. У 2001 році стала переможцем другого Всеукраїнського конкурсу на краще професійне досягнення «Юрист року» за 2000 рік у номінації «Юрист-науковий співробітник».

Зінаїда Семенівна пішла з життя 20 березня 2016 року. Проте її досвід та знання і досі продовжують відігравати значну роль у підготовці експертів-почеркознавців, які набувають необхідних знань через її науковий спадок. Колеги, учні та друзі завжди пам'ятають та з теплотою і вдячністю згадують Зінаїду Семенівну.

Антощук Андрій Олександрович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Курилін Іван Ростиславович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачає «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності» [1]. Головний вектор сучасного розвитку вищої юридичної освіти в Україні визначається загальним спрямуванням вітчизняної вищої школи на входження в загальноєвропейський і світовий освітній простір, гармонізацію національних і міжнародних стандартів вищої освіти. Особливого значення у цьому контексті набуває отримання вищої освіти у вищих навчальних закладах із специфічними умовами

навчання. Не є виключенням, а можна сказати і є флагманом забезпечення якісної вищої освіти є Національна академія внутрішніх справ (далі – Академія) – вищий навчальний заклад із специфічними умовами навчання, який займає перші місця із підготовки кадрів для Національної поліції.

Не випадково Академії обрала вектор до самовдосконалення та розвитку, адже, відповідно до стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки, одними із основних завдань діяльності Академії є:

постійне підвищення якості освіти, її практичної спрямованості, моніторинг, оновлення змісту та форм організації освітньо-виховного процесу;

здійснення якісного підвищення кваліфікації (спеціалізації) та перепідготовки фахівців у системі післядипломної освіти для підтримки високого рівня професійної кваліфікації працівників;

максимальне впровадження в освітній процес новітніх освітніх та інноваційних технологій, позитивного зарубіжного досвіду підготовки фахівців, накопичених здобутків і кращих освітніх традицій [2].

Аналіз якості і результативності дій боротьби зі злочинністю свідчить про їх певну незадовільність. Сьогоднішній стан зумовлений не тільки складностями боротьби із сучасною злочинністю в теперішніх соціально-економічних умовах, але й низьким рівнем професіоналізму значної частини оновленого кадрового складу правоохоронних органів. Тому, важливе значення, а можливо і інколи, визначальне у професійній підготовці вищевказаних категорій осіб відіграє криміналістика, яка надає знання про механізм злочину, слідів злочину і закономірності їхнього слідоутворення, прийоми та засоби, які слугують для їх виявлення, дослідження і використання в виявлення ознак і розслідування кримінальних правопорушень, про організацію і тактику проведення слідчих (розшукових) дій, про особливості розслідування різноманітних видів кримінальних правопорушень та дозволяє одержати окремі уміння і навички, необхідні в роботі слідчому й працівнику кримінальної поліції.

Тому, в Академії, як у провідному відомчому вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання повинні приділяти особливу увагу криміналістичній підготовці, визначенню її основних напрямків і засобів удосконалення. Одним із шляхів цього напрямку діяльності має бути розробка і реалізація концепції оптимізації криміналістичної підготовки поліцейських.

Якісна криміналістична підготовка поліцейських в Академії має відбуватись з обов’язковим врахуванням сучасних реалій діяльності органів досудового розслідування та підрозділів кримінальної поліції, тенденцій та напрямів протидії зарубіжного досвіду у протидії злочинності, а реалізація її практичної складової – мати перш за все елементи інноваційного характеру.

Поняття інноваційні методики викладання є багатокомпонентним, оскільки об'єднує в собі нові й ефективні способи навчання, які сприяють модернізації освітнього процесу, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал його учасників. Надзвичайно високу ефективність освітнього процесу в Академії кафедрою криміналістики та судової медицини забезпечується застосуванням таких методів, форм і прийомів навчання, як: навчальний «полігон», ділова гра («квест»); аудіовізуальний метод навчання; дискусія із запрошенням практичних працівників; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) та інші.

Зокрема, специфіка форм і методів криміналістичної підготовки юристів за слушним твердженням В.П. Бахіна, Є.М. Моісеєва, А.В. Іщенка та О.О. Алєксєєва у розрізі концепції криміналістичної підготовки слухачів Національної академії внутрішніх справ України (Київ, 2001 р.), обумовлена особливостями предмету криміналістики, яка перш за все акумулює та надає знання про елементи криміналістичної характеристики злочинів, криміналістичну техніку, тактику проведення слідчих (розшукових) дій, а також методику розслідування кримінальних правопорушень (злочинів). Водночас, ефективність реалізації форм теоретичного (ідеального) та практичного (реалістичного) вирішення завдань криміналістики як навчальної дисципліни безпосередньо залежить від контингенту тих, кого навчають, викладацького складу та умов процесу навчання. Актуальність таких підходів підтверджується й сьогодні, оскільки дійсно, знання та уміння, наприклад, у частині правил та тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій повинні отримуватись не лише вивченням окремих положень науки криміналістики, а здебільшого шляхом їх відпрацювання в умовах максимально наближених до реальності, подекуди штучно ускладнених викладачем, на підставі сучасної судово-слідчої практики [3].

Проте, не слід забувати, що ефективність реалізації форм теоретичного (ідеального) та практичного (реалістичного) вирішення завдань криміналістики, як навчальної дисципліни безпосередньо залежить від осіб, кого навчають, осіб, які забезпечують викладання та умов процесу навчання.

Актуальність таких підходів підтверджується й сьогодні, оскільки дійсно, знання та уміння, наприклад, у частині правил та тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій повинні отримуватись не лише вивченням окремих положень науки криміналістики, а здебільшого шляхом їх відпрацювання в умовах максимально наближених до реальності, подекуди штучно ускладнених викладачем, на підставі сучасної судово-слідчої практики. Однією із основних форм, яка забезпечує виконання цієї складової – є проведення занять, які забезпечуються кафедрою криміналістики та судової медицини у формі ділових ігор (квестів) з використанням інтерактивних технологій, наприклад електронного моделювання місця події, як у навчальних

аудиторіях так й на спеціально обладнаних полігонах, подальше створення та використання в освітньому процесі електронних дидактичних засобів, наприклад, мультимедійних навчальних посібників, імітаційних комп'ютерних програм щодо розслідування окремих видів злочинів, сучасних зразків техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування.

Так, з метою відпрацювання вмінь здобувачів, кафедрою спільно із іншими загальноакадемічними кафедрами створено та активно використовуються в освітньому процесі наступні навчально-тренувальні полігони: «Житлова кімната», «Банківська установа», «Кабінет службової особи», «Кімната пред'явлення для впізнання», «Наркопритон», «Нарколабораторія», «Зелена кімната», «Місця дорожньо-транспортних пригод». Завдяки використанню навчально-тренувальних полігонів здобувачі вищої освіти мають можливість в умовах максимально наближених до реальності, використовуючи знання, отримані в ході теоретичних занять відпрацювати вміння та отримати навички, які найбільше ціняться в практичних підрозділах після призначення здобувачів на відповідні посади.

Аудіовізуальний метод навчання призначений для популяризації знань і залучення до навчання всієї аудиторії. Концепція методу, кафедрою криміналістики та судової медицини, реалізується у формі аудіовізуальних курсів, електронних підручників, комп'ютерних тестових завдань, тренінгів і практичних посібників для індивідуального та дистанційного навчання, відеозапису різних відео фрагментів криміналістичного напряму. Застосування теле-, відео-, фото-, аудіо- та інших матеріалів у навчальному процесі підсилює пізнавальну активність студентів, дозволяє досягти максимальної економії часу для засвоєння навчального матеріалу в значних обсягах. Однією із актуальних форм застосування такого методу – є використання інтерактивних дошок під час викладання криміналістичних дисциплін. Зокрема, використання всесвітньої мережі Інтернет та програмного забезпечення інтерактивних дошок дозволяє в практичному аспекті надавати матеріал із можливістю залучення здобувачів для вирішення поставлених задач.

Перейняття передового досвіду найкраще забезпечується залученням практичних працівників органів досудового розслідування, кримінальної поліції та експертних підрозділів. Саме завдяки дискусії із запрошенням практичних працівників, здобувачі вищої освіти можуть отримувати досвід в розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень, передових форм та методів виявлення та розслідування, можливостей експертиз у кримінальних провадженнях.

Крім цього, ще однією формою проведення заняття, яке забезпечує якісному засвоєнню вмінь та навичок здобувачів є проведення практичних занять у бінарній формі. Для забезпечення виконання основного завдання – підготовка здобувачів до їх практичної діяльності – кафедрою, використовуючи попередні форми і методи інноваційного навчання, завжди проводяться заняття у

бінарній формі. Серед відомих інтерактивних технологій організації роботи на практичному занятті найбільш популярною у курсантів виявилась група технологій групового навчання та технологій опрацювання дискусійних питань. Найефективнішими формами навчання стали: «робота в малих групах» і «Кейс-метод». Тому, маючи можливість поділити групу на малі підгрупи двом викладачам швидше та ефективніше проводити заняття.

Тому, сьогодні при криміналістичній підготовці фахівців безсумнівно має розвиватися вектор – «від теорії до практики», а наука має бути фундаментом його реалізації.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Офіц. вісн. України. 2014. № 63. Ст. 1728.
2. Стратегічний план розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки [Електронний ресурс] // Національна академія внтрішніх справ. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.naiau.kiev.ua/pro-akademiyu/koncepciya-rozvitku-navs/koncepciya-rozvitku-navs-na-2013-2017.pdf.
3. Інноваційні підходи у викладанні криміналістичних навчальних дисциплін [Електронний ресурс] // Національна академія внутрішніх справ. 2018. Режим доступу до ресурсу: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/3673/1/Самодін%20Артем%20Володимирович.pdf.

Арешонков Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

РІЗНОВИДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

У ході розкриття та розслідування злочинів слідчих, а також інші учасники кримінального провадження, які в тій чи іншій мірі володіють спеціальними знаннями проводять велику кількість досліджень з метою пізнання обстановки злочину, визначення властивостей об’єктів, які застосовувались як знаряддя чи засоби його вчинення, встановлення осіб, які до цього причетні тощо.

Більшість авторів підручників з криміналістики попри певні розбіжності у визначенні поняття «криміналістична техніка» зазначають, що технічні засоби, прийоми і методи призначені або застосовуються окрім збирання, обробки та використання також для дослідження криміналістичної інформації чи речових доказів у кримінальному судочинстві.

Проте в жодному з підручників зазначеної категорії у загальних положеннях криміналістичної техніки зовсім не розкривається, на відміну від техніко-криміналістичних засобів і методів, сутність таких досліджень, власне визначення поняття, їх ознаки та різновиди.

Щодо власне словосполучення «техніко-криміналістичні дослідження», то в більшості випадків у літературі з криміналістики воно вживається відносно досліджень документів і ним позначається галузь криміналістичної техніки з однойменною назвою, предметом якої є вивчення способів виготовлення і підроблення письмових документів. Однак ми вважаємо, що це зовсім вірно.

На нашу думку, власне техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів це вивчення об'єктів з метою отримання інформації або виявлення її джерел, яке здійснюється в ході розслідування кримінальних правопорушень з використанням спеціальних криміналістичних знань та техніко-криміналістичних засобів.

До істотних ознак, які до того ж можуть поділятися на загальні і окремі, даних досліджень – техніко-криміналістичних досліджень, як цілісної та комплексної категорії криміналістики, відносяться наступні:

їх сутність, як і будь-яких досліджень у криміналістиці, полягає у пізнанні (вивченні) певного об'єкта чи об'єктів дослідження з метою отримання інформації або її джерел;

для проведення дослідження використовуються спеціальні криміналістичні знання – знання в галузі криміналістичної техніки.

До таких знань відносяться, наприклад, властивості певних об'єктів, закономірності відображення слідів у навколишній обстановці, технологія вивчення даних слідів з метою отримання певної інформації про подію злочину та осіб, які їх вчинили тощо;

об'єктами дослідження є матеріальні об'єкти – об'єкти криміналістичної техніки.

Перелік таких об'єктів досить різноманітний і залежить від конкретного різновиду дослідження. Це можуть бути і вогнепальна зброя та патрони до неї, і документи із рукописним текстом, підписами і печатками, і фотокартки чи відеозаписи із підозрюваними особами тощо;

для проведення досліджень можуть застосовуватись спеціальні техніко-криміналістичні засоби – засоби криміналістичної техніки. Так як і у випадку з об'єктами такі засоби є досить різноманітними та залежать від конкретної галузі досліджень. Це можуть бути і порівняльні балістичні (трасологічні) мікроскопи, і пристрої для роботи з документами, і різноманітні інформаційно-пошукові та оперативно-пошукові комп'ютерні системи, робочі місця експертів-криміналістів тощо;

такі дослідження проводяться в процесі розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі для їх розкриття та попередження.

Відповідно до вищезазначених ознак, на нашу думку, різновидами техніко-криміналістичних досліджень є:

пошук слідів злочину в ході слідчої дії (наприклад, огляду місця події, обшуку тощо). Характерною відмінністю даного виду техніко-

криміналістичного дослідження є те, що на відміну від наступних різновидів, вивчатись може не конкретний об'єкт чи слід, а обстановка у цілому та з метою виявлення слідів злочину або об'єктів зі слідами;

огляд конкретного об'єкту. Хоча віднесення даної дії до досліджень певною мірою може викликати певні дискусії, проте, на нашу думку, це також техніко-криміналістичне дослідження, оскільки в ході даної дії об'єкт вивчається та встановлюються його властивості (із зазначенням їх у протоколі слідчої дії), які в послідуючому використовуються для проведення наступних видів досліджень;

попереднє дослідження в ході слідчої дії. На даний момент даний вид дослідження не передбачений нормативно-правовими документами, тому також його віднесення до техніко-криміналістичних досліджень є дискусійним. Проте ми вважаємо, що такі дослідження є досить корисними для розслідування і повинні проводитись на практиці. Сутність їх полягає в тому, що на основі встановлених в ході огляду властивостей об'єктів робляться висновки, які носять орієнтуючий характер, особливо для розшуку злочинців за «гарячими слідами»;

перевірка об'єкту за криміналістичними обліками – порівняння властивостей об'єкту з об'єктами з інших злочинів. На сьогодні такі обліки ведуться на місцевому, обласному і центральному рівнях і певна кількість із них є автоматизованими;

проведення криміналістичних експертиз, оскільки саме їх базис (методологічна основа) закладена у такому розділі криміналістики, як криміналістична техніка.

Атаманчук Володимир Миколайович,
завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ІДЕНТИФІКАЦІЯ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ МЕТОДОМ ДНК-АНАЛІЗУ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ

Здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України породило нагальну потребу в своєчасному і точному ототожненні великої кількості жертв протистояння, зокрема й військовослужбовців. На теперішній період понад 13 тисяч загиблих, 30 тисяч поранених. Невпізнаних трупів військовослужбовців на сьогоднішній день близько 400 осіб.

Півтора мільйони людей змушені покинути свої домівки, їхнє життя розділилось на до і після. Щороку ці жахливі цифри звучать тут з однією лише поправкою – ці цифри зросли до 4-х мільйонів людей.

Ефективне вирішення цієї проблеми лежить у площині теорії криміналістичної ідентифікації. Реалії часу зумовили гостру необхідність у використанні найпрогресивніших технологій, до яких варто віднести одне з найважливіших наукових досягнень у галузі криміналістичної ідентифікації останніх трьох десятиліть, що полягає в розробленні А. Джеффрісом та впровадженні в середині 80-х р.р. XX ст. в практику розслідування злочинів методів дослідження ДНК (дезоксирибонуклеїнової кислоти).

Сучасні досягнення молекулярно-генетичної експертизи дозволяють отримувати інформацію про конкретну особу за допомогою найрізноманітніших слідів біологічного походження. Одним із різновидів є спадкова індивідуальна інформація з молекули ДНК, що являє собою речовину в хромосомах, де розташовано генетичний код людини. У молекулах ДНК «записані» спадкові ознаки, що визначають біологічну індивідуальність кожної людини, її характеристики, що передаються від покоління до покоління.

Проблема ідентифікації особи за слідами біологічного походження практично була вирішена з введенням такої унікальної методики молекулярної генетики як полімеразна ланцюгова реакція, що дозволило досліджувати не тільки початковий біоматеріал, який був направлений на дослідження, а й збільшити його кількість багаторазово, що, по-суті, дає можливість аналізувати матеріал однієї клітини.

Об’єктом молекулярно-генетичного дослідження є дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК), отримана з крові, виділень (сперми, слини, піхвових виділень тощо), волосся, лупи, епітеліальних клітин, а також з частин органів та інших тканин організму людини, вилучених під час огляду місця події.

Наразі можливості використання в Україні молекулярно-генетичних лабораторій не завжди задовольняють потреби правоохоронних органів під час розслідування тяжких і резонансних злочинів. Законодавчо не врегульовано й генотипування певних категорій осіб для створення ДНК-обліку. Проблемою є й повільне наповнення бази: її масив станом на кінець 2018 року складав лише близько 8000 ДНК-профілів осіб, які підозрювались або обвинувачувались у вчиненні кримінальних правопорушень. Вже кілька років порушується питання про створення єдиного банку даних ДНК-аналізу, аналоги яких існують у багатьох Європейських країнах.

З метою підвищення ефективності використання результатів судово-медичної молекулярно-біологічної експертизи керівництвом МВС та Генеральної прокуратури України в 2000 році було прийнято рішення про формування в ДНДЕКЦ МВС України криміналістичного банку даних результатів ДНК-аналізу за нерозкритими злочинами на статевому ґрунті (вбивства із згвалтуванням). Банк даних призначений

для встановлення осіб, які залишили біологічні сліди на місці події, фактів залишення однією особою слідів біологічного походження після вчинення різних кримінальних правопорушень, фактів встановлення походження слідів від декількох осіб.

У грудні 2015 року ДНК-лабораторію ДНДЕКЦ МВС України було оснащено системою для геномного секвенування «Ion PGM». Застосування даного приладу дозволяє секвенувати повний мітохондріальний геном людини. Секвенатор «HID Ion PGM system» дозволяє проводити аналіз деградованої і залишкової ДНК, дає більше можливостей для дослідження. За допомогою цього приладу можна проводити секвенування мітохондріального геному, що дозволяє встановлювати родинну спорідненість при аналізі зниклих людей і людських залишків, аналізі складних родинних і сімейних справ.

Станом на січень 2018 року в Експертній службі МВС України успішно функціонують ДНК-лабораторії у семи підрозділах (НДЕКЦ у Львівській, Вінницькій, Запорізькій, Миколаївській, Харківській областях, м. Києва та ДНДЕКЦ МВС України).

Відбір зразків крові проводиться в облаштованому для таких процедур кабінеті, який повинен відповідати певним вимогам.

Одразу після відбору частину крові потрібно розмістити на фільтрувальному папері або стерильній лабораторній марлевій серветці і висушити при кімнатній температурі, подалі від нагрівальних приладів, після чого запакувати в паперові пакети, маркувати і зберігати в архіві відділення:

зразки крові, які передбачено досліджувати в рідкому вигляді, доцільно одразу додавати спеціальні стабілізатори або використовувати спеціальні пробірки з внесеним в них стабілізатором. Зберігати такі зразки до початку дослідження потрібно в холодильнику при температурі +4°С не більше 2–3 діб;

зразок букального епітелію для ДНК-дослідження береться шляхом потирання слизової оболонки щоки спеціальними паличками або, за відсутності таких можна використовувати ватні палички, які теж одразу висушуються.

Рідко зустрічаються на місці огляду події сліди біологічного походження у вигляді мікрослідів. Як правило, вони виявляються на автотранспортних засобах при наїздах на пішоходів, а також на знаряддях кримінальних правопорушень, предметах обстановки місця злочину, в підніґтьовому вмісті потерпілого та злочинця. Нігті у трупа**,** як і зразки волосся, зістригає та упаковує судово-медичний експерт при проведенні розтину в морзі. Ці об’єкти упаковуються в герметичні скляні банки, пробірки, поліетиленові пакети і т. ін. Слід відмітити необхідність комплексного дослідження підніґтьового вмісту – рекомендовано спочатку провести дослідження на наявність текстильних волокон та інших мікрооб’єктів, а потім – цитологічну експертизу.

Речові докази біологічного походження як частини органів і тканин:

Зображення об’єктів (№ 1–7)

Біоматеріал із трупа відбирається судово-медичним експертом, який проводить розтин.

Із трупа, що має гнилісні зміни (ексгумація тощо), доцільно направляти найменш змінені тканини, насамперед, фрагменти плоских (ребро, грудина, таз) і трубчастих кісток з епіфізами (стегнова, плечова тощо). Слід пам’ятати, що дія високої температури (при виварюванні кісток) і дії хімічних речовин (при відбілюванні кісток) негативно впливають на виділення і подальше дослідження ДНК. У таких випадках на молекулярно-генетичне дослідження додатково слід направляти м’язи (стегна, сідниць тощо), в яких менше виражені гнилісні зміни.

Результативне проведення експертизи залежить у більшості випадків від правильності відбору і збереження біологічного матеріалу.

Визначення наявності речовини і встановлення її статевої та групової належності (за системою АВ0) проводять у стаціонарній лабораторії через складність устаткування, необхідного для цього виду дослідження.

Крім імунологічного методу в стаціонарних лабораторіях можна встановити належність органів і тканин конкретному організму морфологічним, цитологічним, порівняльно-анатомічним, спектральним та іншими методами. За допомогою полімеразно-ланцюгової реакції встановлюється ДНК-профіль досліджуваного біологічного матеріалу.

Основними завданнями судово молекулярно-генетичної експертизи є:

1. Чи є в наданих об'єктах біологічного походження (кров, сперма, волосся, м'язова та кісткова тканини) та інші клітини з ядрами і чи належать вони певній особі.
2. Встановлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах.
3. Встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та ідентифікації жертв катастроф, коли живі близькі родичі.
4. Чи є певні особи батьками дитини у випадках спірного батьківства, дітовбивства, крадіжки, підміни дітей.

Отже, на сьогоднішній день молекулярно-генетична (генотипоскопічна, метод ДНК-аналізу) експертиза достаньо складна в проведенні та потребує значних матеріальних витрат, але без усяких сумнівів, їй належить значне місце в криміналістиці з метою як розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, так й ідентифікації невпізнаних трупів.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 06.09.2006 № 193 «Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортації та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання». URL: http://www.mvs.gov.ua.
2. Білоус В.В. Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних крізь призму проблем криміналістичної ідентифікації. URL: http://www.legalactivity.com.ua.
3. Дяченко Н.М., Борзов О.П., Івасишин Т.М., Гурін С.М. Комплексне дослідження волосся людини: методичний довідник / ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2003. 42 с.
4. Дяченко Н.М. Актуальні питання дослідження біологічних слідів людини методом ДНК-аналізу в розкритті ті розслідування злочинів. Наукові статті працівників Експертної служби: збірник матеріалів, виданих у фахових виданнях у 2003 р. Київ, 2004. 139 с.
5. Котляренко Л.Т. Генетична ідентифікація військовослужбовців в Україні: питання законодавчого забезпечення. Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали круглого столу, м. Київ, 23 квітня 2015 року. С. 193.
6. Перепечина И.О. ДНК-идентификация как новая отрасль криминалистической техники в контексте криминалистической дидактики. Криминалистика и судебная экспертология: наука, обучение, практика XI: сб. науч. Статей. Vilnius, 2015. С. 284–292.

Баулін Олег Вячеславович,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ

Впізнання як дія за значенням упізнавати (впізнавати, упізнати впізнати), тобто виявляти в кому-, чому-небудь когось знайомого або щось знайоме [1, с. 460], з давніх часів застосовується для встановлення особи, винуватої у вчиненні злочину. Основу впізнання складає «здатність людської психіки не лише фіксувати, а й зберігати в пам'яті особливий комплекс ознак, що дозволяють виділяти певні об'єкти із групи їм подібних» [2, с. 226].

Початково у вітчизняному кримінальному провадженні нормативне врегулювання впізнавання стосувалося етапу судового слідства, під час якого огляд речових доказів і допит щодо них осіб міг пов'язуватися з пред'явленням цих доказів підсудному, потерпілому, свідкам (ст.ст. 105, 697, 725 Статуту кримінального судочинства Російської імперії). За аналогією ці норми застосовували у той період під час дізнання та досудового слідства. І хоч з приводу пред'явлення для впізнання, об'єктом якого могло бути як предмети (викрадене майно, знаряддя вчинення злочину, інші речі), так і особи та трупи, слідчі складали спеціальний протокол, воно до кінця 50-х років минулого століття вважалося різновидом допиту [3, с. 282–283].

Навіть після закріплення порядку пред'явлення особи і предметів для впізнання у кримінально-процесуальному законі, відомі радянські науковці стверджували: впізнання – це теж показання і проводиться воно у формі допиту, але від звичайного допиту цей акт відрізняється тим, що при його виконанні свідку (потерпілому, обвинуваченому) пред'являється інша особа, стосовно якої йому пропонується показати, впізнає він у ній ту особу, щодо якої він показував [4, с. 114]. При цьому, свідок (потерпілий, обвинувачений) двічі описує особу, про яку дав показання: до пред'явлення для впізнання і під час пред'явлення. Робиться це для того, щоб у випадку впізнання можна було порівняти вказані до пред'явлення ознаки і прикмети з реальними ознаками і прикметами особи, яка пред'являлася для впізнання, – це слугує перевіркою правильності впізнання [4, с. 115].

Проте, більш слушною є думка, що пред'явлення для впізнання хоч і нагадує допит або очну ставку, але суттєво відрізняється від них за цілями і процедурою проведення та складною пізнавальною структурою. Воно не вичерпується одним лише отриманням

інформації, як при допиті, а включає операції, які моделюють ситуацію «випадкової зустрічі», що мала місце у минулому: тому хто впізнає належить узнати того, кого він раніше зустрічав і пояснити свій вибір [5, с. 136–137]. І дійсно, у ході пред'явлення для впізнання слідчий сприймає сформований ним складний інформаційний об'єкт: групу осіб або декілька однорідних предметів, а також повідомлення того, хто впізнає, про результати мисленого ототожнення матеріального та ідеального об'єктів.

У той же час, як відомо, відображення під час фіксації має вибірковий характер: відображається лише те і у тому обсязі, який уявляється необхідним для суб'єкта фіксації [6, с. 103]. А таким зараз частіше виступає слідчий, який не завжди виважено підходить до належної фіксації інформації, яку під час допитів йому повідомляють свідки, потерпілі про зовнішні ознаки і прикмети тих чи інших об'єктів, з якими пов'язується встановлення обставин, що входять до предмету доказування у конкретному кримінальному провадженні.

Доказова цінність результатів даної слідчої (розшукової) дії безпосередньо залежить від того наскільки точно було додержано вимог кримінального процесуального закону щодо необхідних умов для проведення впізнання і процедура пред'явлення об'єктів для впізнання, а також на скільки впевнено особа, яка впізнавала, вказала на конкретну особу або річ.

На жаль, на практиці нерідкими є випадки перевищеної оцінки результатів впізнання, коли в основу обґрунтування обвинувальних вироків суду покладаються непереконливі й сумнівні акти впізнання. У якійсь мірі цьому сприяють недоліки процесуального закону.

Ми приєднуємось до критики, яку висловлювали українські криміналісти з приводу невдалої редакції ч. 1 ст. 228 чинного КПК України, яка регулює порядок пред'явлення особи для впізнання [7, с. 49] зокрема такого речення цієї частини: «Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу».

Для переконливості нашої позиції достатньо нагадати ситуацію, що склалася у зв'язку з пред'явленням для впізнання раніше судимої особи, яка обвинувачувалася у викраденні з каси магазина «Міні-маркет» міста Тернопіль 1500 гривень і була засуджена у справі № 607/14707/17 21 вересня 2018 року Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської області за ч. 2 ст. 185 КК України до 4-х років позбавлення волі.

20 лютого 2019 року Тернопільським апеляційним судом вирок місцевого суду скасовано, а кримінальне провадження було закрито на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України. Колегія суддів дійшла висновку про відсутність достатніх належних та допустимих доказів причетності особи до вчинення крадіжки грошових коштів з магазину за обставин,

встановлених судом першої інстанції, і вичерпані можливості їх одержання.

Постановою від 7 серпня 2019 року колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду рішення апеляційної інстанції залишила в силі, зазначивши, між іншим, що «перед пред`явленням особи для впізнання свідок, не описуючи зовнішній вигляд особи, яку має впізнавати, зазначила, що зможе впізнати таку особу за віком, зростом, тілобудовою та рисами обличчя, не конкретизуючи їх, проте впізнала невідому особу за віком, рисами обличчя, тілобудовою, а також за одягом, в якому цей же чоловік був одягнений під час вчинення злочину, при цьому, не заявляючи до проведення впізнання про одяг як прикмету».

Отже, з одного боку, слідчим потрібно більш детально допитувати свідків і потерпілих про ознаки і прикмети особи, яка вчинила злочин, перед тим як пред'являти їм для впізнання підозрюваного, а з іншого, - доцільно змінити редакції ч. 1 ст. 228 і ч. 1 ст. 229 чинного КПК України, прибравши з їхнього тексту другі речення, а саме: «Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу» та «Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі».

Список використаних джерел:

1. Словник української мови / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Вінник, Г. М, Гнатюк та ін. – Т.10 «Т-Ф». – К.: Наук. думка, 1878. – 660 с.
2. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моісеєва. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
3. Тарасов-Родионов П. И. Допрос при опознании / П. И. Тарасов-Родионов // Настольная книга следователя / Ред. кол.: Л. Р, Шейнин, П. И, Тарасов-Родионов, С. Я. Розенблит; под общ. ред. Г. Н, Сафонова. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1949. – С. 282–284.
4. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – [В 2-х томах]. – Т. 2. – М.: Наука, 1970. – 516 с.
5. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. – Самара: Издательство «Самарский университет», 2004. – 228 с.
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – [В 3-х т.]. – Т. 2. – М.: Юристъ, 1997. – 464 с.
7. Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування / Є. Д. Лук'янчиков,

Б. Є. Лук'янчиков // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 4/2015. – К., С. 46–53.

8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 серпня 2019 року у справі №607/14707/17. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933.

Бичков Андрій Сергійович,
заступник завідувача лабораторії криміналістичних видів досліджень та обліку Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС, кандидат юридичних наук
Гресь Олена Віталіївна,
старший судовий експерт сектору технічного дослідження документів відділу почеркознавчих досліджень, технічних досліджень документів та обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень та обліку Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС, кандидат хімічних наук

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КР-СПЕКТРОСКОПІЇ В ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ДОКУМЕНТІВ

До основних питань, які вирішуються при дослідженні паперових носіїв текстової інформації,відносять визначення давності документу та виявлення внесених змін. Не дивлячись на використання різних методів: хімічних, фізичних, фізико-хімічних, на сьогоднішній деньнемає єдиного підходу щодо вирішення вищезазначеної проблеми.

В останні роки значну увагу в напрямку дослідження текстових документів отримав неруйнівний метод спектроскопії комбінаційного розсіювання (КР-спектроскопії (Ramanspectroscopy)) [1, 2]. Метод спектроскопії КР не вимагає додаткової пробопідготовки досліджуваних зразків, має значний потенціал при проведенні технічної експертизи документів, а саме: виявленні групової приналежності барвників, дописок, внесених пастою кулькових ручок, визначенні послідовності нанесення окремих частин документу з використанням штрихів кулькових ручок [3, 4].

В роботі використано Раман-спектрометр Thermo Scientific DXR Raman Microscope (Thermo Fisher Scientific, USA), оздоблений двома типами збуджуючих лазерів: 532 нм та 780 нм. Діапазон зняття спектрів КР складав від 200 см-1 до 1800 см-1, роздільна здатність 0,9642 см-1, дифракційна решітка 1800 смуг/мм, потужність лазеру 0,1 mW. Обробка одержаних результатів проводилась за допомогою

ліцензійного програмного забезпечення «Omnic», версія 9.Для усунення флуоресценції та підсилення інтенсивності сигналу шляхом попередньої обробки досліджуваного зразка розчином колоїдного срібла застосовувався метод поверхнево-підсиленої раманівської спектроскопіїSERS (Surface-EnhancedRamanScattering).

При аналізі чорнил кулькових ручок методом КР-спектроскопії (досліджено серію зразків у вигляді 100 штрихів, нанесених різними типами кулькових ручок, в часовому проміжку 1974–2019 рр.), виявлено, що близько: 80 % чорнил містять барвник кристалічний фіолетовий, 15 % – фталоціанові барвники та 5 % – суміші, що містять вказані барвники. Ідентифікацію основних барвників в складі чорнил досліджуваних зразків кулькових ручок проводили шляхом порівняння спектрів КР зі спектрами кристалічних форм чистих речовин.

Завдяки можливості КР-спектроскопії розрізняти стукрурно-групову приналежність барвників можна виявляти елементи дописок у досліджуваному документі, якщо використовувались чорнила з різних груп барвників.

Проаналізовано метод поверхневого підсилення раманівського сигналу (SERS) [5] при аналізі фарбувальних сумішей, нанесених електрофотографічним способом друку. Ефективність методики, як такої що сприяє усуненню надлишкової флуоресценції, проілюстрована на прикладі спектрів наведених на рисунку 1.

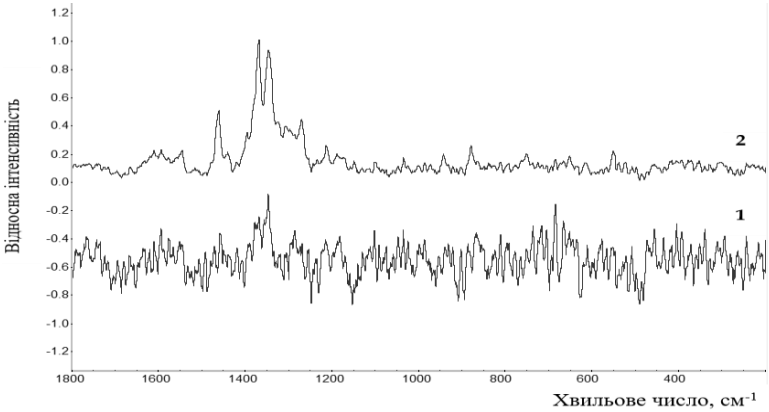

1 – до застосування; 2 – після застосування методу SERS

Рис. 1. КР спектри фрагментів друкованого тексту, виконаного електрофотографічним способом друку

З використанням мікроскопної складової Раман-спектрометрубуло сфотографовано та проаналізовано ряд знімків поверхні паперового носія з послідовно нанесеними текстом (електрофотографічний спосіб друку) та підписом(рис. 2).

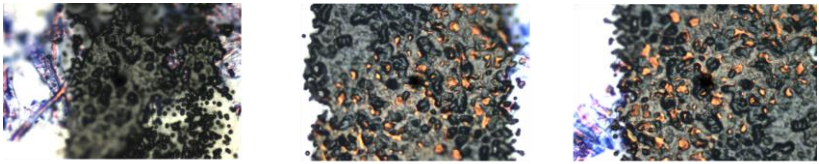

Фото 1 Фото 2 Фото 3

1 – штрих кулькової ручки знаходиться під друкованим текстом; 2 – штрих кулькової ручки знаходиться над друкованим текстом; 3 – поперечний переріз товщі паперу з послідовно нанесеними відбитком печатки та чорнилом кулькової ручки

Рис. 2. Мікрофотографії тонера та штриха кулькової ручки з різною послідовністю нанесення на паперовий носій

Утворення двох послідовних шарів було зафіксовано у випадку почергового нанесення чорнил з водною основою. Суміш чорнил в місцях їх перетинубула зафіксована при перетині двох паст з олійною основою.

Список використаних джерел:

1. Dating the ballpoint pen inks using gas chromatography-mass spectrometry technique / M. EL-Sabbah, A.Z. Gomaa, D.E. El-Hefny, A.S. Al-Hawary // Egypt. J. Chem. – 2019. – V. 62, №. 3. – P. 385–400.
2. Накамото К. ИК спектры и спектры КР неорганических и координационных соединений. М.: Мир. – 1991. – 536 с.
3. The micro Raman analysis of paint evidencein criminalistics: case studies / Patrick Buzzini, Genevie`ve Massonnet, Florence Monard Sermier // Journal of Raman Spectroscopy. – 2006. – V. 37. – P. 922–931.
4. Differentiation of inks used for seals byconfocal Raman microscopy andfourier transform infrared microscopy / Jungang Lv, Shuo Liu, Yuanyuan Li Jimin Feng // Spectroscopy. – 2015. – V. 30. – № 4 – P. 36–43.
5. Determining Modifications to a SimulatedManuscript Using Surface-Enhanced RamanScattering (SERS) / Timothy O. Deschaines // Thermo Fisher Scientific, Madison, USA. – 2011. – P. 1–4.

Біленчук Петро Дмитрович,
професор кафедри кримінального права та процесу Національного авіаційного університету, кандидат юридичних наук, доцент
Малій Микола Іванович,
директор юридичної компанії
ТОВ «АЮР-КОНСАЛТИНГ»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ І КІБЕРБЕЗПЕКИ В НОВОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ

В наш час людство переживає бурхливий розвиток електронної комп'ютеризації всіх сфер життя [1]. Це надає нові можливості розвитку національних економік [2]. Поширення інформаційних технологій має і свій негативний аспект: це відкриває шлях до антисоціальної та злочинної поведінки [3].

Сьогодні характерними рисами комп'ютерної злочинності є такі:

як правило, це міждержавний (транскордонний, транснаціональний, трансконтинентальний, планетарний) характер злочину (виходить за рамки кордону однієї держави);

труднощі у визначені «місцезнаходження» злочину;

слабкі зв'язки між ланками в системі електронних доказів;

неможливість спостерігати і фіксувати електронні докази візуально;

широке використання злочинцями засобів шифрування електронної інформації [4].

Починаючи з 1991 року при Генеральному Секретаріаті Інтерполу діє Робоча Група з проблем комп'ютерної злочинності, яка вивчає цей вид злочинів в різних країнах світу, розробляє рекомендації, допомогає у стандартизації національних законодавств, напрацьовує методичний досвід запобігання і розслідування комп'ютерних злочинів.

На даний час в європейських країнах вже створені такі пункти, які надсилають інформацію до Генерального Секретаріату Інтерполу про результативність їх діяльності з запобігання і протидії кіберзлочинності. Ці пункти створені, як правило, в апараті Національних Бюро Інтерполу, або у спеціалізованих підрозділах, які займаються комп'ютерною злочинністю або економічними злочинами. На базі НЦБ Інтерполу в Україні такий пункт був також створений ще 17 вересня 1996 року.

Сучасна теорія і практика свідчить, що забезпечення належного технологічного рівня кібернетичної безпеки і удосконалення чинного законодавства є необхідною умовою подальшого розвитку Індустрії 4.0 та сучасного електронного суспільства [5]. Відомо, що в умовах глобалізації, автоматизації та кібернетизації інформаційних процесів, їх інтеграції в різні сфери державного і суспільного життя керівництво

провідних країн світу постійно приділяє особливу посилену увагу створенню та удосконаленню діяльності ефективних систем, засобів, методів та технологій захисту критичної інформаційної інфраструктури від зовнішніх і внутрішніх загроз кібернетичного характеру. Слід зазначити, що у багатьох провідних країнах світу вже сформовані і діють загальнодержавні системи кібернетичної безпеки критичної інфраструктури – як найбільш оптимальні організаційні структури, що здатні в короткий проміжок часу швидко акумулювати сили та засоби різних державних та правоохоронних органів і установ приватного сектору для протидії кіберзагрозам, кібератакам, кіберзлочинам, кібершпигунству, кібертероризму. В США, Великій Британії, Канаді довгий час діють потужні кіберполіцейські структури (NIPS, FBI, FATF і т.п.) [6]. Сьогодні в США, Польщі та інших країнах світу створюються навіть кібервійська.

Під кібернетичною безпекою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток електронного інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої і зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», та іншими законами України. Загальна декларація прав людини, Конвенція про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України фактично закладають міцний міждержавний правовий, організаційний, процедурний фундамент забезпечення кібербезпеки інформаційного простору в Україні, Європі і світі.

Слідча і судова практика свідчить, що на даному етапі цивілізаційного розвитку світу виникають все нові і нові загрози, виклики і небезпеки в сфері критичної інформаційної інфраструктури держав, а також електронної інфраструктури відомств, установ і організацій [7; 8]. Це обумовлено тим, що постійно з'являються нові види міждержавних (транскордонних, транснаціональних, трансконтинентальних, планетарних) кіберзлочинів, які раніше взагалі не зустрічалися в слідчо-судовій практиці. Зокрема, це кіберзлочини, які уже сьогодні скоюються в світовому космічному просторі, а також кіберзлочини, які скоюються з використанням новітніх засобів, методів і технологій електронного інтелекту [9].

У сучасних умовах стрімкий розвиток інформаційних технологій в світі та необхідність обміну інформацією через використання глобальної інформаційної мережі інтернет створюють сприятливий клімат для злочинних посягань: привласнення коштів з банківських рахунків інших осіб, у тому числі і на території інших держав. Зокрема кібератаки, які здійснені на Пентагон та інші держустанови США, відключення систем електропостачання в Західних регіонах [10] України, блокування діяльності аеропорту у Варшаві тощо свідчить про реальні загрози світового маштабу. Беззаперечно, що кіберзлочини сьогодні вже набули транскордлонного, транснаціонального, трансконтинентального, планетарного характеру, а тому міжнародна спільнота, враховуючи можливі глобальні негативні наслідки цього соціального явища, намагається постійно контролювати і мінімізувати їх посягання на міждержавні політичні, дипломатичні, економічні, екологічні відносини [11].

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д. Е-суспільство: цифрове майбутнє України : монографія / П.Д. Біленчук, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій та ін. ; за заг ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид. переробл. – Київ: УкрДГРІ, 2019. – 292 с.
2. Біленчук П.Д. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України : монографія / П.Д. Біленчук, М.М. Близнюк, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій, Ю.О. Пілюков, О.В. Соболєв ; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – К. : УкрДГРІ, 2018. – 284 с.
3. Біленчук П.Д., Гуцалюк М.В., Кравчук О.В., Козир М.В. Комп'ютерний тероризм: суперхакери, кібертерористи, кіберкриміналісти : монографія. – Київ : Наука і життя, 2008. – 292 с.
4. Біленчук П.Д., Гуцалюк М.В., Романюк Б.В. та ін. Комп'ютерна злочинність : навч. посіб. – Київ : Атіка, 2002. – 240с.
5. Біленчук П.Д. Конвергенція сонячного суспільства знань: креативна освіта і цивілізаційний розвиток : монографія / П.Д. Біленчук, Я.О. Береський, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій, Р.В. Перелигіна ; за заг.ред. П.Д. Біленчука. – К. :УкрДГРІ, 2019. – 416с.
6. Біленчук П., Малій М. Космічне партнерство України і США: Міжнародна правнича дипломатія в дії // Юридичний Вісник України. – 2019. – № 45. – С. 12–13.
7. Біленчук П.Д., Малій М.І. Електронне кримінальне провадження. Пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні // Юридичний Вісник України. – 2019. – № 42–43. – С. 20–21.
8. Біленчук П.Д., Малій М.І. Електронне кримінальне провадження. Пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні (Ч. 2) // Юридичний Вісник України. – 2019. – № 44. – С. 12.

9. Біленчук П., Малій М. Космічна й електронна кіберзлочинність: загрози і виклики нового тисячоліття // Юридичний Вісник України. – 2019. – № 41. – С. 14.
10. Біленчук П., Малій М. Кіберсвіт у новому тисячолітті. Хто вони: кіберзлочинці, кібершахраї, кібертерористи? // Юридичний Вісник України. – 2019. – № 39. – С. 14–15.
11. Біленчук П.Д., Малій М.І. Сучасні комп'ютерні злочинці та кібертерористи: новітні технології на службі організованого злочинного світу // Бизнес и безопасность. – 2019. – № 4. – С. 2–4.

Біляков Андрій Миколайович,
професор кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доктор медичних наук, професор
Ергард Наталія Миколаївна,
доцент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, кандидат медичних наук, доцент
Волобуєв Олександр Євгенович,
асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ВИЯВЛЕННІ МЕТАДОНУ

В останні роки в Україні набуває все більшого поширення програма метадонової терапії за рахунок коштів «Глобального фонду». 24 травня 2019 року Міністерством охорони здоров'я України (надалі – МОЗ України) було затверджено Наказ № 1177 «Про затвердження графіків розподілення лікарського засобу «Метадон-ЗН» (метадону гідрохлорид – синтетичний, довготривалої дії агоніст опіоїдних рецепторів) для проведення замісної підтримуючої терапії». Метою програми метадонової терапії є заміщення парентеральної форми введення наркотичних речовин на пероральне введення. Метадон вводиться в організм виключно пероральною формою, використовуючи або таблетовану форму метадону, або у вигляді сиропу. Обов'язковою умовою програми метадонової терапії є те, що дозування підбирають виключно індивідуально для кожного пацієнта з наркотичною залежністю, а також він особисто отримує метадон чітко за графіком розподілення та в присутності медичного персоналу приймає цей лікарський засіб.

В останній рік в Києві збільшились летальні випадки з виявленням слідів метадону в крові померлих осіб.

Варто зауважити, що при проведенні судово-медичної експертизи у померлих осіб можна встановити лише наявність метадону у крові, однак ці дані свідчать лише про факт його вживання. На сьогоднішній день судово-медична експертиза може встановити лише ступінь алкогольного сп'яніння, однак ніхто і досі не визначив саме ступінь наркотичного сп'яніння.

При освідуванні живих осіб судово-медичний експерт може запідозрити факт вживання наркотичних речовин лише за поведінкою особи та деяким клінічними проявами. Однак, за клінічними проявами можна лише визначити психічні розлади, тяжкість яких змінюється від неускладненого сп'яніння, вживання із шкідливими наслідками та до виражених психічних розладів і деменції [1]. Навіть у відповідності до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10) усі види залежності від психоактивних речовин кодуються в рамках діагностичного модуля F10, F19, що об'єднує «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактичних речовин» [2].

Тому, судово-медичний експерт лише констатує, що освідувана ним особа перебуває ймовірно в стані наркотичного сп'яніння.

Що ж стосується результату судово-медичного дослідження трупа, то судово-медичний експерт констатує лише наявність в крові слідів наркотичних речовин, в тому числі, і метадону. Іноді родичі загиблої особи запитують у судово-медичних експертів чи могли хронічні персистуючі гепатити, які виявляють при судово-гістологічному дослідженні, бути обумовлені впливом саме метадону. Однак, визначити те, що саме метадон викликав значні патологічні зміни в організмі людини, яка тривалий час вживала й інші наркотичні засоби до моменту замісної терапії метадоном, неможливо. Постійне вживання наркотичних речовин обумовлює ряд патологічних змін в організмі людини, особливо в тканині печінки, тому диференціювати зміни, які виникають при вживанні різних наркотичних речовин та ті зміни, які настають внаслідок вживання метадону неможливо.

Крім того, необхідно зауважити, що патологічні зміни при постійному вживанні наркотичних речовин виникають не лише у печінці, але й спостерігаються при судово-гістологічному дослідженні тканини легень. Так, в легенях виявляються розсіяні фокуси гранульом у парабронхіальній та паравазальній фібротизованій стромі, в середині яких відзначали сторонні включення сірих та базофільних полігональних кристалів, циркуляторно оточених шаром сполучної тканини різного ступеня зрілості з щільною лімфогістіоцитарною інфільтрацією. Саме за цими ознаками судово-медичний експерт може встановити довготривале вживання наркотичних речовин. Однак, за результатами судово-токсикологічного дослідження крові експерт може лише констатувати факт наявності наркотичного засобу.

Список використаних джерел:

1. Дунаевский В.В., Стяжкин В.Д. Наркомании и токсикомании. *«Медицина», Ленинградское отделение.* Ленинград : 1990. 208 с.
2. Онлайн довідник МКХ-10. *[Інтернет]. 2018 Бер.[цитовано 2019 Лист.12].* URL: https://web.archive.org/web/20151117024441/.

Бобро Марина Іванівна,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМА НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Кожна держава, яка дбає про своє майбутнє, не має права бути байдужою до долі дітей, і насамперед тих, які вступили у конфлікт із законом. Процеси, що відбуваються останнім часом в нашому суспільстві, негативно впливають на формування молодого покоління, зокрема, про це свідчить зростання рівня злочинності серед неповнолітніх.

Неповнолітні – це не тільки інтелектуальний, духовний та матеріальний потенціал майбутнього суспільства. За результатами сучасних кримінологічних досліджень, понад половини (53 %) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; 39 % – у віці 17–18 років [1, с. 41].

Слід зазначити, що це лише офіційні статистичні дані, а в дійсності кількість злочинів, що скоїли неповнолітні, в рази перевищує відомі показники, оскільки про більшість таких злочинів потерпілі навіть не заявляють та інформація про них не доходить до органів досудового слідства.

Згідно ст. 98 Кримінального кодексу України щодо неповнолітніх, які були визнані винними у вчиненні злочину, суд може застосувати такі основні види покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк та додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Статтею 102 передбачено позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку на строк від шести місяців до п’ятнадцяти років [2].

На сьогоднішній день вчинення неповнолітніми правопорушень і особливо кримінально караних завжди викликає значний резонанс і занепокоєння у громадськості. Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України за три квартали 2019 року ми маємо досить високу динаміку кримінальних правопорушень, які були скоєні саме неповнолітніми особами, що наведено на рис. 1.

Перебуваючи на стадії формування особистості, неповнолітні правопорушники краще, аніж дорослі, піддаються перевихованню, що дає змогу усунути дефекти у їх соціалізації.

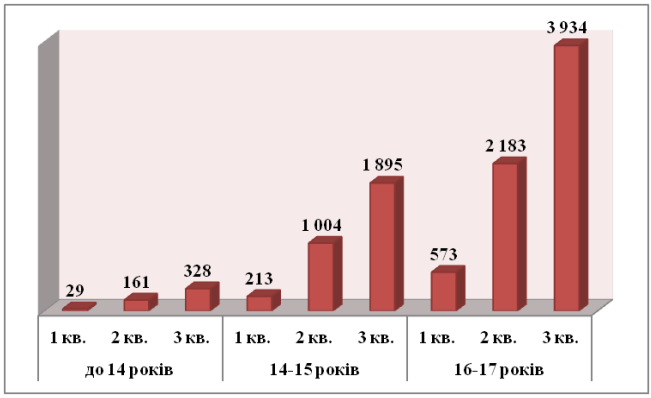

Рис. 1 Статистична звітність за три квартали 2019 р.

Злочини в сучасному суспільстві, вчинені неповнолітніми, стають все більш жорстокими, відзначаються малозначністю мотивів, бездушністю та цинізмом й усе частіше вчиняються у складі організованих груп.

Заходи профілактики щодо неповнолітніх мають високу ефективність. У зв'язку з цим у Міністерстві соціальної політики України розроблено чимало програм, адресованих неповнолітнім, що перебувають у конфлікті з законом («Вибір до змін», «Зупинись – посміхнись», «Будуємо майбутнє разом», «Управління гнівом», «Будь незалежним», «Вчимося бути здоровими», «Вчимося керувати емоціями»). У складі Національної поліції України сьогодні існують нові підрозділи, так звані «шкільні поліцейські». Важливо зазначити, що ці та інші прогресивні новації будуть результативні лише за умови належного методичного забезпечення профілактичної діяльності з цією категорією правопорушників.

При цьому основною ланкою цього виду соціальної практики має бути індивідуальна робота з неповнолітнім правопорушником, який потребує особливого підходу до розроблення заходів профілактики, коректного вибору форм та методів індивідуальної роботи.

Неповнолітній правопорушник як об'єкт індивідуально-профілактичного впливу підпорядковується профілактичному впливу ієрархічно, у міру того, як діяльність суб'єктів порівняно нижчого рівня виявилась неефективною. Відтак залежно від ступеня розвитку протиправної поведінки неповнолітнього виокремлюють такі групи суб'єктів індивідуальної профілактики:

– суб'єкти первинної соціальної профілактики (дитячі садки, школи, установи додаткової освіти, медичні установи тощо), діяльність яких спрямована на забезпечення адекватної соціалізації основної маси дітей, реалізацію їхніх прав та законних інтересів;

– суб'єкти первинної спеціальної профілактики, які надають допомогу уже соціально дезадаптованим дітям та дітям, які опинилися у скрутній життєвій ситуації (наприклад, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я). Цей рівень системи профілактики працює з дітьми, які характеризуються підвищеним ризиком вчинення правопорушень (злочинів);

– суб'єкти спеціальної вторинної профілактики (насамперед кримінальна міліція у справах дітей, відкриті та закриті спеціальні навчально-виховні заклади), які мають здійснювати ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників та дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до досягнення віку настання кримінальної відповідальності;

– суб'єкти кримінально-правової та кримінально-виконавчої профілактики (виховні колонії, центри соціальної адаптації, піклувальні ради тощо), основним завданням яких є попередження рецидивної злочинності неповнолітніх [3, с. 24, 25].

За результатами вивчення особистості неповнолітнього можна використовувати такі спеціальні методи індивідуальної профілактики:

– метод формування суспільної свідомості – використовується у разі переконання підлітка в необхідності відмовитися від помилкових поглядів, уявлень з метою формування суспільно схвальних переконань, поведінкових норм для щоденного використання;

– метод прикладу – має за основу стимулювання поведінки неповнолітнього до аналогічної діяльності або ж, навпаки, утриматися від подібної поведінки. Варто пам'ятати, як позитивний приклад варто обирати лише ту особу, яка є авторитетною для неповнолітнього, з яким проводиться профілактична робота;

– метод формування навичок соціально корисної поведінки – передбачає розвиток та тренування позитивних якостей, зразків поведінки у життєвих ситуаціях із роз'ясненням доцільності такої поведінки, а також завдяки наданню допомоги, здійснення систематичного контролю;

– метод передачі інформації полягає в інформуванні соціально занедбаних неповнолітніх з нормами моралі, права, правилами співжиття, спілкування з однолітками та старшими, що сприятиме їх подальшій соціалізації;

– метод переконання – повинен використовуватися на емоційному рівні і розкривати самокритичність та активізувати інтелектуальну діяльність неповнолітнього з метою усвідомлення небезпечних наслідків і переосмислення своєї негативної поведінки [4, с. 82].

Потрібно пам'ятати, що індивідуальна профілактика неповнолітніх правопорушників має свої певні особливості, зумовлені соціальною незрілістю, фізичною та психологічною несформованістю особистості у віці до 18 років. При здійсненні профілактичних заходів

слід враховувати індивідуальні особливості та психічні характеристики кожної дитини. Усе це вказує на пріоритетність використання психолого-педагогічних засобів виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, які проявляються у доборі специфічних методів вивчення неповнолітніх правопорушників, а також методів профілактики з неповнолітніми правопорушниками. Таким чином, удосконалення методики індивідуальної профілактики з неповнолітнім правопорушником сприятиме зниженню рівня вчинюваних злочинів цією категорією осіб, а також знизить ступінь суспільної небезпеки злочинності в державі у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Тайбаков А. А. Проблемы предупреждения и профилактики корыстной преступности : учеб. пособ. / А. А. Тайбаков. – Петрозаводск : Изд-во Петрозаводского гос. ун-та, 2000. – 51 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Коновалова А. И. Роль государственной политики у предупреждении преступности несовершеннолетних / А. И. Коновалова // Вестник МГОУ. – 2012. – № 3. – С. 21–28.
4. Костицкий М. В. Особенности профилактики правонарушений учащейся молодежи / М. В. Костицкий, М. И. Настюк. – Львов : Редакционно-издательская группа Львовского госуниверситета, 1983. – 86 с.
5. Статистична інформація. Генеральна прокуратура України. – Режим доступу : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&_c=fo#.

Бояров Віктор Іванович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук, доцент
Коновалова Ганна Володимирівна,
аспірант Академії адвокатури України

ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТАКТИКИ ЗАХИСТУ

Питання існування тактики захисту, як можливого об’єкту наукових досліджень, почали активно обговорювати після того, як М. С. Строгович (1942 р.) виловив думку про можливість існування в юридичній науці досліджень, присвячених тактиці і методики професійного захисту, які він відніс до предмету науки кримінального процесу [1, с. 6, 11].

Тактику захисту у загальному вигляді можна визначити як розроблені на основі досягнень науки та досвіду адвокатської діяльності рекомендації з розробки оптимального варіанту правової

позиції захисту та її реалізації в конкретних умовах і найбільш ефективних способах здійснення дій по захисту прав і законних інтересів громадян [2, с. 162]. О. Я. Баєв в системі криміналістичної тактики виокремлює дві самостійні підсистеми: тактику кримінального переслідування (яка поділяється на слідчу тактику та тактику підтримання державного обвинувачення) і тактику професійного захисту від підозри або обвинувачення у вчиненні злочину [3, с. 200]; В. О. Попелюшко визначає «тактику в адвокатській діяльності» як самостійну підсистему криміналістичної тактики [4, с. 255] та ін. При цьому сьогодні вже можна констатувати, що тактика захисту вже є реальністю і вона затребувана практикою.

Тактика захисту в кримінальному судочинстві практично охоплює всі основні положення «традиційної» криміналістичної тактики: планування, організація та вчинення адвокатом-захисником дій, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку та використання доказів; тактичні прийоми (наприклад, до числа загальних тактичних прийомів можна віднести способи реагування адвоката-захисника на прогалини у досудовому слідстві, бездіяльність обвинувачення або на недопустимість якихось доказів; а до конкретних тактичних прийомів – прийоми допиту підозрюваного на досудовому слідстві або обвинуваченого в суді чи під час збирання адвокатом доказів; а також законність, етичність і вибірковість тактичних прийомів та ін.); динамізм і ситуаційність (наприклад, створення або виникнення певної ситуації захисту та її аналіз, обрання комплексу подальших дій адвоката для нейтралізації негативних наслідків ситуації, що виникла, як тактична операція) та ін.

Принципи реалізації тактики адвоката-захисника практично аналогічні для слідчої тактики або тактики публічного обвинувачення: прогнозування, динамічність, планомірність, етичність, законність, ситуативність (ситуації захисту залежать від наступних факторів: відношення підзахисного до повідомлення про підозру; від існуючого обсягу доказів, які викривають підзахисного у вчиненні злочину, а також від рівня поінформованості адвоката) [5, с. 18].

Тактика захисту на досудовому слідстві для адвоката полягає в тому, щоб своєчасно отримати повну інформацію відносно дій і намірів обвинувачення (слідчого, прокурора, оперативних підрозділів), про результати розслідування кримінального провадження на конкретний момент (прогнозування дій захисту проходить в умовах аналізу як захисної ситуації, так і використання рекомендацій, які розроблені криміналістикою для слідчого, які він використовує під час розслідування окремих груп кримінальних проваджень). Знаходячись в ситуації невизначеності, захисник не завжди може визначити свою позицію, перспективи захисту та обрати ефективну стратегію захисту.

Також тактику захисту можна розглядати як тактику захисту під час досудового розслідування (на початковому та наступних етапах), тактику захисту в суді першої, апеляційної або касаційної інстанції;

тактику представництва інтересів потерпілого; тактику участі адвоката, який представляє інтереси свідка, в окремих слідчих (розшукових) діях та ін. (це не вичерпний перелік).

Досудове слідство використовує для розслідування окремі криміналістичні методики розслідування певних видів злочинів. Зрозуміло, що й для тактики захисту в окремих категоріях кримінальних справ на основі узагальнених результатів успішної практики здійснення захисту, наукових рекомендацій, необхідно створювати комплекси тактичних рекомендацій, присвячених особливостям захисту в окремих категоріях кримінальних проваджень (аналогічно і для тактики представництва інтересів потерпілого в окремих категоріях справ, розслідування яких характеризується бездіяльністю, пасивністю слідства, а інколи й прямим небажанням розслідувати справу (зокрема, кримінальні провадження про незаконні насильницькі дії працівників правоохоронних органів під час виконання ними своїх службових обов'язків; про зникнення особи з підозрою про вбивство; про певні злочини, які вчинені з необережності та ін.).

Крім того, аналогічні розробки можуть бути корисні для практики і стосовно тактики участі адвоката в проведенні окремих, найбільш складних слідчих (розшукових) дій, або тактиці захисту в деяких специфічних умовах, наприклад: в ситуаціях активного проведення слідством оперативно-розшукових заходів [6, с. 39–42]; негласних слідчих (розшукових) дій; в умовах застосування слідством (обвинуваченням) заходів забезпечення безпеки, компромісних процедур; тактика захисту у провадженнях, розслідування яких проводиться в умовах соціальної напруги (наприклад, масові заворушення) та ін.

Таким чином, розглядаючи тактику професійного захисту в кримінальних провадженнях як підсистему криміналістичної тактики, за аналогією з слідчою тактикою та тактикою підтримання публічного обвинувачення, де розробляються відповідні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності досудового розслідування та підтримання обвинувачення, на основі узагальнення успішного досвіду захисту, судової та слідчої практики, необхідно розробляти аналогічні комплекси рекомендацій для адвокатів-захисників, а також для адвокатів – представників інтересів потерпілого. Вони можуть охоплювати три значні групи таких рекомендацій: (1) тактика захисту в окремих категоріях кримінальних проваджень; (2) тактика участі адвоката в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; (3) тактика захисту у кримінальних провадженнях, ускладнених створенням правоохоронними органами таких умов, які суттєво обмежують для захисника можливості реалізації своїх прав, спрямованих на захист (надання правової допомоги) прав і законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Строгович М.С. Предмет криминалистики и его соотношение с уголовным процессом. Труды Военно-юридической академии. 1942. Вып. 2. Ашхабад, С. 4–19.
2. Варфоломеева Т.В. Защита в уголовном судопроизводстве. Киев: Институт адвокатуры при Киевском университете им. Т. Шевченко, 1998. 204с.
3. Баев О.Я. Основы криминалистики: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во «Экзамен», 2003. 288 с.
4. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
5. Баев М.О. Тактические основы деятельности защитника-адвоката в уголовном судопроизводстве России: теория и практика: дис. … д-ра юрид. наук: специальность 12.00.09. Воронеж, 2005. 401 с.
6. Бояров В.І., Кучинська О.П. Деякі питання тактики захисту за умов використання слідством інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів. Адвокат. 2010. № 7. С. 39–42.

Брисковьска Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Перушко Максим Олександрович,
слухач магістратури Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОРЯДКУ ЕКСПЕРТИЗ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВІДПОВІДНО ДО ЗМІН В КПК УКРАЇНИ

Злочин – це певна сукупність відповідних явищ, предметів, процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі, а тому вступає в контакт з багатьма іншими явищами об’єктивної дійсності, в результаті чого залишаються відображення у формі матеріальних слідів, станів предметів, динамічних і статичних процесів, а також ідеальних слідів – у свідомості людей. Це дає можливість поновити «картину» вчиненого злочинного діяння або встановити його відсутність. Порядок призначення експертизи останнім часом був порушений, так-як по-різному був врегульований КПК України. Оскільки внаслідок порушення процесуальної форми призначення експертизи у кримінальному провадженні її результати як докази стають недопустимими. За ч. 2 ст. 84 КПК процесуальними джерелами

доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. З 15.12.2017 р. набрав чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 року (далі – Закон № 2147-VIII) та введені в дію 16.03.2018 зміни до Кримінального процесуального кодексу України, цим Законом, змінено порядок призначення експертиз у кримінальному провадженні. Так, пунктом 4 параграфа 2 «Прикінцевих положень» Закону № 2147-VIII передбачено, що зміни до КПК вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, про які відомості про кримінальне правопорушення внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР) після введення в дію цих змін. Так, змінами до ч. ч. 1, 2 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ч. ч. 1, 6, ч. 7 ст. 244 КПК України передбачено проведення експертиз експертними установами, експертом або експертами лише за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження [1]. При цьому слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи. Більш того, проведення експертиз можливе лише у державних експертних установах.

Питання отримання дозволу на проведення експертизи у слідчого судді достатньо обмежувало сторону обвинувачення у виборі методів доказування, котрі, як правило, визначаються для досягнення всебічності, повноти й неупередженості дослідження всіх обставин кримінального провадження. Слідчий суддя, розглядаючи відповідне клопотання про призначення експертизи перебирав на себе функцію доведення факту вчинення особою злочину, адже ним констатувалась необхідність проведення експертного дослідження та визначався перелік питань до експерта [2, с. 314]. Призначення експертизи за рішенням суду негативно впливає на результати такого дослідження коли її проведення потребує терміновості, наприклад, встановлення тілесних ушкоджень, які можуть швидко зникати. Законом передбачено перелік випадків, в яких призначення експертного дослідження є обов'язковим, але стороні обвинувачення необхідне отримання судового дозволу на обов'язкове призначення експертизи, такі положення КПК сприяють збільшенню завантаженості судів, а від так і на їх здатність оперативно розглядати інші клопотання за зверненнями сторін кримінального провадження. У таких провадженнях до 17 жовтня 2019 р. сторони могли лише ініціювати проведення експертиз шляхом подачі до судових органів відповідних клопотань та участі в їх розгляді із висловленням свого ставлення щодо залучення експертів та кола і змісту питань, які необхідно розв'язати за результатами експертного дослідження. Слідчий суддя самостійно визначав експерта, якого необхідно залучити, або

експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи. Такий судовий контроль діяв у період з 15 березня 2018 р. до 17 жовтня 2019 р., коли набрав чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4 жовтня 2019 р. № 187-IX і яким редакції статей 242–244 КПК були знову змінені, паралельно застосовувалися як порядок, за яким експертизу вправі була призначати сторона, так і той, який дозволяв це робити винятково слідчому судді, суду [3]. Все тоді залежало від того коли були внесені відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, за результатами проведення призначених у період з 15 березня 2018 р. до 17 жовтня 2019 р. експертиз у провадженнях, відомості про які були внесені в ЄРДР після 15 березня 2018 р., висновок експерта являтиме собою представлені у передбаченій законом письмовій формі висновки з питань поставлених перед ним слідчим суддею або судом [4, с. 54].

На сьогодні більшість обмежень прав сторін на використання можливостей експертизи вже скасовані, призначення і проведення експертизи (ініціювати проведення експертизи знову можуть сторони кримінального провадження, скасовується монополія експертних державних установ для проведення експертиз). Сторони кримінального провадження отримали можливість без зайвих зволікань проводити будь-які експертизи, не витрачаючи час на підготовку клопотань, подання їх до суду та не чекаючи п’ятиденного строку, протягом якого слідчий суддя міг розглядати такі клопотання, або взагалі їх не задовольняти [5, с. 640]. Хоча сторони можуть вибирати будь-якого експерта для проведення експертизи. Але сторони кримінального провадження в своїх правах не є зовсім рівними, так як проведення судових експертиз стороною обвинувачення проводиться за рахунок бюджетних коштів, і тому слідчий, прокурор вимушені звертатися в установи з бюджетним фінансуванням, тобто в державні спеціалізовані установи. Обмежена у своєму виборі і сторона захисту у якої не завжди є кошти залучати експертів на власний вибір і єдиним варіантом є звернення до слідчого судді. Утім, скасування змін до КПК 2017 р. в цілому є позитивним кроком та сприятиме ефективності досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2147-19.

2. Кудінов С. С., Талалай Д. В. Проблемні аспекти призначення проведення експертизи за зверненням органів досудового розслідування Актуальні питання судової експертології,

криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 312–315.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 04.10.2019 № 187-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/187-20.

4. Баулін О. В. Актуальні проблеми оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 52–55.

5. Щиголь О. В. Порядок проведення експертизи відповідно до КПК України в редакції Закону №187-IX від 04.10.2019: переваги та недоліки Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 638–641.

Бурлака Владислав Васильович,
начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Для ефективного досудового розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини характерним є проведення судових експертиз. Вони призначаються та проводяться відповідно до статті 242 КПК України, коли для вирішення певних питань при провадженні по кримінальному провадженні необхідні спеціальні знання, якими не володіє слідчий. Результати експертиз мають важливе доказове значення.

Проте необхідність та можливість проведення зазначеного виду експертиз є більшою, але опитані нами слідчі, які мали у провадженні кримінальні правопорушення зазначеної категорії, вказують на складність їх проведення у силу ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких виділяють специфіку призначення та тривалість проведення зазначених експертиз, у іншому відомстві (заклади Міністерства охорони здоров'я України), складність методик та самого об'єкта дослідження – людини як особистості з властивими їй якостями.

Взагалі, використання психологічних знань у галузі кримінального судочинства, і особливо в процесі розслідування злочинів, представляється необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, висунення та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих (розшукових)

дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також індивідуалізації покарання. З цього приводу О. Д. Сітковська справедливо вважає, що використання психологічних знань необхідно, зокрема: для змістовного розкриття ряду понять, які характеризують суб'єктивну сторону злочину; для розробки і застосування переліку обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання; для вирішення питання про межі кримінальної відповідальності в ситуаціях, що тягнуть за собою зменшену вибірковість поведінки; для оцінки випадків, коли діяння відбувається особою з психічними аномаліями або короткочасним розладом психічної діяльності в рамках осудності; для розробки єдиного розуміння та застосування понять «осудність», «неосудність», «віковий поріг кримінальної відповідальності» [5, с. 72].

Використання можливостей спеціальних психологічних знань при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини насамперед дозволяє вирішити такі завдання, як встановлення можливості потерпілого давати об'єктивні правдиві свідчення та вивчення особи злочинця та мотивації його злочинних дій.

Перше завдання вирішується у ситуаціях, коли потерпілі відмовляються від раніше наданих ними показань або не підтверджують окремі їх деталі, посилаються на прогалини у пам'яті, не бажають брати участі в слідчих (розшукових) діях, не виявляють зацікавленості ходом і результатами розслідування тобто не сприяють йому. При цьому, така їх поведінка не пов'язана з впливом з боку підозрюваних (обвинувачуваних) або інших осіб, зацікавлених у результатах справи [5, с. 15–16]. Причиною такої поведінки, є стан посттравматичного стресу, якій супроводжується наступними ознаками: нав'язливі спогади про обставини викрадення, які супроводжуються надзвичайно яскравим переживанням окремих деталей; несподівані «відключення» потерпілого від реальності (дисоціації); активне прагнення свідомо чи несвідомо уникати усього, що нагадує про викрадення; регресивні тенденції; прагнення до самотності; виникнення страхів; зниження здатності до співчуття; суїцидальні тенденції; невмотивовані і неконтрольовані приступи агресії, гніву, радості.

При наявності цих ознак слідчий повинен спрогнозувати, яким чином стан потерпілої особи позначиться на її спроможності давати правдиві показання в кримінальному провадженні та брати участь у досудовому розслідуванні. Допомогти йому в цьому може консультація психолога, зокрема у якості спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій у порядку статті 71 КПК України. Так наприклад, Кіровоградським районним судом за вчинення злочину передбаченого ст.ст. 166; ч. 1 125; ч. 2 126; ч. 2 146 КК України було засуджено громадянку А., яка незаконно позбавила волі свого неповнолітнього сина Н., утримувала його в підвальному приміщенні не бажаючи виконувати обов'язки по догляду за дитиною та мордувала його при цьому. На основі діагностичного обстеження неповнолітнього Н. йому було встановлено діагноз легкої розумової

відсталості. При цьому, цей діагноз не вплинув на оцінку судом його свідчень та був використані як належний доказ при пред'явленні А. обвинувачення.[1]

В інших випадках, при необхідності отримання експертного висновку, який мав би значення та силу доказу в кримінальному провадженні, необхідним є призначення судово-психологічної експертизи потерпілих, з метою визначення їх стану, моральної шкоди, яка була завдана, а також визначення віктімності поведінки. Незалежно від стану потерпілого в будь-якому випадку його свідчення повинні бути враховані слідчим, прокурором та судом.

Що ж стосується психологічного дослідження підозрюваної (обвинуваченої) особи, то воно здійснюється слідчим з урахуванням суб'єктивної сторони складу злочину та супроводжується юридичним аналізом підозрюваної (обвинуваченої) особи та мотивів його протиправної поведінки. На підставі такого аналізу слідчий вирішує завдання, що пов'язані зі встановленням вини та диференціацією відповідальності співучасників злочину.

Безпосереднє психологічне дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого) в кримінальних провадженнях зазначеної категорії зазвичай, проводиться в двох взаємозалежних напрямках: перший – діагностика стійкої системи мотивів, широти відображення в них існуючих у суспільстві сфер відносин, стійкості домінуючих спонукань, їх ієрархічності, змісту, співвідношення з вимогами суспільства; другій – дослідження характеру, особистісних захисних механізмів, стереотипів поведінки, звичайних способів адаптації до труднощів, особливостей пізнавальної сфери (мислення, уяви, пам'яті, сприйняття, темпу протікання психічних процесів).

Приблизний перелік питань, які необхідно поставити на вирішення судово-психологічної експертизи наступний: які індивідуальні психологічні особливості підозрюваного (обвинуваченого); чи є в нього такі психологічні особливості як (необхідно перелічити попередні діагнози); яка, з урахуванням виявлених індивідуальних психологічних особливостей і ситуації, що склалася, мотивація дій підозрюваного (обвинуваченого), що представляє інтерес для слідства? [3, с. 172]

Так наприклад Апеляційним судом Івано-Франківської області за ст.ст. 28 ч. 3; 115, ч. 2 п.п. 6, 9, 12; 146 ч. 3; 189 ч. 4; 289 ч. 3; 28 ч. 3; 357 ч.ч. 2, 3 КК України було засуджено громадянина Л., який в складі злочинної групи з корисливих мотивів, здійснив викрадення та незаконне позбавлення волі гр. В. При цьому Л. без попередньої домовленості з співучасниками та з метою приховати злочин вчинив вбивство потерпілого, чим вийшов за межі попередніх домовленостей із співучасниками. Пояснюючи цей факт судово-психологічна експертиза вказала, що Л. по своєму характеру імпульсивний,

[1] Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 1-176 / 2010р. http // www. court. gov. Ua.

запальний і ці його властивості істотно вплинули на його поведінку під час вчинення злочину, про те в момент вчинення вбивства в стані душевного хвилювання він не знаходився (фізіологічного ефекту). Тобто може нести відповідальність в інкримінованих йому злочинах.[2]

Встановлення мотиваційної сфери злочинних дій часто ускладнюється тим, що підозрювані (обвинувачені), намагаючись полегшити своє становище, часто висувають версії, які представляють їх дії у більш вигідному для них світлі. Як правило, вони вказують на те, що спричинили шкоду здоров'ю потерпілого в результаті необхідної оборони, необережності або, що під час вчинення злочину перебували в стані афекту. Такі твердження названих осіб перевіряються як шляхом проведення психологічної, психіатричної, а також комплексної психолого-психіатричної експертиз, які проводяться для встановлення наявності або відсутності стану афекту, здатності підозрюваного (обвинуваченого) усвідомлювати свої дії і керувати ними [4, с. 63–64; 1, с. 196].

Таким чином, знання психології підозрюваного (обвинуваченого) надає слідчому можливість правильного розуміння його внутрішньої позиції, а також вибору найбільш ефективного способу дій та лінії поведінки при проведенні з ним окремих слідчих (розшукових) дій. Психологічна експертиза – як форма використання даних психологічної науки в юридичній практиці широко застосовується у розкритті та розслідуванні злочинів, зокрема пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини, при цьому можливості її постійно зростають. Психологічна наука збагачує слідчу практику розробками психологічних «пасток», спеціалізованих методик допиту, наприклад процесуальне опитування, науково-технічних засобів типу «поліграф» та інше. Проте розширення діапазону втілення спеціальних психологічних знань в юридичну практику можливе лише на основі удосконалення її наукового інструментарію, ґрунтовної обробки отриманих результатів та застосування їх на практиці.

Список використаних джерел:

1. Будіянський М. Ф. Кримінальна психологія: навч. посібн. / М. Ф. Будіянський. – Одеса : Фенікс, 2003. – 229 с.
2. Дулов А. В. Судебная психология / А. В. Дулов. – Минск : «Вышейшая школа», 1970. – 392с.
3. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражом процессе / Е. Р. Россинская. – Москва, 1996. – 224 с.
4. Сафуанов Ф. С. Психология криминальной агрессии / Ф. С. Сафуанов. – М. : Смысл, 2003. – 300 с.

[2] Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 154 / 2009р. http // www. court. gov. Ua.

5. Ситковская О. Д. Новые направления судебно-психологической экспертизы : справочное пособие / О. Д. Ситковская, Л. П. Конышева, М. М. Коченов. – М. : ООО Юрлитинформ, 2000. – 160 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04. 2012 №4651-VI. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Вакулик Ольга Олексіївна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА ДОПИТУ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Часто для отримання доказів та встановлення істини у кримінальному провадженні, дитині необхідно пройти процедуру допиту, яка повинна бути проведена в таких умовах, що не порушують її права.

Варто зазначити, що під терміном «допит», як правило розуміється слідча (розшукова) дія за участю малолітньої або неповнолітньої особи в рамках кримінального провадження у результаті якого, дитина дає показання, що фіксуються у протоколі допиту.

Разом з тим, сама організація допиту має відбуватися з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей дитини відповідного віку, процес має бути дружнім до дитини. Робота з неповнолітніми завжди характеризувалася особливою складністю, адже через несформовану психіку діти не завжди розуміють усього, що з ними відбувається, а іноді, взагалі важко розраховувати на їх правдиві показання.

Фактично, з точки зору психології, допит для дитини є стресогенною подією і полягає у відтворенні ситуації та розповіді про негативні події, що з нею відбулися. Саме тому, проведення допиту, вимагає від слідчого високої майстерності й професіоналізму та потребує знань не тільки криміналістичної тактики, а й дитячої психології, логіки, педагогіки тощо.

В свою чергу, є дуже важливою належна організація, кваліфіковане проведення та фіксація допиту дитини.

Кримінальне процесуальне законодавство України у ст. 226 передбачає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, які зумовлені їх віковими та психофізіологічними характеристиками [1]. При проведенні даної процесуальної дії слідчий зобов'язаний дотримуватись вимог щодо опитування дитини, передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі Ланцаротська Конвенція), яка є одним з ключових міжнародних документів ратифікованих Верховною Радою України, а отже є частиною законодавства України [2].

Це один з документів, у якому найбільш докладно визначаються вимоги до допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань. Так, Ланцаротська Конвенція визначає особливості допиту/опитування дитини у справах сексуального насильства та сексуальної експлуатації дитини. Водночас, особливості, що визначає Конвенція, будуть доречними до допиту дитини незалежно від виду злочину чи її процесуального статусу у кримінальному провадженні, оскільки дають можливість для дитини відчути себе у безпеці, що у свою чергу впливає на повноту показань, які вона дає.

Отже, якщо метою є отримання повних і правдивих показань дитини, у будь-якому провадженні за її участю, організація проведення допиту має відбуватися з урахуванням положень, що визначені у ст. 35 «Опитування дитини» Ланцаротської Конвенції [2]:

a) Проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам.

Затримка, у таких випадках відіграє вагому роль, оскільки в силу плину часу, та захисних механізмів психіки, дитина може витіснити деталі того, що відбулося і це ускладнить збір інформації, а також на дитину можуть чинити вплив і в подальшому вона може спростувати надану першу інформацію. Таким чином, чим молодшою є дитина, тим коротшим має бути проміжок часу, що віддаляє допит від події яка є предметом доказування у кримінальному провадженні.

b) Проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, повинно відбуватися у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні.

Дана вимога є актуальною, оскільки наявність безпечного та обладнаного приміщення мінімізує у дитини почуття небезпеки та не допускає повторної травматизації психіки. Такі умови конфіденційності, що відповідають потребам почуватися у фізичній та психічній безпеці, дають можливість дитині сконцентруватися на показаннях. Тому, допит краще всього проводити у спеціально облаштованій «Зеленій кімнаті», де обстановка є безпечною для дитини і допомагає їй відчути домашню атмосферу, яка сприяє довірливому спілкуванню з дорослими.

У випадках неможливості проведення допиту в такій кімнаті, він повинен бути організований у іншому приміщені при дотриманні певних вимог: у цьому місці не повинно відбуватися жодних інших дій, туди не повинні заходити будь-які сторонні особи і воно повинно бути облаштоване для роботи з дитиною (дружня, світла і безпечна обстановка, наявність олівців, фломастерів, паперу та іграшок, які можна використовувати для збору інформації у дитини).

c) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей.

Дійсно, розуміння особою, що проводить допит психологічних особливостей дитини, природи її реакцій та поведінки у цілому в рази підвищує ефективність допиту. Тому, окрім юридичних знань, особі, яка

проводить допит, вкрай важливо володіти знаннями з психології, техніки опитування дітей та педагогіки. На жаль, як показує практика, більшість спеціалістів, вважають, що психолога залучають на допит для того, щоб пояснювати дитині запитання слідчого, а не допомагати їй.

d) Проведення усіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно.

У разі необхідності проведення більш одного допиту, вони повинні бути проведені переважно однією й тією ж особою, з метою забезпечення узгодженості підходів до інтересів дитини. У ситуації, коли допит проводять різні особи, дитина може довіритися одній, більше ніж іншій, так само інформація може губитися у процесі передачі її від однієї особи до іншої, а це може значного ускладнити процес збору доказової інформації у справі.

e) Якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження.

Численні опитування дитини можуть привести до її ретравматизації, тобто, дитина повторно переживає події, що завдали їй травму, а це не тільки негативно впливає на стан дитини, а відповідно і на встановлення інформації у справі. Також варто скоротити кількість допитів, оскільки за час між ними, на дитину можуть чинити вплив і вона може змінювати показання піддаючись тиску важливих для неї осіб (батьків або інших близьких рідних).

f) Можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Більшість протиправних дій щодо дитини вчиняються з боку рідних людей, при цьому один з батьків, який є законним представником дитини може вчиняти насильство щодо неї, а другий – замовчує і не вчиняє жодних дій на захист дитини. У таких ситуаціях, безумовно, для процесу необхідно призначити законним представником іншу дорослу особу, якій дитина довіряє, і в присутності якої дасть повні і правдиві показання, адже рівень довіри між дитиною і представником, який її супроводжує, напряму впливає на результат допиту.

Країни, які ратифікували Конвенцію, мають вживати законодавчі та інші заходи, що дають можливість запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини, та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її внутрішнього законодавства [2].

На сьогодні законодавство України передбачає таку відеофіксацію слідчих (розшукових) дій у ст. 224 КПК України, але вона не являється обов'язковою нормою [1].

Отже, частина з наведених позицій має своє втілення у Кримінальному процесуальному кодексі України, а частина, нажаль, має своє відображення тільки у Конвенції. Однак, Конвенція Ради

Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, що ратифікована Верховною Радою України має вищу юридичну силу і визначає чіткі норми для обов'язкового застосування при організації та проведенні допиту дитини у кримінальних провадженнях на території України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print.

2. Конвенція ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р., CETS № 201. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_927.

Ващук Олеся Петрівна,
професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРИЙОМИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Пошук інформації в мережі Інтернет здійснює кожен користувач мережі, формуючи власні пошукові запити необхідних даних. Фаховий пошук в мережі Інтернет суттєво спрошує процес пошуку інформації, а от коли з'являються шпальта невідповідних посилань користувач, зазвичай, витрачає набагато більше часу на її опрацювання. Час – це найдорожчий людський ресурс. Тому значення швидкості, знаходження потрібного серед великого об'єму інформації в мережі Інтернет, з кожним днем зростає. Не оминули ці труднощі як криміналіста-теоретика, так і криміналіста-практика.

Дієві прийоми пошуку інформації в мережі Інтернет ґрунтуються на технічних і технологічних можливостях самої мережі. Криміналіст повинен володіти знаннями цих можливостей й вміти ними користуватися, намагатися збільшувати кількість знайдених (необхідних) даних з одночасним зменшенням часу на пошук та обробку даних.

Наразі ключовими прийомами для більш точного пошуку інформації в мережі Інтернет є такі:

1. Зміна пошукових систем за одним і тим саме запитом. Існуючі пошукові системи сортують понад 700 мільйонів сайтів, прилаштовуючи їх під звичний контент того, хто формує запит. Не існує ідеальної пошукової системи, кожен з наявних має певний перелік сліпих плям і обмежень (Google (різноманітні результати пошуку, невелика кількість сторінок), Bing (заповнення зі звуженим пошуком для

користувача), Yahoo (результати у більш широкому спектрі послуг), Ask.com, LightStorage, DuckDuckGo, ALLhave, Dogpile;

2. Врахування напрацювань SEO (оптимізація пошукових систем з метою відповідності найбільш часто використовуваним ключовим словам) під час формування пошукового запиту і уникнення рекламних пасток;

3. Використання спеціалізованих пошукових системи (наприклад, Google Scholar (для пошуку вчених і їх наукових праць) або іншої наукової інформації (PubMed, ScienceDirect, ArXiv.org), Zanran (для пошуку конкретних даних і статистики), GlobalFileSearch (для пошуку файлів), Tineye (пошук зображень) LightStorage (пошук медіафайлів);

4. Спрощення пошукових наборів слів: 1) не використовуйте прийменники чи скорочення, так звані «слова зупинки»; 2) використовуйте найпростішу форму слів;

5. Використання ключових слів для пошуку, як окремими уточнюючими словами, так і словосполученнями (наприклад, запит: вбивство Київ вчора кілер);

6. Використання ЛАПОК (тобто закриття пошукового слова чи слів та при використанні словосполучення, ключове слово необхідно закривати в лапки для основного пошуку саме за цим словом);

7. Виключення з пошукового запиту непотрібних слів (як то, тире, коми тощо);

8. Використання в пошуковому запиті знаку МІНУС для виділення ключового слова без пошуку інших слів (наприклад, запит: вбивство Київ -вчора –кілер. Тобто знак МІНУС дозволяє виключити – вчора –кілер з пошуку. Цей знак можна використовувати стільки разів скільки є необхідність);

9. Здійснювати пошук за допомогою «оператора» (спеціальні символи і терміни, * – зосереджує пошук до най-; АБО – шукає одразу по двом ключовим словам; AND – пошук тільки двох термінів між якими він поставлений; : - пошук пов’язаних сайтів (в результаті отримується цілий ряд веб-сайтів, схожих один на одного)).

Криміналісту слід пам’ятати, що знайдену інформацію в мережі Інтернет слід детально проаналізувати за багатьма параметрами, як то шквал, авторства, компетенції автора, терміну розміщення, актуальності тощо.

Таким чином, мережа Інтернет для криміналіста є об’ємною, заплутаною і корисною щодо процесу пошуку і використання знайдених даних. Тому використання вищеозначених прийомів для більш точного пошуку інформації в мережі Інтернет є нагальним і корисним.

Вельчинська Олена Василівна,
професор кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доктор фармацевтичних наук, професор, академік НАН ВО України
Вельчинський Володимир Вікторович,
магістратура (спеціальність «антикорупційна діяльність) Міжрегіональної Академії управління персоналом (ПрАТ «ВНЗ»МАУП»)

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ХІМІКО-ТОКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИЯВЛЕННІ АЛІФАТИЧНИХ СПИРТІВ

Виявлення аліфатичних спиртів в біологічних пробах живих людей виконують з метою встановлення факту їхньої присутності в організмі. Відомо, що аліфатичні спирти (етанол, метанол, ізопропанол, ізоаміловий спирт та інші вищі аліфатичні спирти) потрапляють до організму людини у вигляді алкогольних напоїв (в тому числі, й сурогатного алкоголю), медичних препаратів, спиртовмісних технічних рідин. Сурогати алкоголю розділяють на дві групи: розчини і препарати, приготовані на основі етилового спирту, що містять різні домішки; технічні рідини, розчини і препарати, що не містять етиловий спирт, до складу яких входять аліфатичні одноатомні та багатоатомні спирти, хлорорганічні вуглеводні (помилкові сурогати алкоголю). Для виявлення алкоголю у живих людей в якості об'єктів дослідження використовують кров, сечу, слину та повітря, яке видихає людина. При летальному наслідку досліджують тканини внутрішніх органів та біологічні рідини. Рецептори, які є специфічними до етанолу, в організмі людини відсутні. Етанол взаємодіє із зовнішніми та внутрішніми рецепторами клітин, з вторинними посередниками рецепторів, ферментними системами. Нещодавно, вченими було виявлено фрагмент білкового калієвого каналу в мембрані клітини (GIRK), з яким молекула етанолу безпосередньо зв'язується [1, 2]. Крім того, канали GIRK здатні опосередковано активуватися нейромедіаторами, такими як ацетилхолін, норадреналін, дофамін. Необхідно пам'ятати, що в крові тверезої людини присутні сліди ендогенного етанолу, який утворюється під час біохімічних перетворень з ацетальдегіду, який в свою чергу синтезується під час декарбоксилування піровиноградної кислоти. Особливості метаболізму кожного організму визначає кількість ендогенного етанолу – це в середньому менш, ніж 1 мг/л. Ендогенний етанол визначається методом газової хроматографії з мас-селективним (мас-спектрометричним) детектуванням (ГХ-МС), як найбільш специфічним та чутливим інструментальним методом. Менш специфічні та чутливі інструментальні методи виявлення етанолу

реєструють завищені рівні ендогенного етанолу в організмі. За своєю дією етиловий спирт є депримуючим засобом, але при вживанні невеликих доз здатен активувати ЦНС, оскільки він стимулює збуджуючі медиаторні системи головного мозку. При тяжкій інтоксикації етанолом, що відповідає концентрації 2,5–3,0 г/л, виражена депримуюча дія спирту, розвивається тяжкий сон, знижується артеріальний тиск, спостерігається брадикардія. Алкогольна кома спостерігається при концентрації етанолу 5,0 г/л (іноді при 3,5 г/л та вище). Більшість смертельних наслідків після вживання алкоголю відбувається при концентрації етанолу в плазмі крові від 2,6 г/л до 15,0 г/л. Смерть настає в наслідок зупинки дихання та гострої серцево-судинної недостатності. Метиловий спирт порушує окисні процеси та кислотно-основний стан у клітинах і тканинах. Виникає ацидоз. Смерть настає в результаті зупинки дихання, набряку головного мозку та легень, колапсу, уремії. Одночасне надходження етилового й метилового спиртів в організм зменшує токсичність останнього, оскільки етанол зменшує окиснення метилового спирту майже на 50 %. Деякі автори пояснюють сліпоту дією не метилового спирту, а його метаболітів – формальдегіду та мурашиної кислоти. Смертельна доза метилового спирту (з урахуванням індивідуальної чутливості організму) – 30–100 мл. У якості антидотів при отруєнні метанолом та деякими іншими вищими спиртами в світовій медичній практиці рекомендовано використовувати етанол та фомепізол (fomepizole) [3–6]. Ізоаміловий спирт є головною складовою сивушного масла. Сивушне масло застосовувалося в народній медицині й було причиною отруєнь. Токсичність ізоамілового спирту підвищується за наявності етанолу. Вміст у спиртних напоях 0,3 % сивушного масла є неприпустимим. Штучні плодові есенції – грушова та яблучна (ізоамілові ефіри оцтової та ізовалеріанової кислот), спиртні напої кустарного виробництва, самогон часто спричинювали отруєння людей. До складу сивушного масла також входять інші органічні сполуки: 2-метилбутанол-1, ізобутиловий спирт, пропіловий спирт, ізопропіловий спирт, жирні кислоти, ефіри, фурфурол. Ізоаміловий спирт у 10–12 разів токсичніший за етиловий. Ізоаміловий спирт діє на центральну нервову систему, має наркотичні властивості. Вже після вживання 0,5 г ізоамілового спирту виявляються симптоми отруєння: головний біль, нудота, блювання. Найбільша кількість ізоамілового спирту накопичується в крові й сечі. Смертельна доза чистого ізоамілового спирту (з урахуванням індивідуальної чутливості організму) – 10–15 г. Якісне виявлення аліфатичних спиртів у витяжках із біологічного матеріалу, в крові, сечі, слині та інших об’єктах виконується за допомогою комплексу реакцій: попередніх тестів на метанол та етанол – реакція утворення естеру (складного ефіру), реакція утворення йодоформу, реакція окиснення метанолу до формальдегіду (з калій перманганатом у сульфатній кислоті та хромотроповою кислотою); реакція окиснення калій дихроматом у

сульфатній кислоті; специфічних реакцій: на метанол – після виконання реакції утворення метилсаліцилату та реакції окиснення метанолу до формальдегіду виконують реакцію отриманого формальдегіду з розчином кодеїну (морфіну) в сульфатному середовищі та реакцію з фуксинсульфітною кислотою, на етанол – реакції утворення етилацетату, ацетальдегіду та етилбензоату. Для якісного виявлення ізоамілового спирту виконують попередній тест – утворення ізоамілацетату (запах грушевої есенції), після якого, у разі позитивного результату, підтверджувальні реакції (реакції Комаровського) з саліциловим альдегідом та з п-диметиламінобензальдегідом. Специфічна реакція на ізоаміловий спирт є реакція окиснення ізоамілового спирту (запах прілого сиру) [7]. Перший кількісний метод визначення етанолу в крові був розроблений на початку XX ст. Кларком та модифікований Відмарком (метод Відмарка). Кількісне визначення аліфатичних спиртів виконують за допомогою інструментальних методів: спектральних, хроматографічних (ГХ, ГХ-МС, ВЕРХ), електрохімічних. Електрохімічний метод визначення етанолу базується на реакції окиснення етанолу на платинових електродах до ацетальдегіду. Прилади Alert J4X (Alcohol Countermeasure Systems, Canada) та Lion Alcolmeter SD – 400P (Lion Laboratories Ltd., Great Britain) використовують для виконання експрес-аналізу концентрації етанолу у повітрі, яке видихає людина. Результат аналізу – це концентрація етанолу в г/л у перерахунку на кров. При застосуванні методу ІЧ-спектрометрії аналіз виконують на аналізаторах Lion Intoxilyzer-5000, Great Britain (три довжини хвилі 3,80; 3,48 та 3,39 мкм) та Lion Intoxilyzer-8000, Great Britain (дві довжини хвилі 3,40 та 9,36 мкм). Результати кількісного визначення етанолу фіксуються в електронній пам'яті приладу та на папері. Хроматографічні методи поєднують із мас-спектральним детектуванням. Таким чином, комплексний теоретично-практичний підхід до виконання аналізу щодо наявності в організмі людини аліфатичних спиртів (теоретичні знання про індивідуальні особливості стану та наявність ендогенних спиртів в організмі, комплекс чутливих та специфічних методів якісного виявлення та кількісного визначення аліфатичних спиртів, врахування особливостей біотрансформації вказаних речовин тощо) дає можливість дослідникові отримати максимально правдиві результати дослідження.

Список використаних джерел:

1. Collins, C.D. et al. The application of genomic and proteomic technologies in predictive, preventive and personalized medicine. // Vascul. Pharmacol. 2006; 45 (5): p. 258–267.

2. Evans, G. A Handbook of bioanalysis and drug metabolism. – Boca Raton: CRC Press, 2004. – 390 p.

3. Barceloux, D.G., Krenzelok, E.K. & Olson, K. et al. American Academy of Clinical Toxicology Practice Guidelines on the Treatment of

Ethylene Glycol Poisoning // Journal of Toxicology – Clinical Toxicology. 1999; 37(5): p. 537–560.

4. Lepik, K.J., Levy, A.R. & Sobolev, B.G. et al. Adverse drug events associated with the antidotes for methanol and ethylene glycol poisoning: a comparison of ethanol and fomepizole. // Annals of Emergency Medicine. 2009; 53: p. 439–450.

5. Sturkenboom, M.G.G., van Reike, H.M. & Uges, D.R.A. Treatment of ethylene glycol and methanol poisoning: why ethanol? // Netherlands Journal of Critical Care. 2009; 13 (6): p. 297–302.

6. Reitjens, S.J., de Lange, D.W. & Meulenbelt, J. Ethylene glycol or methanol intoxication: which antidote should be used, fomepizole or ethanol? // The Netherlands Journal of Medicine. 2014; 72 (2): p. 73–79.

7. Welchinska, E.V. Toxicological and forensic chemistry (criminal analysis). Poisonous substances and their biotransformation. K.: PE Lopatina O.O., 2017. – 392 p.

Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент
Пелюшок Василь Георгійович,
заступник завідувача відділу почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДЕКЦ МВС України, доктор філософії

ХАРАКТЕРНІ ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Як відомо, висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, що отримується в ході проведення судової експертизи. Помилковий висновок заважає створенню надійної доказової бази, а помилки експерта можуть викликати цілий комплекс негативних наслідків, серед яких: зниження якості та ефективності діяльності судового експерта; формування думки про некомпетентність та необ'єктивність працівників спеціалізованих експертних установ; необхідність проведення додаткових дій щодо усунення експертної помилки, подовження строків розслідування, судового розгляду тощо.

Слід зазначити, що експертна помилка відрізняється від завідомо неправдивого висновку експерта тим, що помилка – це результат неправильних міркувань чи дій експерта, а не свідомих, як це має місце при завідомо неправдивому висновку [3, с. 134].

Помилка судового експерта реалізується у специфічній сфері судочинства – експертній діяльності, а її суб'єктом є судовий експерт.

Експертна помилка виражається у формі письмових неправильних висновків судового експерта, які неадекватно відображають юридично значимі факти. Крім того, оскільки правильність висновку і можливість його використання як джерела доказу залежить від достовірності і допустимості матеріалів, наданих на експертизу, то можна зазначити, що джерелом помилки можуть стати також неправильні дії осіб, які беруть участь у підготовці та призначенні судової експертизи. Отже, експертною помилкою є ненавмисно неправильні судження, дії чи бездіяльність судового експерта в процесі експертного дослідження, що реалізуються у його письмових висновках через неправильне отримання і переробку інформації на рівні відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, джерелом котрих можуть бути психічні, соціальні, біологічні якості експерта як фахівця у певній галузі судово-експертних знань [1, с. 7].

Основними об'єктивними факторами виникнення помилок є відсутність об'єктивних відомостей щодо ознак досліджуваних об'єктів та критеріїв їх оцінки, відсутність розроблених або ненадійність існуючих методик експертного дослідження, відсутність технічних засобів з достатньою чутливістю тощо. Ймовірність виникнення помилки також залежить від самого експерта, тобто від його особистісних якостей, які обумовлюють індивідуальність пізнання. Серед зазначених суб'єктивних факторів основними є: недостатня професійна компетентність експерта та недостатнє знання судовим експертом ефективних сучасних методів та методик; невміння користуватися складними технічними засобами дослідження; неправильна оцінка виявлених ознак; недбалість та поверхове дослідження тощо; особистісні риси судового експерта: невідповідний функціональний стан сенсорних органів; неординарний психічний стан; неналежний рівень організації та планування роботи тощо. Звичайно, всі зазначені фактори взаємозумовлені і діють у сукупності [2, с. 174].

У судово-технічній експертизі документів (далі – СТЕД) дуже різноманітний перелік об'єктів дослідження – це рукописні та друковані тексти, реквізити та матеріали документів, технічні засоби для виготовлення документів або внесення до них змін, а також інші. Тому дослідницька частина висновку експерта вимагає детального і складного з технічної точки зору опису об'єктів та їх ознак. Підготовка наочного ілюстративного матеріалу, що підкріплює результати експертних досліджень, також є однією з характерних особливостей висновків зі СТЕД. Але, як свідчить експертна практика, нерідко в ілюстраціях зустрічаються такі недоліки, як неправильні режими збільшення зображень, низька якість зображень, відсутність у тексті посилань на ілюстрації, що ускладнює сприйняття та розуміння виявлених експертом ознак.

Зустрічаються характерні помилки при проведенні ідентифікаційних досліджень у СТЕД. Наприклад, недостатньо

обґрунтованим буде категоричний висновок щодо співпадіння ознак відтисків печаток лише на підставі ознак особливостей розташування окремих знаків відносно вертикалі чи горизонталі, при цьому не вказуються жодні ознаки з категорії експлуатаційних дефектів, що мають найбільше ідентифікаційне значення [4, с. 42].

Щодо логічних помилок, яких припускаються експерти зі СТЕД, слід віднести невідповідність висновків поставленим питанням, що виражається у розширенні чи звуженні експертної задачі. Наприклад, ознаки незвичного розташування у документі друкованого тексту чи підпису ще не свідчать про факт монтажу.

Нерідко відсутність типової методики вирішення тієї чи іншої задачі в СТЕД зумовлено об'єктивними причинами. Так, для встановлення послідовності нанесення штрихів на місці перетину копіювальними методами потрібно враховувати властивості штрихів цих реквізитів (колір, морфологію, компонентний склад, розчинність тощо), оскільки для багатьох штрихів (наприклад, штрихів відтисків печаток (штампів), виконаних штемпельною фарбою, з чорнильними штрихами), застосування цих методів дає неоднозначні результати та призводить до великої кількості помилок [4, с. 50].

Сутність та зміст процесу СТЕД потребує від експерта розуміння реальних можливостей методик з урахуванням індивідуальної специфіки кожного об'єкту дослідження. Слід зазначити, що гносеологічні помилки під час проведення цієї експертизи мають суб'єктивні причини, пов'язані з особистістю експерта, його досвідом, професіоналізмом та рівнем освіти. Взагалі, в СТЕД існує коло проблемних завдань, що можуть вирішити тільки спеціалісти з великим практичним досвідом роботи. Судовий експерт в цій галузі повинен не тільки мати відповідні спеціальні знання, але й мати широкий кругозір, володіти комп'ютером, знати текстові та графічні редактори, орієнтуватись у сучасній поліграфічній та копіювально-множильній техніці, її особливостях тощо.

Звичайно, що при застосуванні інструментальних методів у СТЕД з метою виключення можливості отримання невірних результатів всі прилади мають перевірятись та калібруватись, має бути визначена їх чутливість або розрізнювальна здатність щодо конкретних об'єктів.

Операційні експертні помилки у СТЕД нерідко полягають у порушенні послідовності застосування методів, невірному застосуванні засобів, отриманні неякісних порівняльних зразків тощо. Наприклад, характерною та серйозною помилкою є застосування руйнуючих методів дослідження, раніше, чим неруйнуючих. При встановленні хронологічної послідовності нанесення штрихів у документах вибір необхідної методики дослідження повинен визначатись в залежності від морфології, інтенсивності штрихів, їх хімічного складу, взаємного розташування тощо. Досконале знання переваг й недоліків того чи іншого методу, а також проведення

моделювання та експериментів дозволить при вирішенні такого виду завдань уникнути операційних помилок. Звичайно, сучасні тенденції розвитку СТЕД вимагають підвищення професійних вимог до експерта у цій галузі. Тому важливими елементами системи підвищення якості судово-експертної діяльності для подолання операційних експертних помилок є підвищення професійного рівня фахівців судово-експертних установ в межах їхньої спеціалізації (підготовка і перепідготовка, атестація).

Вирішення проблеми подальшої оптимізації діяльності судових експертів у галузі СТЕД передбачає удосконалення експертних методів і методик, їх інструментальної бази, створення сучасних судово-експертних технологій та робочих місць експерта, автоматизованих інформаційних систем, банків даних тощо.

Список використаних джерел:

1. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ : НАВС, 2005. 20 с.

2. Абрамова В.М. Поняття помилки судового експерта. *Вісник Академії правових наук України.* Харків, 2002. № 3 (30). С. 172–179.

3. Дудич А.В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Випуск 30. Том 2. С. 132–136.

4. Судебная экспертиза: типичные ошибки / под ред. Е.Р. Россинской. Москва: Проспект, 2012. 302 с.

Гора Ірина Віталіївна,
головний науковий співробітник науково-організаційного центру Національної академії СБ України доктор юридичних наук, професор

ВНЕСОК ПРОФЕСОРІВ В. П. БАХІНА ТА А. В. ІЩЕНКА У СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сьогодні перед криміналістикою стоїть важливе завдання сприяння її розробками протидії злочинності в усіх її проявах. Безумовно, що завдяки зусиллям лише криміналістів не вдасться подолати це небезпечне негативне соціальне явище, коріння якого лежить глибоко в основах існування самого суспільства. Проте навіть найменші кроки на шляху до забезпечення захисту життя, здоров'я, прав та інтересів особи, держави, суспільства будуть більш успішними, якщо борці із злочинністю користуватимуться досягненнями криміналістики й здобутками криміналістів науковців та практиків. Особливу роль для розвитку криміналістики має концептуальне осмислення теоретичних, правових й організаційних

основ криміналістичного забезпечення виявлення й досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Слід вказати на те, що наукове опрацювання проблем криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів має свою історію і залишається в центрі уваги сучасної науки. З кінця 70-х років минулого століття з помітним прискорення зростала роль науки криміналістики в сприянні правоохоронним і судовим органам у їх діяльності з виявлення, розкриття й розслідування злочинів. Очевидною стала необхідність вивчення механізму взаємозв'язку криміналістики із практикою, пошуку більш ефективних форм позитивного впливу криміналістичних розробок на останню. Цим був покладений початок формування наукових основ окремого вчення про криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів. Сьогодні стає усе більш очевидним, що сучасні досягнення науки й техніки залишаються лише потенційно значущими для розвитку криміналістики, якщо не забезпечена практична реалізація їх можливостей. Тобто, якщо законодавцем не вирішене питання про їх допустимість і порядок застосування у кримінальному провадженні, якщо недосконалою залишатиметься організація їх використання, не створені матеріально-технічні умови, якщо суб'єкти виявлення й досудового розслідування злочинів не матимуть належних криміналістичних знань і умінь, які є найважливішим елементом їхньої професійної підготовки. При цьому виникає необхідність вирішувати або шукати й пропонувати шляхи вирішення не тільки суто наукових, але й правових, організаційних, навчально-методичних та інших подібних проблем, які в сукупності й становлять предмет криміналістичного забезпечення виявлення, розкриття й розслідування злочинів.

Інноваційне втілення такого теоретичного осмислення має місце у сучасній вітчизняній криміналістиці, що отримало сьогодні особливе звучання завдяки науковим працям відомих вітчизняних криміналістів, професорів В.П. Бахіна та А.В .Іщенка. Саме вони сформували на базі кафедри криміналістики Національної академії МВС України наукову школу криміналістичного забезпечення. Властивий В.П. Бахіну та А.В. Іщенку дар наукового передбачення, виключно наукове чуття, людська тактовність і толерантність, ерудиція, енциклопедичні знання визначили те, що їх учні, хто поділяли їх наукові ідеї та загальні теоретичні принципи, об'єдналися під стягом вітчизняної наукової школи криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів.

Наукова школа – це неформальний колектив дослідників проблем криміналістичного забезпечення, особлива форма кооперації й організації, постійного спілкування відомих вчених і дослідників-початківців, досвідчених і молодих слідчих, експертів, працівників оперативних підрозділів, теоретиків-аналітиків й практиків криміналістів з метою генерування оригінальних ідей, обміну слідчим й експертним досвідом для формування й популяризації нових уявлень про криміналістичне забезпечення. Майже всі вчені ідентифікують

себе як апологети наукової школи криміналістичного забезпечення професорів В.П. Бахіна та А.В. Іщенка. Професори Л.І. Аркуша, Г.П. Власова, В.А. Колесник, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'янчиков, В.В. Хахановський, С.С. Чернявський, Ю.В. Чорноус, П.В. Цимбал та інші є визнаними лідерами галузевих наукових напрямів в різноманітних галузях криміналістики. Сьогодні на кафедрі криміналістики та судової медицини НАВС здійснюються наукові дослідження у сфері розвитку сучасної криміналістики, криміналістичної інформатики, досліджуються теоретичні й прикладні проблеми криміналістичного забезпечення розслідування економічних злочинів, злочинів корупційної спрямованості. Наукові здобутки співробітників кафедри сприяють глибокій інтеграції досягнень криміналістики в судочинство. Кадри вищої кваліфікації за спеціальністю 12.00.09, підготовка яких здійснюється на кафедрі криміналістики та судової медицини, націлені на розвиток загальної теорії криміналістики й теорії судової експертизи, розробку техніко-криміналістичного, тактико-криміналістичного й судово-експертного забезпечення розслідування злочинів. Результати їхньої важливої роботи не лише помітні, а й плідно використовуються науковцями й практиками різних навчальних закладів та багатьох правоохоронних відомств і їх структур.

Не залишили поза увагою ці проблеми й представники наукової школи криміналістичного забезпечення Національної академії СБ України. Відомча школа криміналістичного забезпечення діяльності органів СБ України була започаткована в 90-х роках минулого століття відомим процесуалістом М.Є. Шумило, який займав на той час посаду керівника кафедри криміналістики, та «істинним» криміналістом В.П. Бахіним, який працював професором цієї кафедри. Вони першими правомірно поставили питання про викладання слухачам й курсантам Національної академії СБ України (на той час – Інституту підготовки кадрів СБ України) спеціального курсу «Криміналістичне забезпечення контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності», а теоретичні аспекти цієї проблеми було внесено до тематики перспективних наукових досліджень, що мають здійснюватись в системі СБ України. Саме це й стало поштовхом до того, щоб на дисертаційному рівні від кандидатських до докторських дисертацій із спеціальності 12.00.09 почали розглядати криміналістичні питання використання у розслідуванні злочинів матеріалів, отриманих в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності. Ця ідея була підтримана й Андрієм Володимировичем Іщенко, який виступав добрим порадником та офіційним опонентом за багатьма дисертаційними дослідженнями з цієї проблематики. В свою чергу науковці з Національної академії СБ України з вдячністю сприймали і виконували доручення спеціалізованих рад із захисту кандидатських дисертацій в НАВС бути науковими рецензентами й оцінювати наукову продукцію у наукових дослідженнях з криміналістики, де розглядались проблеми криміналістичного забезпечення і авторами яких були учні В.П. Бахіна та А.В. Іщенка.

Особливістю сьогоднішнього періоду для вітчизняної школи криміналістичного забезпечення виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів органами СБ України є той факт, що в працях молодих науковців НА СБ України прискіпливо і детально аналізуються проблеми криміналістичного забезпечення окремих напрямів діяльності оперативно-розшукових та контррозвідувальних підрозділів СБ України, досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки та ін. Кожне з таких досліджень спирається на ґрунтовні розробки цієї проблеми, які належать професорам В.П. Бахіну, А.В. Іщенку та їхнім учням.

Плідна співпраця на криміналістичній ниві науковців з органів внутрішніх справ, Національної поліції та органів СБ України не зайвий раз підтверджує ту думку, що лише спільними зусиллями можна долати ворога і добиватись бажаних успіхів у справі боротьби із злочинністю.

Дурдинець Мирослав Юрійович,
викладач кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Павлишин Олег Володимирович,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ТЕОРІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Як відомо, криміналістика – це наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які є основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів, про що зазначають фахівці у відповідних навчальних виданнях [1]. Загально-теоретичні та методологічні основи теорії криміналістики відображені у відповідній системі загальних принципів, категорій, понять і методів, що відображають зазначений предмет криміналістики як цілісний феномен, для чого вкрай бажаним є звернення до здобутків більш універсальних дисциплін, якою, зокрема, є філософія права [2–5]. Утворюють цю теоретико-методологічну систему (в спеціальному, конкретно-науковому вимірі) такі основні елементи, як: 1) пропедевтика криміналістики – вступ до відповідної загальної теорії; 2) конкретні криміналістичні теорії, становлення яких відбувалося впродовж історичного розвитку цієї науки; 3) методологія криміналістики та вчення про систему методів цієї науки; 4) теорії, які утворюють систему знань про мову криміналістики; 5) криміналістична систематика, яка узагальнює різні криміналістичні системи, класифікує відомих і

невідомих злочинців, сліди, документи, зброю, зразки, знаряддя злочинів, прийоми та способи фіксації доказів, висновки експерта тощо. Методологія цього найбільш загального розділу криміналістики побудована на основі філософських і загальнонаукових методів (діалектичного, системного, структурно-функціонального й інших) та логічних процедур (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння, моделювання, абстрагування тощо).

Слідуючи дедуктивному способу побудови міркувань, ми можемо аналізувати систему криміналістичних знань, як таку, що включає, крім вступної частини, інші спеціальні розділи, кожен з яких має власні особливості. Серед фундаментальних спеціальних частин цієї науки виокремлюємо також наступні напрями досліджень, які конституювалися в окремі наукові та навчальні дисципліни:

І. Криміналістична техніка (основні галузі – судова фотографія; судовий кіно- і відеозапис; трасологія; судова балістика; криміналістичне дослідження письма; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності; кримінальна реєстрація). Цей спеціальний розділ криміналістики є системою наукових положень і технічних засобів, які розроблюються на їх основі, а також сукупності прийомів та методів, призначених для збирання, дослідження і використання доказів.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики вочевидь виникла у зв'язку з розвитком емпіричного знання внаслідок прогресу природничих наук і впровадження їх досягнень, інновацій техніки та технології у практику боротьби зі злочинністю та на сьогодні містить низку цікавих зазначених вище самостійних напрямів.

ІІ. Криміналістична тактика (основні галузі – вчення про криміналістичну версію і планування розслідування, концепція слідчої ситуації, тактичного рішення і тактичного ризику, системи тактичних прийомів проведення слідчих і судових дій, тобто тактичні комбінації). Це розділ криміналістики, який утворює систему наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій щодо організації і планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судове дослідження, щодо прийомів проведення слідчих та судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення обставин, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів.

Криміналістична тактика, як прийнято вважати в сучасній теорії криміналістики, пропонує перелік науково обґрунтованих прийомів проведення огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, допиту та інших слідчих (судових) дій, вибір моменту їх проведення, послідовність виконання, творчий підхід в конкретній ситуації, обрання напряму розслідування та лінії поведінки, а також визначає з-поміж них найбільш ефективні та доцільні.

Недаремно фахівці у цій галузі вважають її «інтелектуальним ядром» криміналістики, адже саме у криміналістичній тактиці

максимально використовуються досягнення логіки як науки про форми та закони правильного мислення, способи досягнення нового знання та докази його істинності. Логічні основи побудови та перевірки версій, види, способи та прийоми верифікації та фальсифікації гіпотетичного (імовірного) знання є тим філософським (філософсько-правовим) фундаментом, який дозволяє впорядкувати процес отримання, категоризації та підтвердження його істинності.

ІІІ. Криміналістична методика (або, як її називають з метою конкретизації основного змісту дисципліни, методика розслідування злочинів, до якої належать криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, криміналістичне вчення про розкриття злочинів, а також розгляд проблем взаємодії під час розслідування та окремі криміналістичні методики, зокрема, методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, убивств, згвалтувань тощо) – це система наукових положень і рекомендацій, які розроблені на їх основі, покликаних оптимізувати організацію та здійснення розслідування й запобігання окремим видам злочинів. Ця галузь охоплює також сукупність науково-технічних засобів і тактичних прийомів, які застосовуються щодо розслідування конкретних видів злочинів. Використання методів логіки через логічний поділ понять і аналогію дозволяє удосконалити типізацію відповідних рекомендацій, а їх синтез – уможливлює формулювання та систематизацію сукупності методичних порад. Цей розділ криміналістики, подібно до інших, утворює поєднання змісту та форми криміналістичної методики – низки загальних і спеціальних положень, у кожному з яких необхідне не лише емпіричне експериментальне підтвердження, але й відповідне теоретичне обґрунтування. У цьому зв’язку слід зазначити, що останнім часом у вітчизняній правовій теорії спостерігається переорієнтація філософсько-правових досліджень у практичну площину [2; 6, с. 298–304; 7, с. 321–332], відтак окреслюються нові перспективи взаємодії філософії права та криміналістики як важливої складової частини юриспруденції, покликаної вдосконалювати правоохоронну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика. Мультимедійний підручник. К. : НАВС, 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://arm.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/lections.

2. Бочаров Д. О. Юридичний доказ як динамічна знакова конструкція. *Право України*. 2011. № 2. С. 186–192.

3. Павлишин О. В. Електронні експертні системи та їх використання у правозастосовчій діяльності : монографія. Київ : НАВС; ПАЛИВОДА А. В., 2015. 324 с.

4. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система : монографія. Харків : Право, 2017. 336 с.

5. Бочаров Д. О. Функціонування доказів як семіозис: від фактичних даних – до фактів. *Право України*. 2012. № 7. С. 127–132.
6. Павлишин О. В. Шляхи вдосконалення правової діяльності як семіотико-правова проблема. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2 (103). С. 298–304.
7. Павлишин О. В. Удосконалення інформаційного забезпечення правової діяльності в контексті семіотико-правового аналізу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 321–332.

Жеребко Олександр Іванович,
завідувач відділу нормативно-методичної діяльності та стандартизації лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук

ПІДГОТОВКА ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ

Важливе значення для організації діяльності експертних підрозділів органів внутрішніх справ має вирішення проблем їх кадрового забезпечення. Набуття професії експерта – це процес доволі тривалий, відповідальний і полягає в опануванні особою, що має певну освіту, навички застосування наявних у неї знань в проведенні експертиз певного роду, виду, підвиду.

Підготовка експертів-криміналістів для системи МВС здійснюється на сьогодні лише в Навчально-науковому інституті підготовки слідчих і криміналістів Київського університету внутрішніх справ та в Донецькому юридичному інституті ЛДУВС на слідчо-криміналістичному факультеті. Цілеспрямованої підготовки судових експертів за іншими родами й класами експертиз, крім криміналістичних, не здійснюється взагалі, що не відповідає потребам сучасної судово-експертної практики.

Система підготовки фахівців для комплектування посад експертів в експертно-криміналістичних підрозділах МВС багато в чому подібна до тієї підготовки, яка була започаткована в минулому, ще до становлення України як самостійної держави.

Основи підготовки експертів-криміналістів в Радянському Союзі були закладені в межах середньої професійної освіти. Експертів-криміналістів для комплектування штатів експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ готували в середніх школах міліції за спеціальністю «криміналістична експертиза». Підготовка здійснювалася за спеціально розробленою навчальною програмою. В ній юридична підготовка поєднувалася з прикладною підготовкою

судових експертів, яким надавали допуск на проведення судової експертизи за семи видами традиційних криміналістичних експертиз. В основу навчання курсантів за профільною частиною програми було покладено систему, яка передбачала не академічну підготовку, а тренування, що було орієнтоване на вироблення навичок практичного виконання чітко обмеженого кола процедур за розробленими алгоритмами і у відповідності до наявних методик експертних досліджень. Основними видами навчальних занять були практикуми, що складалися з циклів практичних занять. Основним змістом таких занять з профільних дисциплін було виконання під керівництвом викладача учбових і контрольних експертиз.

В межах вищої професійної освіти підготовку експертів-криміналістів в Радянському Союзі почали здійснювати як спеціалізацію на базі спеціальності – «юриспруденція». Проте з часом стало зрозумілим, що припустимий обсяг циклу дисциплін спеціалізації не давав змоги забезпечувати повноцінну і якісну експертну підготовку фахівців для комплектування штатних посад експертів в експертно-криміналістичних підрозділах.

Водночас обсяг юридичної підготовки, яку давали експертам, був надмірним. З цього приводу С. С. Жевлакович вказує на те, що становлення системи професійної підготовки експертів-криміналістів за спеціальністю «судова експертиза» стало окремим етапом в розвитку системи підготовки експертів для підрозділів органів внутрішніх справ. До того ж, як він окремо підкреслює, цей крок було зроблено в умовах гострої дискусії, оскільки не всі практики погоджувалися на спеціалізовану підготовку кадрів для експертних підрозділів. Противники новації вважали, що експерт-криміналіст обов'язково повинен мати кваліфікацію «юрист», при цьому основні аргументи, що лежали в основі такої точки зору, не зачіпали сутності змісту експертно-криміналістичної діяльності. Мова йшла про забезпечення можливості в разі необхідності переходу експерта-криміналіста в інші сфери правоохоронної діяльності, зокрема й його кар'єрного росту як керівника органу внутрішніх справ. Прибічники відкриття нової спеціальності не відкидали можливості юридичної складової в програмі підготовки експертів-криміналістів і виходили при цьому з таких розумінь: криміналістична експертиза, як і судова експертиза загалом, є однією із складових частин криміналістики – криміналістичної техніки, разом з тим, вона розвивається на стику криміналістики практично з усіма іншими галузями науки, не випадково спеціальність «судова експертиза» в державному класифікаторі напрямів підготовки вищої професійної освіти, була віднесена до групи міждисциплінарних спеціальностей; в основі експертних методів і методик лежить специфічне поєднання знань різних галузей науки; спеціальність «судова експертиза», будучи спорідненою з юриспруденцією, має самостійну предметну сферу. Результатом дискусії став компроміс. Державний освітній стандарт з

нової спеціальності «судова експертиза» передбачав достатній обсяг часу на вивчення прикладних експертних дисциплін. Водночас цикл загально професійних дисциплін було сформовано переважно з дисциплін юридичних в обсязі середньої юридичної освіти за спеціальністю «правоохоронна діяльність». Випускники вищих навчальних закладів за спеціальністю «судова експертиза» поряд з дипломом вищої професійної освіти за кваліфікацією «експерт-криміналіст», отримували диплом середньої професійної освіти за кваліфікацією «юрист» [1, с. 11–12].

Судово-експертна практика, насамперед, експертно-криміналістичних підрозділів, що діяли в системі МВС СРСР, вказувала на те, що підготовка спеціалістів з проведення лише традиційних криміналістичних експертиз не задовольняє потребам діяльності органів дізнання та попереднього слідства, в процесі якого у слідчих виникала потреба призначати експертизи інших видів, родів і тому в разі призначення інших, крім криміналістичних експертиз, слідчі органів внутрішніх справ зверталися з постановами, до експертних установ, що входили до системи Мін'юсту.

Список використаних джерел:

1. Жевлакович С. С. К вопросу о концепции модернизации подготовки специалистов в области судебной экспертизы. *Вестник криминалистики*. 2007. Вып. 2 (22). С. 11–14.

Іваненко Тетяна Людвігівна,
завідувач сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПІДРОБКИ РУКОПИСНИХ ПОЧЕРКІВ І ПІДПИСІВ

Найменш трудомісткими способами технічної підробки підпису є роздруківка сканованих зображень справжнього підпису на підробленому документі з використанням лазерного, струменевого принтера або копіювання підпису з використанням факсимільних, копіювальних апаратів, багатофункціональних пристроїв (БФП) типу сканер-копір-принтер.

У 1603 році німецький астроном Хрістоф Шейнер винайшов пантограф – прилад для знімання копій з креслень, планів і т.п. Згадки про використання пантографа для підробки підписів і почерку зустрічаються в багатьох підручниках з криміналістики і судової експертизи. У вік комп'ютерних технологій винайдений понад чотириста років тому пантограф вже не використовується. Йому на зміну прийшли графопобудовники – пристрої для автоматичного креслення на паперовому або іншому аналогічному носії за допомогою

писального (малюючого) блоку з великою точністю малюнків, схем, складних креслень, карт та іншої графічної інформації, що міститься в комп'ютерних файлах. Графопобудовники, які названі також плотерами виконують схожі функції з принтером.

Всі моделі пристроїв для широкоформатного друку класифікують на такі види плотерів:

– пір'яні – зображення на папір або інший носій наноситься писальним елементом або пером, що може рухатися в двох напрямках. Існують моделі, які можуть працювати на рідких фарбах і спеціальних грифель-олівцях. Ці плотери є векторними, всі інші типи – растрові;

– електростатичні – наноситься невидиме зображення на спеціальний папір, а після до заряджених частинок носія прилипає рідка фарба. Наступним і завершальним етапом є просушка паперу;

– струменеві – засновані на принципі струменевого друку, і по суті є широкоформатним принтером;

– плотери прямого виводу зображення (ППВЗ) – зображення наноситься на термопапір, просочений спеціальним складом. У місцях впливу термічних нагрівачів папір змінює свій колір, що сприяє появі зображення;

– плотери на основі термообробці – головна відмінність від ППВЗ полягає в тому, що при проходженні термопаперу через «гребінку» між ними знаходиться спеціальний кольоровий донор;

– лазерні та світлодіодні плотери працюють використовуючи технологію лазерного друку. Світлодіодні переносять зображення з барабана на папір за допомогою спеціальних світлодіодів.

Ріжучі плотери можуть не тільки друкувати, а й виконувати функцію різання (паперу, картону, термоплівки, вінілу, фотопаперу і так далі).

Залежно від розташування носія під час друку плотери класифікують на такі різновиди:

– планшетні – носій закріплюється на спеціальному столі і залишається нерухомим під час друку. Рухається друкуючий елемент;

– рулонні – працюють з носієм, який кріпиться на барабані, що обертається.

За допомогою плотера можна намалювати будь-яку криву, а також зібрати новий документ, використовуючи різні частини документів-оригіналів, які послужать основою для різного роду афер. Для того щоб за допомогою плотера намалювати комп'ютерну копію справжнього рукописного підпису, може використовуватися наступна технологія: 1 етап – сканується підпис; 2 етап – на екрані монітора з використанням спеціального програмного забезпечення визначаються реперні точки, напрямок і траєкторія руху писального блоку.

Далі цей підпис у вигляді заданої кривої за допомогою плотера вимальовується на підробленому документі. Підробка підпису з використанням вищеописаної технології не вимагає застосування дорогого устаткування. Однак реалізація подібної технології на

практиці вимагає, по-перше, залучення експерта-почеркознавця, а по-друге, висококваліфікованого програміста.

Випадок експертного дослідження документа, в якому «рукописний» текст і підпис були намальовані за допомогою плотера, описаний у вітчизняній спеціальній літературі. Фактично єдиною ознакою, за якою експерти прийшли до такого висновку, стала відсутність градацій тиску під час згинальних і розгинальних рухів. Однак додаткова складність полягає в тому, що підписи і інші почеркові реалізації, виконані із застосуванням технічних засобів є об'єктами не почеркознавчої, а судово-технічної експертизи документів. У той же час, експерт-почеркознавець, значно краще орієнтується в тонкощах розподілу натиску і динамічних характеристик почеркових об'єктів, здатний більш точно діагностувати конкретну почеркову реалізацію. Фактично подібні об'єкти є предметом комплексного дослідження експерта-почеркознавця і експерта технічного дослідження документів.

Але технічні розробки останніх років щодо офісної оргтехніки привели до того, що плотери «навчилися» імітувати натиск, що тільки доставляє додаткові складності при дослідженні подібного роду об'єктів. Якщо зловмисник скористається можливістю для підробки підпису за допомогою плотери, який імітує натиск, то експерти можуть і не встановити факт використання подібної технології підробки, оскільки експерти не мають у своєму розпорядженні методики виявлення слідів їх застосування при підробці підписів і почерку.

Донна Кіношіта, віце-президент компанії Unotchit Inc., в своєму виступі, який проходив в 2008 році в Лас-Вегасі (США) на виставці Digital Signage Expo стверджувала, що американські експерти не змогли відрізнити підпис, виконаний з використанням LongPen, від справжнього рукописного. Про складнощі при діагностиці подібної технології комп'ютерного малювання підписів повідомляла в своїй доповіді канадський експерт Діана Крюгер на 60-й щорічній конференції Американської академії експертних наук в 2008 р.

Для того щоб озброїти експертів методичними рекомендаціями щодо встановлення фактів комп'ютерної технології підробки рукописного почерку і підписів, необхідне проведення ретельних досліджень, які потребують певних фінансових витрат, перш за все пов'язаних з придбанням сучасних плотерів.

Список використаних джерел:

1. Иванов Н. А. Компьютерные технологии подделки рукописных почерка и подписей. *Судебная экспертиза*. 2011. № 2. С. 5–8.

2. Панова Т. О., Милованова О. Ю., Карпухина Е. С. Комплексное исследование имитации рукописных реквизитов (случай из экспертной практики). *Теория и практика судебной экспертизы*. 2008. № 3 (11). С. 118–121.

Каркоцький Іван Олексійович,
директор Запорізького науково-дослідного, експертно-криміналістичного центру МВС України

ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з основних завдань кримінального судочинства є швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, що покладається значною мірою на органи досудового розслідування. В той же час, виконання цього завдання неможливо без впровадження у діяльність правоохоронних органів сучасних науково-технічних засобів, нових методів виявлення та вилучення об'єктів, пов'язаних зі злочином, сучасних методик експертних досліджень [1, с. 5].

Сьогодні у слідчій практиці є чимало випадків, коли особи, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, посилаючись на ст.63 Конституції України, відмовляються давати показання, що звичайно ускладнює процес збирання доказів.

За таких обставин великого значення набуває саме діяльність експерта, яка направлена на отримання максимальної інформації, що міститься в об'єктах дослідження.

Законодавець, з метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження у кримінальному провадженні, у ч.3 ст. 69 КПК України наділив експерта досить широким колом прав, а саме:

– знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

– заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

– бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

– викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

– ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

– одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

– заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

– користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу» [2].

Призначаючи експертизу, слідчий або слідчий суддя інколи не завжди знайомі з можливостями тієї чи іншої методики, що позначається на якості і кількості інформації, яка їх цікавить, призводить до невірного або неповного формулювання питань, що ставляться на вирішення експертові.

У зв'язку з цим, отримання максимуму інформації, що міститься в об'єктах експертного дослідження, стає можливим тільки при виході експерта за межі поставлених перед ним питань. Дана діяльність носить назву експертної ініціативи.

Загальноприйнятим визначенням експертної ініціативи, є визначення, дане Р.С. Бєлкіним: «експертна ініціатива – встановлення експертом на власний розсуд фактів і обставин, що не передбачені експертним завданням, але які мають значення для справи...» [3, с. 42].

Не зважаючи на те, що у кримінально-процесуальному законодавстві відсутнє поняття «експертна ініціатива», ряд наданих процесуальним законодавством експерту прав виступає в якості можливостей реалізації експертної ініціативи. До таких прав, на нашу думку, відноситься, в першу чергу, право експерту, якщо це в інтересах з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і викласти у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, з приводу яких йому не були поставлені запитання.

Як слушно зазначає В. М. Ревака, експерт має право вказати зі своєї ініціативи на ті обставини, про які йому не були поставлені питання, але при дотриманні таких вимог:

а) якщо ці обставини виявлені на підставі використання своїх спеціальних пізнань і не виходять за межі компетенції експерта;

б) якщо вони виявлені під час експертного дослідження і випливають з нього;

в) якщо вони мають значення для обставин, встановлених експертом під час свого дослідження і безпосередньо з ними пов'язані, тобто розкривають, доповнюють, уточнюють обставини, що складають предмет даної експертизи;

г) якщо через наявність об'єктивних причин експерт не зміг проконсультуватися з слідчим і судом із приводу необхідності включення даних відомостей про ці обставини до свого висновку [4, с. 145].

Крім цього, на нашу думку, до прав, здійснення яких дозволяє реалізувати експертну ініціативу, можна віднести право експерта заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи.

Вважаємо, що можливість експерта звертатися з клопотанням до особи, яка його залучила, чи суду, що доручив проведення експертизи щодо питань, які стосуються проведення судової експертизи, є невід'ємним правом експерта, оскільки воно забезпечує виконання експертом одного з найважливіших його обов'язків – проведення об'єктивного та повного дослідження.

Отже, право експертної ініціативи займає важливе місце при дослідженні норм кримінально-процесуального права. При цьому орган, який призначив експертизу, вправі прийняти до уваги, а може, і зовсім не врахувати висновок експерта в тій частині, де він проявив ініціативу.

Слід зазначити, що проявлення експертної ініціативи надає суду і іншим учасникам кримінального провадження можливість найбільш повно поглянути на об'єкт дослідження, попри те, що частіше за все експертна ініціатива характеризується як профілактичний захід, яким пропонує скористатися експерт.

Таким чином, прояв експертної ініціативи дозволяє забезпечити повноту проведених досліджень і отримувати максимум можливої інформації при розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91.
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: БЕК, 1997. 32 с.
4. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2006. 197 с.

Климчук Михайло Павлович,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ОСОБИ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Пред'явлення для впізнання є однією із значущих і невід'ємних слідчих (розшукових) дій, що проводяться в процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Часто позитивний результат, досягнутий при пред'явленні для впізнання особи, є основним доказом її вини у вчиненому, який в подальшому лягає в основу підозри (обвинувачення) у кримінальному провадженні. Від правильності організації та проведення впізнання, зокрема суворого дотримання положень теорії криміналістичної ідентифікації і криміналістичної тактики слідчих (розшукових) дій, нерідко залежить, чи будуть визнані його результати допустимим доказом.

Загальна мета пред'явлення особи для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою висновок одного з учасників процесу, про результати здійсненої ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність осіб чи речей, наданих для ознайомлення з ознаками, що збереглися в його пам'яті [1, с. 194]. Велика кількість слідчих і судових помилок, пов'язаних з добросовісною помилкою особи, яка впізнає, і ряд експериментальних досліджень засвідчують критичну оцінку пред'явлення для впізнання [2, с. 314]. Подекуди ігнорування такої слідчої (розшукової) дії слідчими пов'язане з їх низькою компетенцією, оскільки її проведення вимагає знань у інших сферах – психології, логіці та ін. Варто вказати й на організаційні, психологічні та інші бар'єри, які виникають при підготовці і проведенні впізнання, фіксації його результатів. З огляду на сказане, цікавим видається аналіз закордонного законодавства та практики його застосування в контексті окресленої проблеми.

У Сполучених Штатах Америки (далі – США) поліція, ФБР, суд та інші правоохоронні органи проводять впізнання підозрюваних очевидцями, які раніше їх спостерігали, приблизно за схожим алгоритмом, що й у більшості країн світу, в т. ч. в Україні. Однак в американських правилах проведення впізнання є певні особливості.

Важливим підготовчим заходом, передує пред'явленню для впізнання особи в Україні, є попередній допит впізнаючого. Крім того, у ч. 1 ст. 228 КПК України зазначається, що перед пред'явленням особи для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу [3].

Завдання слідчого – запропонувати допитуваному алгоритм опису зовнішності особи, роз'яснивши при цьому значення даної інформації для розслідування. Пропонуючи згадати і охарактеризувати як можна більшу кількість ознак зовнішності, слідчий діє за принципом «від загального – до конкретного». Використання при допиті методики «словесного портрета» дозволяє одночасно вирішити кілька завдань: забезпечити повноту опису зовнішності, допомогти згадати забуті ознаки, перевірити і уточнити перекручену інформацію про об'єкт.

Необхідно звернути увагу ще на один важливий момент. У тому випадку, якщо з часу проведення першого допиту впізнаючого про ознаки зовнішності підозрюваного пройшла значна кількість часу до тих пір, поки він був встановлений, доцільно ще раз допитати впізнаючого. Це допоможе переконатися в тому, що суб'єкт як і раніше зберігає в пам'яті образ певної особи і здатний його впізнати. Залежно від отриманих результатів допиту і його зіставлення з

попередніми показаннями слідчий або пред'являє особу для впізнання, або відмовляється від проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Аналогічна вимога до підготовки процедури пред'явлення особи для впізнання існує і в США. Зокрема, згідно з інструкцією, розробленою поліцейськими департаментами, співробітники перед пред'явленням для впізнання повинні «ретельно опитати очевидця про прикмети впізнаваного і докладно їх описати». Допити таких очевидців часто проводяться з участю відповідних фахівців, а саме поліцейських художників-професіоналів [4].

У США виділяють три основні різновиди вказаної слідчої (розшукової) дії: оперативне впізнання (англ. showup – показати, пред'явити), процесуальне впізнання (англ. lineup – вишикуватись в ряд) і впізнання за фотокарт (англ. photo arrays – фотомасиви).

Оперативне впізнання «showup» зазвичай проводиться в тих ситуаціях, коли після вчинення кримінального павопорушення пройшов дуже короткий час. При цьому потерпілому або свідкові пред'являється тільки один підозрюваний. Даний вид впізнання дозволяється проводити на місці події. Після проведення впізнання слід негайно з'ясувати і зафіксувати ступінь впевненості впізнаючого у своїх показаннях.

Крім вищевказаних правил, інструкція вказує на дотримання вимог, що сприяють дотриманню права підозрюваного на захист при проведенні оперативного впізнання «showup». Так, особі, яка впізнає, попередньо необхідно роз'яснити, що особа, яка пред'являється для впізнання, не обов'язково є реальним злочинцем, ним може бути зовсім інша людина. Не допускаються будь-які слова, жести чи інша поведінка співробітників поліції, які мають характер підказки або вказівки на певну особу [4].

Вважаємо, що даний вид впізнання має навідний характер, оскільки при його проведенні присутній елемент підказки, а у впізнаючого немає альтернативи вибору. Вказана обставина, безсумнівно, є істотним недоліком, на який неодноразово вказували американські психологи і судова практика [5]. У даний час процедура впізнання «showup» продовжує використовуватися американськими поліцейськими, але вже значно рідше.

Слід зазначити, що в окремих випадках мають місце факти «впізнавання» підозрюваного потерпілим до моменту початку зазначеної процедури, наприклад, в ході проведення оперативно-розшукових заходів. В таких ситуаціях пред'являти особу для впізнання повторно немає сенсу. Однак факт впізнавання підозрюваного потерпілим може бути відображений в протоколі допиту. Зазвичай, даний протокол приймається судами як допустимий доказ.

На наше переконання, зазначені дії та їх оформлення цілком припустимі, оскільки потерпілий або очевидець, який упізнав підозрюваного, робить це стихійно. Попередньої психологічної підготовки до майбутньої ідентифікації особи не відбувається. Дані

обставини, безсумнівно, сприяють відносно спокійному душевному стану особи, яка здійснює впізнання. Крім того, такі факти часто відбуваються в ході проведення оперативно-розшукових заходів, наприклад, спільного з потерпілим або свідком патрулювання території, прилеглої до місця вчинення кримінального правопорушення. Якщо при цьому здійснюється впізнавання підозрюваного, то, як правило, крім нього там можуть знаходитися й інші особи, тобто фактично впізнаючий бачить не одного підозрюваного, а кількох осіб.

Цікавою є процедура процесуального впізнання «lineup», яка проводиться поліцейськими США. Даний вид пізнання носить набагато менш навідний характер, тому що в цьому випадку в процесі ідентифікації задіяна більша кількість учасників: під час досудового розслідування щонайменше шестеро людей, а в судах – не менше трьох.

Примітною є й відсутність при проведенні даного виду впізнання понятих. Їх функції виконують п'ятеро сторонніх осіб, що пред'являються поряд з підозрюваним. За законністю і об'єктивністю процедури впізнання стежить адвокат [4]. Однак участь у пред'явленні для впізнання занадто великої кількості статистів, на нашу думку, може психологічно «перевантажити» здатність впізнаючого до сприйняття запропонованих об'єктів і в результаті привести до помилкового результату [5]. Тому, на наш погляд, пред'явлення осіб для впізнання в кількості не менше трьох, але не більше п'яти статистів, є найбільш оптимальним. Аналогічної позиції дотримуються, наприклад, правоохоронні органи Республіки Польща, законодавство якої вимагає пред'явлення особи для впізнання в групі не менше ніж з чотирьох осіб [6].

Слід зазначити, що і в Україні, і в США велика увага приділяється забезпеченню безпеки особи, яка впізнає. Зокрема, американським поліцейським, з метою виключити залякування або інший вплив підозрюваного на свідка, пропонується використовувати «одностороннє дзеркало» [7]. В українському законодавстві теж закріплена аналогічна можливість. Так, ч. ч. 4, 5 ст. 228 КПК України передбачає, що з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. При пред'явленні особи для впізнання особі, щодо якої вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо [3].

Вказана обставина, безумовно, є прогресивним кроком, оскільки від того, наскільки психологічно комфортно відчуватиме себе в ході проведення впізнання особа, безпосередньо залежить результат цієї слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, незважаючи на значну різницю в українському і американському законодавстві, процедура впізнання в обох країнах має схожий характер з точки зору криміналістичної тактики.

Список використаних джерел:

1. Коршиков М.В. Пред'явлення для впізнання (теоретико-історичний аспект). Криминалистика и судебная экспертиза. 2014. Вып. 59. С. 188–195.
2. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: учебн. пособ. М.: НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1967. 290 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-17. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
4. Guidelines for conducting show ups. Port Washington Police Department, Wisconsin. URL: http://defensewiki.ibj.org/index.php/ Showups,_Lineups,_and_ Photo_Arrays.
5. Криминалистика США: теория и практика ее применения. Екатеринбург, 1993. 126 с.
6. Солодов И.А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании. *Вестник ВГУ*. Серия: Право. 2010. № 1(8). С. 499.
7. Identification Procedures & Preparing the Case for Court. Administration of Justice 104. Rio Hondo College. 2001. August (last revision). Retrieved 2011.07.23.

Коваленко Володимир Вікторович,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент
Молчанов Артем Андрійович,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр» Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ЧЛЕНА ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ АБО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, яка широко застосовується при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця та виступає важливим засобом доказування.

Особами, які в першу чергу підлягають допиту під час розслідування таких злочинів є потерпілий (якщо внаслідок вчинення

злочину останній не втратив можливість давати показання), свідки-очевидці та підозрюваний.

Предмет допиту кожної особи складають обставини, що мають значення для кримінального провадження і які можна встановити за допомогою отриманої від цієї особи інформації.

Так, під час допиту потерпілого працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця доцільно встановлювати наступні обставини:

– анкетні та соціально-демографічні дані потерпілого (соціальний статус, сімейний, матеріальний стан, освіта, місце роботи, професія, здійснення суспільно корисної діяльності тощо) а також ушкодження, що були отримані ним в результаті злочину;

– відомості про здійснення потерпілим правоохоронної діяльності, діяльності з охорони громадського порядку чи державного кордону або проходження військової служби (місце роботи або служби потерпілого, як давно дана особа здійснює свою діяльність, чи знаходилася вона при виконанні службових обов'язків на момент вчинення злочину тощо);

– відомості про злочинця (кількість нападників, чи знайомий потерпілий із злочинцем, якщо так, то як давно та за яких умов, ознаки зовнішності злочинця, зв'язок злочинця із професійною чи службовою діяльністю потерпілого);

– відомості про подію злочину (час та місце нападу, знаряддя та спосіб вчинення злочину тощо).

Найбільше інформації про подію злочину здатні повідомити свідки-очевидці, які наочно спостерігали вчинення кримінального правопорушення. Очевидцями вчинення злочину, передбаченого ст. 348 КК України можуть стати як колеги потерпілого, так і інші особи.

Тож до предмету допиту свідків-очевидців досліджуваних злочинів можна віднести наступні дані:

– анкетні дані свідка;

– відомості про потерпілого та злочинця (чи знайомий свідок з такими особами, якщо так, то за яких обставин, ознаки їх зовнішності, ушкодження, яких зазнав потерпілий;

– відомості про подію злочину (час та місце нападу, знаряддя та спосіб вчинення злочину тощо);

– відомості про умови, в яких свідок сприймав подію злочину (з якої відстані він спостерігав, яке було освітлення, чи є у очевидця вади зору тощо).

Допит підозрюваного найчастіше є тактично найбільш складним, адже така особа може всіма засобами протидіяти розслідуванню. Аналіз практики розслідування даних злочинів показав, що лише у 16,7 % випадків підозрювані визнавали свою вину повністю на етапі досудового розслідування. Таким чином, у всіх

інших випадках допит підозрюваного скоріш за все проходив у конфліктних ситуаціях.

До предмету допиту підозрюваного у вчиненні злочину, що досліджується, можна віднести відомості:

– про особу злочинця (анкетні дані, соціально-демографічні відомості, зв'язки із потерпілим);

– про наявність співучасників та осіб, яким відомо про вчинення розслідуваного злочину;

– про подію злочину (час та місце вчинення, обстановка, способи та знаряддя, які застосував злочинець);

– про суб'єктивну сторону посягання (форма вини, мотив та мета злочину, зв'язок посягання із здійснюваною потерпілим діяльності із охорони правопорядку чи захисту державного кордону);

– про обставини що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, а також про осіб, які можуть підтвердити такі дані тощо.

Підводячи підсумки викладеному слід зазначити, що допит є важливим джерелом відомостей про подію злочину, ознаки злочинця та потерпілого під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Предмет допиту кожної особи визначається її процесуальним статусом і враховує потребу виконання основного завдання допиту – встановлення в результаті отримання показань допитаної особи обставин, що мають значення для кримінального провадження. Особами, які в першу чергу підлягають допиту під час розслідування досліджуваних злочинів є потерпілий свідки та підозрюваний.

В рамках методики розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця наведений перелік обставин, що підлягають встановлення під час допиту, може бути лише модельним та має конкретизуватися у кожному конкретному кримінальному провадженні, виходячи із слідчих ситуацій розслідування.

Козицька Олена Геннадіївна,
заступник начальника 1-го відділення СВ Хмельницького відділу поліції ГУНП в Хмельницькій області, кандидат юридичних наук

ДАРКНЕТ З ТОЧКИ ЗОРУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Створення у другій половині XX століття всесвітньої системи об'єднаних комп'ютерних мереж для зберігання, обробки та передачі інформації фактично ознаменувало початок цифрової революції. Наразі комп'ютерною мережею Інтернет користується 3,9 млрд. людей або 51,2 % населення планети (статистичні дані Міжнародного союзу електрозв'язку станом на грудень 2018 року) [4]. При цьому особливе занепокоєння викликає те, що окремі сегменти Інтернету стали ринком розповсюдження зброї, дитячої порнографії, підроблених документів, різноманітних технічних засобів для доступу до банківської таємниці, торгівлі людьми і наркотиками. Крім того, останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості зламів скриньок електронної пошти, урядових ресурсів, отримання доступу до матеріалів, які містять державну таємницю [5, с. 42].

Усе це обумовлює необхідність розробки заходів, спрямованих на протидію кіберзлочинності та необхідність дослідження криміналістичною наукою тих сегментів Інтернету, які найчастіше виступають місцем і засобами вчинення злочинів.

Загалом, Інтернет-середовище умовно можна поділити на три рівні:

– «поверхневий» Інтернет – сукупність індексованих сайтів, які можна знайти за допомогою звичайних пошукових систем (Google Chrome, Safari та ін.). Користувачі поверхневого Інтернету визначаються на основі IP адреси;

– «глибинний» Інтернет (Deep web, Deep Internet), де знаходяться веб-сторінки, не пов'язані з іншими гіперпосиланнями, а також сайти, доступ до яких відкритий лише для зареєстрованих користувачів та Інтернет-сторінки, вхід до якої можливий лише у випадку введення паролю [2]. Дана частина Інтернету є недоступною для пошукових систем. Прикладом глибинних Інтернет-ресурсів є державні бази даних, електронні бібліотеки, різноманітні реєстри тощо;

– Даркнет («Тіньова мережа», «Темна павутина») – прихована мережа, з'єднання в якій встановлюються лише між довіреними пірами (рівноправними учасниками (користувачами) мережі), з використанням нестандартних протоколів та портів. До ресурсів Даркнету належить також Telegram через особливості свого шифрування, заборони використання в окремих країнах, а також функціонування зашифрованих каналів продажу заборонених речовин, координації протиправних діянь.

Термін «Даркнет» з'явився у 1970-х роках в той час, коли велася розробка мережі ARPANET (праобразу сучасного Інтернету), і використовувався для позначення мереж, які ізолювалися від загальної

мережі з метою безпеки. Широке розповсюдження даний термін отримав у 2002 році завдяки публікації працівників компанії Microsoft Пітера Біддла, Пола Інгленда, Маркуса Пейнаду та Брайана Уілмана «Даркнет і майбутнє розповсюдження інформації» [3].

Нині невидимий Інтернет налічує більше, ніж 8000 терабайт інформації (600 мільярдів окремих документів проти 20 млрд. у «поверхневому» Інтернеті) [6, с. 98], що збільшується кожного дня.

Отримання доступу до Даркнет потребує установки і використання спеціального програмного забезпечення, найбільш розповсюдженим з яких є система Tor (The Onion Router). Tor – це вільне і відкрите програмне забезпечення для реалізації так званої «цибулевої» маршрутизації другого покоління, що фактично є системою проксі-серверов, яка дозволяє встановлювати анонімне мережеве з'єднання із захистом від зняття інформації [7, с. 651].

Висока анонімність, притаманна Даркнету, обумовлює використання його ресурсів не лише для спілкування без обмежень та контролю з боку держави, але й з метою вчинення злочинів.

Найбільш поширеними злочинами, які вчиняються за допомогою Даркнету, є:

– злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин (у мережі не лише можна придбати будь-який наркотичний засіб чи психотропну речовину, але й знайти детальну інструкцію їх виготовлення),

– злочини, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами;

– розповсюдження порнографічної продукції, а також втягнення у заняття проституцією та звідництво;

– торгівля людьми;

– злочини, предметом посягання яких є інформація (в Даркнеті можна відшукати і придбати практично будь-яку інформацію, в тому числі з обмеженим доступом (наприклад, інформацію, яка містить персональні дані інших осіб, або ж банківську чи державну таємницю), а також замовити злам чужої електронної пошти, сайту, бази даних;

– злочини, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав (у Даркнеті розміщені бібліотеки, відеотеки, наповнені незаконним контентом);

– шахрайства з фінансовими ресурсами, несанкціонований доступ до електронних платіжних систем.

Також у Даркнеті легко можна відшукати особу, яка погодиться стати виконавцем вбивства, підпалу, терористичного акту, доведення до самогубства тощо.

Підходи до державного контролю і правового регулювання Даркнету можна поділити на три групи:

а) державна позиція, відповідно до якої Даркнет повинен бути забороненим, оскільки він використовується у злочинних цілях і не дозволяє ідентифікувати злочинців;

б) позиція прихильників вільного Інтернету, які виступають проти будь-якого втручання і контролю з боку держави;

в) підхід, який враховує неможливість заборони Даркнету і нейтральність оцінки самої анонімної технології соціальної комунікації. При цьому в межах останнього підходу відмічається необхідність як технічного, так і правового реагування на загрози, які несе Даркнет. Вказана позиція є найбільш збалансованою, оскільки в ній Даркнет позиціонується як інструмент, який набуває суспільної небезпеки в зв'язку зі злочинною метою користувачів, а не сам по собі. Крім того, поточний рівень розвитку не дозволяє державам блокувати використання Даркнету. Разом з цим необхідно розробляти правові і технічні засоби боротьби з його небезпечними проявами [1, с. 11].

У зв'язку з викладеним, можемо дійти висновку, що Даркнет як місце і засіб вчинення злочинів потребує детального дослідження криміналістичною наукою. Зокрема, актуальними є наукові розвідки щодо способу вчинення злочинів у Дарнеті, їх слідової картини, особливостей виявлення цих злочинів на стадії готування, вчинення та приховання, тактики проведення окремих слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Васильев А., Ибрагимов Ж., Васильева О. Даркнет как ускользающая сфера правового регулирования. *Юрислингвистика*. 2019. № 12 (23). С. 10–12. URL: https://doi.org/10.14258/leglin(2019)1202(2019).
2. Глубокая сеть. *Википедия – свободная энциклопедия* : вебсайт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Глубокая_сеть.
3. Даркнет. *Википедия – свободная энциклопедия* : вебсайт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Даркнет#cite_note-14.
4. Интернет-доступ (мировой рынок). Tadviser. Государство. Бизнес. ИТ, 06.03.2019 : вебсайт. URL: http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Интернет-доступ_(мировой рынок).
5. Каримов В. Х. Актуальные вопросы выявления и расследования преступлений, совершаемых с использованием средств шифрования данных в сети интернет. *Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения на Алтае: проблемы противодействие киберпреступности уголовно-процессуальными, криминалистическими и оперативно-розыскными средствами* : сборник научных статей. Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2017. Вып. XIV. С. 40–48.
6. Ткачук Т. Ю. Тіньовий Інтернет: співвідношення можливостей і загроз. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали наук.-практ. конф., 24 жовт. 2017 р. Київ : Політехніка, 2017. С. 94–100.
7. Узденов Р. М. Новые границы киберпреступности. Всероссийский криминологический журнал. 2016. № 4, т. 10. С. 649–655.

Колесник Валерій Аркадійович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИКА – НЕ ЛИШЕ НАУКА, А Й СВОЄРІДНИЙ ПАМ'ЯТНИК КРИМІНАЛІСТАМ

Час нестримний, нестримне і людське життя. Життєва дорога в кожного своя: крута і звивиста, пряма й без вихилясів, легка й барвиста, гомінка й пуста, тиха й заповнена турботами. А може бути – ні те, ні се. Проте, як і будь-яка дорога, життя людини має свій початок і своє завершення. Кожна людина – це те, що трапилось з нею на життєвому шляху. Кого зустрів, з ким потоваришував, кому допоміг, кого відштовхнув, з ким поділився, а в кого й відібрав, кого вів поруч, тримаючи за руку, а кому лише підказав напрямок і тобі за це вдячні. А за сутністю кожна людина, життя якої все ж таки замале, скільки б воно не тривало років та днів, є тим, чим вона запам'яталась і якою залишається в пам'яті інших людей, які на цей час живуть і пам'ятають її.

Всім відомим є алегоричний вислів про призначення людини: збудувати дім, зростити сина, посадити дерево. Але є людські професії, в яких таке призначення може мати дещо інше наповнення. До них відносимо працівників правоохоронних органів, викладачів і науковців вищих навчальних закладів. Збудувати міцну й надійну правову державу, зростити молодих науковців, посадити злочинця, який заважає нормальному життю людей. То є одним з варіантів сенсу життя людини в цьому світі.

Пройшло вже десять, аж десять, лише десять років від 16 жовтня 2009 року, коли в Київському національному університеті внутрішніх справ проводили наукову конференцію, присвячену 45-річчю кафедри криміналістики цього відомого і знаного далеко за межами нашої країни навчального закладу. Науковці й практики мали честь вшанувати світлу пам'ять вітчизняних вчених Л.Ю. Ароцкера, А.Я. Дубінського, О.Н. Колесниченка, В.П. Колмакова, В.К. Лисиченка, М.М. Михеєнка, М.В. Салтевського, З.М. Соколовського, С.М. Стахівського, Д.С. Сусла, С.І. Тихенка, І.Я. Фрідмана, Г.І. Чангулі. Серед організаторів наукового заходу і членів редакційної колегії наукового збірника були їх учні, відомі вже на той час криміналісти А.В. Іщенко, В.С. Кузьмічов, В.К. Весельський, а починається збірник статтею їх учителя професора В.П. Бахіна. Минуло десять років. Сьогодні ми з невимовним сумом і водночас з гордістю згадуємо їх імена як тих великих Людей, на честь яких проводяться наукові конференції і знайомством та дружбою й співпрацею з якими пишалися й будемо пишатися до завершення нашого життєвого шляху.

Зараз Національна академія внутрішніх справ має в своєму складі потужну й повноцінну кафедру криміналістики та судової медицини, якій виповнилось 55 років. Потужність і відомість цього

навчально-наукового підрозділу зумовлена не роками існування, а людьми, які в ньому працювали, навчали інших і навчались самі, досліджуючи різні наукові проблеми, ставали відомими вченими і вели за собою молоде покоління науковців від курсантів, ад'юнктів та здобувачів до кандидатів і докторів наук. Тепер на цій кафедрі працює молоде покоління й «професура», що продовжує справу своїх попередників, піднімаючи догори й надійно тримаючи в міцних молодих руках прапор Криміналістики.

Дуже добре, коли справи вчителів продовжують їх учні. Погано, коли досягнувши якихось успіхів, зайнявши іноді високі, але все ж таки тимчасові з огляду на плинність процесів життя посади, дехто забуває своїх вчителів, а ще гірше – намагається поставити себе вище того, хто дав можливість досягти наукового чи адміністративного успіху. Переконаний, що учні й послідовники криміналістичної школи Національної академії внутрішніх справ, вихованці її кафедри криміналістики та судової медицини завжди пам'ятатимуть своїх Вчителів і з гідністю нестимуть високе звання криміналіста.

То ж успіху вам, шановні колеги криміналісти! Успіху всім, хто хоче й може працювати на криміналістичній ниві та тим, хто їм допомагає й продовжує гідну справу протидії злочинам і злочинності, зберігаючи і примножуючи здобутки широко відомих чи менш відомих, але, беззаперечно, знаних криміналістів.

Повсякденне життя, суспільна практика постійно пов'язані із змінами, які треба враховувати, а до деяких пристосовуватись чи намагатись виправити, змінити їх в іншому, більш правильному й потрібному напрямі. Криміналістична діяльність завжди тісно переплітається з кримінально-процесуальними реаліями законодавства та практики здійснення кримінального провадження. Введення до вітчизняного процесуального законодавства інституту негласних слідчих дій можна визнати явищем загалом позитивним, але не в усіх випадках виваженим та достатньо обґрунтованим. На це звертають увагу і фахівці в галузі кримінального процесу, і криміналісти. Наприклад, питання криміналістичної тактики проведення негласних дій поки що важко відокремити від оперативної тактики проведення збіжних за назвою та сутністю й завданнями оперативних заходів і тому криміналістична тактика в цьому розумінні для науковців є «неораним полем». В короткому форматі наукової конференції неможливо висвітлити чи навіть перерахувати всі проблемні питання криміналістичного забезпечення негласних слідчих дій. Тому зупинюсь коротко лише на питанні фіксації їх результатів.

Фіксація підготовки, ходу й результатів негласних слідчих дій повинна відповідати загальним вимогам, встановленим процесуальними нормами, які регламентують порядок, правила, форми фіксування кримінального провадження (ст. ст. 103–107, 252, 273 КПК України). За результатами проведення негласної слідчої дії особою, яка її провела, повинен бути складений протокол, а в необхідних випадках до нього

додаються додатки й інші носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано цю процесуальну дію. Саме такий процесуальний документ має бути основною і обов'язковою формою фіксації порядку здійснення й отримання результатів дій слідчого або уповноважених ним чи прокурором осіб оперативних підрозділів, які особисто проводять негласну слідчу дію.

Кожний протокол повинен відповідати загальним вимогам й умовам щодо порядку складання та змісту, визначеним у ч 3 ст. 104 КПК України. Складання протоколу передбачає використання обов'язкової письмової форми фіксації незалежно від того, чи застосовувались при цьому також і технічні засоби фіксації. Особа, яка здійснює негласну слідчу дію, несе повну відповідальність не лише за законність, повноту й правильність її проведення, а й за зміст складеного протоколу, відповідність зафіксованих в ньому відомостей фактичним обставинам та подіям, які відбулись і сприйняті усіма учасниками, і за своєчасність його складання. Певною особливістю фіксації негласних слідчих дій може бути та обставина, що окремі з них підлягають фіксації шляхом складання не одного, а декількох протоколів за результатами проведення поетапних дій. Момент складання таких протоколів, що відображають хід проведення фактично однієї негласної процесуальної дії, може бути розірваним у часі й просторі, різним може бути склад учасників і застосовані техніко-криміналістичні чи спеціальні технічні засоби на окремих етапах, хоча разом вони становитимуть сукупний результат фіксації ходу й результатів однієї негласної слідчої дії.

Якщо таку негласну слідчу дію проводить слідчий, то протокол він складає особисто, не доручаючи його складання іншій особі. Слідчому може бути надано іншими особами технічну допомогу у виготовленні протоколу та додатків до нього. В інших випадках протокол складається уповноваженим на проведення негласної слідчої дії працівником оперативного підрозділу, який в межах наданих йому повноважень користується правами слідчого. Відповідальність за складання протоколу несе конкретний оперативний співробітник як безпосередній виконавець доручення слідчого, прокурора.

Отже, протокол негласної слідчої дії має право складати лише слідчий або уповноважений співробітник відповідного оперативного підрозділу, якому доручено проведення такої негласної процесуальної дії і який отримав на час та в межах її проведення повноваження слідчого. Інші залучені до проведення процесуальної дії особи не мають права на складання протоколу. Проте у міжвідомчій Інструкції "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" ці вимоги кримінального процесуального закону дещо спотворені. Так, в пункті 4.5. зазначеного документа вказано на те, що конкретний виконавець щодо складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо вона проведена не слідчим, визначається

керівником уповноваженого оперативного підрозділу, яким проведені такі дії на підставі доручення слідчого чи прокурора. Цю вказівку можна розуміти як таку, що передбачає можливість проведення негласної слідчої дії одним працівником оперативного підрозділу, а складання протоколу і додатків до нього – іншим, на розсуд керівника оперативного підрозділу. Такий підхід суперечить чітко встановленим вимогам кримінального процесуального закону, порушувати які не можна. Вважаю цю криміналістичну позицію слушною і такою, що відповідає вимогам вітчизняного законодавства.

Комар Юлія Миколаївна,
завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ» ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із напрямків підвищення ефективності виявлення і розслідування злочинів є використання спеціальних знань в діяльності правоохоронних органів. В криміналістиці останнього часу цьому напрямку досліджень, де існує ціла низка проблем, приділяється значна увага. Одним із напрямків підвищення ефективності виявлення і розслідування злочинів є використання спеціальних знань в діяльності правоохоронних органів.

Під час розслідування злочинів часто виникають питання, що виходять за межі правових, для вирішення яких недостатньо професійних знань та навичок слідчого. В даному випадку кримінальним процесуальним законодавством слідчому надано право використовувати допомогу експертів, спеціалістів, перекладачів, педагогів та інших осіб, котрі володіють спеціальними знаннями.

Визначення терміну «спеціальні знання» було розкрито в багатьох роботах вітчизняних та закордонних науковців, таких як: Р.С. Бєлкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, П.П. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Б.В. Романюк, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.Ю. Шепітько та ін. Проте дане питання залишається дискусійним і сьогодні, насамперед, через різні підходи до його тлумачення.

В.Ю. Шепітько під «спеціальними знаннями» визначає систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [1, с. 11]. Тобто спеціальні знання має обмежене коло осіб та

вони повинні виходити за межі професійних знань, навичок і вмінь слідчого, прокурора, захисника, судді, спеціаліста.

На думку В.Г. Гончаренко, у кримінальному процесі «спеціальні знання» характеризуються, як знання й навички, отримані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, використовувані визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для розв'язання за певною процедурою процесуальних завдань [2, с. 24].

Так, З.М. Соколовський зазначає, що під «спеціальними знаннями» слід розуміти сукупність відомостей, отриманих у результаті професійної спеціальної підготовки, що створюють для їх власника можливість вирішення питань у якій-небудь галузі. Основною ознакою в даному визначенні є вид професійної підготовки, у межах якої вивчаються відомості, які необхідні для вирішення питання, яке виникло в справі [3, с. 12].

Як зазначили В.К. Лисиченко та В.В. Циркаль «спеціальні знання» – це загальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою в якості спеціаліста чи експерта з метою сприяння слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4, с. 22]. Тобто, до спеціальних знань не відносяться юридичні знання. Прикладом, вирішення юридичних питань не може бути доручено експерту, оскільки вони відносяться до виняткової компетенції слідчого, прокурора, суду.

Тобто, «спеціальні знання» це професійні знання, вміння та навички в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими і здобуваються в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду практичної роботи в якій-небудь діяльності та являють собою систему знань про певні об'єкти, явища і закономірності, що досліджуються відповідною галуззю науки.

Визначення спеціальних знань у нормативних документах не існує, проте у деяких актах вживається термін «спеціальні знання». У законі України «Про судову експертизу» зазначається, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5]. Про «спеціальні знання» експерта говориться також у ч. 2 ст. 16 Закону «Про судову експертизу» – метою атестації працівників державної спеціалізованої установи, які залучаються до проведення судових експертиз та/або беруть участь у розробленні

теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи, є оцінка рівня їх спеціальних знань та відповідність займаній посаді [5].

У кримінальному процесуальному кодексі України при тлумаченні визначення експерта йдеться й про спеціальні знання. Так відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [6]. Таким чином, законодавець до спеціальних знань відніс наукові, технічні або інші знання, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування і судового розгляду. У ст. 71 КПК України зазначається про спеціаліста, як про особу яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів [6]. Виходячи з даного визначення, спеціаліст являється учасником кримінального провадження, незаінтересований у результатах кримінального провадження та володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, які потребують відповідних спеціальних знать та навичок у відповідній галузі.

Отже, в нормативних документах відсутнє чітке визначення поняття спеціальних знань, не розкривається його зміст та суть. Повсякденна ж практика свідчить, що використання спеціальних знань під час досудового розслідування та судового слідства значно ширші тих, що передбачені законодавством.

Спеціальні знання у кримінально-процесуальному аспекті – це наукові, технічні або інші знання, які потрібні для дачі відповіді суб'єкта – носія цих знань на поставлені йому під час розслідування злочинів питання. Спеціальними вважаються знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти, експерти, слідчі в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, тощо.

Таким чином, враховуючи сучасний розвиток науки криміналістики та проаналізувавши нормативне законодавство, підходи науковців до тлумачення поняття до спеціальних відносять наукові, технічні, криміналістичні та професійні знання, отримані під час навчання, і навички, набуті в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, використані разом із науково-технічними засобами під час пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину для одержання інформація, яка має значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В.Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
2. Гончаренко В.Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34.
3. Соколовский З.М. Понятие специальных знаний. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1969. Вып. 6. С. 20–25.
4. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учебн. пособие. К.: Изд-во Киев. ун-та, 1987. 100 с.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/4038-12.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/4651-17.

Коршенко Вадим Анатолійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем розвитку інформаційних технологій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕНЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Державні стандарти України (ДСТУ) – існують з 1993 року, та представляють собою загальні правила, принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, розроблені відповідно до чинного законодавства України та затверджені уповноваженим органом. Для підвищення якісного рівня експертних висновків при проведенні діагностичних експертних досліджень нами рекомендується використовувати ДСТУ.

Слід зазначити, що хоча ДСТУ мають статус законів України і повинні бути у вільному доступі, фактично на офіційних сайтах вони не публікуються. Деякі ДСТУ можна знайти через пошук в Інтернеті, однак, повний перелік даних документів можна знайти тільки у комерційних організаціях та в компаніях які продають їх або надають послуги платного онлайн доступу. Ціна на такі послуги варіюється від 50 до 200 гривень за документ, хоча самі ДСТУ розробляються на державних підприємствах. Прикладом є "Український науково-дослідний інститут радіо і телебачення" який є розробником більше

ніж 500 ДСТУ. З їх переліком можна ознайомитись на офіційному сайті підприємства, але не можливо отримати зміст [1].

В процесі проведення експертних досліджень ДСТУ можуть використовуватись експертом в якості словника термінів (тезауруса), таблиці еталонів, методики конкретного виміру тощо. Законодавство України встановлює дуже велику кількість різноманітних ДСТУ, ТУ, технічних регламентів та інших нормативів, які встановлюють вимоги до якості товарів і послуг, процесів і методик їх перевірки. Тільки системний аналіз чинного законодавства дозволяє розібратися в тому, коли потрібно дотримуватися ДСТУ і які можуть бути наслідки їх недотримання, адже ДСТУ можуть бути як загальнообов'язковими, так і необов'язковими.

При проведенні діагностичних експертних досліджень одним з основних завдань є визначення технічного стану об'єкта дослідження. Технічний стан – стан, який характеризується в певний момент часу, за певних умов зовнішнього середовища значеннями параметрів, установлених технічною документацією на об'єкт. Кожен об'єкт дослідження при застосуванні за призначенням виконує закладений в ньому алгоритм функціонування. Також для будь-якого об'єкту задаються технічні вимоги яким він повинен відповідати. Проте в об'єкті можуть виникнути дефекти, які порушують вказану відповідність. Пошук зазначених дефектів, визначення причини їх виникнення і встановлення міри їх впливу на справність об'єкту і є перевіркою працездатності і правильності функціонування. Кожна окрема невідповідність в об'єкті дослідження технічним вимогам є дефектом. Відповідно до Закону «Про захист прав споживачів» будь-яка невідповідність товарів або послуг вимогам нормативних документів, до числа яких відносяться і ДСТУ, вважається її недоліком [2]. Виходячи із зазначеного вище визначення поняття «недолік», в разі будь-якої невідповідності послуги вимогам встановлених стандартів, вона може бути визнана експертом як незадовільна. Також, у зв'язку з тим, що кожна окрема невідповідність в об'єкті дослідження технічним вимогам є дефектом можемо дійти висновку, що поняття «недолік» у Законі «Про захист прав споживачів» повністю співпадає з поняттям «дефект». Тож кожна невідповідність об'єкту дослідження державним стандартам, виявлена в процесі експертного діагностичного дослідження, є дефектом, не залежно від того чи є ДСТУ загальнообов'язковим.

Використання експертами понять, термінів і визначень технічної діагностики, механіки тощо, методик конкретних вимірів та еталонних показників які містяться в ДСТУ при вирішенні діагностичних завдань в сукупності з науковими методами їх дослідження підвищують якісний рівень експертних висновків, надають їм високий науковий рівень та достатню обґрунтованість.

Виходячи з наведеного нами вважається за необхідне рекомендувати створення єдиного судово-експертного електронного

ресурсу, який містив би всі затверджені ДСТУ, та забезпечив безкоштовний доступ до нього всіх судових експертів. Це дозволить підвищити обґрунтованість і якісний рівень експертних висновків, та як наслідок підвищить їх доказове значення в суді.

Список використаних джерел:

1. Стандарти та нормативні документи, розроблені ДП «УНДІРТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uniirt.ddns.net/drupal6/uk/stand_uniirt.

2. Про захист споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12.

Кофанов Андрій Віталійович,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Кофанова Олена Сергіївна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИМ ШЛЯХОМ НАПРЯМКУ ПОСТРІЛУ ПРИ СТРІЛЬБІ З ПІСТОЛЕТІВ ТА РЕВОЛЬВЕРІВ ВИГОТОВЛЕНИХ ІЗ СИЛУМІНУ АБО ЦАМу

Відкладення сурми при стрільбі з газового пістолета надійно визначаються на дистанціях від «упору» до 40 см, характеризуються збільшенням площі при майже однаковій інтенсивності відкладення від «упору» до 20 см і зменшенням інтенсивності при майже однаковій площі при подальшому збільшенні дистанції стрільби. Одиничні сліди відкладення сурми спостерігаються на дистанціях до 140 см включно.

При стрільбі з газового револьвера відкладення сурми визначаються на дистанціях від «упору» до 20 см, характеризуються збільшенням площі при майже однаковій інтенсивності відкладення від «упору» до 10 см включно і різким зменшенням площі та інтенсивності при подальшому збільшенні відстані. На дистанції 50 см відкладення сурми відсутні, а на 60 і 100 см – незначні сліди [1].

Для зручності користування за даними створюємо діаграми граничних дистанцій (у сантиметрах) виявлення супутніх продуктів пострілу при стрільбі з газового пістолета «Rohm» 735 набоями Cal 35 GR BX і з газового револьвера «ME 900 SAM» набоями GFL.35 green [2].

Діаграма А

Граничні дистанції виявлення супутніх продуктів пострілу при стрільбі з газового пістолета «Rohm735» набоями Cal 35 GR BX

Дистанція, см	Розриви	Обпа-лення	Кіптява	Пороши-нки	Гомоген-ний метал	Крапкові сліди	Сурма
Упор щільний							
Упор нещільний							
3							
5							
10							
15							
20							
30							
40							
50							Сліди сурми
60							Сліди сурми
80							Сліди сурми
100							
120							
140							
160							
180							
200							
220							
250							

Діаграма В

Граничні дистанції виявлення супутніх продуктів пострілу при стрільбі з газового револьвера «ME 900 SAM» набоями GFL 35 green

Дистанція, см	Розриви	Обпаленя	Кіптява	Пороши-нки	Гомоген-ний метал	Крапкові сліди	Сурма
Упор щільний							
Упор нещільний							
3							
5							
10							
15							
20							
30							
40							
50							

60							Сліди сурми
80							Сліди сурми
100							
120							
140							
160							
180							
200							
220							
250							

Окрім слідів металізації результати експертних експериментів з використанням «травматичної зброї та конструктивно схожих з нею пристроїв» та набоїв (сертифікованих) до неї співпадають з експериментальними даними з визначення відстані пострілу і т.п. отриманими при стрільбі з газової та «газово-шротової зброї» (більш докладно буде висвітлено у наступних статтях, присвячених вище зазначеній тематиці) [5, 6].

Визначаємо за діаграмою **А** граничну дистанцію виявлення спочатку кіптяви (гранична дальність дорівнює 50 см), потім гомогенного металу (гранична дальність дорівнює 120 см), а це означає, що відстань, яку необхідно визначити, перебуває в межах 50–120 см, що, в свою чергу, виключає необхідність проведення експериментальної стрільби з дистанцій до 50 і понад 120 см за умови трьох пострілів з кожної з дистанцій [3, 4].

В результаті проведеного дослідження виявлений комплекс ознак, що характеризує вогнепальні пошкодження на бавовняній тканині, утворені в результаті пострілів з газового пістолета і револьвера набоями, спорядженими множинним снарядом (шротом) з дистанції «упор» – 250 см. Показано і встановлено можливість диференціації відстаней пострілу на основі використання різних ознак у межах усього дослідженого діапазону дистанцій. З метою зменшення можливості допущення помилки у визначенні відстані пострілу рекомендується диференціювати: для дистанцій «упор» – 100 см – відстані пострілу на підставі аналізу такого комплексу ознак: наявність пошкодження, кіптяви, порошинок, топографія відкладення свинцю і сурми; для дистанцій 100–250 см – відстані пострілу шляхом аналізу комплексу ознак для дистанції до 100 см та аналізу розмірів осипу шроту.

Список використаних джерел:

1. Леонченко Н.В. Определение дистанции выстрела из газового оружия (НИИПККиСЭ): методическое пособие для экспертов. Минск: ХАРВЕСТ, 2003. 64 с.

2. Визначення відстані пострілу при стрільбі з газових пістолетів і револьверів. Determination of distance of a shot at shooting from gas pistols and revolvers. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5456.

3. Методика криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів [Електронний ресурс]: МВС, МЮ України. Протокол від 24.05.2000 р. К., 2000. Режим доступу до сайту: http://ndekc.kiev.ua/index.

4. Пістолети та револьвери, призначені для відстрілу патронів споряджених метальними снарядами «несмертельної дії», та набої до них. / [Іщенко А. В., Грищенко О. В., Ігнатьєв І. В., Назаров В. В.]. – К.: Варта, 2005. – 208 с.

5. Theoretical and Practical Aspects of Arms Trafficking. URL: http://www.intellectualarchive.com/Journal_Files/IAJ_2019_02_011.pdf.

6. Forensic examination of firearms, ammunition and shot traces (forensic ballistics). URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/10710.

Кофанова Олена Сергіївна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Кофанов Андрій Віталійович,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ РУЙНУЮЧИХ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСТАНІ ПОСТРІЛУ ПРИ СТРІЛЬБІ З ПРИЛАДІВ КОНСТРУКТИВНО СХОЖИХ З КОРОТКОСТВОЛЬНОЮ ГЛАДКОСТВОЛЬНОЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Послідовність проведення і опису ДКМ для виявлення металу в дільниці вхідного вогнепального пошкодження

Необхідні матеріали, устаткування і хімічні реактиви: фотопапір розміром 18×24 см, спеціально оброблений у фіксажі; скляні пробірки і палички, пластмасові пінцети, кювети; прес гвинтовий з пластинами 20×30 см і комплектом запасних прокладок (гумових, поліетиленових, з 4-8 – шарової фанери); хімічні реактиви – розчинники, проявники, фіксаж, при визначенні сурми – 96 % етиловий спирт. Розчинник і проявник для кожного металу зазначений у тексті нижче [1, 2].

Виявлення слідів свинцю

Мета подальшого дослідження – виявлення слідів металу снаряда в місці досліджуваних пошкоджень. Для цього було

застосовано дифузно-контактний метод (метод ДКМ). Як розчинник використовувався 25 % розчин оцтової кислоти, як проявник – 25 % розчин натрію сульфіду. Як паперові підкладки використовувались аркуші, обробленого у фіксажі та промитого в дистильованій воді фотопаперу, попередньо витриманого у вищезгаданому розчиннику протягом трьох хвилин. Ділянки матеріалу, суміжні з досліджуваними пошкодженнями, зволожувалися розчинником, покривались аркушами паперових підкладок (емульсією до досліджуваної поверхні) і приводилися в щільний контакт за допомогою гвинтового пресу (сила тиску 0,5 кг/см^2). Час контакту – 10 хвилин. При обробці відтисків проявником в місці, суміжному з пошкодженнями, з'являлося забарвлення коричневого кольору, характерне для слідів свинцю. Відтиски промивалися водою протягом 20–30 хвилин і висушувались.

Топографія відкладення слідів свинцю в місці досліджуваних пошкоджень: гомогенний метал на площі 97×112 мм і точкові відкладення металу на площі 210×215 мм в місці, суміжному з пошкодженнями на... (вказується локалізація пошкодження на перешкоді і дається посилання на фото у фототаблиці); оцінюють топографію на контактограмі з усіх пошкоджень за площею, кольором, інтенсивністю; порівнюють сліди свинцю на контактограмі з досліджуваного пошкодження зі слідами металу на контактограмах з експериментальних пошкоджень за тими самими параметрами; за результатами порівняння формулюють висновок [1, 2].

Виявлення слідів міді

Мета подальшого дослідження – виявлення слідів металу снаряда в місці досліджуваних пошкоджень. Для цього було застосовано дифузно-контактний метод. Дослідження спрямовувалося на виявлення слідів міді (матеріалу саморобного мідного шроту (кулі)). Як розчинник при визначенні міді використовувався 12 % розчин аміаку, як проявник – насичений спиртовий розчин рубіановодневої кислоти. Як паперові підкладки використовувались аркуші, обробленого у фіксажі та промитого в дистильованій воді фотопаперу, попередньо витриманого у вищезгаданому розчиннику протягом трьох хвилин. Ділянки матеріалу, суміжні з досліджуваними пошкодженнями, зволожувалися розчинником, покривалися аркушами паперових підкладок (емульсією до досліджуваної поверхні) і приводилися у щільний контакт за допомогою гвинтового пресу (сила тиску 0,5 кг/см^2). Час контакту – 15 хвилин. Після проявлення відтисків проявником спостерігалося темно-зелене забарвлення, характерне для слідів міді. Далі контактограму промивали водою протягом 20–30 хвилин і висушували. Топографія відкладення слідів міді в місці досліджуваних пошкоджень: сліди залишкового металу на площі розміром 32×43 мм на ділянках матеріалу, суміжних з пошкодженням №..., і на площі розміром 24×15 мм на ділянках матеріалу, суміжних з пошкодженням №... (вказується локалізація пошкодження на перешкоді і дається посилання на фото у

фототаблиці); відсутність слідів міді в решті пошкоджень. Для визначення наявності можливих нашарувань на льняних та бавовняних брюках (надягнутих на манекен), що дають забарвлення, аналогічне міді, з вказаного предмета були зроблені контрольні відтиски з ділянки, на якій виключається відкладення продуктів пострілу. На контрольному відтиску наявні сліди міді у вигляді однієї слабко видимої точки (дається посилання на фото у фототаблиці). При порівнянні інтенсивності слідів міді на відтисках з пошкоджень №... і №... із слідами міді на контрольному відтиску робиться висновок про те, що сліди міді на досліджуваних відтисках чіткі, у великій кількості та за інтенсивністю не співпадають з єдиним слідом на контрольному відтиску. Результати порівняння дозволяють зробити висновок про те, що слід міді на контрольному відтиску є результатом нашарувань у процесі експлуатації (мідь широко використовуваний та поширений метал) або мідь входить до складу фарбника брюк, а сліди міді на контактограмах з пошкоджень №... і №... утворені в результаті пострілу. При надяганні досліджуваних брюк на манекен, відповідно до їх призначення, і візуванні пошкодження №... і №... з пошкодженнями ... (вказується локалізація пошкодження на тілі людини) встановлений збіг їх за локалізацією, що свідчить про їх миттєве утворення [1, 2].

Виявлення слідів сурми

Для виявлення сурми – продукту розкладання капсульного складу, яка є найбільш характерною ознакою близького пострілу, був застосований дифузно-контактний метод. Як розчинник застосовувався 1N розчин соляної кислоти, проявником – 0,03-0,05% розчин фенілфлуорону в 96 % етиловому спирті з додаванням 1мл розбавленої (1:1) сірчаної кислоти на 100 мл., закріплювачем – етиловий спирт (промивання водою не допускається).

Приклади. Дослідженню піддавалися ділянки матеріалу в місці досліджуваного пошкодження №..., №..., на яких найбільш вірогідне відкладення продуктів пострілу. Зазначені ділянки досліджуваного пошкодження №... покривалися аркушем паперових підкладок (аркуші обробленого у фіксажі, промитого в дистильованій воді фотопаперу, попередньо витриманого у вказаному розчиннику протягом 2–3 хвилин) і приводилися з останніми в щільний контакт за допомогою гвинтового пресу. Час контакту – 15 хвилин. На відтисках з досліджуваних ділянок одягу спостерігалася (або не спостерігалася) поява малиново-рожевого забарвлення, характерного для комплексного поєднання сурми з фенілфлуороном (*див*. відтиск №... з пошкодження №...), що свідчить про наявність (або відсутність) останньої на досліджуваних ділянках. Характерне забарвлення з'являється практично миттєво при відстані, близькій до упору, і після закінчення 10–15 хвилин – на відстані, граничній для виявлення сурми [1, 2].

Результати зіставлення встановлених морфологічних ознак і слідів металу (площа, колір, інтенсивність) з досліджуваного пошкодження з

такими самими ознаками та слідами з експериментальних пошкоджень дозволяють зробити висновок щодо поставлених питань.

Описана вище послідовність проведення дослідження під час визначення відстані пострілу з газового пістолета (револьвера) залежить від досвіду експерта і є результатом суб'єктивної оцінки експертом топографії відкладення металу. Результат кількісної оцінки під час визначення відстані пострілу може бути отриманий при використанні атомно-абсорбційного аналізу, описаного в спеціальній літературі [3, 4].

Сподіваємось, що результати експериментальних відстрілів та алгоритм проведення дослідження будуть корисними експертам-балістам під час визначення відстані пострілу при стрільбі з короткоствольної гладкоствольної вогнепальної зброї (пістолетів і револьверів) та конструктивно схожих із нею пристроїв патронами, спорядженими моно або полі снарядами.

Список використаних джерел:

1. Леонченко Н.В. Определение дистанции выстрела из газового оружия (НИИПККиСЭ): методическое пособие для экспертов. Минск: ХАРВЕСТ, 2003. 64 с.

2. Визначення відстані пострілу при стрільбі з газових пістолетів і револьверів. Determination of distance of a shot at shooting from gas pistols and revolvers. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5456.

3. Forensic examination of firearms, ammunition and shot traces (forensic ballistics). URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/10710.

4. Theoretical and Practical Aspects of Arms Trafficking. URL: http://www.intellectualarchive.com/Journal_Files/IAJ_2019_02_011.pdf.

Левицький Андрій Олегович,
начальник відділу криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Миколаївській області, кандидат юридичних наук

ЯКІСНО ОТРИМАНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ – ЗАПОРУКА ПРОВЕДЕННЯ ВДАЛОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Таке важливе питання, як отримання порівняльного матеріалу для проведення ідентифікаційних досліджень постає в різних галузях криміналістики: традиційні криміналістичні дослідження, хімічні, біологічні та т.п. В нашому випадку зупинимо свою увагу на трасологічних ідентифікаційних дослідженнях.

Трасологічний вид експертного дослідження входить до переліку традиційних криміналістичних видів судових експертиз. Одним із важливіших вирішуваних питань є встановлення ідентифікації, проведення ідентифікаційного дослідження.

Розглядаючи трасологічне дослідження в загальному розумінні, слід зауважити, що механізм утворення слідів залежить насамперед від слідоутворюючого предмету, а також від слідоприймаючої поверхні (матеріалу, структури, стану). Унікальність слідів полягає у їх неповторності, стійкості, різноманітності, можливості визначити ідентифікаційний період.

З точки зору криміналістики, найбільш значущими слідами в трасології – є сліди, які залишила безпосередньо людина на місці скоєного злочину чи правопорушення, тому що за даною категорією сліди можливо безпосередньо провести ідентифікації певної особи.

Відносно ідентифікаційних завдань, які поставлені на вирішення судовому експерту, насамперед необхідно виділити які об'єкти будемо ідентифікувати: відбитки папілярних візерунків, сліди низу підошви взуття, сліди структури матеріалу, сліди зламу, сліди залишені протектором транспортного засобу.

Напередодні проведенню ідентифікації, необхідно якісно та детально провести дослідження вилучену слідові інформацію та питання встановлення механізму утворення даного сліду, можливих умов, які для цього були сприятливі, спосіб фіксації та безпосередньо спосіб вилучення. Встановити чи є необхідний достатній комплекс стійких ознак за допомогою якого можливо буде саме ідентифікувати предмет. При позитивному вирішення даного питання, необхідно попередньо детально дослідити сам предмет в загалі та безпосередньо контактну поверхню на питання чи не відбулися істотні зміни її поверхні, які будуть заважати проведенню ідентифікації (термічно знищення підошви взуття, механічна обробка контактної поверхні знаряддя зламу і т.п.).

Також не маловажним є той факт, що необхідно розуміти чи буде проведена часткова ідентифікація (за груповою належністю), чи проведена повна ідентифікація конкретного порівняльного предмету.

Якщо з проведенням ідентифікації слідів папілярних візерунків більш менш все зрозуміли, то виникають питання з ідентифікацією саме традиційних трасологічних слідів.

Вивчаючи механізм слідоутворення та спосіб фіксації слідової інформації ми прийдемо до вибору умов проведення ідентифікації: отримувати експериментальні зразки, чи здійснювати натурне порівняння з контактною поверхнею предмета. Не слід забувати той факт, якщо було вилучено об'ємний слід за допомогою силіконових паст (сліди зламу) чи за допомогою гіпсової суміші (сліди взуття чи протектору транспортного засобу) порівняльне дослідження проводиться з контактною поверхнею самого предмета, а не з відкопіюванням контактної поверхні. Досліджуючи них підошви взуття категорично забороняється проводити будь яке очищення протектору від бруду (камінці, гілочки та інш.) попередньо не порівнявши з досліджуваною слідовою інформацією, так як саме забруднення низу підошви взуття може саме виступати ідентифікуючими ознаками, які

відобразилися у вилученому на місці події сліді. Якщо встановлено, що забруднення не має відношення до ідентифікуючих ознак, здійснюється поступове очищення поверхні від бруду, періодично порівнюючи з досліджуваною слідовою картиною. Нажаль деякі молоді починаючі судові експерти припускаються такої помилки.

При здійсненні ідентифікації маркувальних позначень на свинцевій пломбі за відбитком пломбувальних лещат, необхідно використовувати в якості порівняльного матеріалу такий саме за щільністю, твердістю матеріал чи матеріал більш м'який, але не суттєво. Також слід пам'ятати про отримання порівняльного матеріалу з різним ступенем натиску на важелі пломбувальних лещат, з різним розташуванням тіла пломби між протилежними контактними поверхнями пломбувальних лещат (по центру, зміщено ліворуч чи праворуч), застосовуючи такий ж саме пломбувальний елемент. Таким шляхом необхідно виконати декілька експериментальних відтисків, щоб прослідкувати стійкість окремих ознак, які відобразилися на отриманих пломбах.

Кропітною роботою судового експерта з проведення ідентифікації за слідами від знарядь зламу, зокрема якщо необхідно дослідити сліди динамічного характеру, а також коли незначна площа контактної поверхні самого знаряддя зламу.

Головне пам'ятати про правильний вибір матеріалу, визначення умов відображення, встановлення кута та нахилу взаємодії слідоутворюючого предмету та слідосприймаючої поверхні.

Як правило в якості матеріалу для відображення слідів використовують відполіровані свинцеві пластини (свинець – це м'який матеріал). Далі експериментально необхідно підібрати фронтальний та зустрічний кут робочої поверхні знаряддя зламу, та з різним ступенем натиску у різних напрямках потрібно провести чисельну кількість експериментів з отриманням експериментальних слідів для порівняння.

Не мало важним є здійснення якісного мікроскопічного фотографування досліджуваних та експериментальних слідів, вибору правильного виставленого освітлення.

На практиці коли судові експерти здійснюють дану ідентифікацію – це є вищим пілотажем, та заслуговує на аплодування стоячи. Але реалії такі, що пишуться висновки про малий недостатній комплекс ознак, малу площу контактної поверхні, та висновок свідчить про непридатність сліду для ідентифікації знаряддя зламу.

Список використаних джерел:

1. Іщенко А.В. Криміналістична фотографія та відеозапис. Київ : Либідь, 2003. 144 с.

2. Левицький А.О., Казавчинський Д.Ю. Індикаторні пломби. Устрій, експлуатація та трасологічне дослідження : посібник. Одеса : ПЛАСКЕ, 2012. 192 с.

3. Салтевский М.В. Криминалистическая экспертиза замков и пломб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1955. 391 с.

Лісогор Віталій Григорович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІННОВАЦІЇ В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ (АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ)

Аналіз окремих наукових публікацій свідчить, що криміналістика, як наука, яка динамічно розвивається, на сучасному етапі активно залучає в сферу своїх інтересів різні інноваційні розробки.

Виділяють три основні напрями інноваційного розвитку криміналістики:

– використання принципово нових матеріалів, розробка та впровадження нових технологій і рішень;

– впровадження різного роду інноваційних технологій у проведення слідчих дій;

– активне впровадженням інформаційних технологій в діяльність правоохоронних органів [1, с. 120].

Важливим аспектом впровадження новітніх технологій у процес розслідування кримінальних правопорушень є їх використання під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події.

До технічних засобів, які пропонується використовувати під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, належать:

– системи глобального супутникового позиціювання (прилади JPS тощо), коли на відкритій місцевості немає надійних орієнтирів;

– лазерні 3D сканери з відповідним програмним забезпеченням. Зокрема, прилади DeltaSphere3D Laser Scanner або ScanStation фірми Leica, Imager фірми Z+F зі спеціально розробленим для оглядів місця події програмним забезпеченням [2, с. 164];

– програмний комплекс «GRAFIT», призначений для документування обставин дорожньо-транспортної події під час огляду місця ДТП [3, с. 295–297];

– комплект науково-технічних засобів «Польова мініфотолабораторія», для фіксації доказової інформації в «польових» умовах [4, с. 45];

– квадрокоптер, який надає можливість у реальному часі здійснювати візуальний контроль за проведення слідчої (розшукової) дії [5];

– смартфони [6, с. 303–304];

– мобільні лазерні прилади діагностики слідів злочину типу OMNI PRINT [7];

– світлодіодні джерела експертного світла Crime-life 282S XL; лабораторний комплекс для виявлення прихованих слідів Crime-lite ML2; потужні вузькоспрямовані джерела експертного світла ВДС-1Crime-lite 82L; набори джерел світла для криміналістичних досліджень Nova crime /Astra Crime/ TrAc Finder [8].

Список використаних джерел:

1. Жижина М. В. Инновационное развитие криминалистики на современном этапе [Електронний ресурс] / М. В. Жижина // Lex Russica (Научные труды МГЮА). – 2012. – № 1. – С. 117–125. – Режим доступу : www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=23261.
2. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні / В. Юсупов // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 3. – С. 163–166.
3. Шепітько В. Ю. Рецензія на обґрунтування щодо проведених досліджень із розроблення програмного забезпечення «GRAFIT» / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва // Питання боротьби зі злочинністю. – Харків, 2008. – С. 295–299.
4. Криміналістичні засоби та інноваційні технології у боротьбі зі злочинністю : [звіт про наук. дослід.] // Питання боротьби зі злочинністю. – Харків, 2012. – Вип. 24. – С. 34–47.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://academy.ssu.gov.ua/ua/news/Noviy-klas-krimnalstiki-v-Akadem-vtlennya-ostannh-nnovacy-zadlya-yaksno-pdgotovki-operativnih-spvrobtnikv-SBU.htm.
6. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3-D сканерів і смартфонів під час огляду місця події / О. М. Дуфенюк, М. Ю. Ковальська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 302–305.
7. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 128 с.
8. Криміналістичне та антитерористичне [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.es-trade.kiev.ua.

Літвінова Олена Валеріївна,
викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Примак Анна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Спеціальні знання – системно-структурна характеристика теоретичних знань та практичних навичок, вмінь в галузі певної науки, техніки, мистецтва і ремесла, придбаних шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, які не є загальнодоступними і загальновідомими та застосовані в порядку, встановленому законом

(конституційним, кримінально-процесуальним, цивільним процесуальним, адміністративним процесуальним, господарським процесуальним, митним, податковим та іншими).

Цілями застосування слідчим власних знань є: безпосереднє виявлення, фіксація, попереднє вивчення, оцінка та використання доказів, вирішення питання про їх належність та допустимість, правильна кваліфікація скоєного, визначення предмета і меж доказування, якісне проведення процесуальних дій, організація взаємодії з обізнаними особами (спеціалістами, експертами) в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Залежно від процесуального статусу суб'єктів, які використовують спеціальні знання у кримінальному провадженні, науковці пропонують розділити їх на такі групи: 1) особи, які здійснюють розслідування і оперативно-розшукові заходи (слідчий, прокурор, суддя); 2) фахівці, процесуальне становище яких визначається наявністю у них спеціальних знань. Вони володіють процесуальними правами і обов'язками, можуть притягуватись до кримінальної чи іншої відповідальності. До них відносяться експерт, спеціаліст, лікар, педагог, перекладач, сурдоперекладач; 3) фахівці, процесуальне становище яких не визначається наявністю у них спеціальних знань (ревізор, співробітник податкової інспекції тощо).

Загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій.

При плануванні слідчої (розшукової) дії за участю в ній спеціаліста, слідчий визначається з наступним: 1) які види спеціальних знань будуть необхідні для допомоги при проведенні слідчої (розшукової) дії; 2) метою запрошення спеціаліста, виходячи із необхідних форм допомоги та функцій, що може він здійснювати під час слідчої (розшукової) дії; 3) необхідністю залучення групи або бригади спеціалістів при проведенні слідчої (розшукової) дії; 4) з якої установи, підприємства чи організації доцільно залучати спеціаліста (спеціалістів); 5) обранням доцільної форми виклику спеціаліста залежно від ситуації слідчої (розшукової) дії; 6) у який спосіб буде забезпечено прибуття спеціаліста або спеціалістів, а також їх обладнання до місця проведення слідчої (розшукової) дії; 7) з необхідністю ознайомити спеціаліста з окремими матеріалами кримінального провадження; 8) крім того, слідчий має враховувати графік роботи спеціаліста (спеціалістів) у разі необхідності невідкладного проведення слідчої (розшукової) дії.

В будь-якому випадку при плануванні розслідування правопорушень, пов'язаних з корупцією, враховуючи, що переважну більшість їх становлять посадові або корисливі злочини у сфері економіки, пов'язані з виконанням винними особами службових обов'язків, необхідно у першу чергу планувати: отримання та ретельне

вивчення актів ревізій, перевірок, інвентаризацій тощо; якщо ревізію не проведено, призначити її; долучити до матеріалів провадження всі можливі документи, які мають значення для встановлення обставин; особисто вивчити ті нормативні акти, згідно з якими повинні були діяти винні особи при виконанні своїх посадових обов'язків; у разі необхідності допитати ревізорів по обставинах проведення ними ревізії, за її висновками; допитати осіб, прізвища яких вказані у акті ревізії; оглянути приміщення, це знаходилось майно; допитати матеріально відповідальних осіб; встановити, чи є особа, щодо якої відкрите кримінальне провадження державним службовцем, посадовою особою.

Загальний план органів досудового розслідування по кримінальних провадженнях повинен доповнюватися планами слідчих (розшукових) дій, які повинні містити його ціль, умови, місця та час проведення, зміст підготовчих заходів, учасники дій, тактичні прийоми та технічні засоби фіксації результатів.

Висловлені позиції щодо елементів криміналістичної характеристики злочинів, можна зробити висновок, що наданий якісний та кількісний склад вказаної наукової категорії не є статичним.

За загальним правилом, до структури криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із корупцією, можна віднести: 1) особу злочинця; 2) спосіб вчинення злочину та його приховування; 3) обстановку (час та місце вчинення); 4) предмет; 5) мету та мотив; 6) завдану шкода; 7) потерпілих та третіх осіб. У залежності від необхідності та характеру скоєного злочину корупційної спрямованості до криміналістичної характеристики можуть додаватися такі елементи, як «слідова картина», типові слідчі версії та інші.

Список використаних джерел:

1. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1339 від 03.11.2015 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15.

2. Наказ МВС України №575 від 07.07.2017 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17.

Лук'янчиков Борис Євгенович,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент
Микитенко Ольга Борисівна,
здобувач вищої освіти Університету економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСНАЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СУЧАСНИМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Аналіз стану злочинності за останні роки свідчить, що криміногенна обстановка залишається складною. За офіційною статистикою, загальна кількість усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень склала у 2018 році – 487133, а лише за січень – вересень 2019 року – 363949 [1]. Зрозуміло, що такі показники не можуть задовольнити керівництво країни і вимагають покращення роботи Національної поліції України (далі – НПУ).

Безумовно, результативність розслідування і розкриття злочинів тісно пов'язана з професійною майстерністю поліцейських, та їх забезпеченням сучасними науково-технічними засобами (далі – НТЗ). Зрозуміло, що використання НТЗ поліцейськими, як і вся їх робота суворо підпорядковується чинному законодавству. Нажаль, на сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України (далі – КПК) не містить визначення поняття НТЗ.

Правову основу застосування НТЗ взагалі і зокрема мобільних наметів, огороджувальних парканів, автономних засобів освітлення місця події, та пакувальних матеріалів складає сукупність правил і норм, що містяться в законах та підзаконних нормативних актах, які визначають як загальні засади та порядок проведення слідчих (розшукових) дій, так і порядок застосування конкретних НТЗ. Основною умовою правомірності отримання криміналістичної інформації застосуванням НТЗ з метою встановлення обставин кримінальних правопорушень є використання кожного виду засобу й методу (в усіх без винятку випадках) у суворій відповідності до норм міжнародного та вітчизняного законодавства, яким регулюється діяльність у сфері кримінальних процесуальних відносин, а також вимог підзаконних (відомчих) нормативних документів.

Основними засобами збирання інформації про подію і особу, яка її вчинила, є слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи. В першу чергу до них належать: огляд (ст. 237 КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); та ін. Всім цим діям притаманні такі спільні риси, як візуальне обстеження

та спостереження, тобто огляд. Але, таке обстеження не завжди відбувається у зручних місцях та за сприятливих умов. Досить часто поліції доводиться працювати на відкритій місцевості у повній темряві, під дощем, снігом, сильним вітром та іншими несприятливими чинниками. Саме тому, практики потребують спеціальних мобільних освітлювачів, захисних пристроїв у вигляді намету та паркану, зручних і надійних пакувальних матеріалів.

Науковці та практики неодноразово звертали увагу на те, що в процесі проведення слідчих (розшукових) дій поліцейські вправі застосовувати підручні засоби для огорожі місця події (далі – МП), його освітлення та пакування речових об'єктів і т.п. Зрозуміло, що це викликає певні незручності і потребує додаткових зусиль на пошук та пристосування підручних засобів до відповідних потреб. Вважаємо, що наявність спеціально створених технічних засобів як для охорони місця події, так і роботи на ньому сприятиме підвищенню результативності розкриття та розслідування злочинів.

Саме це і спонукає науковців до розробки та удосконалення надсучасного інструментарію для працівників НПУ. Наприклад, мобільній захисний намет захищає МП від снігу, дощу тощо. Огороджувальний паркан перешкоджає проникненню за загороду пересічним громадянам та приховує інформаційну картину МП від сторонніх очей, оскільки частенько злочинці повертаються на МП з метою дізнатися, якою інформацією про подію володіють поліцейські.

На сьогодні, ринок криміналістичної техніки представлений двома закордонними виробниками та лише однією Українською фірмою «Експерт», яка розробляє та удосконалює згадані засоби. Так, десяти футовий захисний намет «Scene Guard Scene Cover Tent 10 ft» виготовлений із міцної вогнезахисної тканини «Поліестер 500 D з покриттям з ПВХ, CPAI-84 може мати як стальний так і алюмінієвий каркас, а також додатково обладнаний ізольованими стінами. Він є зручним засобом захисту МП, незалежно від того, чи потрібен захист від сонця, дощу, вітру, снігу, або допитливих поглядів сторонніх осіб, а також має зручну сумку з роликами для транспортування [2].

Великоформатний непрозорий огороджувальний екран, який пропонують закордонні виробники легкий та зручний у використанні, його каркас виготовлений з полівінілхлоридних труб, а екран зі щільної тканини ОКСФОРД 600 чорного кольору. Щільність тканини запобігає проникненню світла при яскравому штучному освітленні в темний час доби та унеможливлює спостереження сторонніми особами за проведенням слідчих (розшукових) дій на МП. Посередині захисний екран оснащений смугою яка відбиває світло, та надписом «ПОЛІЦІЯ» нанесений українською та англійською мовами. За потреби, захисні екрани можуть бути з легкістю поєднані між собою за допомогою металевих кнопок, розташованих уздовж висоти екрану, які дозволяють змонтувати захисну споруду потрібної довжини без використання жодних інструментів. Збільшення по висоті також

можливе за умов приєднання додаткових стойок та наявності липкої стрічки по краю екрану. Зручна переносна сумка забезпечує легке транспортування до місця події [3].

Портативний освітлювальний прилад «ВЕЖА» універсальний покликаний *для* екстреного розгортання на місцевості з метою освітлення великих площ в темний час доби під час проведення оперативно-слідчих або рятувальних заходів. Виготовлений зі спеціальної тканини і має форму циліндра. Циліндр оздоблений блискавкою, завдяки чому його висота може змінюватись з 2 до 3 метрів. Надування циліндра забезпечується регульованим нагнітачем повітря, який живиться від мобільної електростанції або від електричної мережі 220 В. Під час наповнення циліндра повітрям, джерело світла піднімається на висоту, що забезпечує яскраве освітлення великих площ. Має малі габаритні розміри у складеному положенні і легко вміщується в багажнику легкового автомобіля [4].

Бокси для пакування зброї виготовлені за індивідуальним заказом для зберігання вогнепальної (довгоствольної і коротко ствольної) та холодної зброї, на яких передбачено місце для пояснювальної записки у якій відображається ідентифікаційна інформація про речовий доказ який там знаходиться та місце його виявлення. У нижній частині коробки пробиті крізні отвори для міцного закріплення речового доказу за допомогою нейлонових стяжок SIRCHIE № ET100 [5].

Аналіз стану сучасного ринку криміналістичної техніки свідчить, що всі комплекти захисних мобільних наметів та портативних парканів, засобів освітлення та пакування речових доказів як вітчизняного так і закордонного виробництва, дуже схожі і непозбавлені певних недоліків. Постійне удосконалення та оновлення арсеналу науково-технічних криміналістичних засобів, сприятиме підвищенню ефективності роботи працівники НПУ взагалі та зокрема на місці події.

Список використаних джерел:

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104403&libid=.

2. Scene Guard Scene Cover Tent 10 ft (Aluminum Frame with Walls) URL: https://translate.googleusercontent.com/translate_c?depth=2&hl=uk&prev=search&rurl=translate.google.com&sl=en&sp=nmt4&u=http://www.sirchie.com/catalog/product/view/id/3320/%3F___store%3Dinternational_english&xid=17259,15700022,15700043,15700124,15700149,15700168,15700173,15700186,15700190,15700201&usg=ALkJrhhFhtB9DWJRpDk8FZ0MrYD4krhs3Q#.W0SsUdQS-9I.

3. Захисний екран для проведення слідчих дій на місці злочину URL: http://www.proexpert.com.ua/expert.php?lng=ua&page=products&cat_id=13&tovar_id=49.

4. Портативний освітлювальний прилад «ВЕЖА» універсальний URL: https://pro-expert.in.ua/p671277076-portativnij-osvitlyuvalnij-prilad.html.
5. Коробки для пакування доказів рушниць SKU: ERB004 URL: http://www.sirchie.com/evidence/evidence-packaging-labeling-sealing/evidence-boxes/rifle-evidence-boxes-set-of-25.html#.Wx5gaNQS-9J.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності КПІ ім. Ігоря Сікорського, доктор юридичних наук, професор
Петряєв Сергій Юрійович,
завідувач кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності КПІ ім. Ігоря Сікорського, кандидат юридичних наук, доцент

СЛІДАМИ РОЗБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Перші згадки про криміналістичну характеристику злочинів зустрічаються в роботах О. Н. Колесніченко та Л. А. Сергєєва [1; 2]. Це було відповіддю на потреби практики, оскільки до цього для розробки методик розслідування окремих видів злочинів використовували відомості, що містили у собі кримінально-правова та кримінологічна характеристики. Сьогодні криміналістичну характеристику розглядають, з одного боку як наукову абстракцію, а з іншого – як інструментарій пізнавальної діяльності з розкриття та розслідування злочинів. Як наукова абстракція вона містить відомості про типові ознаки певного виду або групи злочинів, а не одного конкретного злочину, що мають криміналістичне значення – сприяють розкриттю злочинів. Ці відомості стосуються способу вчинення і приховування злочинів та типових наслідків їх застосування, особи злочинця і предмету злочинного посягання. Криміналістична характеристика, зазначає Р. С. Бєлкін, має суто пошукове, орієнтовне значення, чому слугують статистично визначені кореляційні зв'язки (імовірнісні залежності) між її елементами, що дозволяють орієнтуватися в предметі та напрямі пошуку [3, с. 105].

З моменту введення в науковий обіг криміналістична характеристика привернула увагу науковців і практиків. Питання, що пов'язані з криміналістичною характеристикою достатньо активно обговорювалися на сторінках наукових видань в публікаціях В. П. Бахіна, Р. С. Бєлкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна, І. Ф. Герасимова, В. О. Коновалової, В. О. Образцова, М. О. Селіванова, В. Ю. Шепітька та ін. Вагомий внесок у розробку криміналістичної характеристики зробив Р. С. Бєлкін, що знайшло відображення як в окремих виданнях, так і підручниках з криміналістики. Його погляди на сутність і значення

криміналістичної характеристики в процесі подальших досліджень зазнали певних змін. В одній з останніх робіт він зазначає, я переконаний, що криміналістична характеристика злочину, не виправдала надій, що покладалися на неї науковцями і практиками, зжила себе і з реальності, якою вона уявлялася всі ці роки, перетворилася в ілюзію, в криміналістичний фантом [4, с. 764].

Незважаючи на негативну оцінку вчення про криміналістичну характеристику та час, що сплинув після цього науковці не відмовилися від використання цього терміну під час розробки методик розслідування окремих видів злочинів та активно використовують в наукових дослідженнях. Погоджуючись з висловленими Р. С. Бєлкіним зауваженнями щодо криміналістичної характеристики, В. А. Журавель слушно зазначає «ми переконані, що криміналістична характеристика не ілюзія, а реально діюча категорія, значимість якої треба з'ясовувати відповідно до наукового, практичного і навчального-методичного аспектів» [5, с. 56–60]. Вона потребує подальшої розробки та використання, як вихідного структурного елемента, у побудові методик розслідування окремих видів злочинів [6, с. 138–156]. Без неї, зазначають В. Г. Гончаренко та В. Е. Бергер, методика розслідування, як розділ науки, у певному розумінні втрачає сенс [7, с. 45]. На підтвердження цих слів слід зазначити, що сьогодні не зустріти підручника з криміналістики, в якому б не розглядалися питання криміналістичної характеристики, а будь-яке дисертаційне дослідження з методики розслідування починається висвітленням криміналістичної характеристики даного виду злочинів. Ознайомлення з авторефератами дисертаційних досліджень захищених останнім часом дозволяє дійти висновку, що в окремих навчальних закладах сформувалися наукові школи де активно займаються розробкою криміналістичної характеристики злочинів. Для прикладу наведемо деякі із них. Одна присвячена криміналістичній характеристиці завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності [8], а друга, злочинів проти інкасації грошових коштів шляхом розбою [9].

Цікавим є те, що перший автор обмежився вивченням 82 кримінальних проваджень, а другий взагалі не вивчав такі матеріали і обмежився опитуванням 187 слідчих та 193 оперативних працівників національної поліції. Постає запитання про можливість встановлення ознак злочину без його дослідження. Чи можна встановити кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики, на що звертають увагу здобувачі під час розгляду загальних питань про значимість криміналістичної характеристики для побудови методики розслідування таких злочинів. В свій час О. М. Ларін в роботі «Криміналістика та паракриміналістика» висловив сумніви щодо репрезентативності досліджень Л. Г. Відонова, які були побудовані на вивченні тисячі кримінальних справ про умисні вбивства [10].

Певні здивування викликає зміст другого і третього розділів дисертації, присвячена характеристиці розбоїв. У них розглядаються питання, що пов'язані з особливостями огляду місця події, правовими основами та підставами внесення відомостей до ЄРДР, типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування, використанням спеціальних знань під час розслідування таких злочинів, використанню криміналістично значимої інформації та психологічного портрету злочинця, ролі взаємодії при розслідуванні злочинів проти інкасації грошових коштів, вчинених шляхом розбою. Про криміналістичну характеристику не згадується.

На завершення слід зазначити, що криміналістична характеристика як наукова категорія та як інструмент пізнавальної практичної діяльності не вичерпала свого значення. Наукові пошуки та розробка криміналістичних характеристик окремих видів злочинів мають проводитися на підставі опрацювання значного емпіричного матеріалу (завершених матеріалів кримінальних проваджень, що містять вичерпні відомості про конкретний злочин). Це дозволить виявити типові ознаки та елементи характеристики певного виду злочинів, встановити кореляційні зв'язки між ними, що дозволить практиків, в умовах обмеженої інформації, будувати розшукові версії. Сьогодні такі завдання стають реальними з використанням сучасних інформаційних технологій та належного програмного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика». Харьков, 1967. 42 с.
2. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика». М., 1966. 24 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: Изд-во БЕК, 1997. 342 с.
4. Белкин Р.С. Избранные труды. М.: Норма, 2008. 768 с.
5. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? *Правничий часопис Донецького університету*. Донецьк, 2001. Вип. № 1 (6). С. 56-60.
6. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
7. Гончаренко В.И., Бергер В.Е. Криминалистика и криминалисты. Киев: Вища шк., 1989. 128 с.
8. Негрич Н.М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування завідомо неправдивих повідомлень про

загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процесс та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2019. 19 с.

9. Варшавець Я.Л. Криміналістична характеристика злочинів, вчинених проти інкасації грошових коштів шляхом розбою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2019. 20 с.

10. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика. М.: БЕК, 1996. 180 с.

Максимів Людмила Василівна,
судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Серед суб'єктів, які беруть участь у кримінальному провадженні, чільне місце відведено таким учасникам як експерт та спеціаліст. Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1]. Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта [2]. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [1]. У кримінальному

провадженні судовий експерт може залучатися як експерт або як спеціаліст, залежно від того, з якою метою його залучено.

Проблемні аспекти участі експерта у кримінальному провадженні неодноразово розглядались провідними науковцями, а саме В.М. Абрамовою, Т.В. Авер'яновою, Ю.П. Аленіним, В.Г. Гончаренком, Ю.М. Грошевим, О.В. Капліною, В.О. Коноваловою, О.Р. Михайленком, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором, Д.П. Письменним, Л.Д. Удаловою, В.Ю. Шепітьком та ін. Однак, ще й досі залишаються актуальними питання залучення експерта для участі у кримінальному провадженні. Молодий науковець Дудич А.В. виділяє такі форми використання експертом спеціальних знань у кримінальному судочинстві, як його участь у провадженні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, консультування сторони кримінального провадження, слідчого судді та суду з питань, які стосуються призначення експертизи у кримінальному провадженні, а також діяльність із встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів та визначення профілактичних заходів з їх усунення [3, с. 14].

Доцільніше було б виділити такі форми участі судового експерта у кримінальному провадженні:

1) під час огляду місця події;

2) при проведенні експертизи;

3) при провадженні інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій;

4) надання консультацій з питань, які стосуються призначення експертизи у кримінальному провадженні;

5) встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів та визначення профілактичних заходів з їх усунення.

Участь судового експерта під час огляду місця події регулюється нормами КПК України та Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339. Означеною Інструкцією чітко визначено, що судові експерти залучаються до проведення огляду місця події у процесуальному статусі спеціаліста. У розділі першому Інструкції вказано, що до огляду місця події можуть залучатися як спеціалісти працівники Експертної служби МВС на спеціалізованій пересувній лабораторії на стадії досудового розслідування. Спеціалізована пересувна лабораторія – спеціалізований автомобіль Експертної служби МВС, оснащений необхідним обладнанням, призначений для роботи групи працівників Експертної служби МВС, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування криміналістичних та технічних засобів при проведенні ОМП. Спеціалісти – інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій –

керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [4].

Спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням: вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв. Якщо виникає необхідність за фактами вчинення інших злочинів (кримінальних правопорушень) спеціалізована пересувна лабораторія залучається за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки.

Доцільність виділення окремою формою участь судового експерта під час огляду місця події у кримінальному провадженні обґрунтовується специфікою означеної слідчої (розшукової) дії, яку законодавством дозволено проводити до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до моменту відкриття кримінального провадження. За результатами проведеного огляду місця події слідчий приймає рішення про те, чи є склад кримінального правопорушення, чи буде відкрите кримінальне провадження, і часто таке рішення базується на спеціальних знаннях та консультаціях спеціаліста, який залучається до проведення огляду місця події.

Залучення судового експерта до проведення експертизи у кримінальному провадженні регламентується статтями 242–243 КПК України. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження,

необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Після отримання матеріалів судової експертизи або експертного дослідження судовий експерт, якому доручено його виконання, проводить дослідження за алгоритмом, визначеним пунктом 2 розділу IV Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17.07.2017 № 591. Судовий експерт може провести дослідження з поставлених на вирішення запитань у порядку, обумовленому логічною послідовністю проведення експертного дослідження. За результатами проведеного дослідження судовий експерт готує висновок експерта, висновок експертного дослідження або повідомлення про неможливість проведення судової експертизи, який оформлюється згідно з вимогами, установленими процесуальним законодавством України та розділами V та VI вказаної Інструкції [5].

Отже, виділяючи такі форми участі судового експерта у кримінальному провадженні як: під час огляду місця події; при проведенні експертизи; при провадженні інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій; при наданні консультацій з питань, які стосуються призначення експертизи у кримінальному провадженні; при встановленні причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів та визначенні профілактичних заходів з їх усунення існує ще чимало проблематичних питань, які потребують детального вивчення і вирішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 651-VI / Верховна Рада України / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII / Верховна Рада України / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12.

3. Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1392-15.

5. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1024-17.

Марін Аріас Едгар Хосейович,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ СЛІДІВ РУК

Під час розслідування злочинів важливу роль відіграє дослідження слідів рук. Це пов'язано з тим, що сліди рук людини традиційно займають перше місце в групі слідів-відображень. Таку позицію можливо пояснити тим, що в процесі підготовки і здійснення злочину людина найчастіше торкається руками до різних предметів.

У вітчизняному науковому світі питання виявлення, вилучення та дослідження слідів рук було розглянуто у багатьох наукових працях. Однак дане питання і дотепер залишається дуже актуальним.

У науковій літературі викладено таке тлумачення терміну: «Слід дактилоскопічного походження» – це матеріально-фіксоване відображення слідоутворюючої поверхні (папілярного узору або його частини) на слідосприймаючій поверхні, утворене в результаті контакту між ними. При контакті слідоутворююча речовина може як нашаруватися на слідосприймаючу поверхню, так і відшаруватися від неї [1, с. 8].

Отже враховуючи вищевикладене при вивчені механізму слідоутворення, необхідно мати на увазі кілька елементів, його складових: слідоутворюючий об'єкт слідосприймаючу поверхню, слідовий контакт, речовину сліду.

Систематизація слідів рук відбувається за різними підставами, наприклад: сліди бувають поверхневі та об'ємні. Поверхневі поділяються на забарвлені (кров'ю, чорнилом тощо) та безбарвні (потожирові). Останні поділяються на видимі та невидимі (латентні). Слід мати на увазі, що сліди рук можуть бути як позитивними, так і негативними. Якщо відбувається відображення виступів, тобто папілярних гребенів шкіри, то слід вважається позитивним, якщо відбувається відображення поглиблень – міжпапілярних борозенок, то слід є негативним [2, с. 15].

Таким чином можна дійти висновку, що виникнення слідів рук залежить від ряду умов, які визначають закономірності їх відображення і виявлення.

За механізмом утворення поверхневі сліди папілярних узорів поділяються на:

– позитивний слід нашарування: потожирова речовина відокремилась від папілярних ліній та нашарувалась на слідосприймаючу поверхню;

– негативний слід нашарування: потожирова речовина відокремилась від міжпапілярних ліній та нашарувалась на слідосприймаючу поверхню;

– слід відшарування: речовина, яка знаходилась на поверхні об'єкту, відокремилась від нього прилипнув на папілярні лінії [3, с. 306].

Позитивний слід, це слід, утворений виступаючими частинами папілярного узору (папілярними лініями).

Негативні сліди, це сліди, утворені за певних умов нашаруванням речовини сліду на слідосприймаючу поверхню із заглиблених ділянок рельєфу шкіри. В окремих випадках негативні сліди утворюються, коли речовина сліду відшаровується від слідосприймаючої поверхні та нашаровується на ділянки рельєфу слідоутворюючого об'єкта, що виступають [4, с. 4].

Майже кожен з криміналістів у своїй практиці стикався із такими слідами. Викладене свідчить про доцільність і корисність глибшого теоретичного вивчення проблематики негативних і комбінованих слідів рук, розробки відповідних рекомендацій для практичного застосування.

Головною та обов'язковою умовою утворення негативного сліду при контакті нігтьової фаланги пальця з слідосприймаючою поверхнею об'єкта є наявність слідоутворюючої речовини у міжпапілярних борозенках та відсутність її (або незначна кількість) на поверхні папілярних ліній.

Так, найчастіше «пилові» сліди відшарування є негативними, так як вони утворюються за рахунок зняття слідоутворюючим об'єктом часток речовини, що покриваю слідосприймаючу поверхню, тобто пил забирається зі скла виступами – папілярними лініями і на об'єкті залишаються відображення міжпапілярних проміжків у вигляді темних ділянок пилу, а папілярні лінії отримують своє відображення у вигляді світлих незапиленних ділянок.

Визначити, який елемент рельєфу шкіри відобразився в сліді (папілярні лінії або міжпапіллярні борозенки), тобто вирішити, позитивним чи негативним є слід, цілком можливо, порівнявши ширину темних і світлих смуг. Папілярні лінії мають більшу ширину, ніж проміжки між ними і відображаються у вигляді більш широких смуг. Але оскільки нерідко зустрічаються винятки із цього правила, необхідно вивчити й іншу ознаку, а саме відображення пор, які у всіх випадках можуть бути тільки на папілярних лініях. Якщо пори у вигляді білих крапок видимі на темних лініях – слід позитивний. Темні крапки на світлих лініях свідчать про те, що в слідах відобразились не папілярні лінії, а проміжки між ними, таким чином, слід негативний. У такому випадку, щоб одержати зображення сліду, збіжне з відбитками-зразками, потрібно фотографічним шляхом змінити темні та світлі тони сліду на протилежні.

Негативними можуть бути не тільки поверхневі сліди відшарування, а й поверхневі сліди нашарування, якщо вони є не безбарвними потожировими, а пофарбованими. Це відбувається в тих випадках, коли будь-яка слідоутворююча речовина (кров, барвник і

таке інше) розташоване не на вершині шкірних гребенів, а між ними в борозенках. Наприклад, це буває, коли злочинець, забруднивши кров'ю руки, протирає їх не дуже ретельно і при щільному контакті руки з слідосприймаючим об'єктом слідоутворююча речовина видавлюється з борозенок, на слідосприймаючій поверхні залишається відображення не верхівок гребенів, а міжгребневих борозенок.

Слід мати на увазі, що пофарбовані сліди не завжди є видимими. Якщо слід залишений рукою, забрудненою кров'ю, на поверхні червоного кольору, то він може бути маловидимим (слабовидимим) або зовсім невидимим, в залежності від того, наскільки фон відрізняється від кольору сліду. Відображення завжди буде негативним в іншій групі слідів – об'ємних, які не так часто, як поверхневі сліди рук, але все ж зустрічаються на місці події. При утворенні цих слідів відбувається зміна рельєфу слідосприймаючої поверхні. Об'ємні сліди залишаються на пластичних матеріалах (глина, вершкове масло, жувальна гумка, віск, свіжа фарба, смола і таке інше). В об'ємних слідах контактуюча ділянка слідоутворюючого об'єкту відбивається тривимірно (довжина, ширина, глибина), а якість відображення залежить від пластичності, структури і складу речовини слідосприймаючої поверхні. Поверхневим слідам окрім виміру довжини і ширини, також характерний і третій вимір – висота, але вона настільки незначна, що її не враховують. При контакті ділянок шкіри з пластичним матеріалом на ньому спостерігається рельєф, що складається з борозенок (поглиблень), утворених виступаючими частинами шкірного покриву – папілярними лініями і валиками (підвищень), які відповідають міжпапілярним проміжкам.

Таким чином при вирішенні питання про віднесення сліду до числа позитивних, комбінованих або негативних усі виявлені ознаки повинні розглядатися й оцінюватися комплексно. Тільки за таких умов можна гарантувати правильність та точність при формулюванні висновку.

Дослідження негативних слідів рук та вирішення питання про придатність або непридатність слідів для ідентифікації проводиться згідно методики дактилоскопічної експертизи, розробленої для слідів папілярних узорів з позитивним відображенням. Разом з тим, існує ряд специфічних прийомів та способів проведення експертизи та оформлення її результатів.

Візуальне дослідження безпосередньо слідів або відбитків на дактилокарті не завжди дозволяє однозначно вирішити питання про характер відображення (позитивне або негативне).

Підсумовуючи зазначене можна дійти висновку, що наукові дослідження українських криміналістів в останні роки були спрямовані на пошуки ефективних методів усунення помилок, що допускаються при виконанні дактилоскопічних досліджень. Справа в тому, що дактилоскопічна експертиза в більшості випадків досі будується на візуальному способі порівняльного дослідження. При цьому способі не виключаються суб'єктивні моменти, а отже, можливість помилок, тому вивчення питання особливості утворення

негативних слідів папілярних узорів має велике значення для подальшого дослідження та запобігання хибних висновків. З урахуванням цих чинників в криміналістиці слід постійно розробляти як засоби і методи виявлення і фіксації слідів, так і оновлювати методики їх експертного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» // [укл. Жолтанська І.І., Кузнєцов В.А., Щавелєв А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. – 119 с.

2. Криміналістичне дослідження слідів рук : науково-практичний посібник // За ред. Я. Ю. Кондратьева. – К. : Атіка, 2000. – 152 с.

3. Дактилоскопическая экспертиза: современное состояние и перспективы развития. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1990. – 416 с.

4. Трасология. Справочник криминалиста. – Т. 1. Гомеоскопия // Авт.-сост. : Степанов Г. Н., Бронников А. И. – Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1997. – 192 с.

Матвієнко Сергій Андрійович,
завідувач сектору криміналістики та експертної роботи Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Миколаєві

ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ВИРІШЕННЯ СУДОВИМ ЕКСПЕРТОМ ПИТАНЬ НАДАННЯ КАТЕГОРИЧНОГО ВИСНОВКУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ НЕПОВНІЙ СЛІДОВІЙ КАРТИНІ

Отримані судовим експертом результати проведених ідентифікаційних судово-балістичних досліджень із наданням категоричного позитивного або негативного висновку є вирішальними у кримінальних справах стосовно випадків застосування вогнепальної зброї.

Консолідовані переліки ідентифікаційно-значимих слідів та визначення їх значимості у мікрорельєфі чи частоті відображення, які наразі відсутні, що могли б бути зумовленими можливими аналітичними дослідженнями чи впорядкованими визначеними категоріями слідостійкості чи інформативності слідосприймаючої поверхні, це призводить до того, що категоричний висновок експерта може в якійсь мірі ґрунтуватися лише на наявній слідовій картині і ступенем співпадіння чи виразливості слідів, що збігаються або різняться, умінні конкретного судового експерта їх відшукати, висвітлити (проілюструвати), і в цілому виходить, що вже базується

більше на відносно розмитому переконанні – відомому «внутрішньому переконанню експерта».

І на думку автора, навіть наявний невеликий відсоток можливої варіативності у прийнятті рішень та наданні категоричних висновків експертом, є відносно суб'єктивним, і є проблематикою коли у ньому наявний великий відсоток вірогідності, що ляже в основу належно оформленого висновку експерта, а потім буде основою обвинувального чи виправдувального вироку.

Окремі питання ідентифікаційних криміналістичних досліджень вогнепальної зброї відображені у працях відомих науковців: В. П. Гусарова [1], О. І. Устінова, Р. С. Бєлкіна, П. Д. Біленчука [2], А. В. Кофанова [3] та ін.

Однак роботи багатьох даних вчених у більшості своїй присвячені вивченню екземплярів зброї вітчизняного виробництва давніх років, водночас, залишаючи питання дослідження нарізної мисливської чи військової вогнепальної зброї сучасного виробництва (хоча б із запасом «-20», «-10» років виготовлення тому) щодо саме їх ідентифікації, доволі відкритим.

Питання виваженості і наукових підстав (чи то математичного аналізу чи встановлених коефіцієнтів вірогідності) для надання висновку в неповній слідовій інформації недосліджена чи взагалі відсутня.

Сама по собі, ідентифікація зброї має на меті визначення факту наявності інформації про тотожність за виявленими експертом слідами на вистріляних кулях чи стріляних гільзах, віднайдених та вилучених під час огляду місця події, у їх порівнянні із конкретним екземпляром зброї або ж принаймні із загальним модельним рядом, що має значення по справі під час проведення судових експертиз у межах конкретного кримінального провадження, на основі раніше отриманих спеціальних знань, що має використовувати експерт у своїй діяльності чи за наявними довідниковими інформаційними джерелами.

Весь етап «дослідження» ґрунтується на витримці та великому обсязі кропіткої праці судового експерта. Саме тому і навантаження на психологічний аспект його діяльності з прийняття рішення має бути зведений до мінімуму за допомогою математично обрахованого підґрунтя науково та випробувально доведених підстав.

Експерт досліджує сліди від деталей зброї у даному випадку і дуже часто деталями зброї, що залишають свій інформативний слід вважаються:

– патронний упор – має найбільшу робочу поверхню, що контактує протягом всіх етапів процесу пострілу із складовою патрону – гільзою і безпосередньо залишає сліди (адже більшою зоною контакту є площина патронника чи канал ствола зброї, проте канал ствола залишає динамічні сліди що оновлюються шляхом видалення проходженням крізь вісь ствола, а самі стінки патронника контактують у динамічному режимі під час заряджання/розряджання та у статичному режимі під час

процесу пострілу у стволі зброї і за виключенням окремих груп криміналістичних міток не несуть у собі ідентифікаційно-значимої інформації);

– бійок-ударник – слід від взаємодії деталі із капсулем на денці гільзи патрону має найсильніше та найщільніше місце дотику і відображення слідоутворюючої інформації.

Інші сліди можливо розподілити на статичні (пов'язані із процесом пострілу та частково видалення гільз – слід від відбивача) та динамічні (пов'язані із процесом заряджання і в повній мірі із процесом видалення стріляних гільз чи вильоту кулі з каналу ствола зброї).

Ці всі сліди несуть інформацію різного характеру одночасно: і про взаємодію слідоутворюючих деталей зброї з контактними поверхнями складовим патрону у процесі пострілу і про взаємодію їх же у процесі заряджання / розряджання зброї.

Виходячи з визначеного переліку слідів найбільш достовірними і інформативними слідами на тих же гільзах є сліди на корпусі та дульці гільз – роздуття чи заглиблення від розширення стінок металу внаслідок дії тиску порохових газів, що згоряють та прискореного динамічного руху гільзи в процесі пострілу сліди:

– від криміналістичних міток;
– від патронного упору;
– від вікна для проходження бійка чи ударника;
– слід від дії бійка чи ударника.

Дані сліди автор вважає за доцільне віднести до вищої групи ідентифікаційно значимих слідів.

При необхідності взяте за основу розмежування та прийняття ступеня інформативності слідів від деталей зброї, можливо би було, спираючись на науково встановлені дані, отримані і експериментальним шляхом, і шляхом математичного аналізу, використовувати значення інформативності та вагомості ознак – коефіцієнти.

За сукупністю виявлених ознак за їх числовим вираженням у сумі значень коефіцієнтів судовий експерт мав би науково-математичне навіть підґрунтя свого висновку у категоричній формі.

При вивченні об'єктів після етапу роздільного дослідження, судовий експерт оцінюючи наявну слідову інформацію вираховує наявну суму значень «КІІЗС» і базує свій висновок на рівні отриманих даних.

І тоді, наприклад, для категоричного позитивного висновку обов'язкова була б наявність слідів 1 групи, для категоричного негативного висновку достатня наявність слідів 2 групи у кількості щонайменше 4 видів, що різняться із наявними на досліджуваних зразках та експериментальних.

Всі ці обставини, закріплені б у прийнятих розпорядчих документах знадобляться для суттєвого відчуття експертом правоти свого висновку у проблемних ситуаціях коли він вимушений

досліджувати обмежений перелік слідової інформації – за відсутності відображення певних слідів.

Є ситуації коли досліджуваний об'єкт є у єдиному екземплярі і число експериментально отриманих зразків також мале, та навіть можливо не достатнє для того аби впевнитись у стійкості ознак і не варіативності їх відображення.

Є ситуації, коли дані сліди просто не відобразились через високу динаміку процесу пострілу чи перезаряджання, що пов'язано із темпом стрільби, із можливо наявною великою густиною мастила, яке не дозволила контактувати слідоутворюючим та слідосприймаючим поверхням достатньою мірою.

Є ситуації, коли наявне накладання слідів на денцях гільз через неодноразові спроби спорядження/перезаряджання зброї; можливі накладання слідів на літерні чи цифрові маркувальні позначення, що забивають дно сліду чи роблять важким момент для того щоб прогледіти основу або загальну конфігурацію сліду. Такі типи наявних слідів не варто вже приймати за ідентифікаційно-значимі.

В таких різних і ніби простих випадках із зменшенням обсягу слідової інформації – експертові все важче ґрунтувати свій впевнений і категоричний висновок на обмеженій кількості підстав і тієї слідової інформації що він може проілюструвати у чистому співпадінні, з огляду на можливу варіативність та невизначену стійкість слідів.

Науковцям і практикам залишається розглянути та обґрунтовано вказати на шляхи вирішення питання оцінки варіативності слідів і їх передумов відображення.

Висновками до праці автора може слугувати запропонована градація інформативної важливості слідової інформації на стріляних гільзах, розподіл слідів на групи за інформативністю, ступенем виразливості відображення слідів та варіативності їх відображення.

Список використаних джерел:

1. Гусаров В.П. Основные особенности криминалистической экспертизы охотничьих нарезных ружей. Москва: ВНИИСЭ, 1976. С. 50.

2. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. Балістика: криміналістчине вогнестрільне зброєзнавство: підручник / за ред. П.Д. Біленчука. К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. 384 с.

3. Кофанов А.В. Особливості експертних помилок та деякі шляхи їх запобігання під час проведення судово-балістичних експертиз. Криминалистика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 275–286.

Мотлях Олександр Іванович,
завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень факультету заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Реалії сьогодення демонструють активну фазу розвитку поліграфологічної діяльності в Україні. Якщо до недавнього часу процес застосування поліграфу дещо загальмовувався, саме на державному рівні, то наразі державний сектор почав складати конкуренцію приватному у кількості проведення досліджень з використанням цього науково-технічного приладу. Яскравим прикладом тому є залучення поліграфологів до відбору кадрів на обіймання відповідних посад у новостворені правоохоронні органи (Національну поліцію, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупціне бюро тощо), а також переатестацію та відбір кадрів у інші державні інституції, в тому числі на керівні посади вищого рангу.

Не відстає в цьому процесі й Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС України), яке системно застосовує поліграф у виконанні поставлених перед ним державою завдань. Це стосується практично всіх основоположних напрямів поліграфологічної діяльності, а саме:

– психологічного кадрового відбору кандидатів на заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»);

– спеціальних (внутрішніх) періодичних перевірок та службових розслідувань;

– виконання завдань в рамках досудового розслідування та судового провадження щодо вчинених кримінальних та інших правопорушень [1].

Необхідно зазначити, що апробацію певної частини завдань поліграфологічної діяльності цього міністерства взяла на себе Національна академія внутрішніх справ (далі – Академія). Вона перебуває в системі закладів, які входить до організаційної структури закладів вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України. У ній вже тривалий час науковці і практики активно займаються питаннями впровадження поліграфа у наукову та науково-дослідну сферу діяльності. Академія забезпечує левову частку підготовки кадрів для структурних підрозділів МВС України, а також інших вітчизняних правоохоронних органів. Наразі цей заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання, перебуває в своєму динамічному русі у питанні оновлення та застосування сучасних методів освітньої та наукової діяльності. Чільне місце приділяється в Академії розвитку інноваційних технологій, і зокрема впровадженню

поліграфа та отриманих за його допомоги результатів у науковий, освітній процес та правозастосовну практику. Варто наголосити, що сам по собі, напрям поліграфологічної діяльності для цього закладу вищої освіти не новий. Його основи були закладні ще в 90-х роках у колишній Українській академії внутрішніх справ. Уже тоді відбулися перші дослідження з проблем інструментальної діагностики слідів пам'яті людини. У подальшому, на виконання наказу МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28.07.2004 року № 842 [2], зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 27.11.2004 року за № 1365/9964, співробітники Академії долучилися до розроблення «Інструкції про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)» № 1373/9972 [3]. У ній вони визначили і прописали важливі складові, що стосувалися служби психологічного забезпечення органів внутрішніх справ та покладених на неї функцій проведення психологічних експертиз і поліграфологічних досліджень. Фактично цей відомчий документ офіційно закріпив застосування поліграфа для проведення кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання в структури МВС України.

Надалі, співробітники Академії, які були дотичними до процесу впровадження поліграфа в цьому закладі вищої освіти, стали ініціаторами підготовки окремого закону, за для відкриття шляху до легалізації поліграфологічної діяльності в Україні. Ними було розроблено та подано на розгляд до Верховної Ради України Законопроект № 4094 «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі». Нажаль реалізація цього нормативно-правового акту не отримала відповідної підтримки на законодавчому рівні. Водночас це аж ніяк не позначилося на професійному інтересі поліграфологів Академії щодо пошуку нових шляхів удосконалення цього процесу діяльності, а навпаки підсилило бажання просувати поліграфологічний процес вперед, оскільки затребуваність досліджень з використанням цього науково-технічного приладу в суспільстві тільки зросла. Тому, з урахуванням реалізації цих та інших запитів в Академії минулого року було створено нову наукову лабораторію з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, складовою якої став поліграфологічний центр (далі – Центр). Його функціональне призначення полягає у накопиченні передового зарубіжного та вітчизняного досвіду у використанні поліграфа в цілому в системі МВС України, і, зокрема під час службової діяльності Національної поліції та інших вітчизняних правоохоронних органів у процесі досудового розслідування, шляхом надання практичної допомоги у проведенні поліграфологічних

досліджень та наукового і науково-методичного забезпечення цього процесу. Основоположними завданнями цього Центру визначено:

– здійснення фундаментальних та прикладних наукових і науково-дослідних розробок, спрямованих на забезпечення вирішення актуальних та проблемних питань, пов'язаних із проведенням психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, опублікування їх результатів і впровадження у практичну діяльність та навчальний процес, забезпечення патентно-ліцензійної роботи;

– оприлюднення результатів наукових досліджень (окрім випадків, пов'язаних із дотриманням умов конфіденційності) на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, у наукових виданнях та на офіційних сайтах;

– пошук, вивчення та апробація передового досвіду роботи Національної поліції, МВС України, а також інновацій відповідних підрозділів зарубіжний країн в організації та проведенні психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа;

– забезпечення органічного поєднання навчального, методичного та наукового процесу тощо.

Варто сказати, що створення Центру дало можливість вибудувати співпрацю з іншими підрозділами Академії, галузевими службами та підрозділами МВС України, Національної поліції, структурними закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання, які належать до сфери управління МВС України та його науково-дослідними установами, іншими міністерствами, відомствами, державними та недержавними інституціями й підприємствами, громадськими організаціями та об'єднаннями. Нині Центр оснащений всім необхідним, що потрібно для забезпечення теоретичного і практичного курсу навчального процесу. Він має кілька відокремлених, службових приміщень, до яких входять два кабінети з відповідним наповненням для практичного проведення досліджень з використанням поліграфа та спеціалізована сучасна комп'ютеризована навчальна аудиторія з можливістю викладання теоретичних і практичних занять з психології та поліграфології курсантам і студентам Академії та особам, які відповідно до цільового замовлення направлені на підвищення кваліфікації як практикуючі поліграфологи з системи МВС України. Унікальність цієї спеціалізованої навчальної аудиторії полягає в тому, що вона адаптована під роботу небагато чисельних груп, до п'ятнадцяти осіб. Саме ця кількість учнів чи слухачів вважається оптимальною для якісного засвоювання ними навчального та практичного матеріалу. Обладнання аудиторії дозволяє проводити всі типи занять будь то лекційні, семінарські, практичні чи тренінги. Технічні можливості цієї аудиторії забезпечують виконання як індивідуальної роботи учнів чи слухачів, з використанням ноутбуків, так і одночасної колективної роботи з інтерактивною дошкою. Є можливість спільного обговорення актуальних та проблемних питань групою осіб за участю викладача у режимі он-лайн

відеоконференції. Тобто з відокремлених спеціалізованих кабінетів, у яких знаходяться поліграфи і наразі відбувається процес виконання поліграфологічного дослідження, ідентична картинка у он-лайн режимі надходить у спеціалізовану навчальну аудиторію як на індивідуальні ноутбуки, що розміщені на столах, так і на інтерактивну дошку, і студенти чи слухачі мають можливість спостерігати за перебігом виконання дослідження, а також безпосередньо брати в ньому участь не заважаючи процесу проведення опитування, з обговоренням ситуативного чи проблемного питання з викладачем, який перебуває з ними в навчальній аудиторії. Окрім цього, спеціалізована аудиторія оснащена відповідною тематичною навчальною літературою з психології та поліграфології, а також наочними засобами, плакатами, схемами у сфері психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа. Фактично це єдиний в Україні такого рівня Центр серед закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, в якому компактно і за вимогою дня організовано навчально-тренувальний процес заняття з психології та поліграфології. Завдяки його ресурсам студенти, курсанти Академії мають можливість ознайомитися з основами поліграфології, зокрема з тим, що являє собою поліграф, як науково-технічний прилад; у який спосіб відбувається процес фіксації психофізіологічних реакцій людини на запропоновані їй запитання (стимули); як візуально відображаються і як виглядають реакції людини на комп'ютерній поліграмі тощо. Всі бажаючі з числа студентів та курсантів мають можливість практично побачити процедуру етапів тестування та запису реакції, а також персонально взяти участь у цьому дослідженні в якості опитуваних. Такі знання студентів і курсантів правильно формують у них уявлення про поліграф та діяльність з його використанням. Це дасть можливість майбутнім поліцейським повноцінно володіти специфікою спеціальних поліграфологічних перевірок, які вони будуть в обов'язковому порядку проходити в подальшому під час працевлаштування та періодичним просуванням по службі в правоохоронні органи України [4].

Одночасно Центр є базою для підвищення кваліфікації практикуючим поліграфологам із системи МВС України та інших державних установ. Спільно з інститутом підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, Центр забезпечує кваліфікований навчально-тренувальний процес в необхідному обсязі 108 академічних годин з обов'язковою видачею свідоцтва про підвищення кваліфікації державного зразка, який дає можливість практикуючим поліграфологам на належному рівні професійно виконувати поставлені перед ними завдання.

Співробітники наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, які одночасно є й працівниками цього Центру, виступають ініціаторами й організаторами проведення різних видів науково-практичних заходів із залученням у них участі зарубіжних практикуючих поліграфологів із системи правоохоронних органів й не тільки, а також виробників

поліграфологічного обладнання, розробників новітніх методик поліграфологічної діяльності, які отримали всесвітнє визнання. Організовані такого рівня науково-практичні заходи дають можливість підвищити професійний рівень спеціалістів-поліграфологів, працівників лабораторій, науково-педагогічних працівників, студентів та курсантів Академії, а також інших зацікавлених осіб як із системи МВС України так і інших державних інституцій та комерційних підприємств з тим, щоб володіти сучасними знаннями розвитку перспективної галузі поліграфології.

Список використаних джерел:

1. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
2. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : Наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04.
3. Про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини) [Електронний ресурс] : Інструкція МВС від 27 жовтня 2004 р № 1373/9972 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg= z1373-04.
4. Чернєй В.В., Мотлях О.І. Поліграфологічна діяльність як один із перспективних напрямів розвитку Національної академії внутрішніх справ / В.В. Чернєй, О.І. Мотлях. // Науковий вісник НАВС. – 2018. – № 4 (109). – С. 13–24.

Myrovska Anna,
professor at the department of criminalistics and forensic medicine National Academy of Internal Affairs, candidate of legal sciences, associate professor
Patyk Lesya,
associate professor at the department of criminalistics and forensic medicine National Academy of Internal Affairs, candidate of legal sciences

SOME ASPECTS OF THE USE OF FORENSIC TECHNOLOGY

The current state of crime is evaluated by a possible hazard to the nation and required the development of new equipments and methods for prevention crime. Stiffening of organized crime activity, organized, armament, technical equipment of criminals, that's why, it requires an appropriate level of forensic equipments, investigation and prevention of

criminal offenses. One of the sources of such advances in law enforcement, there is a separate paragraph the forensic science- criminal investigation technique (forensic technique).

On the one hand, the term «forensic technique» has refers to the sub-discipline of criminology and on the other, set of techniques which are used in criminal proceedings. In historical perspective, the techniques had its beginning as special tools of the trade, which expanded cognitive opportunities of the investigator, employee of criminal investigator (detective), expert. Later, they obtained the duties of research material sources, and after that – expert evaluation and presentation of evidence in criminal proceedings. Consequently, the tasks and subject of forensic technique were developed.

As a part of forensic science, forensic technique- is a system of scientific provisions and references that provide with the development of techniques (devices, tools, accessories and materials). And also, methods and ways of their use in order to investigation and prevention of criminal offenses. Forensic technique has still remained intact and more accepted, this dual reference.

The scientific procedures of forensic technique are based on the acquirements and usage regularities of engineering, natural and other sciences (physics, chemistry, biology, anthropology, etc.), and also on certain criminalistics theories and practices (doctrine of the traces mechanisms, the theory of identification, etc.). And it's all about development of techniques, methods and ways of intent the information acquisition from material evidence for acquirements of the occurrence of a criminal offense and make inquiries by way of learning the truth in criminal proceedings.

Forensic technique is tightly linked to other subdicipline of criminology, and its provisions are implemented and realized, both in tactics of conducting separate investigative (search) activities and in methodology of investigation certain types of crimes, which supports successful investigation, as a general principle.

The tasks of forensic technique are as follows: development of technical equipments and methods that provides the introduction of new sources of criminalistics information in the investigation process; detection, recording, seizing and preservation of material vestigial traces of crime; establishment a mechanism for the track formation/condensation and the reasons for their cooperation; establishment of properties, states, group membership and identity of sources of information; processing and use of forensic information for investigation and prevention of criminal offenses; development of methods and technical means for the assessment and use of forensic information in law enforcement activities.

The system of forensic technique – is a subjective classification of scientific conditions, based with due regard the types (cases) of vestigial traces of crime, as well as distinctions of trace-indicating objects and tasks, resolvable in their examination, that permits the submission of relevant acquirement in the structure which covering the main elements (branches)

of forensic technique. The system of forensic technique has comprises two parts: the general provisions and branches of forensic techniques.

The general provisions of forensic technique include the concept, content and sources, and its connection with some branches of criminalistics and other sciences, concept and content of its constituent elements (branches).

The branches of forensic technique has includes:

1) Forensic photography and video recording – a set of scientific provisions and purpose designed photo-, video tracking (recording) facilities and appropriate methods intended for collection, investigation and demonstration of evidence.

2) Trace evidence or trasology (forensic processing of traces) – studies the patterns and occurrence of various kinds (types) of traces, develops tools, methods and ways of detection, collection, investigation and using the purpose of traces with investigation and prevention of felonies.

3) Ballistics (the application of weapons, ammunition, explosives, devices and traces) - studies the design patterns and operation of various types of weapons, that is the application of occurrence traces, as well as, develops items, methods and ways for research of such objects and using the purpose of traces the investigation and prevention of criminal offenses.

4) Graphology (or grapho-analysis) – investigates the patterns of the formation, development and functioning of written language and handwriting, develops methods of writing and handwriting in order to identification of the author of the manuscript, the authorship attribution (paternity) and other information, which has implications for establishment the truth of an investigation of criminal offenses.

5) Forensic technique of documents examination – involves the learning of laws the documents processing and the methods of whole or partial forgery, as well as develops tools, methods and ways of research, such objects for use in the investigation and prevention of criminal offenses.

6) The anthropometry (personal identification on the basis of appearance) – refers to the measurement of the human individual and material and perfect map, the theory operation of such features upon the ascertainment that are relevant during the investigation of criminal offenses.

7) The phonoscopy (forensics of sounds traces) – is a forensic teaching about designated use of recorded sounds to investigate criminal offenses.

8) The odorology or science of smells – is a system of scientifically hammered out methods and detecting technology, extracting, storing and studying odor print, for subsequent use and solving the resolution of unique tasks.

9) Forensic processing of substances, materials and articles.

10) The content of, criminal registration involves developing means, methods and ways of registration people, animals and other objects of investigation and prevention of criminal offenses.

As an composite element of criminal science, and that description the branches of forensic technique – is not exhaustive, as development the

social relations of new departures (branches), in the modern context, which are: polygraph examiner – is a study of the socially importance questions of human body responses; forensic entomology – is the study of developmental delays insect on the corpse and the nature of the damage ets.

Forensic equipment, methods and ways are applied, as a rule, by those who are directly involved in the process of investigation and prevention of criminal offenses. We can include such investigators, experts, criminological inspectors, operational officers (staff), because they are using forensic techniques and specialist knowledge when working with evidence.

It is essential that proper custody of objects must be tend, when applying some techniques or methods, as their destruction or even change may subsequently adversely affect the results of the investigation of a criminal offense and significantly complicate the process of proof. Under certain conditions can employ a method that destroys or modifies the object under study is an expert. Other trial participants can use forensic equipments and methods, only those which will not bring about changes of appearance or destruction the object.

Primarily, at struggle with criminal nature is determined by eligibility, of forensic equipments and techniques, that is, direct consolidation in the law (or other statutory instruments), recommended, or not compatible with the law by nature.

The general legal reasons for the use of forensic equipments and methods are entrenched in the Criminal procedure code (CPC) of Ukraine. The article 25 which defines: «The prosecutor and investigator are obliged, within the limits of his competence, to begin pre-trial investigation in each case of direct detection of signs of a criminal offense ... as well as to take all measures envisaged by law to establish the occurrence of a criminal offense and the person who committed it». To carry out the tasks of criminal proceedings, to ensure the prompt, complete, objective and comprehensive investigation of the event, it is necessary to use all statutory means, including technical ones.

In the criminal procedural law there is no special rule that would contain a clear definition of the legal basis for the application of forensic technology, but at the same time, the article 273 in the CPC of Ukraine regulates the use of means used during the conduct of secret investigation (search) actions.

In addition, it should be noted that certain provisions of the application of forensic technology are enshrined in the relevant articles in the CPC of Ukraine and relate to the definition of techniques and means of fixing material evidence in conducting separate investigatory (search) actions, providing, where appropriate, the use of certain technical means. These norms are prerequisite for the use of special knowledge and technical means in criminal proceedings, depending on the specifics of the specific situation of the place of the event or the specifics of conducting an investigative (search) action. That is, the investigator selectively selects a set of scientific and technical means, technical methods and ways, which necessary for the successful conduct of a separate

investigative procedure (search activity) or investigation as a whole, depending on the situational conditionality.

The procedure for the application of forensic technique and specialist knowledge is regulated by departmental normative acts, which are aimed at ensuring the implementation of criminal procedural legislation.

Proposals on the necessity of legislative consolidation of the complete list of all scientific and technical means, methods and ways that can be used during the investigation of criminal offenses, do not find their embodiment in connection with the inability to foresee by law the whole range of methods and means of work with evidential information through its constant expansion and improvement.

The facts of the use of technical means during the investigation, as well as the materials obtained as a result of their application, require a mandatory processing.

It is expedient to use the forensic technique in the protocol according to the following scheme: where, when, in connection with which objects, who, for what purpose and which scientific and technical means were used, objects or information, discovered or received as a result of application of technical means. The protocol necessarily states that before the use of technical means, persons who participated in conducting an investigative (search) action were notified about it.

Replenishment of an arsenal of scientific and technical means used in the fight against crime during the criminal procedure should be carried out with observance of the relevant principles, which may include:

– the principle of legality, according to which the use of any means of forensic technique should not contradict the requirements of the law and be aimed at respecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens;

– the principle of scientific (scientific substantiation) – is, guarantees of probability, reproducibility, accuracy and reliability of the results, which are based on the achievements of natural and technical sciences. To do this, any new method, technical means or methodology must first be tested and recommended for use;

– the principle of profitability – if obtaining the necessary results is possible with the help of various technical and forensic means, the advantage is given directly to those whose application is associated with the least cost of time, forces and means;

– the principle of safety determines the inadmissibility of the use of scientific and technical means that may be a threat to the life or health of participants in the criminal process;

– the principle of effectiveness is the provision for the rational use of such technical means and methods that ensure the prompt, objective, complete and comprehensive reception of information relevant to a successful investigation, that is, to achieve the best results in the best possible time.

Forensic technology in its definition should combine not only the sources of the formation (use) of achievements of other sciences, but also the community of tasks aimed at the disclosure and investigation of crimes, with the legal grounds for such application. For the successful resolution of the tasks of the criminal procedure law, it does not matter which scientific and technical means were used, but it is important that the use of such equipment unconditionally meets the criteria of admissibility in the criminal process, does not endanger the life and health of people, does not degrade honor and the dignity of the individual, allowed to obtain reliable results and provided an opportunity for their verification through the procedural way.

List of used literature:

1. Forensics: textbook / A.V. Ishchenko, A.V. Myrovska, L.L. Patyk, A.A. Sakovskyi and others. Kiev, 2015. 544 p.
2. The basics of criminalistics: Educational manual / A.V. Ishchenko, A.V. Myrovska, L.L. Patyk, A.A. Sakovskyi and others. Kiev, 2018. 82 p.
3. Kogutich I.I. Forensic knowledge, their essence and the need to expand the boundaries of use: monograph. Lviv: Triad Plus, 2008. 420 p.
4. Kotyuk I.I. Theoretical aspects of forensic identification: monograph. Kiev: VPK «Kyiv University», 2004. 208 p.
5. Shepitko V.Y. The function of investigation of crimes and scientific tools of forensic science. Current problems of criminal law, process and forensics: materials of II-nd International. Science-practice Conf., Odessa, 2010. T. 2. P. 357–359.

Нагайник Тарас Григорович,
старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРУПА. ВСЕ НОВЕ – ЦЕ ВЖЕ ЗАБУТЕ СТАРЕ

16 жовтня 2019 року опубліковано в газеті «Голос України» Закон України № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства». Відповідно до розділу II «Прикінцеві положення» цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Законом України № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» вносяться зміни до Кримінального процесуального кодексу України та пов’язані із цим зміни до Законів України «Про статус народного депутата України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про судову експертизу», «Про радіочастотний ресурс України», «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій» (набуває чинності з 01.01.2020). Відповідно, набули чинності зміни до ст. 242 КПК України, якими слідчого знову наділено правом самостійного вирішення питання про призначення експертизи, що значно пришвидшить розгляд цієї процесуальної дії та зменшить навантаження на слідчих суддів.

З 16 березня 2018 року були внесені «з голосу» народного депутата А. Лозового новації. Відповідно до тих новацій, з 16 березня 2018 року будь-яка експертиза в кримінальному провадженні могла бути призначена лише слідчим суддею, в той час як раніше експертиза, якщо вона не обмежувала права та свободи людини, призначалась слідчим або прокурором.

Відповідно до зазначених змін до статті 242 КПК експертиза, повинна була, проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Недодержання вимог КПК, які висуваються до форми і порядку подання клопотання про призначення судової експертизи, тягне за собою застосування слідчим суддею процесуальних санкцій у вигляді повернення такого клопотання особі, яка його подала.

На практиці вищезазначене раніше виглядало так: труп в морзі з направленням, а слідчий вирішує питання з судом, що до призначення експертизи. Внаслідок чого, не одноразові порушення з боку судово-медичних експертів – розтин без наявних документів від суддів.

І це тільки первинна експертиза. А про оперативність призначення інших експертиз вже не йдеться мова. Хоча в багатьох випадках експертиза допомагає слідчому в визначенні напрямку розслідування, визначення оточення, тощо.

17 жовтня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», який запроваджує певні зміну у порядку здійснення кримінального провадження. А саме: ліквідовано монополію державних судово-експертних установ на проведення експертизи у кримінальному провадженні; сторони кримінального провадження отримали право на самостійне залучення експерта для проведення експертизи без звернення до слідчого судді; слідчому та прокурору надано право на самостійне без звернення до слідчого судді залучення експерта для проведення психіатричної експертизи з метою підтвердження неосудності чи обмеженої осудності особи; право слідчого судді на самостійне залучення експерта для проведення експертизи суттєво обмежено. Слідчий суддя може залучити експерта виключно на підставі клопотання сторони захисту та за умови

наявності поважних причин, які не дозволяють стороні захисту залучити експерта власними силами. Право слідчого судді призначити експертизу за клопотанням сторони обвинувачення скасовано у повному обсязі. При цьому, доказова сила висновку, складеного експертом за замовленням сторони кримінального провадження, дорівнює доказовій силі висновку експерта, залученого на підставі ухвали слідчого судді.

Змінюється час, змінюються відносини між судово-медичними експертами та слідчими. Але останні регулюються не індивідуальними особливостями, а законодавством. А від швидкості прийняття рішення, експертизи залежить багато: розкриття злочину, доведення в суді, відповідальність, тощо. І в розкритті злочину, як правило, час йде не на користь слідчому – його завжди не хватає. А про судово-медичного експерта вже й годі вести мову – збереженість об'єктів, родичі померлого, відсутність можливостей якісного збереження об'єкта, тощо. Нам ще довго до тих стандартів, коли тіло зберігається майже до кінця проведення експертиз, а не терміново відбувається поховання.

Також законодавець не враховує, що експерт отримує інформацію про хід справи від особи, яка призначила експертизу. Отримувати самостійно докази експерт не має право. А ось володіння інформацією дуже потрібно для експерта – це допомагає встановити об'єктивну картину пригоди або злочину. Тому співпраця слідчого та експертів починається з перших хвилин розслідування злочину. І від того, наскільки, щільно відбувається робота слідчих та експертів, залежить розкриття злочину. Тому законодавець повинен спростити такі відношення, а не вставляти перепони.

Неганов Віктор Вадимович,
старший науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗАПЛАНОВОЇ ВИЇЗНОЇ РЕВІЗІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглядаючи питання місця криміналістики, її місця серед інших юридичних наук, звернемося до Ганса Гроса, який зазначав, що криміналістика починається там, де закінчується кримінальне право. Якщо кримінальне право визначає злочинні діянні і покарання за них, то криміналістика відповідає на запитання як досліджувати способи злочинів, як їх розкривати, які мали місце мотиви, цілі злочину та інше [1, с. 7]. Науки кримінально-правового циклу мають спільний об'єкт дослідження, який складається з взаємопов'язаних видів діяльності – «злочинність – протидія злочинності». Наука кримінального процесу зосереджує основну увагу на другій частині спільного об'єкту дослідження (протидія злочинності). В цій частині кримінальний процес найтісніше стикається з криміналістикою, розробляючи

процедурні питання розкриття злочинів. Як і у випадку з кримінальним правом, криміналістика виконує допоміжну роль – її рекомендації ґрунтуються на процесуальних положеннях і фактично спрямовані на реалізацію процесуальних приписів [2].

Під час розслідування правопорушень у господарській, фінансовій сфері результати ревізії мають визначальну роль у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Так, якщо за результатами ревізії не встановлено будь яких порушень законодавства, матеріальної шкоди (збитків), або не підтверджуються обставини, які є предметом вивчення під час досудового розслідування, то як правило, у таких випадках подальші слідчі (розшукові), процесуальні дії не призводять до отримання необхідних доказів винуватості конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення [3, с. 188]. І хоча ст. 93 КПК України визначає, що сторона обвинувачення, сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом у тому числі витребування та отримання висновків ревізій, а до документів, які є процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні, за ст. 99 КПК України можуть належати висновки ревізій [4] – тим не менш з 2014 року, після ухвалення Закону України 1697-VII від 14.10.2014 р. питання призначення позапланової виїзної ревізії у кримінальному провадженні набуло особливої актуальності.

Так, цим Законом було виключено із ст. 36 і 40 КПК України право прокурора і слідчого призначати ревізії і перевірки в порядку, передбаченому законом [5]. Разом з тим за положеннями Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [6] за прокурором і слідчим у визначених обставинах залишилися повноваження ініціювати призначення позапланових виїзних ревізій. Враховуючи той факт, що прокурори і слідчі за кримінальним процесуальним кодексом були позбавлені повноважень у кримінальному провадженні призначати ревізії і перевірки, а за іншим Законом в них залишалися повноваження з цього приводу звертатися до суду – слідчою практикою останніх років стало саме направлення звернення з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на проведення позапланової виїзної ревізії.

З початку 2015 року окремі слідчі судді стали формувати нову судову практику, за якою відповідні клопотання слідчих, прокурорів взагалі не розглядалися по суті. Так в одному з таких рішень слідчий суддя Солом'янського районного суду м. Києва зазначив наступне: *«Положення КПК України не відносять до компетенції слідчого судді вирішення питання щодо надання дозволу на проведення перевірки, ст. 132 КПК України не передбачає такого заходу кримінального провадження, не регламентує порядок розгляду таких клопотань, обсяг доказування при розгляді такого клопотання, критерії, за якими слідчий суддя повинен визначати достатність підстав для надання дозволу на проведення перевірки. Положеннями КПК України не*

передбачено повноважень слідчого судді призначати перевірку» (з ухвали від 14.09.2016 у справі №760/13039/16-к) [7, с. 87].

На думку автора подібна правова думка певної частини судового корпусу певною мірою однобічна, оскільки зовсім не враховує положення ч. 2 ст. 1 КПК України, згідно якого з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України [4]. До таких інших законів відноситься і Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», положення статті 11 якого надають суду право отримувати від ініціатора (слідчого) письмове обґрунтування підстав для проведення позапланової ревізії, за результатом розгляду якого судом, за наявності підстав, ухвалюється рішення про дозвіл на проведення позапланової виїзної ревізії.

Тим не менш, оскільки кількість ухвал про відмову в задоволенні подібних клопотань слідчих, прокурорів в Єдиному державному реєстрі судових рішень з часом лише збільшується – постало актуальним законодавче розв'язання питання відсутності передбаченого КПК України права прокурора, слідчого звертатися до слідчого судді з даними клопотаннями, а також процесуального порядку розгляду і вирішення слідчим суддею таких клопотань. Формуючи власну правову позицію з питань місця у кримінальному провадженні процедури призначення (надання дозволу у проведенні) позапланової виїзної ревізії, вважаємо що це має бути процесуальна, а не слідча дія. Оскільки зі всіх слідчих дій, які визначені у главі 20 КПК України найбільш близькою до ревізії по суті і формі є експертиза, виникає необхідність у здійсненні порівняльного аналізу можливої слідчої дії «призначення ревізії» з «проведенням експертизи». За кримінальним процесуальним законодавством України, звертаючись із клопотанням до слідчого судді – слідчий, прокурор просить лише отримання дозволу на проведення позапланової виїзної ревізії, саме рішення про призначення такої ревізії приймає особисто керівник органу державного фінансового контролю, а ревізор на відміну від експерта не несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок ревізії.

На відміну від ревізії, проведення ревізійних дій не належить до завдань економічної експертизи, а разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту надаються документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять відомості, – вихідні дані для вирішення поставлених питань. Натомість виїзний характер позапланової ревізії, згідно ст. 10 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачає, зокрема, право органу державного фінансового контролю при проведенні ревізій вилучати у підприємств, установ і організацій копії фінансово-господарських та бухгалтерських документів, які свідчать про порушення; безпосередньо одержувати

від службових і матеріально відповідальних осіб об'єктів, що контролюються, письмові пояснення з питань, які виникають у ході здійснення державного фінансового контролю; проводити на підприємствах, в установах та організаціях зустрічні звірки; тощо.

Таким чином під час реалізації державним фінансовим інспектором зазначених вище прав, які не властиві судовому експерту, можливе втручання у права і свободи осіб, які, зокрема, працюють, або володіють об'єктом контролю відносно якого органом державного фінансового контролю проводиться позапланова виїзна ревізія, отже питання призначення (отримання дозволу у проведенні) позапланової виїзної ревізії доцільно було б віднести до заходів забезпечення кримінального провадження, а не до слідчих (розшукових) дій.

Відповідне законодавче врегулювання цього питання було запропоновано у 2017 році авторами проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України (щодо призначення позапланових ревізій, перевірок)» [8], проте досі відповідний законопроект українським парламентом не розглянуто, а отже і питання законності і допустимості доказів, що здобуті за результатами проведення позапланової виїзної ревізії у кримінальному провадженні досі неоднозначно на практиці вирішується різними суддями. Додаючи до цього те, що проведення судово-економічної експертизи для підтвердження розміру матеріальних збитків (шкоди), встановлених позаплановою виїзною ревізією, згідно п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України стає для слідчого, прокурора обов'язковим, у разі визнання судом доказів, що здобуті за результатами такої ревізії недопустимими, постають додаткові ризики застосування судом концепції «плодів отруєного дерева» як до результатів експертизи, так і до інших пов'язаних з ревізією доказів. Саме тому прийняття парламентом змін до КПК України у цій частині є вкрай актуальним і позитивно вплине на практичні результати протидії економічній злочинності.

Список використаних джерел:

1. Грос Г. Керівництво для судових слідчих як система криміналістики. Москва : ЛексЭст, 2002. 1046 с.
2. Даньшин М.В. Про об'єкт і предмет криміналістики та її зв'язки з іншими юридичними науками. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2013. № 20. С. 98–107.
3. Неганов В.В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.* Національна академія внутрішніх справ, 2018. 292 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

5. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.
6. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2939-12.
7. Неганов В.В. Jurisprudence of unscheduled audits on financial activities in the criminal process in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights. Bratislava*, 2017. № 1/1. С. 87–96.
8. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України (щодо призначення позапланових ревізій, перевірок). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61845.

Оперук Віталій Ігорович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Калинчук Христина Анатоліївна,
курсант Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

СЬОГОЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ ВИКРИТТЯ БРЕХНІ ЗА ДОПОМОГОЮ КЛАСИЧНОГО ПОЛІГРАФА ТА НОВІТНЬОГО «EYEDETECT»

Упродовж багатьох століть люди намагалися винайти надійні засоби для виявлення брехні. У стародавніх індуїстських і китайських цивілізаціях влада виявляла брехню, даючи підозрюваному прожувати зерно рису і виплюнути: у Китаї сухе зерно рису свідчило про сухість у роті брехуна, а в Індії прилипання рису до рота винного було ознакою провини [1]. Зрозуміло, що ці методи науково обґрунтувати неможливо, тому для вирішення проблеми викриття обману, сучасний технійчний прогрес дав змогу винайти унікальний пристрій – поліграф.

Поліграф, або ж, як нам усім відомо, детектор брехні – досить популярний у світі апарат, оскільки чим більше та інтенсивніше прогресує людство, тим частіші випадки його використання. Щодо наукового обґрунтування цього поняття, то це – комп'ютерний апаратно-програмний комплекс, який дозволяє відслідковувати динаміку психофізіологічних реакцій досліджуваної особи під час застосування поліграфологом тестових запитань та перетворення отриманих фізіологічних показників активності в електричні сигнали, що відображаються у вигляді графіків [2, с. 100]. За допомогою цих пристроїв може проводитись перевірка кандидатів на відповідальну посаду, а у цілях кримінального судочинства – здійснюватися перевірка на чесність підозрюваного, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального процесу. Слід відмітити, що Україна також

рішуче підтримує тенденцію використання цієї технології. До того ж використання самого пристрою регламентують такі нормативно-правові акти як Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» від 13.11.2017 року № 920, Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державному бюро розслідувань» від 11.05.2017 року № 449 тощо.

На жаль, громадяни України мають не зовсім чітке уявленя про поліграф та його особливості: як здійснюється ідентифікація, як пристрій відображає, що людина дійсно бреше, і чи дієво використовувати ці технології. Тому слід виокремити позитивні та негативні аспекти застосування детектора брехні, зокрема у сфері розслідування кримінальних правопорушень.

Насамперед слід констатувати, що застосування поліграфа в кримінальному судочинстві є допустимим. Це відповідає критеріям законності, етичності та безпечності [3, с. 33].

Схиляючись до думки поліграфолога Ж. Ю. Половнікова можна впевнитись у важливості перевірки осіб з використанням поліграфа, оскільки це дає змогу: звузити коло підозрюваних і причетних до події розслідуваного злочину осіб; визначити ймовірну роль підекспертної особи в організації, підготовці та вчиненні конкретного злочину; оцінити достовірність інформації, яку повідомляє особа, на основі чого висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події загалом чи певних її обставин; здобути оперативно значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо; отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші відомості для своєчасного проведення гласних а негласних слідчих (розшукових) дій тощо [4, с. 269]. Негативні аспекти у використанні поліграфа полягають у невирішені завдань, а саме, як зазначає І.В. Рогатюк: брак нормативного врегулювання використання цього виду спеціальних знань; незабезпечення поліграфами (їх не виробляють в Україні); неналежний рівень підготовки фахівців-поліграфологів, який не відповідає потребам слідчо-судової практики; неможливість уніфікації відомчих методик проведення психофізіологічних досліджень; брак єдиної системи сертифікації поліграфів [5, с. 90], до того ж спостерігається невизначеність процесуального статусу особи, що проводить опитування на поліграфі, а також вся інформація, яка отримується після «першого враження», і не відповідає образу, який склався в ході використання поліграфа, може оцінюватись як хибна. Тому особа, яка проводить тестування на поліграфі, повинна чітко розмежовувати свої професійні якості від емоційних.

Можна довго сперечатись щодо позитивних та негативних аспектів застосування класичних поліграфів, та справжнім проривом у розвитку технологій стало використання технології «EyeDetect», яка винайдена відомими американськими дослідниками-поліграфологами –

Джоном К. Кірхером і Девідом С. Раскіном. Вперше представили його у 2014 році, а станом на січень 2019 року представництва компанії Converus (компанія винайдення «EyeDetect») вже були розташовані в 40 країнах світу [6].

Існує цілий ряд переваг використання «EyeDetect». Загалом тестування займає всього-на-всього 30 хвилин. Висновок «EyeDetect», тобто сам результат роботи цього пристрою, можна отримати через 5 хвилин після проведення необхідної процедури. При цьому існує спеціальна програма для того, щоб навчатись користуватись цієї технологією, тривалість якої складає 15 академічних годин. Для самої робити із «EyeDetect» не обов'язково мати профільну освіту – вищу освіту у сфері психології.

Отож за півгодинне дослідження здійснюється близько 180 тисяч дистанційних вимірів реакцій очей людини. Складний алгоритм визначає, коли надана правдива відповідь, а коли – брехня. Тести пристрою складені з урахуванням багатьох мов, у тому числі української. До того ж існує база питань, яку не так легко змінювати під конкретну особу. Дана технологія дає можливість перевірити правдивість 20–40 осіб за день, а один поліграфолог може провести максимально 2–3 тестування за день. Розробники «EyeDetect» запевняють, що достовірність результатів тестування на рівні 86%, проте для використання згаданого обладнання необхідно додатково купувати окрему ліцензію на певну кількість тестів [6].

На сьогодні в Україні більшість нормативно-правових актів регламентують порядок проведення психофізіологічних досліджень в правоохоронних органах і судовій системі виключно з використанням класичного поліграфа. Слід зазначити, що в січні 2017 року в Україні набув чинності державний стандарт технічних умов для поліграфів – ДСТУ 8692: 2016. Цей ДСТУ прописаний під «традиційні» поліграфи, такі як «Рубікон» [6].

Порядок проведення психофізіологічних досліджень в рамках службових перевірок, оперативно-розшукової діяльності і для атестації поліцейських також регламентуються «Інструкцією про порядок використання поліграфів в Національній поліції України», затвердженої наказом МВС України № 920 від 13.11.2017 року. Науковий партнер технології «EyeDetect» компанії Converus в Україні, головний редактор наукового журналу «Судово-психологічна експертиза» О.А. Назаров категорично проти будь-яких спроб порівняння технології «EyeDetect» з поліграфом, внаслідок їх абсолютно різних конструкторських і технологічних рішень. І наполягає на помилковості таких суджень: «З огляду на юридичне не врегулювання використання технології «EyeDetect» в Україні і неможливості її віднесення до такого приладу яким є поліграф, то використання цієї технології в Україні регламентується загальними нормами законодавства, які регулюють застосування спеціальних знань в державі [6]», у тому числі частиною 2 статті 28 Конституції України.

Підсумовуючи вище викладене, хочеться вірити, що найближчим часом удосконалиться законодавче регулювання щодо використання не тільки усім нам звичного поліграфа, а й і новітнього «EyeDetect» для того, щоб ефективно і достатньо проводити спеціальні психофізіологічні дослідження у правоохоронних органах і судовій системі України.

Список використаних джерел:

1. Kaplan D.E. Panadora's Box. *U.S. NewsWorld Report*. 2001. Jun. 11. P. 20.
2. Дідик В.Я., Бова А.А. Огляд практики використання поліграфа / Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Київ: рад. шк., 1999. С. 506–510.
3. Ромців О.І., Зубач І.М. Використання поліграфа і процесі подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності: реалії сьогодення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. С. 341–346.
4. Половникова Ж.Ю. *Применение полиграфа в системе МВД Украины*: веб-сайт. URL: http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.html (дата звернення: 16.11.2019).
5. Рогатюк І.В. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: вітчизняний і закордонний досвід. *Криміналістичний вісник*: збірник наук. праць. Київ. 2014. № 2. С. 85–90.
6. EyeDetect – альтернатива поліграф. *EyeDetect:* веб-сайт. URL: https://ig-security.tech/eyedetect-alternativa-poligrafu.html (дата звернення: 16.11.2019).

Павлова Наталя Валеріївна,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ» ТА «ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ» У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Криміналістами в значній мірі досліджені проблеми тлумачення терміну «тактична операція». Між тим, висловлені вченими думки відображають різноманітні уявлення щодо значення та поняття цієї категорії.

Немає чіткої визначеності й у питанні співвідношення понять «тактична операція» та «тактична комбінація». Так, І. Ф. Герасимов розрізняє два терміни, визначаючи перший як сукупність слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів, що проводяться за єдиним планом для вирішення важливої проміжної задачі розслідування. Тактичну комбінацію автор тлумачить як сполучення декількох прийомів,

що обираються у необхідних випадках з використанням оперативно-розшукових заходів та відомостей, отриманих оперативним шляхом для досягнення певної тактичної мети [1, с. 5].

Всупереч цій думці виступає Р. С. Бєлкін, який наголошує, що немає необхідності розмежовувати ці поняття і визначає тактичну операцію і тактичну комбінацію як синонімічні поняття [2, с. 208].

З цього приводу цілком слушним є позиція В. Ю. Шепітька, який вважає, що визначення поняття «тактична комбінація», що охоплює поєднання слідчих дій викликає заперечення. Більше того, він переконаний, що недоцільно об'єднувати в одному понятті дві самостійні категорії – «поєднання тактичних прийомів» (система прийомів) і «поєднання слідчих (або інших) дій» (тактична операція). Поєднання тактичних прийомів і слідчих дій мають різну мету і не є рівнозначними. В етимологічному сенсі термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів для досягнення чого-небудь». Тактична комбінація можлива лише в межах однієї слідчої (судової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії, тому її необхідно розглядати як синонім тактичних прийомів [3, с. 95–97].

Імпонує думка вчених, які зауважують, – оскільки сукупність слідчих та інших дій у криміналістиці зазвичай називається тактичною операцією, з метою уникнення термінологічної плутанини видається доцільним тактичною комбінацією називати сукупність тактичних прийомів провадження однієї слідчої дії» [4].

Не вдаючись до тривалих наукових дискусій, ми також схиляємося до позиції, що терміни «тактична комбінація» та «тактична операція» не є тотожними і включають в себе різне змістовне наповнення. Так, тактична комбінація складається із найбільш доцільного в тій чи іншій ситуації переліку (комбінації) тактичних прийомів, що застосовуються в межах однієї слідчої (розшукової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії. Якщо таке поєднання є необхідним, то має місце комплекс слідчих (розшукових) дій. Втім, сукупність (комплекс) як різнойменних, так і однойменних дій, спрямованих на вирішення важливого проміжного тактичного завдання і є тактичною операцією.

На відміну від тактичної комбінації як комплексу тактичних прийомів у рамках однієї слідчої дії, тактична операція може охопити кілька взаємопов'язаних слідчих дій та інших заходів. Слід зауважити, хоча такі комплекси містять сукупність окремих дій (слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних, контрольно-ревізійних заходів тощо), в рамках кожної такої дії можуть застосовуватися тактичні прийоми, властиві саме для неї. Однак, тактичні прийоми, у тому числі їх комбінації, повинні застосовуватися для кожної такої дії окремо.

З цього приводу більшість науковців дотримуються думки, що тактична операція і тактична комбінація взаємно доповнюють одне одного «і можуть бути використані одночасно для характеристики

всієї системи із сукупності слідчих заходів». У криміналістиці такий підхід ще називають «тактичний комплекс», під яким розуміється організаційно-упорядкована сукупність (система) тактичних прийомів та процесуальних дій, оперативно-розшукових, або інших заходів, спрямованих на вирішення завдань розслідування або обумовлених цим завданням та слідчою ситуацією [5, с. 250].

Отже, існування та використання тактичних операцій зумовлене існуванням певних тактичних завдань, виконання яких не можливе шляхом проведення одної окремої слідчої дії, а потребує реалізації їх конкретної системи (комплексу).

В окремих криміналістичних методиках досі до кінця не вирішені й питання щодо співвідношення тактичних операцій та алгоритмів (програм) дій слідчого у типовій слідчій ситуації. Внаслідок чого виникають дискусії, предметом яких є визначення тотожності чи навпаки – різного змісту цих понять. Нами вбачається правильною позиція, згідно якої типові системи слідчих (розшукових) дій та інших заходів, котрі пропонуються як алгоритми (програми) дій слідчого на певному етапі в типових слідчих ситуаціях, у сукупності спрямовані на вирішення всього комплексу тактичних завдань, що випливають із такої ситуації. Водночас, деякі проміжні завдання є настільки складними, що вимагають організації окремого комплексу дій, спрямованих безпосередньо на його вирішення [6].

Таким чином, сучасний стан розслідування злочинів дозволяє ставити питання про необхідність розробки та застосування типових тактичних операцій як ефективних засобів вирішення окремих тактичних завдань кримінального провадження, котрі неможливо вирішити в рамках однієї слідчої (розшукової) дії. Водночас, не слід підміняти поняття «тактична операція» «тактичною комбінацією», оскільки вони несуть в собі абсолютно різні змістовні навантаження. Комбінацією тактичних прийомів, що застосовуються для кожної дії окремо, можна доповнити і покращити тактичну операцію, що складається із сукупності таких слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, організаційних заходів тощо, які в цілому спрямовані на вирішення конкретного проміжного завдання. У свою чергу, алгоритми (програми) дій слідчого у типових ситуаціях розслідуванні злочину певної категорії є ширшим поняттям, оскільки спрямовані на вирішення загальних завдань розслідування.

Список використаних джерел:

1. Герасимов И.Ф. Криминалистическая тактика: учебно-метод. пособ. Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1998. 116 с.

2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.

3. Шепитько В.Ю. Познавательные функции деятельности следователя и средства криминалистической тактики. *Актуальные вопросы применения уголовно-процессуального и уголовного*

законодательства в процессе расследования преступлений: сб. матер. межвуз. науч-практ. конф.: в 2 ч. М.: Акад. упр. МВД России, 2009. С. 95–97.

4. Лаврухин С.В. Роль криминалистических характеристик и следственных ситуаций в расследовании умышленных убийств: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 1982. 133 с.

5. Шевчук В.М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 248–252.

6. Степанюк Р.Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, учинених в бюджетній сфері. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi. (дата звернення 12 жовтня 2018).

Пиріг Ігор Володимирович,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Відповідно до ст. 237 КПК України «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». За змістом цієї статті метою огляду місця події є тільки «виявлення та фіксація відомостей …». Але майже всі науковці зазначають, що завданнями огляду є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів на місці події. Наслідком виконання цих завдань є отримання інформації про механізм вчинення злочину та його учасників. Пропонується розглянути учасників огляду місця події і, відповідно, функції, що виконуються кожним з них.

Відповідно ст. 237 КПК України огляд проводиться безпосередньо слідчим чи прокурором. Але на практиці прокурор приймає участь у проведенні огляду місця події лише у випадках вчинення резонансних особливо тяжких злочинів та, як правило, разом зі слідчим. Аналізуючи практику розслідування злочинів, підслідних Національній поліції, можна зазначити, що на місце події виїжджає слідчо-оперативна група у складі слідчого, працівників оперативного підрозділу та спеціаліста-криміналіста.

Завданням працівників оперативного підрозділу є встановлення свідків, очевидців злочину, отримання від них інформації, що може бути використана для переслідування злочинця по гарячих слідах, проведення інших пошукових заходів. Безпосередньо на місці події працівники оперативних підрозділів ніяких дій не виконують.

Виникає питання щодо того, хто саме виконує основну роботу на місці події, а саме виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів. Ретельний аналіз практики розслідування злочинів дозволяє стверджувати, що виявлення, фіксацію, вилучення а, більш того, дослідження об'єктів проводить, в основному, спеціаліст-криміналіст. Слідчий здійснює лише протоколювання, тобто фіксацію обстановки на місці події. Безумовно, це стосується складних оглядів місця події, що передбачають значний об'єм роботи та використання широкого кола спеціальних знань, науково-технічних засобів та відповідних спеціалістів.

Спеціаліст-криміналіст, який приймає участь в огляді місця події повинен виконувати величезний об'єм роботи: починаючи з фото- та відео фіксації місця події, що, доречи, неможливо робити одночасно; виявляє та вилучає сліди злочину, упаковує їх; проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів за необхідністю; допомагає слідчому з описом об'єктів у протоколі; на основі отриманої інформації моделює механізм вчинення злочину тощо. Зважаючи на різноманітність слідів злочину: трасологічних, мікрочасток, біологічних, запахових тощо, та багатоплановість роботи спеціаліст-криміналіст не в змозі виконати всі ці завдання. Мова йде про необхідність залучення до огляду місця події не лише спеціаліста-криміналіста, а групи спеціалістів у різних вузькопрофільних галузях знань.

Пропонується наступний алгоритм дій на місце події слідчо-оперативної групи у складі якої є група спеціалістів. Першим починає огляд слідчий з фіксації у протоколі загальної обстановки місця події на статичній стадії. Одночасно з цим проводиться фото та відео фіксація. Важливим є обрання тактики або методів проведення огляду та території місця події, де можливо пересування учасників без порушення обстановки та слідів злочину. Загалом це визначає слідчий. Однак, зважаючи на різноманіття слідів і особливості їх розташування на місці події, слідчий приймає рішення після консультацій зі спеціалістами. Далі спеціалісти збирають і досліджують сліди та після їх вилучення надають дані про вчинені ними дії слідчому для фіксації у протоколі. Важливим елементом заключного етапу огляду місця події є ймовірне встановлення послідовності дій злочинців при вчиненні злочину. Відтворення події злочину проводиться на основі висунутих версій спеціалістів, що ґрунтуються на дослідження виявлених слідів.

Позитивним є досвід проведення огляду місця події поліцією США. Детектив працює з групою спеціалістів, у складі якої є фотограф, який здійснює фото-, відео зйомку; спеціалістів з вилучення доказів в залежності від їх виду: трасологічних, біологічних, балістичних тощо; аналітик; спеціаліст з реконструкції місця події. Кожний спеціаліст проходить сертифікацію за своїм напрямком діяльності у спеціалізованих установах, що мають право підготовки

відповідних спеціалістів. Наприклад, спеціаліст-фотограф отримує сертифікат від «Evidence Photographers International Council, Inc.», спеціаліст-дактилоскопіст від «International Association for Identification» [1]. Зазначені спеціалісти не є співробітниками поліції та залучаються до проведення огляду місця події за домовленістю.

Іншим аргументом на користь пропозиції щодо проведення огляду місця події групою спеціалістів, є вдосконалення засобів криміналістичної техніки, якими слідчий самостійно не в змозі оволодіти. Також одночасне їх застосування з складанням протоколу огляду практично неможливе і недоцільне. Для успішного використання сучасної криміналістичної техніки потрібно мати не тільки спеціальні знання, а і певні навички. Наприклад, для фіксації місця події застосовується відеокамера з можливістю безперервної відеозйомки кругової панорами місця події. Використання даної камери на різних рівнях дозволяє охопити всі можливі місця розташування доказів, а програмне забезпечення дозволяє наближення до об'єктів та визначення відстані між ними. У перспективі, на нашу думку, з використанням зазначеної відеозйомки взагалі можливо відмовитись від складання протоколу огляду. Для фіксації обстановки значного за розміром місця події на відкритій місцевості (наприклад, місця пожежі чи аварії) можливе використання мультикоптерів (квадрокоптерів), оснащених відеокамерами з відповідним програмним забезпеченням.

Запропонований нами алгоритм дій СОГ при огляді місця події, на сьогодні здійснити практично неможливо з багатьох причин, серед яких потрібно зазначити наступні: відсутність вузькопрофільних спеціалістів у складі НП, недосконаліть системи підготовки інспекторів-криміналістів слідчих підрозділів НП та, як наслідок, їх неналежна кваліфікація про що нами зазначалось раніше [2]; розрізненість спеціалістів різних напрямків, оскільки вони працюють у різних організаціях та відомствах: науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України, НДЕКЦ в областях МВС України, експертних установах Міністерства охорони здоров'я України, НП, приватних експертних установах; недостатнє матеріально-технічне забезпечення НП, яка не в змозі на достатньому рівні забезпечити оплату відповідних спеціалістів; неналежне техніко-криміналістичне забезпечення органів НП.

Підсумовуючи, слід зазначити, що зважаючи на зміни структури злочинності, підвищення рівня організації злочинців, застосування ними сучасних способів маскування злочинів та враховуючи досвід поліції зарубіжних країн, введення у практику розслідування злочинів тактики огляду місця події групою спеціалістів є перспективним напрямом в діяльності поліції.

Список використаних джерел:

1. A Simplified Guide to Crime Scene Investigation. National Forensic Science Technology Center, September 2013. URL: http://www.forensicsciencesimplified.org/csi/how.html.
2. Коротаєв В.М., Пиріг І.В. Проблемні питання підготовки кадрів для експертних підрозділів МВС. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки*: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 16 травня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 5–8.

Пілюков Юрій Олександрович,
доцент кафедри кримінального права та процесу Тернопільського національного економічного університету, провідний фахівець Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Експертиза є способом збору доказів, а саме тих фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження, тобто, тих неочевидних фактів, що можуть бути встановлені шляхом наукового дослідження відповідних об'єктів. Її сутність полягає в тому, що органи досудового розслідування й суду призначаючи експертизу, намагаються встановити фактичні дані пов'язані з обставинами злочину, які неможливо встановити іншим шляхом, але які мають суттєве значення для кримінального провадження.

Сучасні реалії становлення кримінального процесуального законодавства в Україні пов'язані із прийняттям Верховною Радою України у 2012 р., нового Кримінального процесуального кодексу, в якому суттєво розширилися повноваження сторін кримінального провадження в частині можливостей використання ними спеціальних знань при проведенні судових експертиз. Протягом останніх років, окремі норми КПК неодноразово піддавалися змінам і доповненням. Розглянемо окремі з них, а саме ті, які пов'язані саме з призначенням і проведенням судових експертиз.

Позитивним нововведенням у чинному КПК є скасування дослідчої перевірки матеріалів про вчинення злочину, що вирішило багаторічну дискусію про можливість призначення експертизи до порушення кримінального провадження. Якщо раніше, до прийняття нового КПК України, підставою проведення експертизи була постанова органу дізнання та слідчого, яка виносилась після порушення кримінального провадження, то у новому кримінальному процесі судова експертиза може бути призначена одразу ж після внесення інформації про

кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань та початку досудового розслідування [3, с. 24].

Зазнала певних змін також процедура призначення та проведення експертизи. Так, ст. 69 КПК України, розширила поняття «експерт», згідно з якою «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [2].

До недавнього часу проведення експертизи було можливе лише за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Проте, на нашу думку, цією нормою нівелювалась процесуальна самостійність і незалежність слідчого в прийнятті рішень, а також безпідставно затягувались строки проведення експертиз, що негативно впливало на загальний стан та строки розслідування злочинів.

29 серпня 2019 року Президентом України був внесений до Верховної Ради України проект Закону № 1009 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» [4]. Законопроектом пропонувалось ухвалити скасування, так званих «поправок Лозового», прийнятих у 2017 році, в тому числі тих, що стосуються порядку призначення експертиз.

В жовтні 2019 року Верховою Радою України цей проєкт був ухвалений і прийнятий Закон України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства». 17 жовтня 2019 року даний Закон набув чинності, який запровадив зміни у порядку призначення судових експертиз.

В новому Законі внесено зміни до ст. 242 КПК України («Підстави проведення експертизи»), згідно з якою експертиза відтепер проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

У свою чергу, також внесено зміни до порядку залучення експерта. Так, згідно ст. 243 КПК України, експерт відтепер залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження, а не за дорученням слідчого судді та суду, як було раніше.

Таким чином, повернулись до раніше існуючого порядку призначення експертиз, згідно з яким сторони кримінального провадження мають право самостійно призначати експертизи шляхом

винесенння постанови про її призначення. З прийняттям поправок до КПК ініціювати проведення експертизи сторони кримінального провадження зможуть самостійно – без клопотання сторін та доручення слідчого судді чи суду.

При цьому, сторона захисту має право самостійно залучати експертів для проведення експертизи на договірних умовах, у тому числі обов'язкової.

Також, експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, коли:

1) необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин [1].

Таким чином, під час судового розгляду, в якості доказу може бути надано одночасно два висновки які виконані різними експертами з одних і тих же питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту.

Цим же Законом скасовано монополію державних експертних установ на проведення експертиз, яка була встановлена у 2012 році з прийняттям чинного КПК України.

Так, згідно поправок до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність відтепер здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом. До внесення змін до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судові експерти, які не відносились до державних спеціалізованих експертних установ, могли здійснювати судово-експертну діяльність не у кримінальних провадженнях, а лише в «інших випадках» [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що незважаючи на наявність у чинному КПК певних неточностей та окремих прогалин, прогресивні новели внесені до його норм дають змогу значно розширити можливість використання судових експертиз сторонами кримінального провадження (особливо сторони захисту), тим самим забезпечити більшу можливість здобуття повноти доказів, а також дотримання прав, свобод та законних інтересів його учасників.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу https: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/187-20.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : за станом на 20 листопада 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua.
3. Пілюков Ю. О. Новели кримінально-процесуального законодавства України у проведенні судових експертиз / Ю. О. Пілюков // Тези доповідей науково-практичного семінару «Можливості судової експертизи під час розслідування злочинів в умовах реформування правової системи в Україні» (26–27 вересня 2019 року). – Тернопіль : ЮФ ТНЕУ, Тернопільський НДЕКЦ МВС України, 2019 – С. 24–27.
4. Проект Закону від 29.08.2019 № 1009 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252.

Плетенець Віктор Миколайович,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ У ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНТСВУ

Своєчасне виявлення, аналіз, використання та мінімізації витоку інформації, значною мірою, сприяє підвищенню якості прийняття організаційно-управлінських рішень в умовах можливих проявів протидії кримінальному судочинству.

Протидію кримінальному судочинству можна розглядати як протистояння зацікавленими особами діяльності правоохоронних органів, заснованого на інформаційній перевазі.

Не зважаючи на існуючи дослідження, правоохоронці відчувають значних труднощів у пошуку інформації її оцінці та використанні в кримінальному судочинстві, що визначало б цей процес як всебічний, усвідомлений та своєчасний. Особливого значення це набуває за умов протидії зазначеній діяльності з боку зацікавлених осіб.

Окрім того, прояви протидії фіксуються за більшістю кримінальних проваджень. Так, проведене О. Л. Стуліним дослідження показало, що 91 % слідчих і прокурорів зустрічалися з випадками протидії розслідуванню у кожній справі, 8 % – часто, і лише 1 % – рідко [1, с. 4].

У перекладі з латинської мови «інформація» (informatio) – інформування, повідомлення про будь-що, про будь-який факт, явище тощо, роз'яснення чого-небудь [2, с. 22]

Закон України «Про інформацію» містить визначення інформації, згідно з яким інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. В цьому ж законі визначені основні види інформації – це: 1) інформація про фізичну особу; 2) інформація довідково-енциклопедичного характеру; 3) інформація про стан довкілля (екологічна інформація); 4) інформація про товар (роботу, послугу); 5) науково-технічна інформація; 6) податкова інформація; 7) правова інформація; 8) статистична інформація; 9) соціологічна інформація; 10) інші види інформації [3].

Також є різні точки зору на визначення поняття «інформація» в різних науках, зокрема: соціології, математиці, біології, економіці тощо. Як видається, різноманітні наукові погляди на дану категорію пов'язані з тим, що вона володіє найширшим смисловим полем і тому важко піддається визначенню [4, с. 14].

Проявами факту тиску, зокрема, можуть бути підвищений інтерес, необґрунтований на перший погляд контроль з боку керівників, інших співробітників та колег, активний (інтенсивний) та необґрунтований опір на початку проведення первинних слідчих (розшукових) дій з боку «незацікавлених» у результатах розслідування учасників, відмова від дачі показань, зміна ними свідчень, виїзд за межі місця їх мешкання тощо. Цей перелік індикаторів носить орієнтовний характер, однак у сукупності з іншими матеріалами провадження має враховуватися та аналізуватися на предмет протидії кримінальному судочинству.

На підставі аналізу цих даних, з урахуванням цілі та мотиву протидії, можуть будуватися обґрунтовані припущення про об'єкт та суб'єкт даного впливу [5, с. 153]. Таким чином, наскільки швидко слідчий усвідомить, що кримінальному провадженню протидіють та спрямує свої зусилля не тільки на розслідування, а й на здолання проявів тиску, залежатиме ефективність його діяльності.

Результати дій правоохоронців, у подібній обстановці, обумовлені інформаційною невизначеністю, усвідомленням можливості помилкових суджень та висновків, а також аналізом вже зібраних, та потрібних для встановлення всіх обставин кримінального провадження відомостей. При цьому пріоритет в зборі доцільно віддавати отриманню інформації, котра

має найбільшу перспективу доказу з вірогідністю знищення, зміни або приховання зацікавленими особами.

Досить часто інформацію розуміють як фактичні дані або відомості, які знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку з розслідуваною подією і характеризують спосіб його вчинення, учасників даної події, предмети злочинного посягання, знаряддя злочину і ін. важливі для розслідування обставини [6].

Варто наголосити, що процес розслідування є процесом отримання інформації про подію, котра відбулася в минулому. тобто інформація має ретроспективне значення та оцінюється з позиції причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками кримінального правопорушення. У цьому контексті слідчий, по відношенню до злочинців та зацікавлених осіб має часове відставання у пошуках інформації, а також у пізнанні та формуванні цілісної картини вчиненої події.

Все зазначене дозволяє дійти висновку, що пошук та використання інформації, в умовах протидії кримінальному судочинства потребує уваги з боку дослідників, для забезпечення діяльності практичних працівників дієвими рекомендаціями.

Список використаних джерел:

1. Стулин О.Л. Тактические основы преодоления умышленного противодействия расследованию преступлений: дис….канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1999. 171 с.
2. Копылов В.А. Информационное право. *Юристъ*. Москва, 1997. 472 с.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15.
4. Савельева М.В., Степанов В.В. О понятии криминалистической информации. *Вестник криминалистики* / отв. ред. А.Г. Филиппов. 2009. Вып. 4(32). 180 с.
5. Плетенец В.Н. Особенности диагностики проявлений противодействия расследованию. *Lega si viata*. 2017. № 12/2 (312). 184 р.
6. Савельева М.В., Смушкин А.Б. Криминалистика: учебник. М.: Издательство Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.
7. Криминалистика: учебное пособие. Ч. I: Общая теория криминалистики и криминалистическая техника / Е.В. Бурцева, И.П. Рак, А.В. Селезнев, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. Ун-та, 2006. 96 с.

Плетенецька Аліна Олександрівна,
асистент кафедри судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, кандидат медичних наук, лікар судово-медичний експерт ДУ «Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України»

СУДОВО-МЕДИЧНА ОЦІНКА СИНДРОМУ СТРУШЕНОЇ ДИТИНИ

Згідно статистичних даних, смертність дітей у віці до 1 року в Україні значно знизилась від 9 039 у 1989 році до 2 397 у 2018 році. Смертність на 1000 живонароджених має таку ж тенденцію до зниження з 12,9 у 1989 році до 9,5 у 2004 році (без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях з 2014 року) [1]. Проте така статистика пов'язана із загальним зменшенням кількості населення в Україні за зазначений період.

У випадках виявлення трупа новонародженого немовляти завжди виникає підозра на його насильницьку смерть. Втім, дослідження трупів новонароджених немовлят і плодів має свої особливості, як по відношенню до техніки розтину, так і у вирішенні спеціальних питань, які зазвичай ставляться працівниками правоохоронних органів перед судово-медичним експертом. Як правило, при таких дослідженнях повністю відсутні відомості про перебіг вагітності і пологів, про захворювання породіль і стан дитини після народження, так як труп може бути виявлений випадково, при різних обставинах. Мати зазвичай невідома, її особистість встановлюють в процесі розслідування. Експертиза дітей раннього періоду життя пов'язана з великими труднощами в розпізнаванні морфологічних змін і у визначенні причини смерті. Анатомічні зміни, які можуть зустрічатися як в самих ранніх періодах розвитку людини, так і в зрілому віці, можуть бути наслідком різних факторів, а одні і ті ж фактори, що ушкоджують, можуть викликати в різні вікові періоди різну реакцію органів і тканин [2].

Серед причин смерті дітей раннього віку найбільш розповсюдженими є захворювання дихальної системи, а також вроджені вади розвитку. Проте інколи при судово-медичній експертизі трупів новонароджених за відсутності будь-яких ознак захворювання чи травми експерти виставляють причиною смерті так званий синдром раптової дитячої смерті (СРДС). СРДС, або «смерть у колисці» – це смерть дитини першого року життя, яка наступила раптово, як правило, під час сну, без попередніх захворювань чи травм. Слід зазначити, що навіть після повного судово-медичного або патологоанатомічного дослідження лікарі не знаходять патологічних відхилень, які змогли б пояснити смерть дитини. Сучасна медицина до цього часу остаточно не з'ясувала причини раптової смерті немовляти.

Втім, найгіршою стороною даного питання є те, що насправді така смерть може бути викликана певною замаскованою причиною, яку вкрай складно знайти, зокрема і травмою. Так, у 1974 році був введений термін «синдром різкого струсу немовлят», що включає тріаду ознак: субдуральна гематома, крововилив у сітківку ока, набряк головного мозку [3].

Синдром струшеної дитини (ССД; англ. Shaken baby syndrome (SBS); Abusive head trauma) – комплекс негативних наслідків травми головного мозку як результат інтенсивного струшування дитини. Американська академія педіатрії описує «синдром струшеної дитини» як сукупність травматичних ушкоджень, які можуть спричинити смерть або інвалідність дитини і визнає користь збереження цього терміну. Але в медичній документації рекомендує лікарям при формулюванні діагнозу вказувати травму голови, що була отримана дитиною [4].

Слід зазначити, що в Україні немає жодного випадку, коли б судово-медичний експерт встановлював причину смерті «синдром струшеної дитини». Враховуючи особливості протікання черепно-мозкової травми у дітей, особливо раннього віку, судово судово-медичні експерти помиляються при її оцінці.

Втім, науковці-судові медики все частіше стали звертати увагу на цей діагноз [3, 4, 5]. Великий розмір голови, горизонтально орієнтовані суглобові поверхні шийних хребців, нерозвинені м'язи шиї і еластичні зв'язки, зумовлюють високу рухливість його голови у всіх напрямках. Поєднання зазначених факторів робить немовляти особливо сприйнятливим до травми прискорення-уповільнення (acceleration-deceleration trauma). Великий субарахноїдальний простір, недостатня мієлінізация і великий вміст рідини в речовині головного мозку у немовлят додатково збільшують ризик виникнення «стригучої» (shearing) травми під впливом травми прискорення-уповільнення.

Сили, що виникають при струшуванні, можуть призводити до переміщення шарів сітківки щодо по один одного, викликаючи розтягнення і зрушення ретінальних судин. Здавлення грудної клітини (дорослий піднімає немовляти за плечі або під руки), може перешкоджати венозному відтоку від судин голови і шиї, тим самим збільшуючи інтраретінальних тиск, і сприяючи кровотечі з судин сітківки. Інтраретінальні геморагії, як правило, двосторонні, але можуть бути і односторонніми. Локалізуються по зубчастої лінії і глибоких шарах зорової зони. Розміром від точкових до великих зливних плям. Виразність геморрагий безпосередньо корреліруете тяжкістю пошкодження головного мозку. Інтраретінальні геморагії нерідко поєднуються з крововиливом в зоровий нерв.

При гістологічному дослідженні білої речовини візуалізуються аксональні набряки, які найбільш часто виявляються в парасагітальній ділянці мозку, в мозолистому тілі, склепінні, внутрішній капсулі і стовбурі мозку. При фарбуванні H & E і імпрегнації сріблом

аксональні ушкодження можуть бути знайдені після 15 годин після травми. Імуногістохімічне дослідження з антитілами до бета-білку – попереднику амілоїду (p-Amyloid Precursor Protein – p-APP) дозволяє виявити аксональні ушкодження через 2–3 години після травми. p-APP продукується ушкодженими нейронами, як реакція на травму. Поширюючись вниз по аксону, BAPP накопичується в місцях їх посттравматичного звуження або розриву.

Слід зазначити, що ступінь проявів у SBS- синдрому залежить від тривалості, сили дій, анатомо- фізіологічних особливостей дитини та інших факторів. Враховуючи те, що цей синдром може виникати навіть від дії підпорогових сил при струсі (колихання дитини тощо), у ряді випадків типова тріада виражена нечітко. Саме тому судово-медичні експерти не в змозі виявити характерних ушкоджень при макроскопічному дослідженні трупа. Основною проблемою діагностики синдрому струшеної дитини в Україні є відсутність науково-методичних розробок, рекомендацій, інформаційних листів, які б містили діагностичні критерії, дані щодо методики забору матеріалу, особливості підходу, алгоритми дії судово-медичного експерта при підозрі на SBS-синдром. Поряд з цим судово-медичні лабораторії в Україні позбавлені можливості виконувати імуногістохімічні дослідження.

Отже, відсутність діагностичних критеріїв судово-медичного обгрунтування SBS- синдрому та обмежені можливості лабораторій у бюро судово-медичної експертизи України призводять до невірно встановленої причини смерті немовлят. Це, у свою чергу, ускладнює правову оцінку правоохоронними органами діянь осіб, які неправильно доглядали за дитиною і заподіяли їй травму, і тягне за собою негативні наслідки для суспільства.

Список використаних джерел:

1. 0306. Смертність дітей у віці до 1 року (0,1). *Банк даних державної статистики України.* URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/varval.asp?ma=000_0306&path=../Database/Population/03/02/&lang=1.
2. Колкутин В.В., Кира Е.Ф., Баринов Е.Х. Экспертиза трупов плодов и новорождённых. *Методические рекомендации*. Москва, 2002. 68 с.
3. Лившиц В.М. *Синдром детского сотрясения (СДС).* URL : http://www.psychology-online.net/articles/doc-833.html.
4. Туманов Э.В. Синдром тряски младенца. *Кафедра судебной медицины лечебного факультета РНИМУ им. Н.И. Пирогова Минздрава России*. URL : https://www.forens-med.ru/book.php?id=4373.
5. Christian, Cindy W.; Block, Robert. Abusive Head Trauma in Infants and Children. Pediatrics (en) 123 (5). USA: 2009. P. 1409–1411.

Поліщук Інна Юріївна,
начальник відділу економічних досліджень ВСП ДП «Інформаційні судові системи» «Центр судової експертизи та експертних досліджень», кандидат юридичних наук

ПАМ'ЯТІ МОГО ВЧИТЕЛЯ, ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ ІЩЕНКА АНДРІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА (24.08.1951–26.04.2019)

«Криминалистика не нищенка,
пока в ней есть профессор Ищенко»

Виктор Синев. «Мои друзья – от «А» до «Я», 2010 г.

На превеликий жаль, на 67-му році обірвався життєвий шлях видатного українського вченого, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, «Нестора української криміналістики» – Іщенка Андрія Володимировича.

Дані тези не містять здобутків та біографічного літопису Андрія Володимировича, з яким можна ознайомитись у джерелах [1, с. 373–381; 1].

Це особисті спогади його останньої учениці, оскільки мені нескінченно поталанило працювати над дисертаційним дослідженням під керівництвом цієї надзвичайної людини протягом п'яти років.

Андрій Володимирович був невичерпним джерелом знань і вмів їх у необхідний момент застосовувати, вражаючи всіх своєю ерудицією. Його вислови, окремі зауваження, пропозиції були настільки глибокими, що співрозмовник не завжди відразу розумів про що йдеться.

Так, наприклад, при нашому знайомстві, коли з захопленням розповідала науковому керівнику про зміст майбутньої дисертації, висловлювала проблемні моменти використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності, він спокійно слухав, щось занотовував, а потім лишень сказав: «*Добре. Готуй план. Підберу тобі літературу. Я бачу, що ти добре знайома з одинадцятим тезисом про Фейєрбаха*». Чесно кажучи, про вказані тезиси – й гадки не мала, однак як тільки-но завершилась наша розмова, змогла надолужити і перечитати. З'ясувалось, одинадцятий тезис про Фейєрбаха свідчив: «Философы лишь различным образом *объясняли* мир, но дело

заключается в том, чтобы *изменить* его» [3]. Важко пояснити, але від усвідомлення з'явилась посмішка і відчуття батьківської опіки. Тоді і зрозуміла, що у нас все вийде – Андрію Володимировичу сподобалась моя промова і він буде моїм науковим керівником.

До слова, так було майже після кожної нашої зустрічі – з'являвся ряд книг та джерел, необхідних до вивчення, а приємним бонусом завжди був піднятий настрій, оскільки відчувалась підтримка метра науки.

Спілкування з Андрієм Володимировичем завжди спонукало до більшого, хотілось знайти йому контраргументи, докази своєї точки зору і т.д. Згодом зрозуміла, що у нього була своєрідна індивідуальна методика співпраці з учнями – він ніколи не давав прямої вказівки чи відповіді. Він якимось чином вмів завуальовано, інколи у формі нестандартного питання, інколи загадки, показати орієнтир або напрямок «де копати». Такий нестандартний підхід до наукового керівництва над дослідженнями, на мою думку, призводив до того, що здобувач розкривався, у нього була можливість побачити та навчитись аналізувати. Саме це, в кінцевому рахунку, дозволяло отримати новизну, яка, власне, і є своєрідним мірилом якості наукової роботи.

Не багатьом відомо, але кумиром Андрія Володимировича був Володимир Семенович Висоцький про якого Андрій Володимирович зібрав чималу колекцію (вирізки з галет, журналів, фото з автографом, збірки пісень на бобінах, касетах, дисках тощо), що зберігається у нього вдома. Хто знає, але можливо надихаючись саме Висоцьким Андрію Володимировичу вдалося розвинути і свій поетичний талант. Він часто віршував свої висловлювання, вітаючи когось чи пишучи листа. Йому подобалось дарувати подарунки, зазвичай це були книги. Так Андрій Володимирович ділився знанням, котре всюди збирав та систематизував.

Іщенко Наталія Дмитрівна (дружина) розповідала, що коли розпочалось їх сімейне життя, вже тоді у Андрія Володимировича було стільки книг, що певний час вони замінювали меблі, яких не було. А під час їх першої сумісної відпустки у Ташкент вони придбали таку кількість книг, яка не підлягала перевезенню літаком. Отож молодятам нічого не залишалося як відправляти більше десяти посилок з художньою та науковою літературою в Україну поштою.

Певна семантика щодо наукових пошуків прослідковується і в адресах електронних поштових скриньок anmar1@ukr.net; anmar2@rambler.ru, які він підписав «*Андрей Искатель*». Дійсно, Андрій Володимирович постійно був у пошуках нової інформації, узагальненні набутих даних, систематизації з енциклопедичним нахилом подій, що стосуються криміналістики, її наукового та інформаційного забезпечення.

---

[3] Написано К. Марксом в 1845 г., впервые опубликовано Ф. Энгельсом в 1888 г. в приложении к отдельному изданию его работы «Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии».

До останнього Андрій Володимирович працював, мріяв ще видати продовження «Летописи криминалистики: даты, факты, имена». Особисто допомагала збирати йому матеріал по докторських дисертаціях, захищених в Україні за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Здається, що лише він розумів якою цінною для науковця є інформація, зведена в одному джерелі, що містить: назву докторської дисертації; розділи та пункти; місце написання роботи; дані про наукового керівника та опонентів; місце та дату захисту. Це ж фактично науковий дороговказ, без якого сьогодні буде важко написати дійсно цінну роботу. Будемо сподіватися, що наявний матеріал не залишиться не поміченим та буде опублікований для використання майбутнім науковцям.

Майже за два тижні до смерті, 9 квітня 2019 року, Андрій Володимирович ще блискуче опонував на захисті дисертаційної роботи в Академії адвокатури України, куди вже їздив з Центрального госпіталю МВС України, перебуваючи там на лікуванні. Як справжній чоловік, голова сім'ї, про свої потреби він думав в останню чергу і хвороба змогла підкрастися несподівано та здолати його 26 квітня 2019 року в День пам'яті Чорнобильської трагедії.

За таких обставин, не можу не згадати, що Андрія Володимировича, між іншим, захоплювали і цифри. Якось в телефонній розмові він запитав, коли день народження у моєї доньки і почувши відповідь, сказав про магію цифр… Але як на мене, магія була не в цифрах, а в цій людині, його чеснотах, доброті, ставленні до інших.

Мене завжди приємно дивувало та зачаровувало, як тепло реагували науковці, колеги, юристи та криміналісти, котрі були знайомі та товаришували з Андрієм Володимировичем при згадці про нього. Жоден не залишався байдужим, майже у всіх проминали теплі спогади та бажання переказувати щирі вітання. І географія його друзів не обмежується лише Україною – це весь пострадянський простір.

Захист моєї роботи проходив без Андрія Володимировича, але його присутність відчувалась через вчених, які його знали. Мене підтримала Вчена рада, і в подальшому рішення було затверджено Міністерством освіти України, але принагідно розумію, що цими подіями завдячую науковому керівнику, Іщенко Андрію Володимировичу – чия праця та наукові здобутки формували плеяду вчених-криміналістів, а пам'ять про нього спонукає до нових звершень...

Список використаних джерел:

1. Ищенко А.В. Летопись криминалистики: даты, факты, имена. К., 2016, 384 с.
2. Чернявський С.С., Чорноус Ю.М. Самодін А.В. Пам'яті вчителя (доктора юридичних наук, заслуженого юриста України Іщенка Андрія Володимировича). Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 1 (17). С. 99–100.

Полтавський Андрій Олександрович,
помічник директора Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

І ЗНОВУ ПРО ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ФАНТОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В СВІТЛІ ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ

На проблемності репрезентації результатів застосування спеціальних знань в межах та поза межами процесуального законодавства ми наголошували неодноразово [1, 2]. Враховуючи останні зміни законодавства, перш за все, внесені законами «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (від 03.10.2017 № 2147-VIII) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (від 22.11.2018 № 2617-VIII), на наш погляд, є доцільним актуалізувати думки по відношенню до висловленого раніше.

Почнемо з того, що дискусії щодо сутності та місця висновку спеціаліста точилися, тільки на пам'яті автора, якнайменше з 1988 року. Мова йшла про те, що при вилученні, зокрема, предметів або речовин, які схожі на боєприпаси або наркотичні речовини, відповідно, на стадії попереднього розслідування за відношенням уповноваженого органу (особи) до експертної установи призначалося експертне дослідження, що оформлювалося висновком спеціаліста. Якщо за результатами дослідження надані об'єкти були визнані боєприпасами або наркотичними речовинами порушувалася кримінальна справа. У подальшому призначалася експертиза, яка, як правило, проводилася тим же фахівцем експертної установи із урахуванням результатів, викладених у висновку спеціаліста, що вже є, якнайменше, «некоректним» до порядку проведення експертизи (визначеному у КПК України 1960 року). «Некоректність» полягала у тому, що експертові надавалися не всі об'єкти для проведення експертизи тому, що частина з них, якнайменше, вже була витрачена під час експертного дослідження. У випадку відсутності за певних причин спеціаліста, що проводив експертне дослідження, проведення експертизи доручалося іншому фахівцю, який в статусі експерта повинен був проводити експертизу з урахуванням результатів, викладених у висновку спеціаліста, як тоді зазначали – проведення експертизи «за висновком спеціаліста». Думається у цьому випадку коментарі навіть і не потрібні. Виходом із цієї ситуації пропонувалося законодавче визначення проведення експертизи до порушення кримінальної справи як невідкладної слідчої дії, що повинна була проводитися за аналогом огляду (місцевості, приміщення, предметів та документів) з точки зору невідкладності.

Аналіз діючого законодавства показує наступне:

– Законом України «Про судову експертизу» (від 25.02.1994 № 4038-XII) визначено, що: «Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду[4]»; «Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом»;

– у КПК, ГПК, ЦПК, КАСУ визначено, що за результатами використання спеціальних знань під час проведення експертизи складається висновок експерта, що є джерелом доказів; суб'єкти та окремі особливості порядку проведення експертизи визначаються й положеннями Закону України «Про судову експертизи», у тому числі, зазначеними вище.

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» передбачено нове джерело доказів – висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта. Тобто, іншими словами проведення експертного дослідження повинно відбуватися відповідно до порядку проведення та оформлення експертизи. У випадку незгоди з висновком спеціаліста особа, якій вручається повідомлення про підозру, має право звернутися у встановленому порядку для проведення експертизи з наступним отриманням висновку експерту. В чому різниця та де ж спрощення? А чому відразу не призначити експертизу?

Крім того, в якому вигляді спеціаліст повинен надавати письмові пояснення з поставлених запитань, якщо це необхідно, відповідно до положень ст. 105 КПК, висновком спеціаліста чи іншим документом.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо наступне:

– навіть поверховий аналіз зазначених положень свідчить про ускладнення як процедури проведення експертного дослідження на стадії дізнання, так і законодавчих положень у цілому, що обтяжать отримання та оцінку доказів за результатами застосування спеціальних знань при розслідуванні кримінальних проступків;

– чинні нормативні положення дозволяють проводити експертизи на стадії дізнання, не змінюючи законодавство у бік висновків спеціаліста;

– нормативне регулювання спрощеного проведення експертиз повинно відбуватися на рівні розробки міжвідомчих та відомчих нормативних актів (з наступною їх реєстрацією в Міністерстві юстиції України), що повинні регламентувати терміни проведення експертних

[4] Тут та надалі виділено автором.

досліджень, формалізовані бланки призначення експертиз, формалізовані бланки оформлення висновків експертів відповідно до вимог до такого роду документів тощо.

Таким чином, враховуючи ймовірне відстрочення терміну вступу в дію закону про спрощений порядок досудового розслідування кримінальних проступків (01.01.2020) на півроку, вважається за доцільне доопрацювати його з урахуванням викладеного.

Список використаних джерел:

1. Полтавський А. О. Висновок експерта та висновок експертного дослідження як «фантоми» висновку судового експерта / А. О. Полтавський // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування : збірник матеріалів конференції // редкол. : Кобилянський О. Л., Свобода Є. Ю. –К. : Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. – С. 301–303.

2. Полтавський А. О. До питання репрезентації результатів застосування спеціальних знань документами «Висновок судового експерта», «Висновок спеціаліста» та «Консультаційний висновок спеціаліста» / А. О. Полтавський // Акт. пит. крим. права, процесу і криміналістики, удоск. діяльн. суд. і правоохор. систем : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєвєродонецьк, 19 травня 2017 р.). – Сєвєродонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. – С. 238–243.

Полях Анатолій Михайлович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ЙМОВІРНІ РИЗИКИ ЙОГО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ У МЕДИЧНИХ ЦІЛЯХ

Діючим Кримінальним Кодексом України, а саме – статтями 305–320 передбачено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. При цьому, переважну частину цих злочинів віднесено до категорії тяжких, що обумовлено, у першу чергу, тим, що незаконний обіг цих речовин призводить до наркотизації населення – безпосередньої загрози генофонду нації, устоям існування та розвитку самої країни. Нажаль, останнім часом це явище набуває глобальних масштабів

Предметом злочинного посягання даної категорії кримінальних правопорушень є наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, аналоги наркотичних та психотропних речовин. Поняття та ознаки предмету даної категорії кримінальних правопорушень, основні

визначення понять, які можуть бути віднесені до нього, передбачені Законами України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» [1] та «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [2]. Ці предмети (окрім аналогів) визначаються також Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 [3].

Відповідно до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», наркотичні засоби – це включені до переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Визначення поняття наркотичних засобів можна зустріти у багатьох джерелах.

Багато уваги цьому питанню приділяється криміналістикою, як наукою, про закономірності злочинної діяльності ті її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень та розробок пропонує оперативним працівникам, слідчим, експертам та суддям науково обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми та методи розкриття злочинів, розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Тому, саме вчені криміналісти приділяють більш глибоко увагу дослідженню предмета злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, так як чітко визначив його властивості можливо розробити прийоми та методи розкриття злочинів цієї категорії.

Залежно від джерел походження наркотичні засоби поділяються на: 1) рослинного походження, тобто отриманні з натурального продукту – кокаїнового куща, конопель (гашиш), опійного маку (макова солома), ефедри; 2) напівсинтетичного походження, тобто одержані шляхом хімічної, термічної чи іншої обробки природних речовин і виготовляються з природного алкалоїду шляхом простої транскрипції (героїн є похідним опію і виготовляється шляхом ацетилування із діючої речовини опію – морфіну; 3) синтетичного походження, тобто виготовлені виключно штучним шляхом, за допомогою проведення хімічних процесів (ЛСД, метадон, первітин та ін.) [4, с. 465].

Існує думка, що надаючи визначення поняття наркотиків, слід зазначати, що це природні та синтетичні речовини, що викликають наркоманію, тобто різко виражений хворобливий потяг й звикання (психічну та фізичну залежність) до одного чи декількох наркотичних речовин, які впливають переважно на нервову систему і викликають у людини при вживанні у малих дозах радісні емоції, почуття благополуччя, приємного збудження чи заспокоєння; деякі наркотики можуть викликати

ілюзії та галюцинації. Вживання у великих дозах наркотичних речовин викликає стан вираженого сп'яніння, приглушеності, наркотичного сп'яніння і, на кінець, гострого сп'яніння [5, с. 18].

На даний час наркоманія, це хвороба XXI століття і на боротьбу з нею націлено багато зусиль, як з боку правоохоронних органів, медичних закладів, так й різноманітних громадських організацій.

Разом з тим, медичні заклади США, Канади, Ізраїлю, декількох країн Європи протягом значного часу в якості знеболюючого та заспокійливого засобу використовують наркотичну речовину – канабіс.

У зв'язку з цим, останнім часом почастішали заклики до того, щоб зробити канабіс більш доступним для вітчизняної фармації. Заяви про медичну марихуану також можна було почути у жовтні цього року серед депутатів Верховної Ради України.

26 жовтня 2019 року під стінами Кабінету Міністрів України відбувся конопляний Марш Свободи. Активісти боротьби за медичний канабіс вказують, що на основі продуктів конопель можна виготовляти препарати, що зможуть полегшити життя хворих на епілепсію, онкозахворювання, посттравматичні розлади.

Канабіс (конопля), смола канабісу (гашиш), екстракти і настойки канабісу відповідно до списку 1, таблиці 1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів віднесені до особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких в Україні заборонено.

Канабіс (конопля) – вершечки однорідної трав'янистої рослини, коноплі з квитками чи плодами. Використовується як сировина для отримання наркотичних речовин (марихуана, гашиш, гашишна олія, або олія канабісу) [6, с. 21].

Таким чином, предмет злочинного посягання у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, який відповідно до визначених Кабінетом Міністрів України категорій є особливо небезпечним наркотичним засобом, пропонується зробити загальнодоступним.

На даний час сучасна медична практика як лікарські засоби застосовує деякі речовини, що віднесені до наркотичних засобів та психотропних речовин. Але слід замислитися – які наслідки матимуть дії щодо легалізації канабісу, які тут є ризики?

Безумовно, застосування у медичній практиці лікарських препаратів на основі канабісу має підлягати особливому законодавчому регулюванню та заходам контролю з боку уповноважених органів.

Ні для кого не є таємницею, що в нашій країні широко отримало популярності розповсюдження наркотичних засобів через мережу Інтернет. Існує багато сайтів, на яких практично відкрито пропонують різні наркотичні та психотропні речовини. Адреси цих сайтів викреслюються на стінах будівель, заборів, на тротуарах поблизу шкіл,

вищих навчальних закладів, кінотеатрів та інших розважальних місць де перебуває молодь.

Зловживання наркотичними засобами молоддю та відсутність належних профілактичних заходів щодо попередження від вживання наркотиків серед неї з боку вихователів, педагогів стало великою загрозою для здоров'я населення нашої держави.

З урахуванням цього, треба розуміти, що поряд з медичним застосуванням канабісу з метою лікування та полегшення стану хворих, також відкриватимуться додаткові можливості для наркодільців, які зможуть більш легше використовувати цей особливо небезпечний наркотичний засіб для своїх корисливих цілей та залучати ще більше молодих людей, а також й вже існуючих наркоманів до такого небезпечного явища як наркоманія.

Тому, якщо законодавець прийме рішення щодо медичного застосування канабісу для виготовлення лікарських засобів, обов'язково необхідно на державному рівні вжити дієвих заходів, які не дозволять використовувати цей особливо небезпечний наркотичний засіб у вільному обігу для застосування наркозалежними особами.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/863-14. (дата звернення 19.11.2019 р.)
2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80. (дата звернення 19.11.2019 р.).
3. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. № 770. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/770-2000-%D0%BF. (дата звернення 19.11.2019 р.).
4. Криміналістика: навч. посібник / за ред. А.Ф. Волобуєва. К.: КНТ; Саммтіт-Книга, 2011. 504 с.
5. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. М.: Юристь, 1999. С. 242, 243.
6. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори: словник-довідник для працівників правоохоронних органів / укладачі: В.Ю. Шепітько, А.М. Полях, Н.К. Макаренко. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2016. 402 с.

Приходько Владлена Олександрівна,
викладач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського Національного університету внутрішніх справ

ВІДЕОНАГЛЯД ТА ВІДЕОАНАЛІЗ, ЯК ДІЄВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Певні чинники соціального, економічного, політичного, а також ідеологічного характеру негативно впливають на формування криміногенної обстановки в державі. Крім того, постійне вдосконалення злочинного середовища, використання ними нових форм і методів протиправної діяльності чинять додатковий тиск як на суспільство в цілому, так і на правоохоронну систему зокрема.

Така ситуація суттєво послаблює спроможності поліції якісно та ефективно виконувати покладені на неї завдання та спонукає до пошуку й запровадженню в поліцейську діяльність нових засобів для забезпечення публічного порядку та безпеки громадян, захисту їх від протиправних посягань.

Одним із таких засобів є використання та розбудова комплексних систем відеоспостереження з потужною аналітичною складовою.

На протязі останніх років з ініціативи територіальних органів поліції органи місцевої влади розпочали активне впровадження систем відеоспостереження в містах – Дніпрі, Києві, Одесі, Чернігові, Львові та Чернівцях. Такі системи, як «Безпечне місто», «Безпечна область» та інші у теперішній час використовуються у вказаних регіонах нашої держави.

На сьогодні органи та підрозділи Національної поліції мають можливість використовувати інформацію з понад 19 тис. відеокамер. При цьому більше 14 тис. із цих камер встановлені місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з ініціативи територіальних органів поліції. Більше ніж 2 тис. – наділені функціональними можливостями розпізнавання номерів транспортних засобів та іншими аналітичними здібностями.

Використання аналітичних систем відеоспостереження, безперечно, має позитивний вплив на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Так, на Одещині у 2018 році розпочала роботу інтегрована система відеоспостереження та відеоаналітики, з використанням можливостей якої розкрито ряд резонансних злочинів – вбивство місцевої мешканки, поєднане з відчленуванням голови потерпілої, розбійні напади на водія таксі та на помешкання громадянина Індії, а також ряд інших особливо тяжких злочинів.

Показовими є і декілька прикладів розкриття злочинів завдяки системі відеоспостереження в місті Дніпро. Так, у листопаді 2018 року за допомогою програмного комплексу системи відеоспостереження виявлено автомобіль із викраденим номерним знаком. За оголошеним в ефірі орієнтуванням, нарядом патрульної поліції затримано автомобіль та осіб, які в ньому перебували, (у подальшому затриманих

викрито у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів на території Дніпропетровської та сусідніх областей).

На Чернігівщині з використанням камер відеоспостереження упродовж 2018 року розкрито 30 тяжких та особливо тяжких злочинів, з яких 3 розбої, 14 грабежів, 4 незаконних заволодіння транспортними засобами, 2 хуліганства з використанням зброї. Наприклад, 20.10.2018 нарядом поліції охорони за орієнтуванням з камер відеоспостереження по «гарячих слідах» встановлено особу, яка із застосуванням ножа вчинила на вулиці розбійний напад на громадянку.

У місті Луцьк за аналітичною інформацією з камер відеоспостереження встановлено групу осіб, які вчинили умисне вбивство однієї особи та заподіяли тілесні ушкодження іншій.

Характерні приклади розкриття є і в Донецькій області, де діє система інтелектуального відеоспостереження, яка за допомогою відповідного програмного забезпечення дає можливість розпізнавати реєстраційний номер транспортного засобу та перевіряти його на предмет перебування в розшуку, розпізнавати колір, тип автомобіля та його модель, розпізнавати обличчя та знаходити відповідники в розшуковій базі даних, виявляти скупчення людей. Система також має детектор залишених предметів та їх власників.

Враховуючи вищевикладене, запровадження системного підходу до створення єдиної системи відеонагляду та відеоаналітики є одним з пріоритетів подальшої розбудови Національної поліції України.

Водночас, на сьогодні вкрай гостро постає проблема відсутності єдиного підходу до розбудови та використання систем відеоспостереження в органах та підрозділах Національної поліції України. В областях запроваджуються різноманітні технологічні рішення отримання, передачі, обробки та збереження відеопотоків даних з використанням обладнання (відеокамери, відеореєстратори) різних виробників зі своїм унікальним програмним забезпеченням.

Зазначена ситуація фактично призводить до унеможливлення централізованого аналізу відеоінформації, її подальшого використання працівниками територіальних органів поліції (чергової служби, ситуаційного центру, оперативних підрозділів, слідчо-оперативних груп та ін.) та центрального органу управління поліції.

Необхідним є запровадження стандартів у створенні та розбудові єдиної комплексної системи відеоспостереження і відеоаналітики, встановлення єдиних вимог для технологічних рішень щодо отримання, обробки, обміну та збереження відеопотоків даних, налагодження тісної взаємодії територіальних органів (підрозділів) поліції з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування у питанні створення та розбудови систем відеонагляду.

Приходько Юрій Павлович,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, Віце-президент (відповідальний секретар) громадської організації «Всеукраїнська асоціація вибухотехніків»

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЩОДО ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ

Взаємодія громадських організацій з Національною поліцією України, являє собою передбачену законами та підзаконними актами, узгоджену за своїми цілями, завданнями діяльність усіх суб'єктів щодо запобігання правопорушенням, яка спрямована на недопущення виникнення причин та умов, їх профілактику, налагодження зв'язків з населенням і громадськістю, розробку спільних заходів щодо профілактики правопорушень у країні з найменшими витратами сил, засобів і часу [1].

У ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що свою діяльність поліція здійснює в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами і громадськими організаціями на засадах партнерства, вона спрямована на задоволення їхніх потреб [2].

З метою визначення причин або умов учинення правопорушень, планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. На наш погляд такою має бути і діяльність у сфері протимінної діяльності, зокрема з активним залученням різних верств населення та громадських організацій, які надають соціальну й іншу допомогу, а також реалізовують програми щодо протимінної діяльності або іншими словами гуманітарного розмінування.

Важливим завданням формування партнерських відносин між Національною поліцією і населенням є раціоналізація такої взаємодії на засадах довіри, прозорості, взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю. Одним із визначальних положень Закону України «Про Національну поліції» полягає у тому, що саме рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Така позиція законодавця виглядає цілком закономірною, адже повсякденна діяльність поліції протікає на очах у населення, і авторитет та довіра поліції багато в чому залежить від поведінки її співробітників при спілкуванні з людьми [3].

Тобто, персонал поліції першочергово має орієнтуватися на реалізацію стратегії Community Policing – «партнерство заради спокою» (стратегії, апробованої в країнах англосаксонської правової системи), а також виявленні інноваційних форм діяльності поліції щодо формування безпечного суспільного простору [4].

Вочевидь, оптимізація роботи Національної поліції України, що ґрунтується на плідній співпраці з населенням, є актуальною проблемою. Іншими словами, населення має сприйматися як партнер поліції і повноправний учасник діяльності з покращання роботи поліції. Ефективність діяльності органів поліції, рівень професійної компетентності поліцейських впливають на громадську думку про роботу поліції загалом. Адже у законі прописано, що рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

Тому, стратегія «партнерство заради спокою» розрахована на усвідомлення поліцейськими необхідності налагодження взаємодії з населенням, яка ґрунтується на двох основних пріоритетах: 1) консультаціях – вивченні думки населення з метою подальшої оцінки ефективності поліцейської діяльності, обов'язкове урахування потреб територіальних громад; 2) співробітництві-співпраці заради досягнення спільних цілей з досягнення правопорядку в країні.

Позитивним прикладом партнерства поліції (насамперед поліцейських патрульної поліції) і громадськості є спільна діяльність з громадськими формуваннями, які вже тривалий час функціонують на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [5].

В умовах відсутності активних бойових дій на сході України останнім часом, однією із головних загроз життю як українських військовослужбовців, правоохоронців так і мирного населення, яке проживає в зоні проведення Операції Об'єднаних сил, стали міни, нерозірвані снаряди та залишки вибухових пристроїв, якими практично усіяна територія Донбасу. Саперні підрозділи Міністерства оборони (МО) і Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Департаменту вибухотехнічної служби (ДВТС) Національної поліції України працюють над їх ліквідацією. Однак, досвід Західних Балкан, територія яких до цього часу ще не повністю очищена, показує, що комплексне й ефективне вирішення цієї проблеми можливе завдяки всеохоплюючому гуманітарному розмінуванню.

Розмінування (demining) гуманітарне розмінування – діяльність, внаслідок якої відбувається усунення загроз від мін та вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ), включаючи технічне обстеження, складання карт, очищення, маркування, складання документації після очищення, зв'язок з громадами з питань протимінної діяльності та передача очищеної території. Гуманітарне розмінування може виконуватися різними неурядовими організаціями, комерційними компаніями, національними органами з протимінної діяльності або військовими підрозділами. Розмінування може здійснюватися, як при негайному реагуванні в аварійному порядку, так і під час звичайного перебігу подій.

Аналіз наукових джерел та керівних документів щодо професійної підготовки фахівців із розмінування показав, що

розмінування поділяють на оперативне та гуманітарне. «Розмінування у військових цілях (оперативне розмінування)» обмежується проробленням проходів у мінних полях для виконання бойових завдань, а «гуманітарне розмінування» охоплює цілу низку видів діяльності щодо усунення мінної небезпеки та ризику, пов'язаного вибухонебезпечними предметами (ВНП) (Рис. 1).

Рис. 1. Види розмінування

Ці види діяльності охоплюють: проведення технічних обстежень, складання топографічних карт, очищення територій від мін і ВНП, маркування, опрацювання документації, налагодження зв'язків з місцевим населенням з питань мінної безпеки та передачу розмінованих територій місцевим органам влади [6].

Однак не дивлячись на те, що в прямому відношенні органи правопорядку не приймають участі у розмінуванні, низка важливих питань таких як: окреслення небезпечних територій з наявними ВНП; фіксація правопорушень або нещасних випадків пов'язаних з вибухами; отримання інформації щодо неякісного виконання робіт по розмінуванню територій виконавцями цих робіт, все це дасть негативний відтінок у роботі правоохоронців.

Тому, на наш погляд взаємодія працівників правоохоронних органів, а в більшості випадків це стосується органів Національної поліції, з місцевими громадами, громадськими організаціями допоможе вчасно відреагувати на можливі порушення, виявлення нестандартних ситуацій, організувати роботу відповідних структур щодо якісного виконання робіт в тому числі і при очищенні територій від ВНП.

Підґрунтям цієї співпраці мають стати угоди, договори, меморандуми між громадськими організаціями і територіальними органами поліції. У межах цих угод сторони можуть складати й затверджувати відповідні плани спільних дій, які передбачатимуть заходи щодо зниження ризиків.

Іншою складовою співпраці поліції та громадських організацій є визначення відповідальних за координацію та співробітництво осіб чи підрозділів, як з боку правоохоронців, так і численних громадських організацій чи інших установ – учасників спеціальних програм, а також налагодження подальшої міжвідомчої взаємодії. Якщо в районі (місті) наявна значна кількість організацій та установ, які надають спеціальну допомогу щодо маркування територій та гуманітарного розмінування то в такому випадку, необхідно визначити координаційний центр, на який поліцейські будуть у більшості випадків орієнтовані. Такі центри повинні бути готові надавати відповідну допомогу на постійній основі, навіть цілодобово.

До того ж, як вважають фахівців центри гуманітарного розмінування мають бути окремою урядовою структурою, здатною взяти на себе функції координації робіт з розмінування на національному рівні, забезпечити співпрацю на міжнародному рівні та працювати за програмно-проектним принципом. Такий підхід дозволить об'єднати національні структури з розмінування (у складі МО, ДСНС, МВС, НП), залучити зовнішню допомогу від міжнародних фондів та задіяти приватних фахівців. Центр має здійснювати планування, координацію і контроль діяльності з гуманітарного розмінування. Безпосередньо роботи з розмінування мають проводити спеціалізовані підрозділи або компанії, які мають реєстрацію за міжнародними стандартами, що є вимогою міжнародних донорів. Без створення такої структури Україні буде важко залучити необхідні ресурси для очищення забрудненої території від мін і вибухових пристроїв [7].

Отже, ми вважаємо, що після створення та ефективної діяльності такого центру «Гуманітарного розмінування» в нашій державі та при умові плідної взаємодії силових структур і громадськості, роботи з очищення територій де велись бойові дії або були окуповані, будуть проведені комплексно і якісно. Тільки після проведення робіт за схемою гуманітарного розмінування земля Донбасу дійсно стане безпечною для українців, щоб ніхто не наражався на небезпеку підірватись на залишках вибухових пристроїв, як це трапляється до цього часу.

Список використаних джерел

1. Рамазанова У. В. Щодо поняття взаємодії громадських організацій з органами внутрішніх справ / У. В. Рамазанова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 66–70.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

3. Балинська О. М. Нормативна основа співпраці поліцейського та громадян в Україні / О. М Балинська // Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в

соціумі : Матеріали круглого столу 23 листопада 2017 р. / упорядники З. Р. Кісіль, Л. Й. Гуменюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2017. – С. 7–12.

4. Community Policing (CP) (burgernahe Polizeiarbeit). – [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://www.sozialwiss. unihamburg.de/publish.

5. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 червн. 2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

6. Окіпняк Д. А., Окіпняк А. С., Зубаль М. В. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх фахівців із розмінування з урахуванням вимог сьогодення / Окіпняк Д. А., Окіпняк А. С., Зубаль М. В. // Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. – Випуск 11 – Кам'янець-Подільськ, 2018. – С.274–282.

7. Матртинюк В., Зварич О. Гуманітарне розмінування Донбасу - довгий шлях до безпеки людей. – [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php? option=com_content&view.

Пясковський Вадим Валерійович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Вовчек Дар'я Віталіївна,
слухач магістратури навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОДАЛЬШОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗҐВАЛТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Типовою слідчою ситуацією є інформаційна модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [1, с. 405].

Залежно від етапу досудового розслідування, науковці, зазвичай, виділяють типові ситуації початкового, наступного та заключного етапу розслідування [2, с. 393–397]. Критерієм для поділу початкового та наступного етапів розслідування кримінальних правопорушень є напрям розслідування, котрий обумовлюється обсягом вирішення ситуаційно зумовлених тактичних завдань документування злочинної діяльності та збирання доказової інформації, оскільки в більшості випадків вихідна інформація про злочин містить відомості про ймовірних злочинців.

Діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування починається з аналізу й оцінки зібраних фактичних даних, урахування

нових слідчих ситуацій, планування відповідних версій та визначення подальшого спрямування розслідування [3, с. 252].

На подальшому етапі розслідування зґвалтувань неповнолітніх нами виділені наступні типові слідчі ситуації:

1) підозрюваного у вчиненні зґвалтування неповнолітнього затримано і він визнав свою вину;

2) підозрюваний затриманий, але не визнав свою вину;

3) підозрюваний встановлений, але місце його знаходження залишається невідомим;

4) злочин учинено групою осіб, лише частина з яких встановлена;

5) неповнолітній потерпілий змінив свої перші показання на користь підозрюваного.

Відповідно кожній з вищеописаних типових слідчих ситуацій, перед слідчим будуть стояти різні завдання. У першій ситуації слідчий повинен спрямувати всі зусилля на збирання і закріплення доказів, що підтверджують вину підозрюваного. Це, перш за все: проведення допитів свідків кримінального правопорушення, допитів як свідків батьків і педагогів неповнолітнього потерпілого, допитів як свідків родичів і близьких підозрюваного, збір іншого характеризуючого матеріалу – довідок про судимість, копій вироків за попередніми судимостями, довідок про постановку підозрюваного на облік у психіатра, нарколога і т.д. Одночасно, слідчий повинен призначити підозрюваному судово-психіатричну експертизу.

Якщо підозрюваний не визнає своєї вини, слідчий повинен зібрати докази, достатні для закінчення досудового розслідування і складання обвинувального акту відповідно до першої слідчої ситуації. Одночасно необхідно перевірити версію про невинність підозрюваного.

Якщо підозрюваний визнає факт зустрічі з неповнолітнім потерпілим, але заперечує статеві зносини з ним, це можна спростувати висновками судово-медичних і криміналістичних експертиз, описом потерпілим особливих прикмет або слідів кримінального правопорушення на тілі підозрюваного.

Якщо підозрюваний переховується від слідства, то необхідно оголосити його в розшук. У ситуації, коли зґвалтування було вчинене групою осіб, додатковим критерієм для висунення версій і визначення шляхів їх перевірки виявляються дані про кількість злочинців. Це полегшує встановлення свідків, які бачили таку групу осіб, або знають її учасників. Крім того, в подібних випадках, злочинці спочатку намагаються познайомитися з потерпілими і називають свої імена або прізвиська. У даній ситуації слідчому необхідно активно взаємодіяти з оперативними підрозділами Національної поліції, а також звернутися до громадськості. Форми звернення до громадськості можуть бути різними. У кримінальних провадженнях даної категорії це можливо у

формі залучення громадян до проведення різних загороджувальних заходів, прочісування лісових масивів, звернення до населення через засоби масової інформації з проханням у сприянні в розслідуванні злочину і т.д. Так, невідомою слідству особою протягом декількох місяців було вчинено серію зґвалтувань малолітніх дівчат. Слідчий виступив з радіозверненням до місцевих жителів, в якому просив звернутися до прокуратури свідків даних злочинів. Незабаром до нього звернулися дві жінки, які бачили чоловіка, за прикметами схожого на можливого злочинця. У вказаному ними місці була виставлена засідка, і незабаром злочинець був затриманий [4].

Нарешті, якщо неповнолітній потерпілий змінює свої первинні показання на користь підозрюваного, необхідно докладно допитати його, з'ясувавши причини, що спонукали його зробити це. Необхідно встановити і допитати всіх співробітників органу Національної поліції, які розмовляли з потерпілим. У них необхідно з'ясувати: обставини, при яких неповнолітній потерпілий (або його батьки) звернулася із заявою, психічний і фізичний стан потерпілого в даний момент, а також, чи не чинив на нього хто-небудь тиск. З цього ж питання необхідно допитати і судово-медичного експерта, який проводив судово-медичну експертизу неповнолітнього потерпілого. Якщо будуть отримані дані про незаконний вплив на потерпілого і його близьких необхідно забезпечити їх безпеку і притягнути винних осіб до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09 / НАВС. Київ, 2010. 610 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации: в 3 т. М.: Юристъ, 1997. Т. 3. 480 с.
3. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Лисиченко В.К и др.; под ред. В.К. Лисиченка. Киев: Выща шк., 1988. 405 с.
4. Жигалев М.Р. Умелое взаимодействие с общественностью обеспечило раскрытие изнасилований несовершеннолетних. Следственная практика. М., 1985. Вып. 147. С. 21–25.

Ременюк Максим Юрійович,
судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ ПАПІЛЯРНИХ УЗОРІВ РІЗНИМИ МЕТОДАМИ ОСВІТЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ УЛЬТРАФІОЛЕТОВОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ

Однією із умов ефективної боротьби зі злочинністю на державному та міжнародному рівнях є розробка належного техніко-криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів щодо розкриття, розслідування та попередження злочинів [1, с. 214].

Питання розширення використання науково-технічних досягнень становить основу вдосконалення слідчої діяльності, а тому завжди є актуальними.

При цьому, на думку Г.І. Грамовича, під науково-технічними засобами у широкому тлумаченні розуміє інструменти, пристрої, спеціально розроблені, пристосовані або ж запозичені без змін з інших галузей діяльності людини та використовувані з метою виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів, а також виконання інших дій з виявлення, розкриття та попередження злочинів [2, с. 47].

На сьогодні в дактилоскопічній реєстрації відбуваються і справді революційні зміни. За рахунок все зростаючих можливостей програмно-технічних комплексів стають доступними для оперативних перевірок багаточисельні масиви дактилоскопічного матеріалу, що підвищує розшукові та контрольні повноваження дактилоскопічного методу встановлення ідентифікації особи.

Слід зазначити, що основну увагу науковці приділили типовим дослідженням папілярних узорів. Разом з тим, виявлення папілярних ліній потребує як додаткового дослідження, так і узагальнення результатів експертної практики.

Метою є висвітлення особливостей виявлення папілярних узорів за допомогою портативного та універсального пристрою OPTIMAX™Multi-Lite™ ОФК-8000А [3], які відображені у вигляді фрагментів, окреслення проблемних питань, що можуть поставати перед експертом на різних стадіях експертного дослідження, розроблення пропозицій щодо їх вирішення.

Для виявлення слідів папілярних узорів в експертній діяльності застосовуються [4, с. 11–16]:

Фізичні методи – оглядоб'єкта неозброєним оком або з використанням оптичних приладів, а також із застосуванням різних засобів і способів освітлення (оптичні методи).

Ці методи виявлення слідів ґрунтуються на спостереженні відмінностей у взаємодії зі світлом поверхні об'єкта та самого сліду: загальне або спектральне поглинання чи відбиття, розсіювання, заломлення, утворення тіней і випромінювання (люмінесценція). Певний оптичний метод передбачає певне поєднання способу освітлення і спостереження з метою отримання найбільшої різниці у контрасті між слідом та поверхнею об'єкта (при випромінюванні – колірного), при цьому важливим є вибір кута зору.

Застосування **оптичних методів** прямого (безпосереднього) спостереження робить вже наявні у сліді властивості візуально доступнішими:

– сліди поглинають більше світла, ніж об'єкт, слабко забарвлені сліди;

– сліди на дзеркальних поверхнях (за рахунок відзеркалення) – потожирові на дзеркалі;

– сліди на об'єктах, що пропускають або дзеркально відбивають, а також поглинають світло (за рахунок розсіювання) – потожирові на склі, пилові відшарування на темній поверхні;

– сліди на поверхні, яка не люмінесціює в УФ променях (далі – УФП) або люмінесціює в іншій зоні спектру чи іншої, ніж слід, інтенсивності (у поєднанні зі спеціальною обробкою, за рахунок люмінесценції);

– сліди об'ємні на пластичних об'єктах (за рахунок світла і тіні від спрямованого освітлення).

Перевагою візуально-оптичних методів є те, що вони не змінюють властивостей і ознак слідів, а тому їх застосування передує застосуванню фізичних або хімічних методів.

Фізичні методи засновані на властивостях адгезії і вибіркової адсорбції речовини сліду і можливість порушення власної люмінесценції.

Метод ультрафіолетових променів застосовується для виявлення слідів зі значним терміном давності, а також невидимих слідів на різнобарвних поверхнях. Сліди на різнобарвних поверхнях краще виявляти за допомогою люмінесцентних порошків. Це суттєво полегшує їх візуальне сприйняття і фотозйомку.

Хімічні методи ґрунтуються на хімічній реакції між компонентами потожирової речовини сліду і спеціальними реактивами, що викликають їх фарбування або люмінесценцію.

Фізико-хімічні методи ґрунтуються на комплексній взаємодії реагентів з потожировою речовиною слідів на основі як фізичних властивостей, так і хімічних реакцій.

В експертній діяльності для візуалізації та виявлення, як свіжих так і давніх слідів папілярних узорів рук, фотографування в ультрафіолетових променях на різних поверхнях та при різному освітленні, в лабораторних умовах використовується інноваційний

мульти-світлодіодний криміналістичний пристрій, який в своїй комплектації дуже зручний та компактний для виявлення невидимих слідів на різноманітних поверхнях.

Принцип дії візуалізації заснований на тому, що компоненти латентних слідів папілярних узорів, такі як жир, піт, амінокислоти, залишені на непористих поверхнях, мають властивість відбивати і розсіювати ультрафіолетове випромінювання від 365 нм до 525 нм без будь-якої попередньої обробки [5, с. 9–13].

Якщо спостерігається люмінесценція в ультрафіолетових променях слідів папілярних узорів, то сліди фотографуються в інфрачервоних променях після попередньої обробки поверхні об'єкта порошком графіту, непрозорим для інфрачервоних променів.

Ультрафіолетове випромінювання (УФ) – цечастина електромагнітного спектра, подібно рентгенівському випромінюванню, радіохвилях або видимого світла.

УФ-промені мають здатність видавати фотоелектричний ефект, проявляти фотохімічну активність (розвиток фотохімічних реакцій), викликати люмінесценцію і мають значну біологічну активність.

Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що більш широке використання в процесі розслідування злочинів універсального мульти-світлодіодного криміналістичного пристрою суттєво підвищить ефективність виявлення слідів папілярних узорів різними методами висвітлення за допомогою ультрафіолетового випромінювання та обробки люмінесцентними порошками.

Список використаних джерел:

1. Чорноус Ю. М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів / Ю. М. Чорноус // Право і суспільство. – 2011. – № 6. – С. 213–217.

2. Грамович Г.И. Понятие научно-технических средств, используемых в борьбе с преступностью // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений. – Минск, 1985. – С. 42–47.

3. OPTIMAX™ Multi-Lite™ ОФК-8000А [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://images.tigerofficer.com/Manuals/SPE-OFK-8000A.

4. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» // [укл. Жолтанська І. І., Кузнєцов В. А., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В., Кушніренко Н. В.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. – 119 с.

5. Быковский Ю. А. Обнаружение скрытых отпечатков пальцев рук методом лазерной флюорографии / Ю. А. Быковский, А. А. Чистяков, М. Е. Джакишев // Экспертная практика. – 1991. – № 32. – С. 9–13.

Рибальський Олег Володимирович,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор технічних наук, професор
Соловйов Віктор Іванович,
заступник завідувача кафедри комп'ютерних систем і мереж СНУ ім. В. Даля, кандидат технічних наук, доцент
Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Журавель Вадим Васильович,
завідувач лабораторії досліджень у сфері інформаційних технологій Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, кандидат технічних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ІНСТУМЕНТАРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

Поява нових інформаційних технологій – нейронних мереж «великих даних» і нейронних мереж глибокого навчання, відкриває новий напрям побудови інструментарію, призначеного для проведення експертиз складних об'єктів [1]. Властивості цих технологій штучного інтелекту забезпечують якісний стрибок у достовірності результатів порівняння ідентифікаційних ознак, тобто у вірогідності експертних висновків.

Зрозуміло, що нові технології вимагають нового розуміння та підходів не лише до побудови інструментарію, а й до оцінювання результатів експертиз, отриманих з його застосуванням. Це, в першу чергу, стосується необхідності використання оцінки отриманих результатів в імовірнісному вигляді, що переконливо, на нашу думку, доведено у роботі [2].

При цьому нові технології забезпечили можливість створити нову методологію оцінювання результатів порівняння ідентифікаційних ознак, засновану на використанні графіків кривих помилок першого та другого роду, побудованих при розробці кожного типу експертного інструментарію [2]. Приклад таких графіків показаний на рис. 1.

На графіках видно, що у точці перетину кривих імовірності помилок рівні. Ця величина є комплексною оцінкою величини максимальної ймовірності помилки, або, інакше кажучи, мінімальною ефективністю експертного інструментарію, яка розраховується із співвідношення

$$E_{min} = (1 - P_n) \times 100\ (\%) \qquad (1)$$

де E_{min} – мінімальна ефективність системи,

P_n – максимальна порогова ймовірність помилок.

Тобто, мінімальна ефективність отримуваних результатів є тим найгіршим результатом, який може прийняти функція ймовірності правильності (або неправильності) отриманого висновку, яка забезпечується для кожного конкретного дослідження.

Це значення мінімальної ефективності приймається для експертної системи, що розробляється для конкретного виду експертизи, як науково обґрунтоване порогове значення прийняття рішення щодо співпадіння або не співпадіння характеристик ідентифікаційних ознак [2; 3].

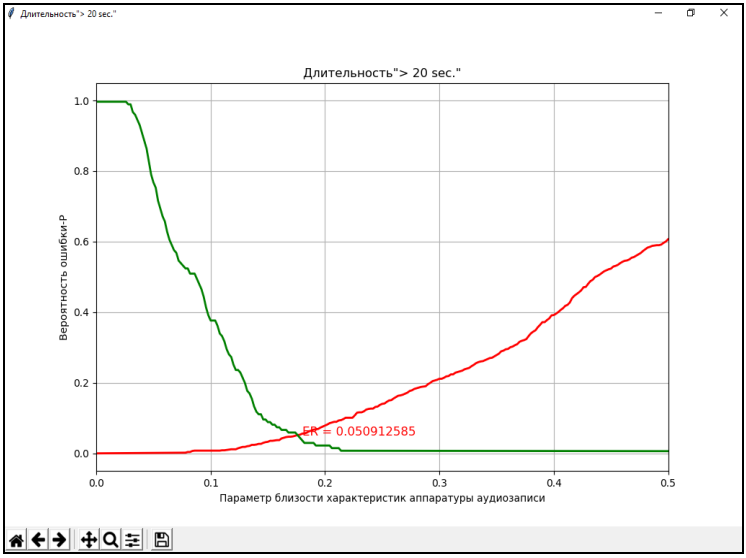

Рис. 1. Графіки ймовірності помилок першого та другого роду в системі ідентифікації апаратури запису для фонограм тривалістю більше 20 сек

Слід зазначити, що раніше такі графіки при створенні та прийнятті нового експертного інструментарію не будувалися, а порогове значення прийняття рішення щодо співпадіння або не співпадіння характеристик ідентифікаційних ознак обиралося емпірично, виходячи з досвіду експертної практики. Це пояснюється

необхідністю проведення десятків (інколи сотень) тисяч експериментів на великому емпіричному матеріалі. Виконати такі об'єми експериментів без спеціальних засобів автоматизації, що спираються на сучасні комп'ютери та програмне забезпечення, неможливо. Але з появою нової інформаційної технології – нейронних мереж «великих даних» та глибокого навчання, така можливість з'явилася. При цьому побудова таких кривих на основі цих технологій не вимагає великих часових і грошових витрат. В загальному вигляді побудова та використання такої технології показана у роботах [2; 3]. Основою побудови цих графіків є знаходження міри близькості між параметрами порівнюваних ідентифікаційних ознак. Очевидно, що як виділення, так і виміри параметрів завжди робитимуться з деякою погрішністю, яка визначається точністю роботи використовуваних інструментів, що властиво будь-якому технічному приладу. Як й очевидно, що ідентифікаційні ознаки, виділені з різних ідентифікуючих об'єктів, не можуть мати абсолютно однакових параметрів. Тому при порівняннях ідентифікаційних ознак використовуються ймовірнісні оцінки їх близькості, тобто оцінюється міра близькості двох випадкових величин або випадкових процесів. При цьому завжди існує деяка можливість помилки, коли через існуючу погрішність вимірів або погрішність у точності оцінки близькості параметрів ознаки, що походять від одного об'єкту, можуть бути прийняті за ті, що походять від різних джерел, а ознаки, що походять від різних об'єктів, за ті, що походять від одного джерела. Саме такі помилки називають помилками першого та другого роду.

Іншими словами, *помилка першого роду вказує на ймовірність того, що досліджувані об'єкти неправильно ідентифіковані як різні, а помилка другого роду – на ймовірність того, що різні об'єкти неправильно ідентифіковані як один.*

При цьому, згідно з одним з основних законів математичної статистики, якщо ймовірність помилки першого роду мала, то подія, яка полягає в тому, що характеристики параметрів порівнюваних об'єктів належать до різних сукупностей, є практично неможливою [4]. В цьому випадку гіпотеза щодо визнання походження ідентифікаційних ознак від різних джерел відхиляється з практичною достовірністю.

Практичне використання запропонованих методів та технологій можна проілюструвати на прикладі результатів порівняльних досліджень власних шумів цифрових фонограм, які наведено на рис. 2 та рис. 3. Дослідження проведено з використанням модернізованої програми «Фрактал», побудованої на основі новітніх технологій.

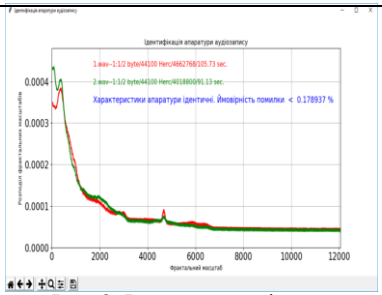

Рис. 2. Результат порівняння фрактальних характеристик власних шумів двох цифрових фонограм, записаних на одній апаратурі звукозапису

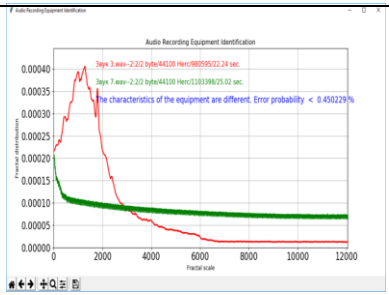

Рис. 3. Результат порівняння фрактальних характеристик власних шумів двох цифрових фонограм, записаних на різній апаратурі звукозапису

На рис. 2 та 3 видно, що ймовірність помилок для кожного з порівнянь складає долі відсотків. Зазначимо, що без застосування цих технологій значень отримати ймовірності помилок менше 2 % не вдавалося.

Висновок

Застосування при побудові експертного інструментарію технологій нейронних мереж «великих даних» та глибокого навчання забезпечує значне підвищення вірогідності висновків ідентифікаційних досліджень складних технічних об’єктів.

Список використаних джерел:

1. Yoshua Bengio. Deep Learnning. Lxmls 2015. Machine Learnning Summer Shool. Lisbon, Portugal. 2015.124 p. Режим доступу: http://www.iro.umontreal.ca/~bengioy/dlbook.

2. Рыбальский О.В., Соловьев В.И., Чернявский С.С., Журавель В.В., Железняк В.К. Вероятностный подход к принятию экспертных решений по анализу сложных объектов. *Известия Национальной академии наук Белоруссии.* Серия физико-технические науки. 2019. Т. 64. № 3. С. 346–352. URL: https://doi.org//10. 29235/15-8358-2019-64-3-346-352.

3. Рибальський О.В., Соловйов В.І., Чернявський С.С., Журавель В.В. Особливості сучасних імовірнісних технологій судової експертизи. *Право і правоохорона*. 2019. № 4. С. 212–215.

4. Королюк В.С., Портенко Н.И., Скороход А.В., Турбин А.Ф. Справочник по теории вероятностей и математической статистике, М.: Наука. глав. ред. физ.-мат. лит-ры, 1985, 640 с.

Рогатюк Ігор Володимирович,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, заслужений юрист України

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Серед інших негласних слідчих (розшукових) дій законодавець наділив певними особливостями проведення, саме контроль за вчиненням злочину, передбачений ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Чим же згадана негласна слідча розшукова дія так відрізняється від інших вказаних у главі 21 Кодексу?

По перше, суб'єктом який приймає рішення про проведення – це як відомо прокурор. Стаття 246, частина 4 зазначає, що виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Ні слідчий, ні слідчий суддя чи суд не має відповідного права, а лише прокурор [2]. Однак по суті це не є дозвіл на проведення негласної слідчої розшукової дії (далі – НСРД) щодо втручання у конституційні права людини. Це швидше «запуск» складного кримінального процесуального механізму документування кримінального правопорушення. Під час реалізації якого, буде здійснено вибір та застосування необхідних для викриття інших негласних слідчих (розшукових) дій. Оскільки, як свідчить практика проведення даного виду НСРД для якісного документування кримінального правопорушення після винесення постанови прокурором про його початок, також як правило слідчий і прокурор звертаються з клопотанням до апеляційного суду про дозвіл на проведення такої НСРД як аудіо-, відеоконтроль особи, або інші НСРД.

Залежності від злочину відповідної тяжкості, що готується до вчинення або вчиняється, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у таких формах: контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину [3].

По суті контроль за вчиненням злочину проводиться з метою документування «незаконної угоди». Так, до прикладу ст. 307 КК України – «незаконна угода» з наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами, ст. 318 – щодо підроблених документів на їх отримання, ст. 321 – щодо отруйних речовин чи сильнодіючих лікарських засобів, ст. 263 – щодо вогнепальної зброї…, ст. 368 – щодо фактичного продажу посадовцем службових повноважень, окрім цього щодо різних видів підкупу, які передбачені матеріальним законом.

Отже, коли оперативний працівник, слідчий, прокурор розглядають таку модель вчинення злочину, безумовно без застосування контролю за вчиненням злочину тут не обійтись.

Прокурор, перед тим як виносити постанову про проведення зазначеного НСРД, повинен ретельно дослідити матеріали, що є підставою для її проведення на предмет достовірності, об'єктивності, достатності та законності. Прокурору під час підготовки до проведення вказаної НСРД необхідно поспілкуватися з особою, яка погодилася на співробітництво. Переконатися, по-перше про відсутність обставини, які свідчать про провокування особи на вчинення злочину; по-друге разом із керівниками органу досудового розслідування розглянути питання щодо застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій [4]; по-третє разом із керівником органу досудового розслідування, визначитися із рішенням про розкриття справжніх відомостей про особу викривача, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається; по-четверте у разі необхідності вжити заходів забезпечення безпеки, щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю передбачених законом; по-п'яте розглянути питання щодо вжиття заходів для збереження доказів після реалізації НСРД, затримання особи, проведення якісного огляду та вилучення предметів, коштів, та іншої доказової інформації, встановити інші обставини справи, які свідчать про судову перспективу кримінального провадження.

Варто зазначити, що проводячи контроль за вчиненням злочину за фактами документування незаконного обігу зброї та боєприпасів у обов'язковому порядку для супроводження необхідно залучати спеціальні підрозділи Національної поліції, Служби безпеки України з метою збереження життя та здоров'я учасників НСРД.

У цьому сенсі організаційний аспект проведення вказаного виду НСРД набуває подекуди досить важливого характеру та вимагає від прокурора, слідчого та оперативного працівника узгоджених спільних дій, що ведуть до конкретного позитивного результату.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Рогатюк І.В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

3. Процесуальне керівництво негласними слідчими (розшуковими) діями: наук-практ. посіб. / Севрук Ю. Г., Блажівський

Є. М., Столітній А.В. та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. 282 с.

4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua.

Саковський Андрій Анатолійович,
директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Жижин Артем Вадимович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування –визнана та поширена інституція в усьому цивілізованому світі. Незаперечний факт, що найбільших результатів в будь-якій діяльності можливо досягти шляхом поєднання зусиль зацікавлених сторін, які мають спільну мету або завдання. В такому разі, група (колективний суб'єкт взаємодії), яка утворилась, посилюється не лише кількісно з боку людських та матеріально-технічних ресурсів, але й якісно, за рахунок вузької спеціалізації та професійних навичок окремого учасника у певній сфері діяльності.

Особливої уваги взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування потребує під час документування кримінальних правопорушень. Оскільки супроводжується значною кількістю ризиків, обумовлених специфікою діяльності самих суб'єктів. В першу чергу це ризик розкриття державної таємниці, зокрема, щодо проведення оперативно-розшукових заходів та таємниці слідства. По-друге, проведення оперативно-розшукових заходів майже завжди межує з обмеженням конституційних прав людини. По-третє, небезпека для життя і здоров'я, пов'язана із ризиками професійної діяльності самого працівника правоохоронних органів і т.д.

Тому розкриття та дослідження проблеми взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень було і залишається актуальним у світлі наведених ризиків, а також важливим для виконання завдань кримінального правосуддя.

Питання щодо взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності розглядалися в роботах А. А. Аксьонова, Л. П. Буєвої, Ю. І. Веселова, В. І. Василинчук, А. Ф. Возного, Р. С. Бєлкіна, В. С. Гаркуша, К. К. Єрмакова, С. М. Піскун, М. А. Погорецького, Д. Й. Никифорчука, А. Н. Порубова, Л. Д. Удалової, В. П. Шеломенцев, В. Ю. Шепітько, С. С. Чернявського, Ю. Ю. Орлова та багатьох інших. Значущість проведених наукових досліджень досить велика, однак питання щодо проблеми взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень потребують постійного дослідження та висвітлення.

Процес виявлення кримінальних правопорушень побудований на виявленні в навколишньому середовищі характерних змін, які можуть свідчити про їхню підготовку або здійснення. Причому відомості про вчинений або злочин, що готується, можуть бути виявлені в місцях, на які не поширюється юрисдикція конкретного підрозділу кримінальної поліції. А з урахуванням специфіки організації діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції, ведення пошукових заходів за межами об'єкта, що ними обслуговується, нерідко представляється складним.

Особлива роль у вирішенні цієї проблеми приділяється правильній організації взаємодії в процесі виявлення, припинення кримінальних правопорушень, оскільки вона надає можливість взаємного використання суб'єктів, що перебувають у розпорядженні, ресурсів у місцях проведення оперативно-розшукової діяльності.

Основна діяльність підрозділів кримінальної поліції направлена на виявлення та отримання оперативно-значимої інформації про підготовку чи вчинення злочину, а також осіб, які їх готують чи вчиняють. При цьому важливу віху у взаємодії з органами досудового розслідування займає обмін цією інформацією, а точніше – фактичними даними.

Тобто, під взаємодією ми розуміємо засновану на законах і підзаконних нормативних актах погоджену за цілями, місцем, і часом діяльність незалежних один від одного підрозділів чи окремих працівників щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, які є у їх розпорядженні для успішного проведення комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних і інших заходів боротьби зі злочинністю.

Слід зазначити, що можна говорити про повноцінну взаємодію тоді, коли суб'єкт, наділений управлінськими повноваженнями, у процесі своєї діяльності ставиться до ієрархічно підлеглого утворення саме як до суб'єкта, не придушуючи суб'єктивних його якостей. Оперативний підрозділ, що здійснює оперативно-розшукове документування повинен мати можливість самому обирати спосіб документування, в залежності від конкретної оперативної обстановки.

Визначення документування, на наш погляд, повинно містити мету його здійснення, оскільки остання позначається на способах її досягнення.

Згідно сучасних наукових уявлень, мета документування полягає у виявленні фактичних даних, необхідних для доказування у кримінальному провадженні, вирішення інших завдань кримінального судочинства, а також для потреб самої оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, суб'єктові взаємодії властиві наступні, придбані в процесі його становлення й розвитку, суб'єктивні якості: активність, самосвідомість себе як суб'єкта стосовно інших суб'єктів, унікальність, усвідомленість і воля діяльності, що визначають вільний вибір конкретних цілей. Крім того, сукупному суб'єктові взаємодії властива внутрішня структурна будова, розподіл функцій між складовими елементами даної структури і їхня взаємозалежність, незведена до простої арифметичної суми складової групи суб'єктів колективна свідомість і самосвідомість, що визначають наявність групових реакцій і колективну волю до дії.

Оперативно-розшукове закріплення отриманих фактичних даних забезпечує їх вірогідність, збереження для подальшого використання, а також ідентифікацію задокументованих джерел. Воно є також однією з гарантій законності під час проведення документування. Як визначає теорія та свідчить практика, документування як самостійний елемент доказування малоефективний. Так чи інакше, для того, щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності, результати оперативного документування повинні бути «легалізованими» у кримінальному процесуальному праві шляхом слідчих (розшукових) дій. Тобто для ефективного забезпечення здійснення правосуддя необхідно застосовувати в комплексі оперативно-розшукове та кримінальне процесуальне, а також інші галузі права, що обумовлюється та реалізується у взаємодії їх суб'єктів.

Враховуючи викладене, можемо дійти висновку, що під взаємодією підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування під час документування кримінальних правопорушень розуміємо здійснюваний відповідно до чинного законодавства суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та інших галузей права спільний процес збирання, систематизації, перевірки і оцінки фактичних даних, необхідних для доказування у кримінальному провадженні, вирішення інших завдань кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності, із подальшою їх перевіркою та закріпленням у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, що супроводжується обміном інформацією, консультаціями та наданням іншої допомоги з врахуванням суб'єктивних особливостей та ресурсних можливостей кожного із суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М.А., Шеломенцев В.П. Фіксація фактичних даних про злочин. *Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції)*: Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. редактори:

В.В. Коваленко, Є.М. Моісеєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. 6. 1043 с.

2. Порубов А.Н. Взаимодействие как процессуальная и профессиональная функция следователя, эксперта и органа дознания. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. Минск, 1998. Вып. 13. С. 23–28.

3. Сорокотягин И.Н. Понятие и виды взаимодействия следователя и сведущих лиц (специалистов, экспертов). *Тактика и психология взаимодействия следователя и эксперта*: межвуз. сб. научн. трудов. Свердловск, 1989. С. 56–62.

Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Михальчук Тетяна Володимирівна,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОМИЛОК ПРИ ПРОВЕДЕННІ ТА ФІКСАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Слідча та експерта діяльність, як і будь-який вид діяльності людини не виключає можливості певних неточностей і помилок, що набули назву слідчі та експертні помилки. На жаль, помилки були і залишаються об'єктивною реальністю нашого сьогодення. Вони суттєво впливають на результативність роботи оперативно-розшукових, слідчих і судових органів.

У загальному виді поняття, причини, класифікацію слідчих та експертних помилок розглядали у своїх роботах В.М. Абрамова, Р.С. Бєлкін, І.Г. Вермель, А.І. Вінберг, Г.Л. Грановський, І.М. Каплунов, Н.І. Клименко, Л.В. Кочнєва, А.Ю. Краснобаєва, Г.Є. Макушкина, Н.А. Паліашвілі, А.К. Педенчук. На існування проблем помилок при проведенні окремих видів судових експертиз звертали увагу Л.М. Бєдрін, М.А. Броннікова, Л.А. Вінберг, Н.М. Дяченко, А.Ю. Коміссаров, Г.В. Кружкова, А.А. Солохін. Однак проблема і сьогодні не отримала глибокого і всебічного розгляду. Помилки у слідчій та експертній практиці залишаються нерідким явищем.

Помилку розуміють як неправильність у вчинках, діях. Некоректність результату яких-небудь дій.

В юридичній практиці помилку розглядають як неправильність в діях і в думках, спотворене порушення закону, недоліки і похибки

під час розслідування кримінальних правопорушень, неправильний розумовий процес ненавмисного характеру з боку уповноважених осіб.

Помилка – за своєю природою складний феномен та характеризується сукупністю ознак. Саме ненавмисний, помилковий, хибний характер неправильності дій слідчого, спеціаліста чи експерта є визначальною ознакою помилки.

Наведемо деякі типові недоліки, типові помилки, що мають місце під час проведення та фіксації огляду місця події та при призначенні експертиз під час досудового розслідування.

Типові помилки, які допускаються під час проведення та фіксації огляду місця події:

– неналежна фіксація в протоколах оглядів місця події виявлених і вилучених слідів злочину: не описується місце їх локалізації, розміри, форма та інші ознаки;

– відсутність додатків до протоколів огляду місць події (усупереч вимозі п. 4 ст. 105 КПК України) у вигляді фототаблиць, схем тощо, що суттєво знижує обсяги слідчої інформації за наслідками огляду;

– епізодичне проведення фотозйомки слідів на місці події, виготовлення схем їх розташування перед вилученням (виявлені сліди на місці події не вилучаються чи копіюються, а лише фотографуються);

– неякісне упакування вилучених слідів, інших предметів зі слідами, що не забезпечує їх цілісності в процесі зберігання чи транспортування (особливо це стосується великогабаритних об’єктів).

Типові помилки, що мають місце при вилученні біологічних слідів:

1. Неправильне пакування вологих об’єктів зі слідами біологічного походження: необхідно зазначити в протоколі огляду місця події про вологий стан об’єктів дослідження, зробивши відповідну примітку й на упаковці; речі, що знаходяться у вологому стані, помістити в паперову упаковку та терміново направити до експертної установи для проведення відповідних досліджень.

2. Вилучення об’єктів, на яких передбачається наявність слідів біологічного походження, проводиться за умов, які не виключають їх забруднення: всім учасникам огляду (обшуку), крім спеціалістів, категорично забороняється брати в руки або торкатися предметів, на яких передбачається пошук слідів, в тому числі – біологічного походження.

3. Використання в якості упаковки бувших у вжитку поліетиленових пакетів, мішків тощо: вилучені об’єкти вміщуються до упаковки, у якій завідомо відсутні біологічні сліди людини (наприклад, при використанні для пакування чистих паперових аркушів, всі операції з цими аркушами, починаючи з вилучення їх із пачки паперу, повинні здійснюватись лише в гумових рукавичках).

Типові помилки, що допускаються при призначенні експертиз під час досудового розслідування:

– неправильне або неточне формулювання питань перед експертом або упущення суттєвих питань;

– фіксування у процесуальних документах хибних даних;

– призначення не всіх необхідних у кримінальному провадженні експертиз;

– формулювання питань, які не належать до компетенції експерта;

– затягування строків призначення та проведення експертиз;

– ненадання достатньої кількості необхідних зразків для дослідження;

– невідображення у клопотанні про призначення експертизи обставин кримінального провадження, за яких були виявлені та вилучені криміналістичні об'єкти;

– направлення на експертизу неякісних об'єктів дослідження;

– неправильна оцінка висновків експерта.

Таким чином, пропонуємо визначити умови, які впливають на виникнення перерахованих вище недоліків (помилок):

1. Недостатня професійна компетентність слідчого, спеціаліста, експерта;

2. Професійні недогляди, які викликають: методичні порушення; поверхневе дослідження; використання не всіх відомих спеціалісту чи експерту методів;

3. Особистісні якості суб'єктів судочинства;

4. Невідповідність дій суб'єктів судочинства вимогам нормативно-правової процедури проведення слідчих (розшукових) дій (проведення огляду, призначення та проведення експертизи тощо).

Список використаних джерел:

1. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 18 с.

2. Белкин Р.С., Педенчук А.К. Понятие экспертных ошибок и их классификация. *Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы*. М.: ВНИИСЭ, 1987. С. 59–66.

3. Грановский Г.Л. Природа, причины экспертных ошибок и пути их устранения. *Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы*: Экспресс-информация. М.: ВНИИСЭ, 1983. Вып. 2. С. 1–9.

4. Клименко Н.И. Экспертные ошибки и их причины. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 37. С. 35–38.

5. Про вилучення об'єктів біологічного походження та призначення молекулярно-генетичних експертиз: інформаційний лист. Київ: ДНДЕКЦ. 2017. 10 с.

6. Свобода Є.Ю., Абрамова В.М. Помилки в судово-експертній діяльності: сутність, умови виникнення та види. *Криминалистика и судебная експертиза*. Киев: М-во юстиции Украины, 2013. Вып. 58, ч. 2. С. 72–80.

7. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Ліра-К, 2019. 424 с.

Семенов Віктор Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО

Негативний вплив організаційно-тактичних помилок слідчого на ефективність розслідування кримінального провадження зумовлює необхідність розробки і постійного удосконалення методів боротьби з ними (виявлення помилок, усунення причин виникнення, подолання наслідків).

Використання конкретного методу виявлення й усунення організаційно-тактичної помилки залежать, насамперед, від виду помилки, слідчої дії, а також характеру дії, у процесі якого вона була зроблена.

Слідчі помилки можливо виявляти й усувати на всіх стадіях процесу розслідування.

Виявлення та аналіз слідчих помилок, що трапляються під час розслідування кримінальних правопорушень, можливе за допомогою таких методів:

– безпосереднє вивчення матеріалів кримінальних проваджень, що були передані до суду; вивчення матеріалів кримінальних проваджень, що були призупинені;

– аналіз статистичних даних МВС;

– вивчення наукових джерел, в яких йдеться про ті чи інші недоліки розслідувань.

Використання вищезазначених методів дозволить отримати необхідні висновки з даного питання та сформулювати необхідні рекомендації щодо усунення цих помилок.

Виправлення слідчих помилок складається з двох етапів: діагностика помилок та їх усунення.

Діагностика – це дослідження матеріалів кримінального провадження, спрямоване на виявлення помилок. Вона визначена системою дій, що включають їх пошук і оцінку на етапі досудового розслідування, і направлена на результат, що визначає подальшу програму усунення помилок. Таким чином, діагностика помилок інтегрує раціональне і практичне, будучи продуктом професійного мислення слідчого.

Пошук слідчих помилок – це перший етап діагностики. Це власна оцінка своїх дій по критеріях якості, що включає:

– аналіз змісту і умов слідчої ситуації, що склалася;

– перевірку достовірності отриманої інформації із зверненням особливої уваги на тактику слідчих(розшукових) дії і дослідження доказів, в яких слідчий сам не приймав участі;

– встановлення своєчасності, повноти і якості слідчих(розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів;

– дослідження достовірності, обґрунтованості висновків, дотримання при їх побудові логічних правил, а також норм процесуального і матеріального права.

Після виявлення слідчої помилки, з'ясування її причини, та спричинених нею наслідків слід перейти до усунення, виправлення слідчої помилки. Етап усунення слідчої помилки складається з декількох дій:

1. Припинити поширення впливу помилки на подальше розслідування.

2. Ліквідувати або нейтралізувати наслідки слідчої помилки. Для застосування способів ліквідації помилок, здійснених в розслідуванні кримінального провадження, необхідно визначити:

– факт наявності помилки;

– підстави у суб'єкта на застосування того чи іншого способу ліквідації помилки і її наслідків.

3. Усунення наслідків помилки.

Наслідки помилок можна поділити на два види:

– недосягнення цілей і завдань проміжних етапів розслідування;

– здобуття небажаного результату розслідування в цілому, що констатується на його завершальному етапі або в процесі судового слідства.

4. Проведення загально профілактичних заходів та застосування заходів індивідуально-профілактичного, дисциплінарного характеру.

Критичне осмислення допущених помилок є умовою набуття професійного досвіду, без якого неможливе підвищення якості розслідування.

Усунення помилок на етапі досудового розслідування залежить від їх причин, міри спотворення релевантної інформації, організаційно-технічних можливостей слідчого. Існує дві групи методів усунення слідчих помилок: процесуальні і криміналістичні.

Процесуальні методи усунення помилок: доповнення доказів при повідомленні про підозру; відміна необґрунтованих процесуальних рішень, а також зміна мотивування таких рішень; зміна або відміна запобіжних заходів.

Процесуальні способи виправлення помилок у кримінальному судочинстві спрямовані як на відновлення порушених прав, так і на виправлення порушень процесуальних норм, що визначають процесуальну форму судочинства.

До криміналістичних методів усунення помилок відносяться: переоцінка інформації, раніше оціненої невірно; здобуття пропущеної інформації з того ж джерела за допомогою проведення повторних слідчих(розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; відміна доручень оперативно-розшуковим підрозділам; отримання інформації

з нових джерел, оскільки первинна може безповоротно втрачена, за допомогою проведення додаткових слідчих(розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів.

Важливим при виявленні та усуненні слідчих помилок є питання про можливості і права суб'єктів, які можуть це робити. Це сам слідчий, слідчий суддя, керівник слідчої групи, керівник слідчого підрозділу, організаційно-методичні підрозділи або окремі працівники, за якими закріплені відповідні функції які в межах повноважень аналізують результати діяльності органів досудового розслідування, прокурор, суддя, сторона захисту.

Слідчі помилки можуть бути виявлені перш за все самим слідчим. Це відбувається, по-перше, при аналізі і переоцінці слідчої ситуації. Необхідність в такій переоцінці може виникнути при визначенні шляхів розслідування і плануванні початкового етапу розслідування, коли виявляється, що дані про слідчу ситуації не стикуються, носять суперечливий характер і тим самим породжують сумніви у вірності оцінки ситуації.

По-друге, помилки можуть бути виявлені на будь-якій стадії слідчої (розшукової) дії: при її підготовці, проведенні і оцінці отриманих результатів.

По-третє, помилки можуть бути виявлені при аналізі ходу і результатів слідчої(розшукової) дії. Мета такого аналізу і полягає у встановленні, в чому була помилка, яка призвела до цього результату.

По-четверте, помилки можуть бути виявлені при формуванні доказової бази у провадженні, коли перевіряється допустимість доказів.

По-п'яте, помилки можуть бути виявлені слідчим при складанні підсумкових процесуальних документів.

Керівник слідчого підрозділу може дати слідчому вказівки про виправлення допущених помилок, провести додаткові слідчі(розшукові) дій у зв'язку з неповнотою дослідження обставин події і навіть передати провадження іншому слідчому для виправлення припущених помилок та заповнення виявлених пробілів.

Виявлення слідчих помилок захисником може мати двоякі наслідки. В кращому разі адвокат вкаже на ці помилки слідчому або керівникові розслідування. У гіршому – замовчить про відомі йому помилки до тактично вигідного йому часу, аж до судового розгляду, в надії використовувати їх для того, щоб "розвалити справу" і добитися або виправдувального вироку, або його напряму на новий судовий розгляд, розраховуючи на неможливість виправлення допущених помилок.

Виявлення істотних слідчих помилок судом тягне ті ж наслідки.

В результаті вивчення матеріалів провадження суддя повинен мати чітке уявлення про те, чи не вчинив слідчий помилки щодо наявності чи відсутності підстав для закриття провадження або його призупинення; чи не допущено помилок при складанні обвинувального акту; чи правильно обрано запобіжний захід, чи немає підстав для його зміни, скасування чи обрання (у випадку, якщо такого

не було здійснено); чи не було допущено під час порушення провадження, проведення досудового слідства таких порушень вимог Кримінального процесуального кодексу, без усунення яких не може бути призначений судовий розгляд. Крім того, суд перевіряє, чи не допущено слідчих помилок, що полягали у порушенні кримінального закону, а саме: чи становить кожне діяння, за яким пред'явлено підозру, склад кримінального правопорушення; чи всі винні особи притягнуті до кримінальної відповідальності; чи є помилки у кваліфікації дій підозрюваного.

Сербін Микола Миколайович,
провідний фахівець з організації наукової роботи Запорізького науково-дослідного, експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Станом на 1 жовтня 2019 року у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває 148 установ. Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюється українською владою.

В 26 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності.

В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 53376 осіб [1].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, форма № 1 якого затверджена наказом Генерального прокурора України від 23 жовтня 2013 року № 100, кількість втеч з місць позбавлення волі або з під варти була наступною: 2017 рік – 37, 2018 рік – 42, 9 місяців 2019 року – 19 [2].

Цілком зрозуміло, що ліквідація наслідків вказаних кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 393 Кримінального кодексу України [3], тягне за собою значні матеріальні витрати, залучення великої кількості особового складу установ пенітенціарної системи і органів внутрішніх справ, що звичайно перешкоджає їх нормальній роботі.

Також слід враховувати й ту обставину, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, дуже часто поєднані із вчиненням інших тяжких злочинів проти власності і проти особи.

Огляд місця події належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою

воно було вчинено, предметів. Які можуть стати речовими доказами [4, с. 328].

Крім цього, особлива значущість даного виду огляду закріплена законодавцем у ч. 3 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України [5], відповідно до якої огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Більшість втеч з місць позбавлення волі, як правило, пов'язано з подоланням технічних засобів нагляду і контролю, а це в свою чергу передбачає наявність відповідних матеріальних слідів злочину. Слід додаткого зазначити, що огляд місця події є єдиним слідчим (розшуковою) дією, що дозволяє об'єктивно зафіксувати просторову характеристику події злочину.

Ефективність огляду місця події залежить від організаційних заходів з виявлення слідів втечі засудженого, від способу вчинення втечі і кількості залишених слідів, а також від кваліфікації особи, яка проводить першочергові слідчі (розшукові) дії.

Внаслідок обмеженої території пересування засуджених територією установи виконання покарань частина слідів, залишених під час втечі, знищуються або зазнають змін, що виключає їх використання в якості доказів. У зв'язку з цим огляд місця події має бути проведеним негайно.

Велике значення для розслідування втеч з місць позбавлення волі має якість складання схематичного плану місця події – місця втечі. На нашу думку, це допомагає відтворити картину події, що відбулася і полегшує діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування.

Одними із способів фіксації місця події є фотозйомка та відеозапис. Традиційні прийоми фотозйомки – орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна. У випадках, коли на місці події знайдено сліди або речові докази (дрібні частки, сліди рук) і вони не можуть бути вилучені через різні причини, використовуються методи масштабної та великомасштабної фотозйомки [6, с. 181].

Поряд з фотозйомкою може бути здійснений відеозапис. Використання відеозапису дозволяє зафіксувати предмети, які можуть зникнути внаслідок їх невеликого обсягу або видозмінитися через вплив факторів навколишнього середовища.

Зазвичай, при проведенні огляду місця події бажана участь у його проведенні співробітника оперативного підрозділу установи виконання покарань, із якої було скоєно втечу. Необхідність участі останнього в розгляданій слідчій (розшуковій) дії визначається, зокрема, тим, що він здійснює, за дорученням та з відома слідчого, різну роботу щодо організаційно-технічного забезпечення проведення огляду місця події (виклик учасників огляду з числа представників адміністрації чи засуджених, розміщення осіб, які охороняють місце

події, надання в розпорядження слідчого тих чи інших технічних засобів тощо).

Особиста участь співробітника оперативного підрозділу в огляді місця події дозволяє на підставі аналізу обстановки, що склалась, негайно застосовувати ефективні розшукові чи режимні заходи, що забезпечують попередження нових кримінальних правопорушень засуджених і розкриття вчиненого злочину.

Список використаних джерел:

1. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України – Режим доступу: https:// kvs.gov.ua/2019/harakteristika /01.10.2019.pdf.
2. Єдиний звіт про кримінальній правопорушення, Форма № 1 (місячна), затверджено наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.
4. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України, від 13.04.2012 р. № 4651-VI, введений у дію з 20.11.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 5076-VI від 05.07.2012).
6. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

Сокиран Федір Михайлович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Психологічний вплив під час розслідування кримінальних правопорушень обумовлено природою, цілями і завданнями слідчих (розшукових) дій. Він створює умови для отримання від осіб, на яких його спрямовано, вірогідної, доказової інформації про факти і події, що цікавлять слідство, забезпечує необхідну дію на осіб, які приховують правду або дають неправдиві свідчення. Його проблемами займається і наука криміналістика, її розділ криміналістична (слідча) тактика.

Слідча тактика як розділ криміналістики вивчає основні напрями і способи найефективнішого виявлення, опрацювання і

використання доказової інформації з метою оптимального розслідування взагалі і у конкретних слідчих ситуаціях зокрема.

Істотним є те, що слідча тактика, як неодмінну умову, передбачає можливість вибору і зміну рішень і альтернатив у діях слідчого та прогнозованих діях інших учасників слідчих (розшукових) дій, умов та прийомів актуалізації розумових процесів усіх учасників.

З одного боку, слідчий, здійснюючи психологічний вплив на осіб, які беруть участь у провадженні, одержує доказову інформацію. Отже, грамотно, професійно побудований вплив грає роль тактичного засобу розслідування і є елементом слідчої тактики. Тому є цілком зрозумілою потреба в розробці криміналістикою таких методів психологічного впливу, які б дозволили в межах, передбачених законом, ефективніше виконувати задачі кримінального судочинства. З другого – у процесі виявлення і опрацювання інформації слідчий постійно відчуває негативний вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників, що загрожують ефективності використання одержаної інформації.

До таких чинників, які можна класифікувати на групи та дослідити, слід віднести об'єктивні та суб'єктивні, підготовлені і випадкові, свідомі і мимовільні, неправда і омана тощо.

Важливим завданням слідчої тактики (як науки, так і практики) є максимальне використання або знешкодження у межах кримінального процесуального закону [1] і норм судової етики, впливу цих чинників, з урахуванням практики застосування їх у слідчій діяльності для встановлення істини.

Серед напрямів вирішення цього завдання особливе місце посідає розробка і використання прийомів психологічного впливу в криміналістиці.

Важливість розробки саме цього напряму та його принципова дійовість на практиці обумовлена тим, що психологічний вплив є генетичним атрибутом будь-якого людського спілкування. Ми знову повертаємося до цього положення, щоб ще раз наголосити на його об'єктивному існуванні і як обов'язкового чинника психологічної сфери діяльності правосуддя. Слід зазначити, що основним напрямом психологічного впливу як на досудовому, так і на судовому слідстві є одержання об'єктивно правдивої інформації, яка здобувається законним шляхом з встановлених законом джерел, відносно події, що розслідується.

Як відомо, цей процес збирання, опрацювання і використання доказової інформації, який є нічим іншим, як прикладним пізнанням у конкретному провадженні, не може бути завершеним і ефективним лише завдяки кримінальним процесуальним дозволам і заборонам, приписам і процедурам, або попри цьому. Велику роль у цьому процесі відіграє криміналістика з її теоретико-емпіричними рекомендаціями і аналогами. Організація та обумовлена послідовність дій стосовно збирання, опрацювання та використання доказової інформації, вибір шляхів і засобів у цій діяльності мають вирішальне значення, які є складовими тактики криміналістичного забезпечення

доказування. Таким чином, всі види спілкування у процесі розслідування кримінального провадження мають містити науково обґрунтовану емпіричну, цілеспрямовану та осмислену, або інтуїтивну тактику дій і поведінки. І хоча криміналістика обумовлює основи діяльності лише уповноважених осіб, в основному – слідчого, тактичні прийоми, так чи інакше використовують усі учасники процесу.

Оскільки спілкування і взаємовідносини неможливі без психологічного впливу, то слід вважати беззаперечним, що криміналістична (слідча) тактика в теоретичних і практичних рекомендаціях має враховувати наявність такого впливу, використовувати його та працювати над розробкою ефективних прийомів і систем тактико-психологічного характеру. Про необхідність такої інтеграції у психологічну сутність криміналістичної тактики взагалі і тактики окремих слідчих (розшукових) дій у спеціальній літературі йдеться вже давно. Початок обговорення цього питання поклав Ганс Грос [2]. Але ці ідеї лише останнім часом почали вивчати ґрунтовно і реально впроваджувати у практику. Ті автори, які вводять елементи психологічного впливу у криміналістичну тактику, у той же час не систематизують ці прийоми та засоби, обмежуючись більш-менш цінними, не завжди чіткими рекомендаціями. Зокрема, майже завжди в таких працях йдеться про встановлення психологічного контакту слідчого з іншими учасниками процесу, про користь або шкоду так званих психологічних «хитрощів» або «пасток». Ми вважаємо, що як і цих, так і деяких інших рекомендацій відносно цього аспекту слідчої діяльності недостатньо для втілення ідеї підвищення ефективності попереднього слідства за рахунок ґрунтовного введення даних психологічної науки у слідчу тактику. Ці рекомендації іноді суперечливі і не повністю узгоджені з «буквою» і «духом» закону, нерідко висловлені у вигляді загальних побажань без методичного і ситуаційного тлумачення.

Всі без винятку слідчі, з якими нам доводилось спілкуватись, підтримують позицію відносно меж і змісту психологічного впливу в кримінальному судочинстві.

Враховуючи викладене вище, можна констатувати, що психологічний вплив у різних формах виявлення, і як самостійний прийом проведення слідчої дії, і як складова частина тактичного прийому, а також і як напрям діяльності слідчого у розв’язанні окремих задач розслідування, – є постійно діючим джерелом формування тактичних рекомендацій і неодмінним структурним компонентом тактичних прийомів і операцій процесуального та допоміжного (оперативного) характеру.

Це дозволяє нам зробити висновок, що психологічний вплив, який застосовується слідчим у процесі розслідування і трансформований у тактичні прийоми, є обов’язковим суттєвим елементом криміналістичної (слідчої) тактики і вивчається та досліджується наукою криміналістикою.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 [Електронний ресурс] // Голос України. – 2012. – № 90–91. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Репринтное издание 1908 года / Г. Гросс; Научн. Ред.: Крылов В.В. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.

Сорока Ірина Вікторівна,
викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Під час розслідування крадіжок майна громадян вчинених неповнолітніми значної уваги до себе потребує такий елемент криміналістичної характеристики, як особа потерпілого. Незважаючи на значну увагу, що приділялась досліджуваному елементу криміналістичної характеристики, позиції вчених мають істотні різниці у наповненні змістом та значенням.

На думку О.Н. Колісниченка, система ознак щодо особи потерпілого має складну структуру, зокрема, демографічні ознаки: стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо; відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові й інші), стосунки (ворожі, неприязні, дружні); в деяких методиках розслідування – ознаки віктимності (аморальна, ризикова поведінка, необачність) [1, с. 37–38].

Подібні характеризуючи властивості, зокрема, демографічні дані, фізіологічні, психологічні, соціальні особливості особистості потерпілого, дані про спосіб його життя, захворювання, віктимність поведінки, рівень культури, ціннісні орієнтації, наявність зв'язків і відносин з іншими людьми, виокремлює В.Ф. Єрмолович, але вказує ще й відомості про характер і обсяг завданих збитків [2, с. 144–145].

Варто розуміти, що наявність у неповнолітніх відомостей про матеріальний стан потерпілих може обумовлювати вчинення по відношенні до них крадіжки. Відомості про предмет посягання, суму завданих збитків, обставини вчинення кримінального правопорушення можуть значною мірою сприяти формуванню відомостей про зв'язок між особою потерпілим та особою злочинця.

Звертаючи увагу на значення ознак особи потерпілого, В.В. Тіщенко зазначає, що відомості про діяльність, спосіб життя, соціально-демографічні й особистісні характеристики дозволяють будувати версії про мотиви, цілі та інші обставини злочину; а дані про

особисте, суспільне і трудове життя потерпілого, інтереси, риси характеру, коло знайомих сприяють висуненню версії про винну особу [3, с. 64].

Не виключена віктимна, провокуюча поведінка з боку особи, що надалі набуває статусу потерпілого. Тобто потерпілий, своїми діями (наприклад розповідями про свій матеріальний стан, запрошенням до себе додому малознайомих людей) або бездіяльністю (залишення своєї власності без контролю, передача під нагляд невідомим особам) може обумовлювати формування у злочинців намірів вчинити таємне заволодіння майном.

На вибір предметів, що викрадаються неповнолітніми часто впливає не стільки номінальна ціна виробу або предмету, скільки можливість швидкої реалізації, висока дохідність. На вибір предмета крадіжки також впливає не тільки можливість заволодіти предметом, а й непомітно залишити місце вчинення крадіжки. Так, неповнолітні не викрадають громіздких предметів, котрі одразу привертають до себе увагу.

У той же час увагу неповнолітнього можуть привернути предмети, що не мають, у порівнянні з дорогоцінними виробами, такої цінності. До них можна віднести мобільні телефони, сучасні компактні аудіо програвачі, фотоапарати, предмети спортивного призначення, годинники, тощо.

Варто також наголосити на тому, що значна кількість потерпілих недбало ставляться до збереження майна, залишаючи його тривалий час без нагляду (наприклад велосипед біля під'їзду), незачинені авто, кватирки та ін., у результаті чого стають жертвами неповнолітніх крадіїв.

У той же час слід зазначити, що досить часто об'єкт вчинення крадіжки не обирається випадково. Тобто неповнолітні можуть здійснювати дії із спостереження за розпорядком майбутньої жертви, підшукувати знаряддя, здійснювати попереднє проникнення до приміщення. Особливо це стосується вчинення крадіжок неповнолітніми у групі.

Досить часто дії неповнолітнього злочинця обумовлені сприятливою віктимогенною обстановкою. Виходячи з подібної та іншої ролі потерпілих, умовно можна виділити три основні групи віктимогенних ситуацій, що сприяють вчиненню крадіжки.

Першу групу складають ситуації, в яких спосіб життя, особисті риси або вчинки окремих громадян містять в собі привід для «відвідин» їх житла. Як правило, це виражається у формі аморальної поведінки (наприклад, в неприкритій демонстрації свого багатства, браваді забезпеченим і розгульним способом життя, отриманні вигод із окремих предметів особистого майна), яка носить провокуючий характер, містить в собі привід для здійснення квартирної крадіжки. Інші громадяни навіть самі «зазивають», розвішуючи або публікуючи оголошення про купівлю-продаж персональних комп'ютерів з

ігровими програмами, відео- та аудиокомплексів, дорогих нині предметів одягу і побуту, та ще люб'язно повідомляють, що впродовж дня їх вдома не буває – телефонуйте увечері за вказаним нижче телефоном. Практика показує, що подібні оголошення можна назвати своєрідною провокацією злодіяння, яка кінець кінцем обходиться їх авторам дуже дорого.

Другу групу утворюють ситуації, в яких віктимна поведінка виявляється у формі неприйняття громадянами належних запобіжних засобів до охорони свого житла і майна, що знаходиться в ньому. Так, наприклад, деякі господарі квартир (будинків), вважаючи злодія безглуздим, ховають ключі під дверним килимком, залишають відкритими двері, балкони, вікна, кватирки; проявляють зайву довірливість до сторонніх людей, що відвідали їх житло, та ін. Не надаючи належного значення можливим наслідкам подібної поведінки, мешканці тим самим створюють віктимогенну ситуацію, яка сприяє виникненню та реалізації злодійського наміру.

Нарешті, до третьої групи належать ситуації, коли певні квартири або їх господарі через свій соціальний статус або інші чинники нібито схильні бути жертвами злодіїв. Подібна «схильність» може бути винною або невинною, індивідуальною або породженою приналежністю конкретної особи до певної соціальної групи людей [4, с. 27].

Потерпілий може активно сприяти слідству, займати нейтральну або пасивну позицію або активно протидіяти встановленню істини. Це, обумовлено у тому числі небажанням звертатись до правоохоронних органів з інформацією про вчинену крадіжку, оприлюднення якої може негативно вплинути на імідж її або інших людей. Іншим фактором може бути те, що потерпілий, у подальшому дізнався про причетність до крадіжки, наприклад, власної або дітей своїх знайомих. У подальшому потерпілий, у цьому випадку відмовляється від дачі свідчень, перешкоджає досудовому слідству у встановленні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення. Однак, виявити ці відносини може викликати для правоохоронців труднощі. Однак, виявлення такого зв'язку, зазвичай, залишається поза у вагою правоохоронців, про що не формуються слідчі версії та не відпрацьовується у напрямку причетності до крадіжки осіб найближчого оточення потерпілого.

Таким чином можна стверджувати, що особа потерпілого у структурі криміналістичної характеристики крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми є невід'ємним елементом, який займає самостійне місце, що дозволяє слідчому висунути версії у конкретній ситуації та у більшості випадків встановити особу злочинця і прийняти кінцеве процесуальне рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко,

М. В. Салтевский и др.] ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.

2. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. – Мн. : Амалфея, 2001. – 304 с.

3. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.

4. Макаренко Є. І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування : монографія / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 150 с.

Тутецька Ніна Володимирівна,
заступник завідувача відділу криміналістичних видів досліджень – завідувач сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ЗНАЧЕННЯ АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПИСЬМА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Спостереження численних авторів показали, що ураження (пухлина, крововилив, поранення) майже кожної з ділянок кори лівої півкулі головного мозку – скроневої, нижнетеменной, ніжнелобной і потиличної областей, у великому відсотку випадків викликає порушення процесу письма. Спільна робота всіх ділянок кори головного мозку необхідна для нормального здійснення кожного психологічного процесу, у тому числі мовлення, письма і читання.

Як показали дослідження таких вчених, як В. А. Браун, В. В. Томилин та інших, слуховий аналіз бере участь у процесі письма не тільки на початкових етапах його розвитку, коли дитина активно вслухається в кожне диктоване слово і свідомо аналізує його звуковий склад, він необхідний також і на тих ступенях розвитку навички, на яких письмо вже досить автоматизовано і, здавалося б, вичерпується звичними рухами руки, записуючими потрібне слово. Внаслідок цього ураження лівої скроневої частки у людини не тільки веде до порушення складного диференційованого слуху (аж до втрати здатності дізнаватися зміст слів, до «сенсорної афазії»), але неминуче призводить до розпаду процесу письма.

Слідом за звуковим аналізом слова для правильного процесу письма необхідна перешифровка звуків, що підлягають написанню, у графічні образи, в букви, інакше кажучи, фонеми в графеми. Встановлено, що основна роль у такій перешифровці належить потилично-тім'яній області лівої півкулі головного мозку, що є тим центральним апаратом, який дозволяє здійснювати цілісне зорове

сприйняття людини, переводячи зорові відчуття у складні оптичні образи, зберігати і диференціювати зорові уявлення. У цій області головного мозку аналізуються рухи по площині предмета, що залишає слід, тобто тут відбувається вироблення стереотипної траєкторії рухомої точки по площині, але не руху руки, що тримає знаряддя письма [8]. Отже, за наявності такого абстрактного руху на площині воно може бути здійснене найрізноманітнішим способом через руховий аналізатор. Так, наприклад, коли людина навчилася писати букви олівцем або ручкою, то вона може написати їх пальцем руки або п'ятою на піску.

При ураженні потилично-тім'яної області кори лівої півкулі людина втрачає вироблені стереотипні траєкторії руху пишучої точки, в результаті чого відбувається порушення його здатності орієнтуватися в просторі, що неминуче відбивається на письмі. Нерідко це призводить до розпаду просторової організації письма і до того, що хворий відмовляється зобразити чітко орієнтовані в просторі літери. Пояснюється це тим, що більшість симетрично побудованих букв просторово орієнтовані або зверху вниз (*т, ш, п*), або справа наліво, а в багатьох несиметричних буквах права сторона не схожа на ліву. Внаслідок цього їх правильне написання можливо лише при збереженні чіткої орієнтації в просторі. Хворі з порушенням орієнтації завжди знають, з яких елементів побудована та чи інша буква, однак при письмі вони не знають, як саме слід її написати, або, точніше, як саме потрібно співвіднести в просторі її окремі елементи. Виходить розпад графічного зображення букви, який іноді приймає характер повної «дзеркальності» або ж втрати будь-якої просторової орієнтації.

При виробленні навички письма людина в однаковій мірі фіксує свою увагу як на зміст письма, так і на правильності зображення письмових знаків. У людини з виробленою навичкою письма зміст письма настільки поглинає його увагу, що всі інші процеси під час письма, тобто, рухи і прийоми, за допомогою яких зображуються письмові знаки, і сама конфігурація цих знаків, відступають у свідомості пишучого на другий план.

Кожній пишучий особі притаманний особливий, властивий лише їй одній навик письма. В рукописі дорослого звертають на себе увагу дві основні особливості: «а) індивідуальна своєрідність почерку, тобто наявність в зображенні рукописних знаків та їх сполук ряду особливостей, властивих тільки даній особі, і б) сталість, або стійкість, цих особливостей. Обидві ці властивості почерку у величезної більшості дорослих настільки типові, що з давніх часів служать підставою для вирішення питання про належність письмового документа тій чи іншій особі» [3].

В процесі індивідуального життя людини між зовнішнім середовищем і процесами в організмі встановлюється звична форма рівноваги, регульована діяльністю кори великих півкуль головного мозку. Ця рівновага забезпечується виробленням складної системи

умовних рефлексів, що має характер стереотипу, що визначається умовами життя і навколишнього середовища. Внаслідок безперервної зміни зовнішніх умов відбувається вироблення одних і згасання інших умовних рефлексів, система стає рухливою, набуває характеру динамічного стереотипу [6].

Завдяки автоматизації процесу письма своєрідні індивідуальні особливості письма робляться настільки стійкими, що навіть свідомі і наполегливі спроби людини змінити свій почерк, зазвичай, бувають безрезультатними, і почерк виявляється такою ж типовою особливістю людини, як його хода, міміка, жести та інші рухи. Разом з тим, загальні ознаки почерку можуть істотно змінюватися залежно від дуже багатьох умов [3].

Виходячи з стійкості динамічного стереотипу, можна прийти до висновку, що труднощі перебудови рухових навичок у людини (в тому числі і навички письма) обумовлюються особливою стійкістю раніше утворених тимчасових зв'язків. Письмово-руховий образ рухів допускає відхилення рухів від заданого напрямку в певній мірі. Такі допуски неоднакові для різних осіб. Обсяг і ступінь їх вираженості залежать від ряду обставин зовнішнього та внутрішнього порядку – ступеня сформованості навички письма, «порогової чутливості» акцептора дії особи що пише, певної психологічної налаштованості пишучого щодо якості рукопису [4].

Стійкість досвіду письма передбачає також і його варіаційність (окремих ознак і почерку в цілому). З позиції фізіології та психології рухів вариационность в почерку, є засобом пристосування рухів пишучого до різних умов письма [5]. Однак іноді вплив зовнішніх факторів буває настільки значним, що невеликі перебудови механізму письма не можуть дати бажаного результату. У подібних випадках здійснення рухів пишучого починає йти по найбільш відповідному умов письма, що змінились, іннерваційного шляху. З часом такі нові рухи закріплюються, стають відносно стереотипними. Нерідко ця нова система рухів автоматизується і призводить до закріплення нового варіанту почерку.

Список використаних джерел:

1. Берзин В.Ф., Клименко Н.И. и др. Устойчивость признаков почерка при умышленном его искажении. Сборник научных работ Вильнюсского НИИСЭ. В. I. Вильнюс, 1963, С. 149.
2. Браун В.А. Об изменении почерка в зависимости от некоторых физиологических состояний. В сб.: Вопросы судебной экспертизы и уголовного права. Фрунзе, 1961.
3. Гурьянов Е.В. Психология обучения письму (формирование графических навыков письма). М., 1959.
4. Орлова В.Ф. Изучение координации движений при исследовании почерка. В сб.: Теория и практика криминалистической экспертизы. 2. М., 1956, С. 12.

5. Орлова В.Ф. Обоснование устойчивости и вариационности почерка. Труды ЦНИИСЭ. В. 1. М., 1967, С. 228.
6. Павлов Б.В. Нарушение чтения и письма при проникающих черепно-мозговых травмах военного времени и динамика их восстановления. В кн.: Рефераты работ учреждений АН СССР. М., 1945, С. 14.
7. Томилин В.В. Основы судебно-медицинской экспертизы письма. – М., «Медицина», 1974, С. 255.
8. Сепп Е.К. О локализации функций в коре головного мозга. Ж. невропатол. и психиатр., 1955, С. 55.
9. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посібник. Київ, 2007, С. 269.

Федоренко Оксана Анатоліївна,
молодший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ

ГЕНЕЗИС ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Спеціальні знання це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Роль та значення процесуальних і непроцесуальних форм використання спеціальних знань являє собою одночасно генезис формування інституту використання спеціальних знань у судочинстві.

Історія формування інституту спеціальних знань досить складна і тривала. На його становлення впливав і досі впливає не тільки процес вдосконалення законодавства, а й особливості виникнення і розвитку наук. Вивчення історії необхідно для правильного розуміння будь-якого явища. Історичний аналіз дає можливість взяти до уваги все позитивне з минулого й уникнути повторення подібних проблем і тих помилок, що вже було допущено. Складність формування інституту обумовлена також потенційним безліччю форм, у яких спеціальні знання можна використовувати для потреб слідства й суду [1].

Необхідність використання спеціальних знань при проведенні слідчих (розшукових) дій пояснюється, перш за все, потребами практики. Їх застосовують під час розслідування вже впродовж декількох століть.

Спеціальні знання у кримінальному судочинстві почали використовувати давно. Проте перші спеціальні знання мали більше емпіричний, ніж теоретичний характер, тому їх носіїв вважали

обізнаними людьми. Здавна цим терміном позначали осіб, які володіють спеціальними знаннями і навичками, та здійснювали судові експертизи, брали участь в оглядах, допитувалися для роз'яснення наукових положень, що мають значення для справи. Іншими словами, обізнаних осіб залучали органи слідства і суду для надання їм допомоги в процесі встановлення істини у кримінальній справі.

Роль обізнаних осіб або використання спеціальних знань з кожним роком у кримінальному судочинстві щороку зростала. Так, відповідно до чинного в той період законодавству, органи слідства і суду могли залучати обізнаних осіб у різних галузях залежно від потреб слідства. Наприклад, необхідно було оцінювати крадені речі, у разі сумнівів – порівнювати почерк тощо. Однак традиційно найбільш часто призначалися саме дослідження трупів, які й були більш детально регламентовані.

Нині їх називають спеціалістами. У зв'язку з цим історію криміналістики прийнято розглядати через призму розвитку та становлення спеціальних знань у кримінальному судочинстві, у взаємозв'язку з розвитком судової експертизи й виникненням експертних установ, а отже, формуванням і виникненням безпосередньо науки криміналістики.

На історію становлення та застосування спеціальних знань впливають таки чинники:

а) розвиток загальнотеоретичних знань;

б) виникнення та розвиток на базі загальнотеоретичних знань криміналістичних, судово-медичних та інших прикладних (спеціальних) знань;

в) залучення спеціалістів до процесу розслідування кримінальних проваджень;

г) використання наукових знань при проведенні експертних досліджень, які виступають доказами у кримінальному провадженні [2].

Серед питань надійного і максимального наукового забезпечення правосуддя в широкому розумінні цього слова, мабуть, найперше місце посідає система нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання у процесі доказування спеціальних знань. Це цілком зрозуміло, оскільки вирішення більшості ситуацій, які виникають у процесі правового регулювання, вимагає опори на ґрунтовні, досконалі знання, здобуті людством протягом усього його існування. Такого роду знання, які виходять за межі звичних, побутових знань, дають можливість, за всіх інших умов, здійснювати грамотне і справедливе правосуддя. Ці знання одержали у праві офіційне найменування спеціальних і вимогу розмежування їх у науковознавчому та процесуальному значеннях [3].

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні здійснюється шляхом обов'язкової участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах досудового розслідування осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками та запрошуються для

участі у процесуальних діях слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень [4].

Залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Спеціаліст є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, який володіє спеціальними знаннями і навичками, залучений до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Використання спеціальних знань та залучення спеціаліста в досудовому розслідуванні й судовому розгляді кримінального провадження забезпечує отримання за їх допомогою доказів, іншої інформації, що має значення для правильного вирішення справи, його об'єктивність та повноту, отримання якісного доказу, яким обґрунтовується прийняття процесуального рішення. На підставі результатів застосування спеціальних знань будуються версії, планується розслідування, перевіряються докази, обирається тактика слідчих дій.

Список використаних джерел:

1. Гусаченко Є.*О.* Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник* Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 243–253.
2. Романюк Б.В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посіб. К.: Аванпост-Прим, 2010. 303 с.
3. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури*. 2007. Вип. 9. С. 22–32.
4. Щербаківський М.Г., Кравченко А.А. Застосування спеціальних знань при розкритті та розслідуванні злочинів. Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. 78 с.

Фрідман-Козаченко Марія Михайлівна,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету ДФС України, кандидат юридичних наук

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Боротьба суспільства із злочинністю сягає своїм корінням глибоко в історію. Весь час суспільство шукає соціальні та правові закономірності, що породжують злочинність та засоби впливу на її запобігання, припинення та профілактику протиправної діяльності.

Криміналістична профілактика як один із наукових напрямків криміналістики, покликана розробляти рекомендації по встановленню обставин, що сприяли вчиненню певного виду злочинів, які спричинили слідоутворення, а також застосуванню запобіжних заходів криміналістичними методами, прийомами і засобами [1, с. 37].

На необхідності розроблення питань криміналістичної профілактики злочинів та правопорушень у 20-30-ті роки XX сторіччя наголошували такі вчені як Є.В. Владимиров, Г.О. Зільберквіт, Ю.Д. Каценельсон, які зазначали, що настане час, коли в системі криміналістики профілактика займе пануюче положення... ми повинні випереджати злочинця, пророкувати, передбачати, запобігати вчиненню злочинів» [2, с. 10].

У 1935 році В.У. Громов зазначав, що органи розслідування не можуть обмежувати свої завдання лише переслідуванням та викриттям злочинців..., вони зобов'язані дбати і про прийняття профілактичних (попереджувальних) заходів, спрямованих на усунення першочергових причин, які сприяють або можуть сприяти вчиненню тих чи інших злочинів [3, с. 16].

Наприкінці 40-х років XX сторіччя ті самі питання висвітлювались Г.О. Олександровим у працях «Удосконалювання методів розслідування в центрі уваги радянської криміналістики» та «Настільна книга слідчого» [4, с. 7–8].

Після такого пожвавлення та загострення уваги на проблемі криміналістичної профілактики злочинності обговорення припинилось майже на двадцять років.

Так, тривалий період криміналістика не приділяла належної уваги проблемі попередження злочинності. При визначенні предмета криміналістики і її завдань, питання профілактики навіть не згадувалися. Криміналістика розглядалася лише як наука про прийоми і засоби розкриття злочинів.

Починаючи з 1948 року, в окремих працях науковців, які займалися криміналістичною профілактикою, а потім і в підручниках з різними формулюваннями та в різному обсязі питання профілактики злочинів стали відносити й до криміналістики [5; 6; 7; 8; 9]. Необхідно зазначити і той факт, що приблизно в той же період в наукових працях криміналістів зарубіжних країн питанням профілактики злочинів стало приділятися все більше і більше уваги [10, с. 49].

У 1950 році А.І. Вінберг в своєму визначенні предмета криміналістики надав перевагу «технічним та тактичним прийомам і засобам виявлення, збирання, фіксації й дослідження судових доказів, що застосовуються для розкриття злочинів, викриття винних та дослідження способів запобігання злочинним діянням» [11, с. 10].

У криміналістичній літературі 60–80 років XX століття згадки про спірні питання криміналістичної профілактики злочинів та правопорушень зустрічаються все частіше.

Цьому сприяло те, що кримінально-процесуальне законодавство акцентувало увагу юристів-учених і практиків саме на проблемі запобігання злочинам криміналістичними засобами та методами, що сприяло активізації наукових досліджень в галузі розробки засобів та методів запобігання злочинності.

Підкреслюючи значення проблематики профілактики злочинності, В.П. Колмаков ще у 1961 році запропонував виділити в криміналістиці, поряд з технікою, тактикою і методикою, самостійний розділ та зосередити в ньому все, що відноситься до профілактики в криміналістичній науці. Цей розділ криміналістики він назвав криміналістичною профілактикою [12, с. 106].

Зауважимо, що дана пропозиція викликала полеміку та різні міркування з цього приводу, таким чином одразу у В.П. Колмакова прибічників його поглядів не знайшлося.

У 1964 році І.Я. Фрідман, який не підтримував позиції В.П. Колмакова, писав: «Правильніше не виділяти питання профілактики в самостійну частину криміналістики..., проте, це не виключає терміну «криміналістична профілактика», що передбачає сукупність таких заснованих на даних криміналістики й судової експертизи наукових прийомів та засобів, які розробляються, удосконалюються в кожному із згаданих розділів радянської криміналістики (у необхідних випадках спільно з представниками інших галузей науки й техніки) та використовуються криміналістами». Пізніше він писав, що «виділення всіх питань криміналістичної профілактики злочинів в самостійну частину криміналістики було б штучним, оскільки одні й ті самі прийоми та методи можуть бути використані як в розслідуванні злочинів, так і в їх запобіганні» [7, с. 96; 8, с. 14].

Погляди І.Я. Фрідмана дещо були змінені і він зазначав, що перелік окремих криміналістичних теорій не можливо визнати комплексним без включення до нього вчення про криміналістичну профілактику, яка є методологічною основою дослідження та розроблення засобів, прийомів та методів попередження злочинів [14, с. 102].

Концепція, обґрунтована І.Я. Фрідманом, була підтримана багатьма криміналістами, хоча по відношенню до обсягу питань профілактики, віднесених до криміналістики і сформульованих ним положень про криміналістичну профілактику, були висловлені різні точки зору, які не співпадали з думкою автора.

Узагальнюючи все зазначене вище можна зауважити, що криміналістична профілактика злочинів пройшла складний і тернистий шлях до свого стабільного існування в системі криміналістики України.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика / В. Ю. Шепітько. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

2. Владимиров Е. В. Уголовная профилактика / Э. В. Владимиров, Г. А. Зильберквит, Ю. Д. Каценельсон М. : УРКМ, 1934. 879 с.
3. Громов В. У. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / В. У. Громов // Под ред. Н. В. Криленко. М. : Советское законодательство, 1935. 240 с.
4. Александров Г. Н. Совершенствование методов расследования в центре внимания советской криминалистики / Г. Н. Александров // Соц. законность, 1948. № 2. – С. 7–8.
5. Александров Г. Н. Настольная книга следователя / Г. Н. Александров, А. И. Апурин, Т. М. Арзуманян. М. : Госюриздат, 1949. 879с.
6. Вінберг А. И. Служебная роль криминалистики и ее соотношение со специальными науками / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская // Вопросы судебной экспертизы. 1952. № 16. С. 120–123.
7. Фридман И. Я. Использование специальных познаний в работе по предупреждению преступлений / И. Я. Фридман // Криминалистика и судебная экспертиза. 1964. Выпуск 1. С. 96–103.
8. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений и советской криминалистики / И. Я. Фридман // Материалы пятой расширенной научной конференции Киевского отделения УНО СМиК. Киев, 1964. С. 14–17.
9. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов / И. Я. Фридман. Киев, 1968. 88 с.
10. Кангер А. Криминалистическая подготовка и её значение для правосудия / А. Кангер // Новая юстиция. № 61. 1950. С. 48–54.
11. Винберг А.И. Криминалистика / А.И. Винберг. М. : Госюриздат, 1950. 442 с.
12. Колмаков В. П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В. П. Колмаков // Сов. гос. и право. 1961. № 12. С. 106–109.

Христян Віталій Володимирович,
судовий експерт сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДЕЯКІ ШЛЯХИ УДОСКНАЛЕННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЇ

Сучасний стан науки криміналістики, що пройшла великий еволюційний шлях розвитку від зародків до сьогодення впродовж століть (від розрізнених окремих галузей до остаточно сформованої її системи як наукового знання) відрізняється високим і злагодженим рівнем

комплексного виконання в цілях правосуддя досягнень науково-технічного поступу, детальною розробкою її методологічних проблем, тактики, а також методики розслідування злочинів. В сучасних умовах, завдяки досягненням криміналістики, у працівників правоохоронних органів є можливість із високою достовірністю встановити ту чи іншу особу за слідами папілярних ліній її пальців чи долоней рук. Адже незаперечним доказом того, що особа перебувала на місці скоєння злочину є виявлені в ході огляду місця події сліди її рук [1].

Складовою частиною криміналістики, яка вирішує такі завдання є дактилоскопія. Відповідно до сучасного розвитку парадигми, загальне визначення дактилоскопії є таким: це розділ криміналістики, що вивчає будову візерунку шкіри рук з метою проведення криміналістичної ідентифікації особи, а також для реєстрації і розшуку злочинців [2].

Реалізація цього процесу забезпечується в ході судово-експертної діяльності, яку здійснюють як державні спеціалізовані установи, так і приватні судові експерти в рамках, визначених Законом України «Про судову експертизу» [3].

Дактилоскопічна експертиза, на долю якої припадає значна частина експертиз, що проводяться судовими експертами, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що пошук і вилучення відбитків пальців рук традиційно є однією з найперших дій експертів на місці події. Адже відбитки пальців рук є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи). З огляду на це, дактилоскопія потребує активного розвитку і вдосконалення з метою підвищення ефективності діяльності експертів з пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів. При чому цей розвиток має відбуватися за багатьма напрямками.

Одним з таких напрямків є розробка і впровадження в діяльність вітчизняного дактилоскопічного дослідження найновіших засобів виявлення слідів папілярних узорів рук і ніг. Ще до 1955 р. українські радянські криміналісти користувалися лише одним хімічним реактивом – азотнокислим сріблом, незважаючи на його недоліки: неможливість виявлення давніх слідів, а також надмірне зафарбовування виявлених слідів. В тому році було прийнято рішення про введеня в практичне використання розчину нінгідрину, і відтоді кількість засобів і методів виявлення латентних слідів рук в вітчизняній дактилоскопії постійно росте, а їхня якість вдосконалюється. Наприклад, на сьогодні одних тільки дактилоскопічних порошків нараховується більше сотні. Серед них найпоширенішими є окис цинку, окис свинцю, окис міді, сажа, графіт, перекис марганцю, а також їх суміші: універсальна біла, універсальна чорна, суміш окису міді із сажею тощо; магнітні порошки: «Топаз», «Рубін», «Малахіт», «Агат», «Сапфір», «Опал» тощо; флуоресцентні порошки: родамін, сульфід цинку, антрацен, хрізан та

інші [4]. Розібратися у великому розмаїтті засобів та методів і правильно застосувати в кожному конкретному випадку той чи інший спосіб виявлення слідів, може допомогти їхня детальна класифікація, розроблена українськими науковцями-криміналістами.

Якість проведення дактилоскопічних досліджень в вітчизняній науці напряму залежить від фахової підготовки спеціалістів та експертів, систематичної практики застосування передових досягнень іноземної криміналістики, переймання новітніх розробок і технологій в сфері теорії і практики дактилоскопії. Цим зумовлюється необхідність подальшої розробки наукових і правових основ судово-експертної діяльності, удосконалення засобів, прийомів і методів роботи з дактилоскопічної інформацією. Даній проблематиці, а також багатьом іншим питанням в сфері дактилоскопії присвячено праці, написані В.П. Бахіним, В.І. Бояровим, В.І. Галаганом, В.К. Лисиченком, А.В. Іщенком, М.Я. Сегаєм, А.В. Старушкевичем, А.О. Логвиненком та багатьма іншими вітчизняними науковцями [5].

Так, наприклад, фахівці в галузі дактилоскопії неодноразово порушували питання про необхідність введення в Україні системи загального дактилоскопіювання, а відтак, створення відповідного банку даних. Така потреба викликана реаліями сьогодення. По-перше, це є ефективною системою боротьби проти тероризму, організованої транснаціональної злочинності, нелегальної міграції, торгівлі людьми, відмиванням грошей, що відбувається злочинним шляхом. По-друге, наявністю великої кількості невпізнаних трупів, що є наслідком воєнних дій в східних регіонах держави, зростання чисельності природних та техногенних катастроф; також це сприятиме ефективному розшуку безвісти зниклих осіб. Отже, створення єдиного систематизованого дактилоскопічного обліку в Україні, а також врегулювання пов’язаного із цим питання вдосконалення правового забезпечення отримання, зберігання та використання дактилоскопічної інформації (яка по суті є персональними даними осіб, які охороняються державою) є дуже важливим для подальшого розвитку вітчизняної науки дактилоскопії.

Вирішити проблему створення такого обліку може допомогти зокрема впровадження новітніх зразків техніки, яка допомогає заносити в електрону базу даних дактилоскопічну інформацію. Використанню новітніх сканерів присвячено дослідження таких науковців, як Веретун Г.С. та Чернонос Д.В. Сканери, що успішно використовуються в провідних світових установах з дактилоскопії при взятті осіб на дактилоскопічний облік, поділяються на: 1. Оптичні контактні. 2. Ємнісні або кремнієві. 3. Сканери, які генерують електромагнітне поле. Всі вони забезпечують більш якісне зображення відбитка пальця руки дактилоскопійованої особи, ніж прокатка пальця на папері. Адже відомо, що часто при прокатці пальця на папері відбувається змазування зображення папілярного візерунка (при чому чим повніше прокатують палець, тим ймовірнішою є поява змазування) [6].

Отже, на сьогодні вітчизняна криміналістична наука в цілому, і її галузь дактилоскопія зокрема, активно розвиваються, використовуючи передовий досвід зарубіжних країн, а також власні надбання. Окрім вивчення питань, що виникають в діяльності експертів з пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів папілярних узорів рук і ніг, наразі активно вирішується проблема створення загальнодержавної системи дактилоскопіювання осіб і створення відповідного банку інформації, а також вирішуються інші нагальні питання, що безперечно сприяє подальшому вдосконаленню застосування дактилоскопічної теорії і практики в судово-експертній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Логвиненко А.О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. *Юридичний вісник.* 2017. № 1 (42). URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/ Nauka/Naukovij_jurnal/ 2017/statji_n_142_2017/29.pdf.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/ search_articles.php?id=23384.
3. Закон України «Про судову експертизу» : станом на 15 жовт. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.
4. Юсупов В.В. Сліди пальців рук: історія виявлення, фіксації дослідження. *Криміналістичний вісник.* 2015. № 2. С. 190–201.
5. Рогатюк І.В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права.* 2014. № 1. URL:: http://nbuv. gov. ua/ UJRN/ Chkup_ 2014_1_69.
6. Веретун Г.С., Чернонос Д.В. Дактилоскопічна верифікація в системах контролю та управління доступом: проблемні питання. *Криміналістичний вісник.* 2017. № 1. С. 48–53.

Чашницька Тетяна Григорівна,
старший судовий експерт відділу фототехнічних та портретних, досліджень лабораторії досліджень у сфері інформаційних технологій Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

МОЖЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДЕОЗАПИСУ

Активне впровадження нових технічних засобів спостереження та відеозйомки з використанням цифрових технологій призвело до збільшення кількості матеріалів відеозапису, що надходять для дослідження в рамках кримінальних проваджень.

На сьогодні відеозаписи є одним з ефективних засобів попередження та розслідування протиправних дій. Широке використання матеріалів відеозапису в правоохоронній діяльності

обумовлено насамперед відносною повнотою, ефективністю фіксації самої події (часу, умов, характеристики дій) та фіксацією зовнішнього вигляду її учасників, також можливістю з отриманих відеозаписів встановити місце знаходження особи в певний проміжок часу, проаналізувати шлях її руху. Крім того, слід зазначити, що нерідко матеріали відеозапису є єдиними доказами у справі.

Залежно від різновиду відеозаписувального пристрою дані можуть бути зафіксовані за допомогою камери спостереження (зовнішнього та внутрішнього), камери відеореєстратора, камери мобільного телефону, цифрової відеокамери аматорського та професійного призначення, вебкамери.

– Широке застосування відеозапису пояснюється такими перевагами:

– автоматизація процесу фіксації, його швидкість;

– об'єктивність фіксації обстановки та обставин події;

– можливість під час фіксації змінювати масштаб зображення;

– можливість під час перегляду зупиняти зображення та вибирати кадр для подальшого дослідження;

– об'єктивність фіксації зовнішнього вигляду особи, що надалі може вивчатися як в статиці (стоп-кадр), так і в динаміці (вивчати особливості руху особи).

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі найбільш поширеними об'єктами дослідження є відеозаписи, отримані з камер спостереження, що встановлюються в метрополітені, банкоматах, торгових центрах, у будинках приватних осіб. У багатьох містах України встановлені та успішно функціонують інформаційно-аналітичні системи типу «Безпечне місто», які працюють у рамках загальноміських системи відеоспостереження. Найчастіше камери відеоспостереження встановлюються в місцях масового скупчення людей. Це дозволяє стежити за правопорядком, а в разі виникнення загрози – вчасно відреагувати. За необхідністю матеріали відеозапису можуть бути використані правоохоронними органами для розкриття та розслідування правопорушень.

Аналіз експертної практики дослідження зображення за матеріалами відеозапису свідчить про те, що найбільш достовірно та повно в зображенні особи відображаються такі комплексні ознаки: антропологічний тип, вік, статура та фігура загалом, зріст, а також супутні ознаки одягу. Але найбільшу цінність в ідентифікації особи за ознаками зовнішності мають анатомічні елементи. На достовірність та повноту відображення ознак впливають умови, за яких здійснювався відеозапис, а саме направлення та характер освітлення, відстань до об'єкту зйомки, ракурс, масштаб зображення, розміщення в кадрі особи та її положення відносно відеокамери.

Також під час дослідження використовуються кадри відеозаписів, на яких найбільш повно відображена досліджувана особа, її обличчя. Сучасні програмні засоби дозволяють здійснювати

певні зміни зображень для подальшого їх поліпшення, зокрема за допомогою корекції контрастності, яскравості, різкості, змінювати масштаб зображення, здійснювати поворот на потрібний кут, працювати з фрагментами зображення, перетворювати зображення для можливого зіставлення зі зразками.

За допомогою відеокамер здійснюється запис як сигналів відображення, так і сигналів звуку (записів голосу особи – фонограм). Дослідження запису звукової інформації (голосу людини) належить до завдань фоноскопічної експертизи, що вирішує питання ідентифікації особи за фізичними параметрами голосу (за усним мовленням). Водночас використовуються такі складні технічні комплекси, як акустичні спектроаналізатори й синтезатори, зазвичай пов'язані з комп'ютером. Практичний досвід ідентифікації людей за усним мовленням показує, що серед виділених ознак є такі, які однозначно пов'язані із зовнішніми характеристиками мовця, інші – відображають його внутрішні параметри. Для аналізу усного мовлення використовується система мовновимірювальних методів, коли просодійному й спектральному аналізу передують аудитивна й лінгвістична частини. Ці методи постійно удосконалюються й дозволяють впевнено проводити ідентифікацію людей за сукупністю індивідуальних ознак голосу. У мовновимірювальному підході органічно поєднуються лінгвістичні та інструментальні методи виокремлення й аналізу ідентифікаційних ознак голосу особи (мовлення). Поряд із вимірюванням і математико-статистичної інтерпретацією її фізичних параметрів враховуються також психофізичні, синтаксичні, лексичні, фонетичні та інші особливості, а також патології мови, голосу, слуху. Комп'ютеризація методів підвищує надійність і скорочує тривалість фоноскопічної експертизи.

Матеріали відеозапису людини можуть досліджуватись і під час проведення судово-медичної ідентифікації. Зокрема, прижиттєвий відеозапис людини для ідентифікації особи методом краніофаціальної ідентифікації здійснюється за допомогою накладення кадру з відеозображенням голови особи на зображення черепу невідомої особи.

Слід зазначити, що дослідження за матеріалами відеозапису вимагають високого рівня підготовки експертів, зокрема потрібно вивчати особливості відображення ознак елементів зовнішнього вигляду людини на відеозаписі й подальшу об'єктивну і достовірну їхню оцінку, а також опановувати навички роботи з відповідним програмним забезпеченням з обробки відеозображень. Для цього необхідно:

– адаптувати методи оцінки інформативності та достовірності відображення ознак зовнішнього вигляду людини, що на відеозаписах, для практики виконання портретних експертиз на сучасному етапі та підготувати відповідні методичні рекомендації для експертів;

– опрацювати питання про можливість розробки спеціалізованих програмних засобів для виконання портретних експертиз і досліджень;

– беручи до уваги тенденції розвитку науки і техніки, в навчальні програми підготовки та підвищення кваліфікації експертів розробити та додати нові тематичні розділи, що сприятимуть впровадженню сучасних передових технологій у практичну діяльність.

Практика виконання досліджень з ідентифікації особи за матеріалами відеозапису свідчить про успішність проведення такого виду досліджень та про необхідність проведення подальших науково-дослідних робіт із розробки методичного забезпечення, проведення досліджень для підвищення ефективності програмно-технічного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Криміналістична фотографія та відеозапис (основи методики викладання): навч.-метод. посіб. / С.Л. Ларін, М.В. Салтевський, Л.М. Довгий, О. В. Одерій. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2007. 456 с.

2. Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. Харків: Вища шк.: Изд-во при Харьк. ун-те, 1986. 197 с.

3. Хахановський В.Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 28 с.

Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

МІСЦЕ НАУКОВОЇ ШКОЛИ КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Кафедра криміналістики була створена в Київській вищій школі МВС СРСР у 1964 році. З початку самостійної роботи як окремого структурного підрозділу кафедра криміналістики стала однією з провідних у навчальному закладі. Першим її начальником був П. М. Назаров, далі кафедру очолювали – професори М. В. Салтевський, В. П. Бахін, Є. Д. Лук'янчиков, П. Д. Біленчук, В. С. Кузьмічов, В. К. Весельський. З березня 2016 року завідувачем кафедри криміналістики та судової медицини призначено кандидата юридичних наук, доцента А. В. Самодіна.

Кафедра забезпечувала викладання криміналістики та спеціалізованих навчальних курсів, окремі з яких у подальшому стали основою для створення інших кафедр, зокрема спеціальної техніки, судової медицини.

З початку створення на кафедрі криміналістики працювали ветерани Другої світової війни в Україні – доценти Є. П. Коновалов, А. О. Крикунов, Л. К. Литвиненко, З. М. Ломако, В. С. Назаров, старші викладачі та викладачі – А. І. Комаров, Н. П. Партала, К. С. Пічко, М. Д. Потапов.

Поєднання професійних знань та досвіду практичної діяльності, у тому числі набутого під час бойових дій, обумовило створення дослідницької наукової течії на кафедрі.

Починаючи з 1971 року, Михайло Васильович Салтевський як керівник кафедри сформував наукову школу, основними напрямами досліджень якої стали ідентифікація та групофікація об'єктів експертизи, криміналістична фотографія, криміналістична одорологія, судова акустика.

Розвиток наукових традицій кафедри криміналістики продовжив професор Володимир Петрович Бахін, який очолив кафедру у 1979 році. Досвідчений криміналіст розвинув дослідження слідчої практики і проблем удосконалення слідчої діяльності. У подальшому його учні В. К. Весельський, А. В. Іщенко, Є. Д. Лук'янчиков, В. С. Кузьмічов, С. С. Чернявський продовжили започатковані Вчителем наукові розвідки. Їх тематика відображала нагальні потреби теорії криміналістики та практики протидії злочинності, більшість з них присвячено проблемам, які у вітчизняній науці досліджувалися вперше та носили фундаментальний характер.

На кафедрі утворилася атмосфера наукового пошуку, заклалися підвалини розробки основ інноваційного навчання, започатковано підготовку фундаментальних наукових і навчальних видань, які користуються популярністю у багатьох юридичних закладах вищої освіти. Зокрема, готувалися та були захищені докторські дисертації з питань: потреб слідчої практики (В. П. Бахін), вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності (В. І. Галаган), розвитку криміналістичних наукових досліджень (А. В. Іщенко), слідчої діяльності (В. С. Кузьмічов), теорії професійного спілкування слідчого (В. Г. Лукашевич), інформаційного забезпечення розслідування злочинів (Є. Д. Лук'янчиков), інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації (О. І. Мотлях), встановлення групової належності в судовій експертизі (М. В. Салтевський), розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці (О. В. Таран), вербальної інформації у кримінальному процесі (Л. Д. Удалова), криміналістичної інформатики (В. Г. Хахановський), розслідування фінансового шахрайства (С. С. Чернявський), розслідування злочинів міжнародного характеру (Ю. М. Чорноус), історії та розвитку вітчизняної криміналістики (В. В. Юсупов).

Створена науковою школою основа дослідницької діяльності забезпечувала високоякісну підготовку на кафедрі дисертаційних досліджень докторантів, ад'юнктів, аспірантів, здобувачів-практиків, у тому числі тих, хто працював або продовжує працювати на науково-педагогічній ниві в НАВС. Серед них В. В. Арешонков, В. М. Атаманчук, О. А. Вакулик, І. Г. Галдецька, І. М. Єфіменко, С. М. Зав'ялов, В. А. Іщенко, Ю. Б. Комаринська, Н. О. Кононенко, Є. В. Кузьмічова-Кисленко, І. Р. Курилін, В. Г. Лісогор, І. С. Марків, В. С. Мацишин, А. В. Мировська, В. І. Оперук, Л. Л. Патик, В. І. Перкін, В. В. Пясковський, В. Я. Радецька, Д. Б. Сергєєва, Ю. М. Сірий, Ф. М. Сокиран, Л. Г. Шарай, О. І. Якимець та ін.

Успішно виконуючи завдання підготовки кадрів вищої кваліфікації, наукова школа наполегливо та цілеспрямовано здійснює дослідження важливих теоретичних і прикладних проблем протидії злочинності. У межах наукових досліджень підготовлено низку монографій, навчальних посібників, дидактичних та інших видань, які використовуються у науковій роботі, освітньому процесі та позитивно зарекомендували себе у процесі правозастосування. Певною ознакою «зрілості» наукової школи є видання підручників з профільної навчальної дисципліни. У цьому доробку містяться підручники «Специализированный курс криминалистики» (1987), «Криміналістика» (1998, 2015, 2020) та мультимедійні підручники «Криміналістика» (2008, 2016).

Колектив наукової школи кафедри налаштований на постійний пошук інновацій в правозастосовній діяльності і впровадження їх в освітній процес, наполегливо вирішує різні питання підготовки юристів. З цією метою нині продовжуються дослідження низки актуальних напрямів протидії злочинності.

У полі зору наукової школи – питання криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. Зокрема, під науковим керівництвом професора С. С. Чернявського захистили дисертації В. Є. Боднар (Теоретичні, правові та організаційні засади протидії злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, докт., 2017), І. В. Рогатюк (Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, докт., 2018), Ю. Я. Олійник (Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, 2014), В. А. Нечитайло (Розслідування нецільового використання бюджетних коштів, 2014), В. В. Давиденко (Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби, 2015), Р. О. Пиняга (Розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, 2015), В. В. Неганов (Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні, 2018), В. Ю. Дрозд (Розслідування крадіжок з

автотранспортних засобів, 2019), Я. О. Дякін (Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею, 2019) та ін.

Продовжуючи дослідження актуальних питань теорії і практики криміналістики, професор Ю. М. Чорноус здійснювала наукове керівництво дисертацій: А. П. Сакаля (Розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, 2014), С. В. Харченка (Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних, 2016), Г. Ю. Нікітіної-Дудікової (Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи, 2017), С. С. Базіра (Виявлення та документування підрозділами кримінальної поліції України одержання неправомірної вигоди суддями, 2017), О. А. Лопати (Міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України, 2017), М. М. Шикоряка (Розслідування корисливих насильницьких злочинів, вчинених іноземцями, 2018), О. І. Груздя (Розслідування умисних вбивств, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони, 2018), О. Я. Мазурка (Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб, 2018), Є. О. Даніч (Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту, 2019), І. А. Жалдак (Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, 2019).

Наукова школа кафедри криміналістики та судової медицини постійно підтримує ділові і творчі зв'язки з криміналістами-практиками підрозділів МВС і Національної поліції – Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром, Головним слідчим управлінням, Департаментом карного розшуку та ін.

Наукова школа кафедри активно розвиває міжнародну співпрацю. Творча взаємодія відбувається з навчальними закладами та криміналістичними центрами Білорусі, Молдови, Казахстану, Литви, Польщі, Німеччини та інших країн.

Діяльності наукової школи характеризується й проведення дослідно-конструкторських робіт. Науковці спільно з іншими фахівцями отримують патенти, свідоцтва про реєстрацію авторських прав на твори та інші розробки, що успішно використовуються у кримінальних провадженнях, зокрема останнім часом розроблено інформаційно-довідкові програми «Робоче місце слідчого», «Робоче місце експерта-вибухотехніка» та ін.

Представники наукової школи беруть участь у експертизі дисертацій, включаючи офіційне опонування, підготовці відгуків на автореферати дисертацій, роботі міжкафедральних, міжвузівських та міжвідомчих семінарів. Враховуючи загальновизнаність наукової школи, її члени працюють у спеціалізованих вчених радах та запрошуються як офіційні опоненти у дисертаціях, що захищаються в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, Академії

адвокатури України, Європейському університеті, Національному університеті державної податкової служби України, Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого, Харківському національному університеті внутрішніх справ, Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, Національному університеті «Одеська юридична академія», Львівському державному університеті внутрішніх справ та ін.

Отже, наукова школа кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, що має півстолітню історію діяльності, займає важливе місце в розробленні фундаментальних і прикладних питань правозастосовної діяльності вітчизняних органів кримінальної юстиції, продовжує досліджувати загальнотеоретичні проблеми юридичної науки в Україні. Примножуючи доробок наукової школи, працівники кафедри завдяки працьовитості, відданості справі, високій громадянській відповідальності забезпечують надійну підготовку високопрофесійних правоохоронців, надання їм сучасних криміналістичних знань.

Чорний Микола Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент
Галан Наталя Василівна,
доцент кафедри загальної практики – сімейної медицини Української військово-медичної академії, кандидат медичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОШИРЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Розкрити причинний комплекс незаконного обігу наркотиків необхідно для того, щоб можливо було розробити ефективні заходи запобігання, адже його причини, шляхи і механізми поширення складні й різноманітні.

Найбільш поширені – макросоціальні та мікросоціальні чинники. Серед макросоціальних чинників найбільший влив на молодь має формування і широке розповсюдження в молодіжному середовищі псевдокультури. Все це відбувається на фоні розвалу системи дитячих і молодіжних організацій; різкої зміни соціального статусу як насідку розшарування в суспільстві; ціннісної кризи в суспільстві в умовах втрати життєвих цінностей. Тому вплив цих причин надзвичайно вагомий, особливо на слабких людей, які є у будь-якому суспільстві, і багато хто з них намагається вживанням наркотиків забутися та врятуватися від реального життя. Особливо це стосується молоді – часто не влаштованість життя, відсутність чіткої перспективи, неясність політичної платформи, безідейність тощо.

Необхідно виділити декілька абсолютно нових чинників, а саме, зміна системи цінностей у поєднанні з ревізією минулого призводить до зниження авторитету старшого покоління серед молоді, низький ступінь релігійності суспільства як основи етичних і моральних стандартів на тлі руйнування етичних концепцій і постулатів часів соціалізму; недостатня інформованість батьків у питаннях формування антинаркотичних установок у свідомості молоді, відсутність емоційного неформального контакту батьків з дітьми, низька готовність до розуміння і сприйняття дитячих проблем тощо.

На сьогодні наркоманія вже перестає поглинати вищі верстви суспільства. Окремі види наркоманії стосуються дітей із забезпечених родин (наприклад, кокаїнова та героїнова наркоманії), які шукають нові відчуття. Заборонений плід – солодкий. Як недивно, для них вживання наркотиків є уособленням болі та безкарності. Вони намагаються в такий спосіб виділитися перед однолітками.

Нова танцювальна культура, що прийшла до нас із Західної Європи та США, принесла і наркотики (поганою манерою сьогодні стало з'явитися на дискотеці без таблетки ЛСД або амфетаміну).

Розвитку незаконного обігу наркотиків сприяє велика незаконна міграція, поява через це нетрадиційних для деяких регіонів наркотиків, наприклад, героїн в Україну поставляється вихідцями із Афганістану та Пакистану, які проживають або прямують транзитом через нашу країну. Кодеїновмісні препарати часто надходять у країну з емігрантами з Індії та Ірану [1, с. 74].

На рівень наркотизму суттєво впливають механізми соціального контролю, до яких належать суспільство, мікросоціальне середовище. Неналежний соціальний контроль призводить до поширення наркотизму.

У розвитку наркоманії значну роль відіграє неправильне виховання дитини, коли формується слабкість, схильність втікати від труднощів.

На поширення наркоманії особливо впливає негативна роль мікросоціальних маргінальних груп і негативного лідера. Наркозалежні особи не лише подають негативний приклад, але й втягують до цієї пристрасті новачків.

Недостатня санітарна-освітня робота у підлітковому та молодіжному середовищі також сприяє поширенню наркоманії. Наркоманія – хвороба молодих. Статистичні дані МВС України засвідчують, що 80% осіб, які були вперше втягнуті до вживання наркотику, – це люди від 14–30 років. Неосвіченість і наркотична безграмотність визначили їх ставлення до наркотиків [2, с. 67].

Серед мікросоціальних чинників, які сприяють поширенню наркоманії та незаконного обігу наркотиків є:

– труднощі особистого характеру в орієнтації у сучасному бюрократизованому і індустріально розвиненому суспільстві, пов'язані з психічними навантаженнями;

– протест проти прийнятих у суспільстві цінностей і норм, що може заміщатися використанням стимулюючих засобів;

– труднощі в соціальній адаптації чи нездатність приймати і асимілювати прийняті установки і традиції;

– невизначена перспектива та страх перед майбутні;

– труднощі, обумовлені сімейними проблемами і почуттям незахищеності, конфлікти між поколіннями, помилки у вихованні, надмірна строгість, зайва опіка або вседозволеність:

– ефект «групи однолітків» – вперше наркотик вживають, як правило, не ізольовано, а в групі однолітків.

– Не останню роль у формуванні прихильності до первинного вживання наркотиків відіграють психологічні чинники:

– психологічна незрілість – соціальна інфантильність;

– уразливість, нестійкість настрою, слабкий самоконтроль, пасивність, поверхневі незрілі думки, потреба в яскравих емоційних переживаннях, боязкість і нерішучість;

– потреба в захисті, почуття самотності і страху перед майбутнім, небажання самостійно визначитися у житті;

– тривожно-недовірливі риси характеру, відчуття власної неповноцінності і малозначущості;

– замкненість або, навпаки, демонстративність (істеричність) особи;

– складна стресова ситуація (втрата близької людини, сварка з коханою людиною) може стати початком вживання наркотиків [3, с. 83].

Вищезазначені причини та умови, звичайно, не є вичерпними, але вони вказують на складність розвитку та поширення незаконного обігу наркотиків, що ще раз підтверджує його підвищену суспільну небезпеку.

Список використаних джерел:

1. Антинаркотична профілактика: навч. посібн. / В.В. Чернєй, О.М. Стрільців, Е.В. Расюк та ін. ; за ред. В.В. Чернєя. НАВС, 2013. 180 с.

2. Профілактика наркоманій серед підлітків / А.М. Нагорна, В.В. Безпалько. К., 2001. 171с.

3. Профілактика ризикованої поведінки в учнівському і студентському середовищі: методичні рекомендації / за ред. В.Г. Панка. К.: Ніка-Центр, 2004. 252 с.

Чорний Микола Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

АУТОАГРЕСИВНІ ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

До числа найбільш актуальних проблем сучасної психіатрії відносяться проблеми алкоголізму і самогубств. Тісний зв'язок між ними був встановлений ще на початку двадцятого століття вітчизняними вченими – В.М. Бехтєрєвим (1912), Ф.Є. Рибаковим (1917) і в подальшому підтверджений спеціальними клінічними і клініко-епідеміологічними дослідженнями. Аутоагресивні дії серед хворих на алкоголізм зустрічаються значно частіше ніж при інших захворюваннях. По даних експертів ВОЗ близько 50 % суїцидентів здійснюють аутоагресивні дії в стані алкогольного сп'яніння, а ризик самогубств серед хворих на алкоголізм в 8 раз перевищує популяційний ризик. Але зв'язок самогубств з вживанням алкоголю не вичерпується клінічно окресленими формами алкогольної хвороби. В літературі по суїцидології зустрічаються вказівки про «каталізуючу» роль простого алкогольного сп'яніння у виникненні й реалізації суїцідальних намірів (В.М. Банщиков, Ц.П. Корленко, 1968; Д. Мейфілд, Д. Монтгомері, 1972). Згідно уявлень цих дослідників, алкоголь знімає страх і контроль, а стан сп'яніння полегшує реалізацію задумів суїцидентів. Серед тих, хто здійснює самогубства в стані сп'яніння, зустрічаються не тільки хворі на хронічний алкоголізм, але й здорові особи, які вживають алкоголь епізодично, в помірних кількостях [1, с. 5].

Розпочинаючи з 1990 року намітилася стійка тенденція до зростання числа самогубств серед співробітників ОВС (Національної поліції) України. При цьому близько половини самогубств здійснено в стані алкогольного сп'яніння, що робить проблему алкоголізації співробітників достатньо актуальною для МВС України [2, с. 3].

Мною було досліджено 207 випадків завершених самогубств, які здійснили співробітники ОВС (Національної поліції). З них, (44,9%) самогубства здійснено в стані алкогольного сп'яніння. Ступінь алкоголізації у досліджених суїцидентів була різною – від епізодичних прийомів алкоголю до клінічно виражених форм хронічного алкоголізму. Різними були і нозологічні діагнози. Проте загальним для усіх випадків було те, що вони здійснені в стані простого алкогольного сп'яніння. У двох хворих з ознаками хронічного алкоголізму на момент здійснення самогубства була психотична симптоматика [3, с. 146; 4, с. 48].

Аналіз самогубств, вчинених у стані алкогольного сп'яніння, дає можливість говорити про наявність певної специфіки суїцидальної ситуації. Так значна кількість самогубств працівників ОВС

(Національної поліції) (16,1 %) мала демонстративний характер і здійснювалось на очах рідних, друзів та інших осіб, які були для суїцидента значимими; (34.4 %) здійснили суїцид у безпосередній близькості від значимих для суїцидента осіб (балкон, ванна кімната, туалет, кухня, підсобні приміщення та ін.), в більшості випадків зразу або через короткий проміжок часу після сварок із своїми дружинами з погрозами на самогубство, що також носило демонстративно-шантажний характер. Це, у свою чергу, свідчить про наявність деструктивного конфлікту між суїцидентом і цими особами, а також усвідомлене прагнення нанести їм психологічну травму шляхом власної смерті; (49,4 %) суїцидів здійснено на самоті.

Хочу звернути увагу на небезпечну тенденцію серед співробітників управлінь карного розшуку і дільничних інспекторів, де 75,0 % і відповідно 87,5 % самогубств здійснено на очах або в безпосередній близості від значимих для суїцидента осіб. На мою думку, служба в цих підрозділах призводить до значної нервово-емоційної напруги, стомленню, і як результат – виникненню психосоматичних захворювань, алкоголізації і соціально-психологічної дезадаптації.

Як показали результати дослідження, безпосереднім приводом до суїцидних дій у переважній більшості випадків служили сімейні конфлікти (63,4 %). Алкогольна інтоксикація була додатковим чинником, що спрямовувала поведінку по аутоагресивному шляху, що в подальшому приводила до дизадаптації. Показовою в цьому являється група суїцидентів з ознаками хронічного алкоголізму, в яких я виявив слідуючі ознаки дизадаптації: а) професійна (трудова) – 1 суїцидент є кандидатом на звільнення після рішення товариського суду; 1 – понизили у спеціальному званні; 6 – були викликані на засідання товариського суду для вирішення питання про подальше перебування в ОВС; б) сімейна дизадаптація – 3 суїцидента розведені, 1 – повторно одружений, дружини двох суїцидентів напередодні самогубства подали заяви на розірвання шлюбу, 1 – в цивільному шлюбі, інші знаходились в тривалому конфлікті зі своїми дружинами; в) поведінкова дизадаптація – зловживання алкоголем, в 4 випадках агресія до своїх близьких із використанням фізичної сили після вживання алкоголю, суїцидальні спроби в 3 випадках (порізи вен на нижніх кінцівках, спроба повіситись, спроба застрелитись з мисливської рушниці), суїцидальні висловлювання в 7 випадках; г) психічна дизадаптація – в 7 випадках виявлені ознаки депресії, 4 – маячноподібні ідеї ревнощів, які загострювались в стані алкогольного сп'яніння [3, с. 149; 4, с. 51].

Слід зазначити, що в більшості суїцидентів у минулому були суїцидні висловлювання, самопошкодження, а іноді й суїцидні спроби, що не було належно оцінено ні родичами, ні лікарями. Ця обставина говорить про необхідність посиленого диспансерного спостереження за даним контингентом співробітників, постійного контакту з їхніми

родичами. Особливу увага варто приділяти ранньому виявленню і лікуванню хворих алкоголізмом, тому що виразність і глибина соціально-психологічної дезадаптація корелірує із тривалістю й тяжкістю захворювання. Але найбільш реальними й ефективними заходами профілактики суїцидів варто вважати міри, спрямовані на боротьбу з п'янством.

Список використаних джерел:

1. Амбрумова А.Г., Тихоненко В.А. Клинико-психологический анализ суицидов, совершенных в состоянии алкогольного опьянения. Актуальные проблемы суицидологии. М., 1981. С. 203–210.

2. Про запобігання суїцидальної активності в органах та підрозділах внутрішніх справ. Вказівка № 661/Кв від 19 02.2000 р. К., 2000. 15 с.

3. Чорний М.В. Аналіз самогубств, здійснених співробітниками органів внутрішніх справ у стані алкогольного сп'яніння. Лікар. справа. 2002. № 1. С. 146–150.

4. Чорний М.В. Алкогольне сп'яніння і суїцид. Актуальні проблеми суїцидології. Зб. 2. К., 2002. С. 47–53.

Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ КАФЕДРИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ

Менш ніж два роки відділяють нас від моменту, коли Національна академія внутрішніх справ буде святкувати свій сторічний ювілей. Більш ніж п'ятдесят років, на благо академії плідно працює кафедра криміналістики та судової медицини.

«Кожне дерево з плоду свого пізнається» – ці слова з Книги Книг – Біблії доводять одвічну істину про те, що добрі плоди можуть зрости тільки завдяки постійній і наполегливій роботі, постійному розвитку й самовдосконаленню.

Й сьогодні, відзначаючи ювілей рідної кафедри криміналістики та судової медицини, слід констатувати добрий врожай на нашій науковій та педагогічній ниві. Інший крилатий вираз свідчить, що «один в полі не воїн». Ціле криміналістичне «військо» здобуло високий результат. Внесок кожного – запорука успіху спільної справи.

Вагомий внесок у розвиток і становлення кафедри криміналістики та судової медицини зробили наші Вчителі – Особистості, які творили історію кафедри. Своєю натхненною і наполегливою працею, особистим прикладом, мудрим керівництвом – забезпечили досягнення заслужених висот.

Як відомо, 1964 року на базі кафедри оперативної роботи і криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР була створена самостійна кафедра криміналістики, з 2010 року – кафедра криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. З того часу й донині, кафедра розвивається, зростає кількісно і якісно.

Першим начальником кафедри криміналістики, у період з 1964 до 1971 року, був Павло Миколайович Назаров – учасник Великої Вітчизняної війни, який мав значний досвід практичної роботи в органах міліції.

Вагомих здобутків кафедра досягла за керівництва доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, відмінника освіти України, учасника Великої Вітчизняної війни, полковника внутрішньої служби Салтевського Михайла Васильовича (1971–1979 роки). Примітно, що у той час вперше було розроблено і впроваджено нові методи навчання криміналістики на основі програмування і використання технічних засобів. Підготовлені М. В. Салтевським навчальні посібники «Криминалистическая техника» (1967), «Криминалистическая техника и тактика» (1973) були першими роботами з програмованого навчання і контролю знань у вищих школах МВС СРСР. Даний досвід був поширений у межах програми розробки і використання технічних засобів у навчальному процесі системи вузів МВС СРСР. Важливо, що у період роботи в Київській вищій школі МВС СРСР, М. В. Салтевський започаткував нові напрями у вітчизняній криміналістиці: одорологічні, акустичні дослідження; використання у розкритті злочинів ідеальних слідів. Під його керівництвом та консультуванням захищено 5 докторських та 46 кандидатських дисертацій, а наукова спадщина складає понад 300 публікацій.

Знаковою постаттю для розвитку науки криміналістики і діяльності кафедри був Володимир Петрович Бахін – доктор юридичних наук, професор, полковник міліції. Він перейняв керівництво кафедрою криміналістики у 1979 році, й очолював підрозділ до 1985 року. За понад п’ятдесят років науково-педагогічної діяльності В. П. Бахін створив власну наукову криміналістичну школу, підготувавши 11 докторів та більше 30 кандидатів юридичних наук у галузі криміналістики.

Примітно, що Володимир Петрович є «родоначальником» криміналістичних наукових «династій». Це відслідковується на прикладі нашої кафедри. Учнями – «науковими синами», В. П. Бахіна стали доктори юридичних наук, професори А. В. Іщенко та В. С. Кузьмічов. У свою чергу, «династію» продовжили їх учні, ставши «науковими внуками» В. П. Бахіна – це науково-педагогічні працівники кафедри: доктор юридичних наук, професор Ю. М. Чорноус, кандидат юридичних наук, професор В. К. Весельський, кандидати наук, доценти А. О. Антощук, І. Р. Курилін, В. Г. Лісогор, В. Я. Радецька, В. В. Семенов. Вчені створили власні наукові школи, продовжили криміналістичні дослідження. Відслідковується четверте «покоління»

наукових нащадків В. П. Бахіна – кандидати юридичних наук, доценти А. В. Мировська, Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, Л. Л. Патик, В. В. Пясковський, А. А. Саковський, і це – не межа.

Володимир Петрович залишив біля 300 наукових праць, які й зараз затребувані курсантами, студентами, аспірантами.

Доктор юридичних наук, професор, полковник міліції Євген Дмитрович Лук'янчиков очолював кафедру у 1985–1993 роках, за його керівництва кафедра ще більш «окріпла», наукові дослідження спрямовувалися на нові й перспективні напрями. За його наукового консультування були підготовлені та захищені дисертації таких відомих криміналістів як К. О. Чаплинський та О. В. Таран. Є. Д. Лук'янчиков є автор та співавтор більш ніж 370 наукових робіт, серед них монографії, навчальні підручники та посібники, статті, що вийшли у наукових збірках в Україні, Білорусі, Молдові, Польщі.

У 1993–1996 роках кафедру очолював Петро Дмитрович Біленчук – кандидат юридичних наук, доцент, полковник міліції, різнобічно обдарована особистість, адже поряд із успішним виконанням завдань керівника кафедри, підготував понад 600 наукових праць, раціоналізаторських пропозицій, законопроектів.

Видатний та яскравий вчений-криміналіст – саме таким запам'ятався доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, полковник міліції, начальник кафедри у 1996-2004 роках – Володимир Сергійович Кузьмічов. Керувавши кафедрою криміналістики, він доклав чимало зусиль до створення першого в Україні музею криміналістики. Упродовж тривалого часу Володимир Сергійович опікувався зібранням цікавих експонатів, пов'язаних із розкриттям злочинів працівниками органів внутрішніх справ України, висвітленням наукових досягнень у галузі криміналістики. 2004 року музей криміналістики фактично став основою формування багатофункціонального музею МВС України. Кафедра стала науковим осередком криміналістичної науки, до навчального процесу залучалися досвідчені вчені та практики. В. С. Кузьмічов виконував відповідальну місію члена експертної ради Вищої атестаційної комісії України, експерта МОН України з акредитації та ліцензування вищих юридичних навчальних закладів. Професор В. С. Кузьмічов плідно працював у складі Координаційного бюро з проблем криміналістики, судової експертизи і юридичної психології НАПрН України, залучався науковим консультантом секретаріату Верховної Ради України, очолював Київське обласне відділення Міжнародного Конгресу Криміналістів. Яскравий слід залишив Володимир Сергійович у науці. Він є автором понад двохсот праць. Підготував більше двадцяти кандидатів наук та докторів юридичних наук – І. В. Пирога та Ю. М. Чорноус.

Начальника кафедри криміналістики та судової медицини (2004–2015 роки), кандидата юридичних наук, професора, полковника

міліції Віктора Казимировича Весельського всі пам'ятають як надзвичайно людяного, харизматичного, прогресивного керівника. Будь-яке питання вирішувалося «Казимировичем» швидко, ефективно, і – з гумором. Як керівник кафедри, постійно підтримував творчі та особисті дружні зв'язки практично з усіма колективами кафедр криміналістики юридичних вузів держави. Віктор Казимирович плідно працював на науковій ниві, підготував більше 80 наукових та навчально-методичних праць, працював над докторською дисертацією. Основними напрямами його наукових розробок були проблеми криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів. Професор Весельський вніс вагомий вклад у підготовку науково-педагогічних кадрів, адже за час керування кафедрою криміналістики та судової медицини близько 150 ад'юнктів та здобувачів захистили кандидатські дисертації. Безпосередньо під науковим керівництвом В.К. Весельського підготовлено більше 30 кандидатів юридичних наук.

Історія кафедри криміналістики та судової медицини надзвичайно насичена подіями й досягненнями. Багато величних людей залишили добрий і чіткий слід. Однак, чи втрималася сила-силенна подій, дат, рішень у пам'яті – якби не наш дорогий «Нестор Літописець» – Андрій Володимирович Іщенко. Все своє життя він присвятив криміналістиці й рідній кафедрі. А. В. Іщенко – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, член міжнародної організації «Конгрес Криміналістів», полковник міліції, козак запорізький – за походженням та гордим незламним духом.

Коли 1992 року виникла ідея створити унікальну, першу в Україні та Європі кафедру криміналістичної експертизи Української академії внутрішніх справ, відповідальна «місія» її керівника була доручена Андрію Володимировичу. Також А. В. Іщенко досяг вагомих результатів та посадах заступника начальника інституту підготовки кадрів оперативних служб міліції з навчальної та наукової роботи академії, першого заступника начальника Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Він завжди тримав міцний зв'язок з кафедрою, поки 2010 року не повернувся до «Альма-матер» вже назавжди – на посаду професора кафедри криміналістики та судової медицини.

Про визнання наукових здобутків Андрія Володимировича свідчать не тільки наукові звання, регалії, займані посади, але й створена ним наукова школа – п'ять докторів наук та понад 35 кандидатів юридичних наук, основними напрямками досліджень котрої є методологічні проблеми криміналістики і судової експертології, криміналістичне забезпечення практики боротьби зі злочинністю, наукове забезпечення криміналістичних досліджень, методика розслідування окремих видів злочинів. Сьогодні справу Вчителя гідно продовжили, створивши власні наукові школи, доктори

юридичних наук, професори О. І. Мотях, Д. Й. Никифорчук, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, В. В Юсупов.

Андрій Володимирович був неперевершеним організатором і харизматичним учасником вітчизняних та міжнародних конференцій. А. В. Іщенко проявив себе і як популяризатор криміналістичних знань в царині наукової публіцистики. Слід відзначити багатоцільові, унікальні для криміналістичної науки і всіх, хто цікавиться цією галуззю знань, видання: «Календарь криминалиста» (2010), «Летопись криминалистики: даты, факты, имена» (2016).

Болісно, що особистості, завдяки яким відбулося успішне становлення і розвиток кафедри криміналістики та судової медицини, а саме П. М. Назаров, М. В. Салтевський, В. П. Бахін, В. С. Кузьмічов, В. К. Весельський, А. В. Іщенко, на жаль, – не з нами. Немає з нами й ряду науково-педагогічних працівників, які у різні часи працювали на кафедрі й залишили за собою яскравий слід. Це заслужені юристи України Ю. Ф. Жаріков, В. П. Кологривов та ін. Краще сказати словами поета В.А. Жуковського:

«О милых спутниках, которые наш свет
Своим сопутствием для нас животворили,
Не говори с тоской: *их нет;*
Но с благодарностию: *были».*

Все своє життя наші Вчителі працювали, не шкодуючи своїх сил. І головне – посіяне ними зерно знання, проросло й щедро віддає свої плоди. Кафедра криміналістики й судової медицини, очолювана з 2016 року кандидатом юридичних наук, доцентом, підполковником поліції А. В. Самодіним, гідно продовжує працювати, навчати, творити і обов'язково – берегти пам'ять і кращі кафедральні традиції .

«Viam supervadet vadens» – «Дорогу осилит идущий» – так говорили древні греки. Дорогі колеги, наш шлях лише вперед!

Чуприна Олена Віталіївна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ДОМЕДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Домедична підготовка є складовою професійної підготовки сучасних поліцейських. Згідно Закону України «Про Національну поліцію», перед ними стоїть низка завдань, зокрема щодо надання послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [3, с. 17], що в контексті обов'язково передбачає й надання постраждалим домедичної допомоги [1, с. 4].

Правила та алгоритми надання домедичної допомоги при різноманітних патологічних станах, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 червня 2014 року за № 398, вимагають від поліцейського засвоєння наступних знань та вмінь [3, с. 17]:

– техніки проведення серцево-легеневої реанімації;

– техніки проведення серцево-легеневої реанімації за допомогою напівавтоматичного дефібрилятора;

– техніки проведення серцево-легеневої реанімації різних вікових груп (дітей, немовлят та новонароджених);

– техніки допомоги при обструкції верхніх дихальних шляхів (зупинці дихання в разі аспірації (вдихання) чужорідного тіла);

– техніки допомоги при народжені та особливості допомоги вагітним;

– надання допомоги постраждалим з різноманітними травмами;

– техніки допомоги при невідкладних медичних станах (опіках, переохолодженні, утопленні. інтоксикації, електротравмі);

– основам патофізіології, метаболізму, його порушенням та техніки допомоги при них (гіпер- та гіпоглікемії, шоку й різновидів шоків, інфаркту, інсульту, судомних нападів);

– техніки проведення іммобілізації та переміщення постраждалих;

– методиці сортування постраждалих при масових ураженнях.

Відповідно до наказу МОЗ України № 346 від 29.03.2017 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти» в контексті її другого рівня – «Перший на місці події» (48 годин), на базі Національної академії внутрішніх справ затверджена навчальна програма дисципліни «Домедична підготовка» [2, с. 4], яка ґрунтуються на міжнародних уніфікованих клінічних протоколах медичної допомоги BLS(Basic Life Support), ITLS (International Trauma Life Support), PhTLS (Prehospital Trauma Life Support), де основним алгоритмом надання допомоги є ABC, тобто: Airways (дихальні шляхи), Breathing (дихання), Circulation (циркуляція крові) [1, с. 8–13]. Її практичним завданням стала виробка у курсантів та студентів навичок зупинки кровотеч, роботи з перев'язувальними матеріалами, відновлення дихальної функції, проведення реанімаційних заходів при зупинці дихання [2]. Крім того, до неї включені алгоритми забезпечення безпеки особи, що надає допомогу та поводження з небезпечними факторами, виклику та взаємодії зі спеціалістами. Такий підхід є цілком виправданим, адже сьогодні від працівника поліції очікують виважених і правильних дій щодо парамедичних втручань під час виконання ним своїх професійних обов'язків, зокрема врахування найбільш прогресивних міжнародних стандартів надання домедичної допомоги [4].

Даний курс складається на 75 % з практичних занять, які проводяться у форматі обговорення та дискусій, роботи з відеоматеріалами, демонстрації та відпрацювання навичок, роботи в малих групах шляхом виконання практичних ситуаційних завдань – квестів, виключно по кожній темі в один день. Місцями для проведення курсу навчання є полігони, лісова зона, промислова зона віддалена від житлових приміщень, спортивні зали, аудиторії, що забезпечені інтерактивними дошками або іншим мультимедійним спорядженням. Кожен блок знань дисципліни відпрацьовується з використанням тренувального обладнання – спеціалізованими та імпровізованими засобами надання допомоги, манекенами, технічними засобами, автомобілями тощо, що обумовлюється вимогами проведення конкретної теми та специфікою діяльності слухачів.

Професорсько-викладацьким складом кафедри криміналістики та судової медицини та працівниками навчально-тренувального відділення домедичної підготовки Київського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» Національної академії внутрішніх справ повністю оновлено методичне забезпечення дисципліни. За останні три роки створені та отримали видання – підручник, три посібника, два курси лекцій, мультимедійний посібник, мультимедійні презентації, відеофільми з домедичної підготовки, які оприлюднені на офіційному веб-порталі НАВС.

Викладачі НАВС постійно підтримують міжвідомчі зв'язки щодо обміну інноваційними техніками науково-методичного досвіду проведення домедичної підготовки курсантів та студентів із вищими навчальними закладами Міністерства оборони, Національної гвардії України, Міністерства освіти та науки, Національним медичним університетом ім. О.О. Богомольця.

Заступник начальника Української військово-медичної академії з лікувальної роботи, доктор медичних наук, професор Стеблюк В.В., в минулому – професор кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, є постійним рецензентом програмно-методичного забезпечення дисципліни «Домедична підготовка».

Досвід вищих навчальних закладів силових відомств свідчить про необхідність застосування повторних занять для збереження практичних навичок з надання домедичної допомоги. Тому, при проведенні щорічних тактичних навчань в Національній академії внутрішніх справ обов'язково застосовується перевірка знань і навичок з домедичної підготовки курсантів всіх факультетів.

Список використаних джерел:

1. Пам'ятка з домедичної підготовки: навч. посіб. / Т.П. Жилін, О.В.Чуприна, Т.Г. Нагайник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 102 с.

2. Домедична допомога: курс лекцій. / О.В.Чуприна, Т.П. Жилін, Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 120 с.

3. Домедична допомога: підручник / [О.В.Чуприна, А.В.Самодін, Т.П. Жилін, М.В. Чорний та ін.] ; за ред. В.В. Стеблюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 230 с.

4. Домедична підготовка: мультимедійний посібник / [О.В.Чуприна, А.В.Самодін, Т.Г. Нагайник, та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ; каф. криміналістики та судової медицини. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. URL: http://www.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/info/autors.html.

Шведова Олена Вікторівна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Толочко Олена Олегівна,
курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ТА СПОСОБИ ФІКСАЦІЇ СЛІДІВ РУК НА МІСЦІ ПОДІЇ

Під терміном «фіксація слідів рук» розуміють їх опис в протоколі слідчої дії, фотографування і (в залежності від вида слідів), відкопіювання на дактилоплівку (інший слідосприймаючий матеріал) або виготовлення зліпків з об'ємних слідів [1, с. 91].

Технічні способи фіксації дозволяють закріпити зовнішній вигляд виявлених слідів шкірних візерунків чи одержати з них копії. Вони забезпечують зберігання виявлених слідів і їх подальше використання як речових доказів, що дозволяє по відображеним у них шкірним візерункам ідентифікувати злочинця чи інших осіб, і встановлювати ряд інших обставин події, що розслідується. Проте, сліди шкірних візерунків будуть речовими доказами лише після того, як їх виявлення буде зафіксовано у встановленому законом порядку, в певних процесуальних документах: протоколах огляду місця події, речових доказів, постанові про залучення слідів шкірних візерунків до кримінальної справи як речових доказів тощо.

У протоколі повинні бути зазначені такі дані про сліди рук:

– найменування і місце розташування предмета, на якому виявлені сліди;

– форма предмета, його розміри, індивідуальні ознаки, вид поверхні (полірована, шорсткувата, однотонна чи багатобарвна і т.д.) і стан (суха, волога, брудна і т.д.);

– місце розташування слідів на предметі (щодо нерухомих орієнтирів);

– вид слідів (об'ємні, поверхневі, безбарвні, забарвлені; одиночні, групові, пальців, долонь);

– загальні і групові ознаки слідів (форма, розміри, тип папілярного візерунка і т.п.);

– спосіб виявлення, застосовані засоби і пристосування;

– спосіб фіксації, вилучення і вид упаковки.

У необхідних випадках як додаток до протоколу огляду місця події можуть бути зроблені замальовки і схеми з позначенням місць виявлення слідів рук і їх взаємного розташування [2, с. 69].

Спеціаліст зобов'язаний стежити за тим, щоб інформація, отримана ним при огляді, правильно і повно була відображена в протоколі; має право в зв'язку з цим вносити до протоколу свої зауваження.

Також важливим способом фіксації слідів рук, який не призводить до їх псування, є фотографування.

Предмети і сліди рук фотографуються за правилами вузлової і детальної фотозйомки. Фотографічній фіксації підлягає не лише пальцевий слід, але й загальний вигляд предмета, де він розміщений. Якщо на предметі знаходиться декілька слідів, на знімку показується локалізація і взаємне їх розміщення. Особливу увагу треба звертати на освітлення предмета і слідів на ньому, бо від цього залежить якість знімків. Основні правила: зображення об'єктів і масштабної лінійки повинне займати всю площу кадру; оптична вісь фотоапарата – перпендикулярна площині сліду.

Спосіб фотографування визначається видом сліду:

– поверхневі сліди – при бічному висвітленні вузьким пучком світла під кутом 45° до площини об'єкта;

– безбарвні сліди на прозорому предметі – у відбитому світлі на чорному фоні, у світлі, що проходить; джерело світла розташовується за предметом під кутом 45–60°;

– пофарбовані сліди – при прямому освітленні; зі штучним екраном, світлофільтрами, УФ і ІЧ –джерелом освітлення;

– об'ємні сліди – при бічному освітленні, кут якого залежить від глибини рельєфу: чим глибше слід, тим більше кут;

– сліди на нерівних поверхнях – при бічному двосторонньому освітленні: можливе використання одночасно сильного і м'якого (розсіяного) освітлення, а також однобічного, спрямованого вздовж рельєфу поверхні, яке виключає можливість утворення тіні;

– сліди у важкодоступних місцях – з використанням дзеркала, встановленого під таким же кутом, що й оптична вісь об'єктива;

– безбарвні потожирові сліди – в затемненому приміщенні: якщо поверхня зі слідом блікує. Її накривають чорним листом паперу (тканини) з отвором по розміру сліду. Використовують і поляризаційні світлофільтри, розсіяне світло;

– сліди на опуклій чи увігнутій поверхні фотографуються кілька разів, наприклад, зі зміною освітлення різних ділянок одного сліду.

Якщо зйомка слідів проводиться в ультра-фіолетових променях, роблять контрольний знімок при звичайному освітленні.

Не менш важливим способом фіксації слідів рук є контактне копіювання (моделювання) – застосовується, якщо неможливо вилучити сліди з предметом чи його частиною. Копіюванню можуть піддаватися різні сліди:

- оброблені дактилоскопічними порошками;
- пилові відшарування;
- грязьові нашарування;
- виявлені парами йоду чи окопчуванням.

При копіюванні на плівку треба досягти гарного її прилипання до поверхні зі слідом (на світлих плівках це контролюється візуально): без утворення повітряних пузирів, зморшок і складок, які можуть істотно погіршити якість відображення деталей папілярних візерунків. Помилки, допущені в процесі виготовлення копії, можуть призвести до пошкодження чи знищення слідів.

На нерівних поверхнях доцільно використовувати дактилоскопічну плівку, тому що вона має більшу еластичність. При користуванні липкими плівками необхідно враховувати їх сильні адгезійні властивості, що обумовлюють перенесення на них не тільки порошку з обробленого сліду, але і частково поверхні об'єкта.

Різновидом копіювання слідів рук є виготовлення з них об'ємних зліпків. Зліпки виготовляють зі слідів, розташованих на нерівних, шорсткуватих, волокнистих, пластичних і сипучих матеріалах. До засобів, що копіюють і використовуються для виготовлення зліпків, відносяться наступні:

Силіконові компаунди (суміш пасти з каталізатором) – універсальний слідокопіюючий матеріал для різних поверхонь, за винятком сильно розволокнених (деревина, тканина і т.п.).

Можливість використання того чи іншого наповнювача і його кількість для кожного компаунда – індивідуальні і підбираються експериментально.

Добре просіяний порошок медичного гіпсу, розведений водою – традиційний і універсальний засіб для виготовлення зліпків.

Полістирол – розчин полістиролу в толуолі, який має консистенцію силікатного клею. Час затвердіння залежить від температури, вологості і товщини шару, тому він наноситься на слід пензликом, дуже тонким шаром.

При фотозйомці слідів, вилучених на полімерну плівку, необхідно пам'ятати, що вони фіксуються в дзеркальному зображенні.

Найчастіше гіпс, полістирол застосовуються для виготовлення зліпків з об'ємних слідів рук на охолоджених і зледенілих поверхнях (скло, знаряддя зламу, панель автомобіля, дверна ручка і т.п.). Перед використанням розчинів, їх потрібно остудити до температури 0° С.

Існує ряд засобів (срібна фольга, йод декстриновий, йодокрахмальна і бензидинова плівки, а також декстринова паста та

аркуші паперу, оброблені ортотолідином), які використовуються одночасно в якості засобів, копіюючих і закріплюючих сліди рук, виявлені за допомогою парів йоду.

Закріплення виявлених слідів на поверхні об'єктів – ще один спосіб фіксації слідів рук – служить для запобігання механічним ушкодженням слідів чи знищення в результаті неправильного пакування, транспортування чи випадкового впливу [3, с. 101–104].

Отже, правильне застосування різноманітних способів фіксації слідів папілярних візерунків на місці події має важливе значення для подальшого розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Корниенко Н.А. Следы человека в криминалистике: учебн.-методич. пособ. СПб.: Питер, 2001. 352 с.
2. Криміналістичне дослідження слідів рук: наук.-практ. посіб.; за ред. Я.Ю. Кондратьєва / [О.П. Дубовий, В.Я. Лукашенко, Я.В. Рибалко та ін.]. К.: Атіка, 2000. 152 с.
3. Шведова О.В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посіб. Київ, 2010. 208 с.

Щербакова Ганна Володимирівна,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ Й ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

17.10.2019 року набув чинності закон № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4.10.2019 року (далі закон).

Із прийняттям цього закону, окрім іншого, зазнали змін положення КПК України, які регламентують підстави та порядок проведення експертиз. Зупинимось на окремих із них.

Частиною 1 ст. 242 КПК України встановлено, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Отже вищезазначена чинна норма наділила сторони кримінального провадження правом на самостійне залучення експерта для проведення експертизи без звернення до слідчого судді.

Також відмітимо, що було змінено перелік питань, для з'ясування яких слідчий, прокурор зобов'язані призначити експертизу у кримінальному провадженні. Так у чинній редакції п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України зазначається: «визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням». Інша новація стосується того, що було виключено п. 5 ч. 2 ст. 242 КПК України (встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України).

Окрім цього, слідчий та прокурор самостійно без звернення до слідчого судді зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи з метою підтвердження неосудності чи обмеженої осудності особи. Такі зобов'язання виникають якщо будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними (ч. 1 ст. 509 КПК України). Виключенням є випадки примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, яке здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду (ч. 3 ст. 242 КПК України).

На сьогоднішній день право слідчого судді на самостійне залучення експерта для проведення експертизи є обмеженим, та надається виключно на підставі клопотання сторони захисту (ст. 242 КПК України). Завдяки цьому, на мій погляд суттєво спростилась процедура *призначення експертизи.*

Натомість діючими до 17.10.2019 року нормами КПК України, відповідальність про визначення підстав для проведення експертизи покладалася на слідчого суддю. Це призводило до невиправданого розширення меж судового втручання в діяльність органів досудового розслідування, великих витрат часу слідчих та прокурорів для отримання дозволів на проведення експертиз тощо. Тому вважаю, що більшість згадуваних законодавчих новел, які стосуються питань призначення та проведення експертизи є виправданими.

Втім, нововведення ніяким чином не вплинуло на допущення помилок слідчим, прокурором під час призначення експертизи. Йдеться про: неправильне або неточне формулювання питань перед експертом або упущення суттєвих питань; фіксування у процесуальних документах хибних даних; призначення не всіх необхідних у справі експертиз; формулювання питань, які не належать до компетенції експерта; затягування строків призначення та проведення експертиз; ненадання достатньої кількості необхідних зразків для дослідження; направлення на експертизу неякісних об'єктів дослідження тощо.

З метою уникнення подібних та інших помилок прокурору та слідчому ініціюючи питання про призначення експертизи необхідно

дотримуватися положень Закону України «Про судову експертизу», КПК України, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. Окрім цього, для дієвого використання можливостей судових експертиз у кримінальному провадженні не менш важливою є тактична складова цієї діяльності.

З тактичних міркувань, потрібно щоб достатньо уваги приділялося питанню підготовки до призначення експертизи. При цьому важливо, щоб відбувалася взаємодія між особою, що ініціює питання призначення експертизи та експертом. Така взаємодія повинна відбуватися як під час підготовки до призначення експертизи, так і на послідуючих етапах. Це сприятиме уникненню формального підходу до призначення експертиз; правильному визначенню необхідних експертиз, які слід призначити у конкретному кримінальному провадженні, визначенню послідовності призначення експертиз; коректному формулюванні питань тощо [1, с. 39–44].

При визначенні питань експерту, формулювати їх слід таким чином, щоб вони: не виходили за межі його компетенції; мали логічну послідовність; характеризувалися повнотою, мали комплексний характер; були чіткими та зрозумілими, що виключало б їх неоднозначне тлумачення [2, с. 215].

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії слідчого, прокурора, експерта та ін. учасників кримінального провадження при призначенні та проведенні експертиз. К.: ГПУ, 2015. 64 с.

2. Сучасні проблеми криміналістики: навч. посіб. / О.В. Геселев, І.І. Присяжнюк, Я.А. Соколова, Г.В. Щербакова. К.: НАПУ; Кіровоград: МПП «Антураж А», 2012. 424 с.

Юнацький Олександр Володимирович,
Національний університет «Запорізька політехніка», кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВІ СИТУАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Пізнавальний характер судової діяльності є надзвичайно складним. Це обумовлене, в першу чергу, вирішенням складних розумових завдань, необхідністю інтелектуальних зусиль та мисленнєвою роботою.

Основна мета пізнавальної діяльності суду полягає у накопиченні необхідної інформації для здійснення конструктивної діяльності – винесення вироку.

Для того, щоб полегшити складну і відповідальну конструктивну діяльність суду щодо винесення вироку, ще на

досудовому розслідуванні створюються сприятливі умови для пізнання судом всієї необхідної інформації.

Судове дослідження обставин справи є самостійним найважливішим елементом здійснення правосуддя, що проводиться з повним дотриманням принципів гласності, усності, безпосередності судового розгляду [1, с. 364].

Можна також схарактеризувати особливості пізнавальної діяльності судового процесу: 1) має ретроспективний характер; 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою процесуальних засобів); 3) ця діяльність здійснюється під час змагального процесу «обвинувачення»–«захист»; 4) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законі [2, с. 70–71].

Аналізуючи різні підходи пізнавальної діяльності суду в процесі доказування під час вирішення численних завдань, відзначимо, що велике практичне значення у цій діяльності має ситуаційне моделювання, яке може застосовуватися суддею як засіб здійснення ситуаційного підходу щодо розв'язання ситуацій судового провадження. Цей підхід допомагає судді швидко проаналізувати, оцінити ситуацію судової дії, віднести дану ситуацію до типової, для якої вже є розроблений алгоритм рішення [3, с. 126–127].

Також слід відзначити, що ситуаційне моделювання як метод дослідження ситуацій включає в себе побудову моделі реальної ситуації та проведення за її допомогою різноманітних експериментів. Крім того, ситуаційне моделювання виступає, з одного боку, як форма пізнавальної діяльності, з іншого – як метод пізнання, а побудована модель ситуації є своєрідним систематизатором, накопичувачем інформації про подію [4, с. 119–120].

Розглянемо варіанти використання ситуаційного моделювання в судовому провадженні. Вони залежать від різних факторів, які, на нашу думку, повинні бути враховані суддею під час судового провадження.

Так, початок судового розгляду характеризується необхідністю прогнозування подальших варіантів його розвитку, що пов'язано з використанням перспективного моделювання. У свою чергу, в кінці судового розгляду потрібно використовувати ретроспективне моделювання. Це зумовлено характером інформації, що набувається в процесі зіставлення побудованої суддею моделі кримінальної ситуації з показаннями учасників судового розгляду для винесення вироку.

Також слід врахувати вид судової дії, в рамках якої формуються ситуації. При оголошенні показань підсудного характерним є виникнення пізнавальних ситуацій; для допиту – пізнавальних, регулятивно-управлінських, конфліктних ситуацій; для призначення експертизи – організаційно-управлінських.

Слід зазначити, що доказова інформація у справі починає формувати уявну модель злочину ще під час вивчення матеріалів кримінального провадження, коли суддя створює основу для уявної моделі вчиненого злочину, яку постійно доповнює в ході підготовчого

судового засідання та судового розгляду. Також він може створити матеріальну модель у вигляді схеми вчиненого злочину.

Тому вирішення ситуацій пізнавального типу має здійснюватися шляхом аналізу інформаційного компонента. Так, первинна інформація з матеріалів кримінального провадження сприймається суддею при підготовці до судового розгляду і в ході підготовчого судового засідання, а потім під час допиту підсудного або іншого учасника судового розгляду захисником або прокурором.

Крім того, суддя в процесі надходження нової інформації, повинен зіставити побудовану ним модель кримінальної ситуації з інформацією від допитуваного. А у випадку протиріччя його показань з показаннями, що він давав на досудовому розслідуванні, – порівняти ці моделі з моделлю кримінальної ситуації, побудованої слідчим (виходячи з матеріалів кримінального провадження).

При необхідності суддя може відновити пробіл інформації за допомогою постановки конкретизуючих, доповнюючих або уточнюючих запитань допитуваному.

Також, моделюючи поведінку обвинуваченого під час допиту, доцільно враховувати зміну ситуації допиту в залежності від присутності інших обвинувачених в залі суду, що можуть вплинути на процес дачі ним свідчень, а також відносин з потерпілим і свідками, що можуть дати свідчення про особу обвинуваченого.

При діагностиці проблем психологічного характеру, перед суддею виникає завдання правильно оцінити і віднести ситуацію до конфліктогенної або конфліктної. Після цього, доцільно обрати оптимальний шлях для переводу даної ситуації у безконфліктний характер, що буде забезпечувати необхідний стан для дослідження доказів стороною обвинувачення або захисту.

Якщо при аналізі такої ситуації суддею діагностуються бар'єри, що пов'язані з психологічним компонентом, то у цьому випадку, доцільно розпочати процес ситуаційного моделювання з психодіагностики особистості.

Зазначимо, що найбільш складним завданням в процесі судової дії є вирішення ситуацій регулятивно-управлінського типу, коли проблема знаходиться в регулятивно-управлінському компоненті, безпосередньо пов'язаному з реалізацією сторонами своїх процесуальних обов'язків.

Відтак, аналізуючи зміст такої проблеми, суддя повинен оцінити законність вимог, висунутих стороною, з вини якої виникла ця ситуація, потім аргументи іншої сторони, прийняти законне і обґрунтоване рішення, спрогнозувати його вплив на ситуацію судового розгляду, а потім, у разі його прийняття, оголосити сторонам.

Можливе виникнення інших ситуацій, наприклад, коли для вирішення в ході судового розгляду питань організаційного характеру є необхідність у моделюванні кримінальної ситуації.

Також доцільно під час розв'язання ситуацій судового провадження орієнтуватися на типові ситуації, що можуть

сформуватися в ході судового розгляду. Вони вже мають певний алгоритм рішення, що дозволить судді швидко проаналізувати та оцінити ситуацію судової дії.

Таким чином, одним з ефективних способів вирішення ситуацій судового розгляду є використання методу ситуаційного моделювання, що дозволяє найбільш ефективно оцінити наявну ситуацію судового розгляду, встановити витоки формування бар'єрів в її компонентах, змоделювати її розвиток при використанні обраного алгоритму рішення даної ситуації.

Судова ситуація є безпосередньою основою для визначення подальших судових дій, їх планування, вибору тактичних і методичних засобів доказування.

Список використаних джерел:

1. Дулов А.В. Судебная психология. Минск, 1975. 461 с.
2. Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: навч. посібник. Х.: Право, 2006. 160 с.
3. Румянцева И.В. Ситуационный подход в судебном следствии суда первой инстанции: дисс. … канд. юрид. наук. Калининград, 2004. 189 с.
4. Лукашевич В.Г., Юнацький О.В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.

Яковлєв Олександр Вікторович,
викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування, інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України
Лук'янчиков Борис Євгенович,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з процесуального керівництва та криміналістичного забезпечення досудового розслідування, інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАТЕНТНИХ ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ РУК ТА БІОЛОГІЧНИХ РІДИН

Аналіз слідчої практики та показників статистичної звітності свідчить, що кількість виявлених кримінальних правопорушень залишається на високому рівні. Так, загальна кількість усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень склала у 2015 році –

565182, у 2016 році – 592604, у 2017 році – 523911, у 2018 році – 483133, а лише за січень – жовтень 2019 року – 402666 [1].

Зрозуміло, що такий стан злочинності негативно впливає на імідж нашої країни і не задовольняє, а ні правоохоронців, а ні керівництво країни. Отже, працівники правоохоронних органів повинні постійно удосконалювати професійну майстерність, опановувати знання щодо новітніх науково-технічних розробок та методик роботи з ними. Саме тому, одним з найважливіших питань, у боротьбі із злочинністю є оновлення методики використання сучасної криміналістичної техніки та запозичення позитивного досвіду роботи правоохоронних органів іноземних держав, зокрема, Великої Британії.

Так, фахівцями британської компанії-виробника криміналістичної техніки Foster + Freeman (Велика Британія, м. Евешам та м. Малверн), демонструються останні досягнення з дослідження слідів пальців рук в ультрафіолетовому та інфрачервоному світлі, а також наслідки використання розширеного освітлення при виявленні і фіксації слідів пальців рук; результати впровадження новітніх технологій для відновлення слідів пальців рук на металевих поверхнях; дослідження біологічних рідин на тканині; виявлення слідів крові на темних та кольорових тканинах, а саме:

1. Crime-lite®2. Одночастотні світлодіодні джерела оптичного випромінювання. Вузькосмугові світлодіодні джерела експертного світла (вісім хвильових діапазонів, включаючи ультрафіолетовий (далі – УФ). Також, має широкосмугове джерело білого світла для базового дослідження і 7 вузькосмугових джерел, що забезпечують інтенсивне випромінювання в УФ, фіолетовому, синьому, синьо-зеленому, зеленому, помаранчевому і червоному діапазонах, зручний для виявлення біологічних виділень людського організму, паливно-мастильних слідів, волосся, волокон і потожирових слідів.

2. Комплекс експертного світла DNA Crime-Lite®82S. Універсальне джерело оптичного випромінювання для криміналістичних досліджень. Створений з метою виявлення і фото-відео фіксації слідів біологічного походження в інфрачервоному (далі – ІЧ), УФ та синьому діапазоні, як у лабораторних умовах так і на місцях подій із захищеною керуючою станцією. Крім зазначеного, дозволяє виявляти сліди наркотичних речовин та волокон, а також хімічно-оброблені відбитки пальців рук. Всі пристрої серії Crime-Lite®82S містять по 16 світлодіодів, які обираються за яскравістю та точністю довжини хвилі, забезпечуючи незмінну продуктивність та ефективність.

3. Crime-Lite®82L має 16 світлодіодів високої інтенсивності доступних у 2 діапазонах і призначений для опромінення поверхні під малим кутом. Світлодіоди встановлені позаду циліндричної гільзи і забезпечують широкий світловий промінь на поверхню змінної інтенсивності (10 %, 50 %, 100 %), що дозволяє виявляти приховані сліди (зафарбовані плями крові) або сміття.

4. Crime-Lite®42S. Двочастотне світлодіодне джерело оптичного випромінювання з 16 світлодіодами високої інтенсивності доступних в 7 діапазонах. Перемикання між двома діапазонами з 8 світлодіодів високої інтенсивності дозволяє експерту отримати три варіанта потужності в одному змінному оптичному випромінюванні. Використовуючи трьох-позиційний перемикач, можна змінювати дві вузько-смугові довжини хвиль або використовувати всі 16 світлодіодів, щоб забезпечити високу інтенсивність широкосмугового опромінення (використовуючи захисні окуляри з подвійним діапазоном хвиль). Також передбачена можливість УФ або ІЧ опромінення з метою виявлення невидимих біологічних слідів.

5. Crime-lite®XL (надпотужне ручне джерело оптичного опромінення місця події). Призначений для інтенсивного обстеження великих ділянок. Має 96 світлодіодів високої інтенсивності доступних у 4 діапазонах, що забезпечують 115 Вт вузько-смугового опромінення, ефективно сприяють виявленню біологічних слідів, волокон, наркотичних та вибухових речовин.

Окрім вище зазначеного компанія Foster + Freeman розробила та запровадила в практику технологію відновлення прихованих відбитків LTF (Latent Fingerprint Technology). Даний метод дозволяє відновлювати потожирові відбитки на поверхнях, які вкрай важко або неможливо обробити, зокрема, ті, що піддаються екстремальному нагріванню (гільзи після пострілу), та предмети, які були протерті або помиті з метою знищення слідів [2].

В нашій країні, як і у більшості європейських країн для виявлення та фіксації потожирових та біологічних слідів застосовується спектрофотометричний пристрій **RUVIS** виробництва компанії «SIRCHIE». Принцип його роботи базується на формуванні зображення у відбитому УФ світлі, тобто, латентні потожирові сліди проявляються без попередньої обробки дактилоскопічними порошками, або хімічними розчинами. Прилад успішно працює за різних умов: при денному світлі або в повній темряві, в закритому приміщенні або на відкритій місцевості; він дозволяє на відстані виявляти та фіксувати шляхом фотографування латентні потожирові сліди не пошкоджуючи об’єкт дослідження.

Спеціально створений для УФ об`єктива подвійний слайд-фільтр дозволяє оператору оглядати потрібний об’єкт у звичайному світлі, і майже миттєво перемкнутися у режим огляду в УФ променях. Стабілізаційна система Black Talon та новий телескопічний механізм фокусування без будь-яких додаткових адаптерів дозволяє проводити вимірювання, аналіз і візуалізацію об’єктів на відстані від 70 мм до нескінченності [3].

Ще одним надсучасним способом виявлення невидимих потожирових слідів є метод обробки слідів люмінесцентним порошком, який яскраво світиться (люмінісцирує) в УФ променях [4, с. 230]. Саме такі ІЧ флуоресцентні порошки fpNatural®1 та fpNatural®2

пропонує британська компанія Foster + Freeman. Вони, (порошки) випромінюють яскраву ІЧ флуоресценцію чим підвищують контраст відбитків і одночасно пригнічують фоновий вплив. fpNatural®1 збуджується червоним або синім світлом, а fpNatural®2 – ІЧ променями. Візуалізація дії обох порошків досягається за допомогою ІЧ чутливої камери, оснащеної ІЧ – прохідним фільтром, з метою блокування всіх інших хвиль [2].

Аналіз розвитку сучасної закордонної криміналістичної техніки дозволяє дійти висновку, що використання новітніх досягнень вчених криміналістів в слідчий і судовій практиці при виявленні і фіксації невидимих потожирових та біологічних слідів людини, є запорукою формування якісної доказової бази та ідентифікації конкретної особи під час проведення досудового розслідування. Новим кроком в криміналістиці є використання технології відновлення прихованих відбитків LTF (Latent Fingerprint Technology) розробки компанії Foster + Freeman (Велика Британія), з візуалізації потожирових відбитків, яка значно спрощує ідентифікацію злочинців та дозволяє відновлювати потожирові відбитки із поверхонь, які вкрай важко або взагалі неможливо було обробити, зокрема використаних боєприпасів, зброї тощо, за допомогою новітнього процесу хімічного покриття для виявлення відбитків на складних для обробки поверхнях.

Список використаних джерел:

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 07.11.2019).

2. Foster + Freeman URL: http://www.fosterfreeman.com/ (дата звернення 07.11.2019).

3. Офіційна веб-сторінка компанії ТОВ «НВК«ЕКСПЕРТ». URL: http://pro-expert.com.ua/expert.php?lng=ua&page=products&cat_id=42&tovar_id=160. (дата звернення 07.11.2019).

4. Кофанова О.С. Сучасні можливості та новітні розробки в сфері виявлення слідів дактилоскопічного походження. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. К., 2017. Вип. 62. С. 228–235.

Бакал Анастасія Андріївна,
студент магістратури навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ І ВИЛУЧЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СЛІДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Слідова картина комп'ютерних злочинів дуже специфічна і вимагає розробки принципово інших методів і засобів в порівнянні з традиційними. Сліди вчинення зазначених кримінальних правопорушень рідко залишаються у вигляді видимих змін навколишнього середовища. Вони в не розглядаються сучасною трасологією, оскільки в більшості випадків носять інформаційний характер, тобто є тими або іншими змінами в комп'ютерній інформації, що виражається у формі її блокування, копіювання, модифікації, знищення. Скоєння особою протиправних дій, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій спричиняє виникнення певної кількості слідів у тому числі і специфічних, притаманних лише зазначеній категорії. Саме тому використання цих інформаційних даних при розслідуванні є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення.

Характерна особливість віртуального простору полягає в тому, що взаємодіючі в ньому об'єкти, які беруть участь у процесі утворення слідів, не мають зовнішньої будови. Арсенал засобів і методів роботи зі слідами, накопичений трасологією, тут не працює, у зв'язку з чим ефективне розслідування в умовах інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій потребує дослідження віртуальних слідів як нової категорії криміналістичної науки [1, с. 159].

Віртуальність, як елемент характеристики злочинів даного виду, пов'язується дослідниками з процесами обробки комп'ютерних даних:

– комп'ютерні системи забезпечують функціонування штучного середовища (віртуального середовища) у якому відбувається процеси обробки (циркуляція) комп'ютерних даних, а також можуть вчинятися протиправні впливи на ці процеси;

– механізм протиправного впливу на процеси обробки комп'ютерних даних (як і протидії його розслідуванню) має віртуальну складову, пов'язану з використанням процедур обробки комп'ютерних даних зі злочинною метою;

– протиправний вплив на процеси обробки комп'ютерних даних залишає нетрадиційні сліди (віртуальні сліди), які проявляються у: стані комп'ютерних даних, результатах їх обробки; режимах (характеристиках) процесів обробки комп'ютерних даних.

Віртуальні сліди розглядаються як будь-яка зміна стану автоматизованої інформаційної системи (утвореного нею «кібернетичного простору», пов'язана з подією кримінального правопорушення та зафіксована у вигляді комп'ютерної інформації (тобто інформації у вигляді, придатному для машинної обробки) на матеріальному носії, у тому числі й на електромагнітному полі. Зокрема вони характеризуються такими ознаками:

– існують на матеріальному носії, але недоступні для безпосереднього сприйняття;

– не мають фізично цілісної структури (віртуальний слід може складатися з великої кількості окремих інформаційних елементів, які можуть бути записані як на одному, так і на декількох фізичних носіях цифрової інформації);

– мають специфічний механізм слідоутворення;

– мають багатокомпонентний характер, складну інформаційну структуру, в якій поряд зі значущою кримінально-релевантною інформацією міститься значний обсяг допоміжних даних, що відповідають за цілісність і доступність комп'ютерної інформації віртуального сліду;

– вилучення віртуальних слідів можливе лише за допомогою спеціальних програмно технічних засобів;

– мають нестабільний характер, не мають міцного зв'язку із записуючим інформацію пристроєм, а також легко піддаються знищенню.

Останнім часом у сфері кіберзлочинності з'явилися нові тенденції. Однією з них є зміна тактики нападу. Сьогодні, розробники вірусів беруть до уваги те, що користувачі використовують новітні засоби захисту. На жаль, свідомими користувачами поки що можна назвати лише 50 % власників персональних комп'ютерів. Решта не вважає за необхідне застосовувати кіберпрофілактику.

Іншою тенденцією стало збільшення спаму на 250 %. Розробники вірусів вигадують новітні способи для того, щоб спонукати користувача перейти за посиланням на небезпечну адресу. Ще одна тенденція – використання шкідливих програм-додатків до різних файлів, що активуються під час завантаження на комп'ютер.

Найнебезпечнішим вірусом є CB-Locker. Це програма-здирник. Вона кодує всю інформацію на комп'ютері й пропонує його власнику оплатити певну суму за пароль для розблокування. Користувачеві дається кілька днів на роздуми, протягом яких сума зростає. По закінченні вказаного строку інформація знищується. При цьому вірус неможливо знешкодити. Єдиним способом захисту від нього, є створення резервної копії всіх файлів.

Ми вважаємо за потрібне запозичення Україною практики Казахстану, де більшість з тих, хто працює в Інтернеті, прирівнюються до представників засобів масової інформації, з подальшою можливістю притягнення до відповідальності за оперування неправдивими даними або такими, що посягають на честь та гідність особи. У нас притягнути

таких порушників до відповідальності практично неможливо. Проте навіть у судовій практиці є випадки, які спростовують це твердження. Так, гр. М. обвинувачували в неправдивій інформації, яку він розмістив на своїй сторінці у Фейсбуці. Той стверджував, що сторінка була зламана, а сам він не має до згаданої інформації жодного стосунку. З приводу цього навіть було відкрите кримінальне провадження, в рамках якого слідчий ініціював технічну експертизу. Її результати засвідчили, що ніякого зламу не було.

Ще один приклад. Гр. П. обвинувачували в тому, що з його IP-адреси була здійснена DoS-атака на сайт однієї з відомих партій. Постало питання ідентифікації. Державні експерти склали ключ, який нібито ілюстрував шлях атаки з IP-адреси гр. П. Водночас був залучений приватний експерт, який пояснив суду, що точну адресу атаки встановити неможливо, із чим, до речі, погодилися його колеги [2].

Тому виникає дуже багато запитань. Наприклад, як зафіксувати інформацію, яка є на екрані монітора? Засвідчення нотаріусом, для українських користувачів мережі сьогодні такої можливості немає. Тому виходом із ситуації може стати протокол, складений черговим райвідділу МВС про те, що за певною електронною адресою у певний час була розміщена певна інформація.

Правоохоронці зазначають, що складність доказування в царині кіберпростору полягає в тому, що це єдина сфера, де людина не може застосувати жодне з відчуттів. Досліджувати її можна лише опосередковано, і не завжди вдається зафіксувати те, що там відбувається.

При доказуванні фахівці радять виходити з таких умов:

– незмінність оригіналу. Будь-хто повинен мати змогу перевірити оригінал ще раз. Річ у тім, що коли цифровий пристрій використовується (навіть просто вмикається), в ньому фіксуються сліди, недоступні користувачеві. Тому, якщо комп'ютер став знаряддям вчинення кримінального правопорушення, його не можна вимикати (у такому разі інформація про підключення буде втрачена), так само як і перезавантажувати, оскільки можуть бути втрачені дані;

– повнота даних, необхідних для етапу розслідування. Наприклад, якщо не зберегти частину даних трафіку (обсяг інформації, що передається через комп'ютерну мережу за певний проміжок часу), не можна буде сказати, що до чого підключалось і що передавалось під час такого підключення;

– документування всіх етапів дослідження. Кожна особа, яка торкається комп'ютера, повинна залишити документ, в якому буде зазначено, що вона робила і з якою метою та кому робота була передана.

Таким чином, віртуальна реальність, стаючи частиною суспільного життя, закономірно стає і сферою здійснення кримінальних правопорушень, в межах якої виникають якісно нові типи слідів – віртуальні. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження криміналістичних методів виявлення, фіксації, збереження та вилучення віртуальних слідів, способів аналізу та дослідження таких

слідів, а також подальше удосконалення окремих методологій розкриття кримінальних правопорушень у розрізі становлення віртуального сліду як самостійного елемента криміналістичної характеристики.

Список використаних джерел:

1. Хижняк Є. С. Поняття віртуальних слідів та їх значення у процесі розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / Видавничий дім «Гельветика», Одеса, 2017. Вип. 79. С. 159–166.

2. Узагальнення судової практики розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. URL : http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/AFB1E90622E4446 FC2257B7C00499C02. Назва з екрана.

Безрученко Катерина Володимирівна,
курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ДОПИТУ ЖІНОК – ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Ситуація з домашнім насильством в Україні достигла свого піку. Навіть Європейські партнери звернули на це увагу і вимагають від держави постійного захисту від домашнього насильства.

На законодавчому рівні дані заходи за останні два роки зрушилися із мертвої точки. Так, відповідно домашнє насильство закопилене в окремому Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Відповідно до цього Закону під домашнім насильством розуміють – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Крім цього, у Кримінальному кодексі України також передбачена відповідальність за домашнє насильство. У законі про кримінальну відповідальність застосовано модель, яка передбачає окремий склад злочину – «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК України) та окрему кваліфікуючу ознаку певних складів злочинів (ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України) – «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [2].

До основних способів виявлення насильства в сім'ї відносять : анкетування вразливих груп населення (жінок різного віку, дітей); постійний нагляд за підконтрольною територією дільничним офіцером поліції; активне державне реагування на факт можливого скоєння домашнього насильства; повідомлення громадян; звернення від лікувальних закладів; облік та контроль сімей, що знаходяться на обліку.

Особливої уваги заслуговує програма-підтримка «ПОЛІНА» – це поліцейська мережа проти насильства. Вона починалася в трьох областях: Дарницький район міста Києва, в Малиновському районі Одеси і місті Сєвєродонецьку Луганської області. В цьому році поліція розширила діяльність цієї мережі ще на декілька областей (Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Хмельницька). Суть полягає в тому, що виїзд пов'язаний із насильством відбувається не лише за участі патрульної поліції, але й фахівців кримінальної поліції і спеціальної поліції, якщо є інформація про дитину. Поліція працює з соціальними працівниками та з громадськими організаціями [3].

Більшість фактів вчинення домашнього насильства є прихованими через особистий, інтимний характер вчиненого по відношенню до потерпілою. У зв'язку з цим існує необхідність розробити окрему тактику допиту жінок, постраждалих від домашнього насильства. На нашу думку такий допит повинен базуватися на наступних положеннях:

а) починати допит із бесід на теми, які безпосередньо не стосуються предмету допиту, використовуючи дані, отримані при криміналістичному вивченні особистості потерпілої;

б) спостерігати за невербальними проявами (мімікою, жестами, поведінкою) потерпілої;

в) оперативно корегувати власну діяльність, особливу увагу приділяти не лише змісту власних реплік, оцінок, але й інтонації, тональності їх висловлення.

Показання потерпілих у зв'язку з посяганням на їх статеву свободу та недоторканість, відрізняються як правило підвищеною емоційністю. Потерпілі, як правило, тривалий час зберігають в емоційній пам'яті те, що пережили: страх, біль, відчай, фізичне страждання. Також, головне для слідчого під час такого допиту – не допускати тривалої тиші. Це особливо пригнічує потерпілу особу.

Враховуючі це, при допиті потерпілої від домашнього насильства, слідчий повинен дотримуватись правил пристойності, виявляти ніжність, люб'язність, чемність, вихованість, підтримувати її морально. Тоді ефективним буде проведення такого допиту слідчим жіночої статі.

Отже, домашнє насильство щодо жінок дуже емоційна тема. Допит таких осіб вкрай важкий та напружений. Для його ефективності необхідно налагодити емоційний контакт з особою та ставитись до неї максимально коректно та толерантно. Такі особи потребують уваги та підтримки.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19.
3. Поліція поширює проект протидії домашньому насильству «Поліна» на всю Україну – Клименко. Інтернет ресурс. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-policija-poshyriye-proekt-protydii-domashniomu-nasylstvu-na-vsiu-ukrainu-klymenko/30204166.html.

Бідняк Валентин Анатолійович,
здобувач Міжрегіональної Академії управління персоналом

ОСНОВНІ ВИДИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В період реформ та трансформацій, медицина одна із перших потерпає змін. Високий рівень захворювань, інвалідності населення, низький рівень медичного обслуговування та обладнання потребують кардинальних змін. Але не завжди розподіл виділених коштів використовуються без порушень закону. Тому, одним із пріоритетних напрямів, визначених Департаментом стратегічних розслідувань Національної поліції України, є протидія злочинам у бюджетній сфері за певними галузями, серед яких охорона здоров'я.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я відносять злочини, які вчиняються при складанні, розгляді, затвердженні й виконанні бюджетів, а також при здійсненні контролю за виконанням бюджету. Це злочини, передбачені статтями 191, 210, 211, 222, 364, 365, 366, 367, 368 КК України.

Злочини, які вчиняються у бюджетній сфері в цілому були досліджені науковцями як з криміналістичної точки зору, так і з кримінально-правової. Але економічні правопорушення в галузі охорони здоров'я залишились поза увагою дослідників.

В нашій державі галузь охорони здоров'я майже повністю фінансується за рахунок державного бюджету, а також із місцевих бюджетів, різноманітних фондів, позик міжнародних банків, благодійних внесків тощо, що розширює обсяг різноманітних

зловживань у великих та особливо великих розмірах та обумовлює нові схеми вчинення злочинів.

Наприклад, за даними Департаменту захисту економіки Національної поліції України у 2018 році комерційні структури створили злочинну схему привласнення бюджетних коштів при проведенні публічних закупівель медичних матеріалів для лікування ниркової недостатності методом гемодіалізу. Сума збитків становить понад 60 мільйонів гривень. За певну винагороду заздалегідь прописувались умови для закупівлі продукції конкретної торгівельної марки. Для безапеляційної перемоги під час проведення публічних торгів участь приймали афілійовані товариства. Для виведення бюджетних коштів були створені іноземні компанії.

Для викриття складних схем і необхідні спеціальні знання в різних галузях. Їх використовують у чотирьох загальноприйнятий формах, а саме: залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення судових експертиз, довідково-консультаційна форма, здійснення ревізійної перевірки [1]. Вченими-криміналістами достатньо повно були досліджені види спеціальних знань, розроблені відповідні класифікації. Але переважно вони акцентують увагу тільки на видах судових експертиз, залишаючи поза увагою види інших форм. Стосовно злочинів пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я, вважаємо доцільним виділити види спеціальних знань в залежності від природи їх виникнення або за галузями науки, техніки (криміналістичні, психологічні, медичні, економічні тощо).

Галузь охорони здоров'я дуже різноманітна і має специфічний характер, тому необхідне використання різних видів спеціальних знань. У складі сучасної охорони здоров'я А. Г. Ахламов і Н. Л. Кусик виділяють самостійні і одночасно надзвичайно тісно взаємодіючих між собою структурних елементів, які визначаються як підгалузі спеціалізації і виробництва. Деякі з них: терапія – хірургія – педіатрія – санітарія; рентгенологія – радіологія – імунологія – дієтологія; клінічна, медико-профілактична, науково-дослідна, організаційно-управлінська спеціалізації; стаціонарна, диспансерна, санаторно-курортна, амбулаторно-поліклінічна, хосписна та інші види медичної допомоги; дерматологія – гістологія – мікробіологія – нейрофізіологія – психіатрія – стоматологія – онкологія – кардіологія – діабетологія – отоларингологія – гастрологія – ендокринологія – цитологія і багато інших видів спеціалізованої допомоги, які мають свою специфіку [2]. При розслідуванні тих чи інших злочинів слідчому або оперуповноваженому необхідно залучати фахівців з певного напряму.

Опитуванням практичних співробітників Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР НПУ було встановлено, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я

консультаційна допомога використовувалась в 76 % випадків, з яких медичні знання майже у всіх випадках.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я одне із перших місць займають економічні знання. Перед тим, як вирішити питання щодо фактичної вартості товару та розрахунку спричинених збитків в порядку судової експертизи важливо звернути увагу на збір таких документів, як: договір, специфікація, проектно-кошторисна документація, акти виконаних робіт, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо. Додатково може знадобитися бухгалтерська книга, інвентаризаційна відомість, акти ревізії.

Зазначена категорія злочинів, як і будь-які економічні злочини вчиняються за допомогою певних документів. При огляді документів бажано використовувати специфічну криміналістичну техніку із залученням відповідних спеціалістів. Зазвичай необхідні спеціальні знання в галузі почеркознавства та технічного дослідження документів. Необхідно заздалегідь готувати матеріал для проведення судової експертизи задля отримання категорійного та своєчасного висновку. Окрім того, необхідно враховувати, що поширення електронних документів ускладнює збір порівняльного матеріалу.

Звісно, цей перелік видів спеціальних знань може бути розширений в залежності від конкретного випадку.

Як висновок, можна зазначити, що основними видами спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я: економічні (бухгалтерські та товарознавчі), почеркознавчі, техніко-криміналістичні, медичні. Передбачити всі існуючі види спеціальних знань не можливо і по кожному конкретному злочину вони повинні піддаватися коригуванню.

Список використаних джерел:

1. Семенов В.В. Спеціальні знання при розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2006. 20 с.

2. Економіка та фінансування охорони здоров'я: навч.-метод. посіб. / укладачі: А.Г. Ахламов, Н.Л. Кусик. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. 134 с.

3. Вказівка першого заступника Генерального прокурора щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки від 02.06.2004 р. № 12-157 окв. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. URL: http://www. gp. gov. ua.

Бойко Роман Сергійович,
слухач магістратури навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

УЧАСТЬ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОДАХ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ОСОБАМИ

Важливе значення для успішного розслідування автотранспортних злочинів пов'язаних із ДТП є якість проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування, серед яких основним є огляд місця події. Огляд місця ДТП є багатосторонньою дією, під час якої слідчий вивчає: обстановку дорожньої події, транспортні засоби, учасників ДТП (зовнішній вигляд, наявні сліди ушкоджень, поведінку тощо), різні сліди та інші об'єкти з метою виявлення і фіксації слідів, необхідних для встановлення обстановки дорожньо-транспортної пригоди, її механізму, інших обставин та причин, які мають значення для розкриття та розслідування даного види кримінальних правопорушень.

При дорожньо-транспортних пригодах з постраждалими особами, які кваліфікуються за ст. 286 КК України [1], виникає необхідність проведення усебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [3]. Саме забезпечення такої діяльності під час фіксації даного виду кримінального правопорушення та подальшого його розслідування є досить складним і вимагає спеціальних знань, що свідчить про необхідність залучення до огляду місця події спеціаліста, зокрема інспектора – криміналіста.

Спеціалісти – інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій – керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування (далі – інспектори-криміналісти), та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [4].

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або

інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення [3].

До основних функцій інспектора-криміналіста зокрема належать виявлення, фіксування, вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення, з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій [3].

Так, відповідно до ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, речей та документів і відповідно до ч.3 ст. 237 КПК України для участі в ОМП може запросити спеціалістів [2]. Основним завданням огляду місця ДТП є виявлення та фіксація слідів та інших речових доказів: слідів транспортних засобів, залишків лакофарбового покриття транспортних засобів, освітлювальних та сигнальних приладів, фрагментів кузову, слідів контакту ТЗ з іншими предметами, слідів мастил, гальмівної рідини. Також значна увага повинна приділятися на виявлення слідів крові, залишків волосяного покрову, кінцівок при травматичній ампутації, інших частин тіла, залишків одежі, взуття тощо. Зокрема слідчий доручає інспектору-криміналісту проведення орієнтувального і оглядового фотографування та відеозапису на місці пригоди, а в разі необхідності – вилучення слідів кримінального правопорушення, а також в установленому порядку проводить огляд транспортних засобів на місці пригоди за участю інспектора-криміналіста та/або відповідного спеціаліста, зокрема для визначення їх технічного стану [5].

Залучення спеціалістів до огляду місця події значно полегшує роботу СОГ і допомагає слідчому зосередитися на виявленні та встановленні інформації необхідної для швидкого та ефективного розслідування кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст.88). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України. Наказ МВС України від 06.07.2017 №570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17.

4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. Наказ МВС України від 03.11.2015 №1339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15.

5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n14.

Болкун Катерина Андріївна,
курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), а саме глава 20 розкриває вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, надає поняття та встановлює процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій. Вичерпний перелік таких слідчих (розшукових) дій, які можливо здійснювати під час досудового розслідування у кримінальному провадженні передбачені саме цією статтею. Водночас, доводиться констатувати, що в окремих випадках тактичні та процесуальні питання проведення слідчих (розшукових) дій, не маючи чіткого й однозначного законодавчого вирішення, а відповідно стають предметом наукових спорів науковців. Такими є й питання, що стосуються під час аналізу та оцінки ст.ст. 228 та 229 КПК України, якими врегульовано порядок пред'явлення для впізнання особи та речей.

Даючи нормативне визначення процесів і встановлюючи порядок проведення слідчих (розшукових) дій, які мають значні збіжності в їх природі, пов'язаній з реалізацією психологічних процесів узнавання того чи іншого об'єкта особою, яка його сприймала раніше, ці дві статті мали б бути викладені у спільному ключі, а відмінності повинні були б бути зумовлені лише особливостями загальної природи об'єктів, які пред'являють для впізнання – особа або річ. Проте зазначені статті чинного КПК України, які розкривають процесуальні аспекти проведення впізнання, доволі істотно різняться за їх змістом, а отже й сутність та порядок впізнання може сприйматися не однозначно. Зазначене зумовлює потребу докладного аналізу й зіставлення окремих положень процесуальних норм, якими на сьогодні врегульовано впізнання у вітчизняному кримінальному судочинстві [1, с. 163].

Слід відмітити, що пред'явлення для впізнання вже давно відомий, як засіб отримання криміналістичної інформації. Крім цього, саме практичні працівники відмічають і відділяють пред'явленню для

впізнання особливе місце серед слідчих (розшукових) дій. Але до того, як набути теперішнього вигляду і стати окремою слідчою (розшуковою) дією, впізнання пройшло тривалий шлях свого розвитку, організаційного формування, удосконалення, законодавчого визнання та процесуального закріплення і відповідного кримінально-процесуального регулювання й тактико-криміналістичного забезпечення. Розкриваючи значення впізнання в процесі доказування, М. С. Строгович вказував на те, що цей прийом відомий протягом тисячоліть, він існував у кримінально-процесуальних системах усіх часів і народів [2, с. 318].

Необхідно згадати, що з самого початку запровадження такої дії, впізнання розглядали лише як одне із основних завдань проведення допиту, а узнавання об'єктів впізнання відповідно відбувалося під час їх пред'явлення особі, яка їх сприймала раніше і яку про це допитували, що й оформлювали протоколом допиту. Сьогодні ж КПК України вже містить окремі статті, які відділяють пред'явлення для впізнання від допиту. Проте виходячи із змісту даних статей слідчі стикаються із деякими проблемами, яке не врегульовані.

Так, відповідно, у КПК України, а саме в ст. 228 вказано, що перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол [3].

Водночас відсутність в ст. 228 КПК України згадки про захисника як учасника слідчої (розшукової) дії, що має право задавати під час допиту запитання особі, яка впізнає, з приводу встановлення зовнішнього вигляду і прикмет особи, яку впізнають, створює враження, що захисника до такого допиту не допускають взагалі або ж впізнання речі можна проводити із свідками, потерпілими та підозрюваними, останні з яких мають право на запрошення захисника, а впізнання особи можна здійснювати тільки із свідками та потерпілими, яким захисник не потрібен. Такий підхід посягає на право підозрюваних мати захисника та на права захисника як повноцінного і правомірного учасника кримінального процесу [1, с. 166].

Крім цього, у слідчій діяльності відомі випадки про можливість пред'явити певну річ за відео зображенням, проте слідчі мають із цим проблему. Так, частиною 6 ст. 228 КПК України передбачено, що за необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у частинах першій і другій цієї статті. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання [3].

Проте, в ст. 229 КПК України можливості пред'явлення речей для впізнання за фотознімками чи матеріалами відеозапису не передбачено. Тобто, процесуально не закріплена можливість пред'явити річ за фотознімками чи матеріалами відеозапису. Але ж сучасний рівень

розвитку науково-технічних засобів, зокрема фото та відео техніки дає можливість зафіксувати, а відповідно і відобразити найдрібніші деталі зображення найрізноманітніших об'єктів, зокрема й речей. Тому, законодавцю можливо необхідно передбачити таку можливість з метою швидкого та повного розслідування кримінального провадження і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Колесник В.А. Деякі проблемні питання пред'явлення особи та речей для впізнання за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1(26). С. 163–168.
2. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. 704 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Бортнійчук Валерія Олександрівна,
студент 3 курсу навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Прагнення європейського майбутнього ставить перед народом України завдання реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою.

У науковій літературі сьогодні особливу увагу приділено новим процесуальним механізмам здійснення кримінального провадження. Перш за все, це пов'язано з тим, в Кримінальному процесуальному кодексі України закріплено ряд нових інститутів.

Нововведення стосуються всіх стадій кримінального провадження – як досудових, так і судових. Одним із ключових учасників даного провадження, у практичній діяльності якого відображатимуться зміни, є слідчий. Його робота багатопланова, впливає на різні сфери суспільного життя. Слідчий у кожній своїй дії та процесуальному рішенні реалізує визначені КПК України завдання кримінального судочинства, виконання яких пов'язано із реалізацією такої функції досудового розслідування, як здійснення провадження по кримінальних проступках, особливості досудового розслідування яких регламентуються главою 25 КПК України [1].

У КПК України вперше введене поняття кримінальних проступків, якими вважаються правопорушення невеликої тяжкості, що не становлять серйозної загрози для суспільства, наприклад порушення авторського права і суміжних прав, дрібна крадіжка, хуліганство. Як основне покарання за здійснення кримінальних проступків передбачено штраф.

Введення нового терміна «кримінальні проступки» передбачає особливу процедуру проведення досудового розслідування. Першою особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, зазначено у ст. 215 КПК України. Під дізнанням розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Це надає можливість, наприклад, співробітникам оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування.

Процедура надходження матеріалів до співробітників оперативних підрозділів аналогічна процесу реагування на заяви і повідомлення про злочини. Керівник органу досудового розслідування вивчає інформацію, що надійшла до нього, визначає правову кваліфікацію кримінального проступку із посиланням на статтю Закону та доручає проведення розслідування слідчому або співробітнику оперативного підрозділу.

Сам процес досудового розслідування кримінальних проступків реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, про що зазначається у ст. 298 КПК України.

Під час проведення дізнання громадяни мають можливість користуватись такими ж правами учасників кримінального провадження, які передбачені КПК України під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у цілому. Відмінність у правах залежатиме від процесуального статусу учасника кримінального провадження. Так, наприклад, потерпілий може набувати передбачених ст. 56 КПК України прав тільки після подачі заяви про залучення до провадження як потерпілого. Після цього йому вручається пам’ятка про процесуальні права і обов’язки потерпілого, що є письмовим підтвердженням набуття статусу потерпілого.

Специфіка здійснення провадження по кримінальних проступках передбачає, що під час їх розслідування не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Ці обмеження вводяться у зв’язку з тим, що суспільна небезпечність кримінальних проступків, у порівнянні зі злочинами, менша, тому і процесуальний вплив на права та свободи людини повинен також бути меншим.

Враховуючи дану обставину, до підозрюваного можуть обиратись лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов’язання чи особистої поруки. До того ж, зазначені запобіжні заходи можуть обиратися лише слідчим суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні.

Необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних

проступків. Так, ст. 300 КПК України передбачено заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Загальнодоступними процесуальними діями, які слідчий може використовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків, залишаються допит (в т.ч. у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент та проведення експертизи. Ст. 111 КПК України наділяє правом кожного учасника досудового розслідування можливістю бути поінформованим про хід кримінального провадження, е можливість прийняття судового рішення у спрощеному порядку, що являє собою процедуру розгляду матеріалів кримінального провадження по суті без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Для цього на завершальному етапі досудового розслідування, а саме під час складання обвинувального акту слідчим, його затвердження та надсилання до суду прокурором, останнім вноситься відповідне клопотання. Однак воно може вноситись лише за умови, що підозрюваний беззаперечно визнав своєю вину, не оспорює встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акту за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Вище вказане дозволяє уникнути необґрунтованого затягування кримінального провадження та у найкоротші строки прийняти рішення і привести його до виконання.

Засудження особи за вчинення кримінального проступку не впливатиме на реалізацію в подальшому особою своїх прав. З іншого боку, обвинувачена у вчиненні кримінального проступку особа отримає всі процедурні права і гарантії кримінального процесу, і до неї неможливо буде застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Аналізуючи обсяг наукових положень та порядок їх застосування у практичній діяльності, доходимо висновку, що досудове розслідування кримінальних проступків відзначається процесуальними особливостями свого здійснення, які полягають у виборі слідчих (розшукових) дій, застосуванні визначених запобіжних заходів, дотриманні скорочених строків проведення дізнання, виступає своєрідними процесуальними гарантіями додержання прав й свобод громадян, сприймається позитивно з огляду на демократичні процеси, які відбуваються у нашій державі. Позитивним кроком як для правоохоронних органів, так і громадян стане той факт, що приблизно у 80 % випадках результатом проведення досудового розслідування кримінальних проступків може бути укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. Голос України. 2012. № 90–91.

Войтович Євген Михайлович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ України

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» прийнято Верховною Радою України 12 липня 2018 року, вступив у законну силу 2 серпня 2018 року. Цим законом внесено зміни до ряду нормативно-правових актів, зокрема до Кримінального кодексу України, який доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».

До вказаного часу було відсутнє належне регулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти, що було прогалиною чинного законодавства України, необхідність усунення якої загострилася у зв'язку зі збройним конфліктом в Автономній Республіці Крим та на сході України.

Як і поранені, хворі, позбавлені волі та загиблі, зниклі безвісти є постраждалими від конфлікту особами й мають право на повагу та захист. Проте, на даний час цій категорії осіб приділяється недостатньо уваги. Більш того, можлива участь родичів осіб, зниклих безвісти у відновленні життя суспільства фактично нівелюється.

Як свідчать приклади Балкан, Колумбії, Нагірного Карабаху, Південної Осетії тощо, необхідною умовою для реінтеграції постраждалих внаслідок конфлікту осіб у суспільство, а також їх особистої реабілітації є отримання інформації про те, що трапилося з їх близькими, які зникли безвісти, а також встановлення і притягнення до відповідальності осіб, причетних до арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі потерпілих.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини містять норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та інших ситуацій насильства.

У кінцевому підсумку саме органи державної влади відповідають за з'ясування долі особи, зниклої безвісти, встановлення її місцезнаходження і надання цієї інформації її родичам.

Право знати про долю зниклих родичів, передбачене міжнародним гуманітарним правом, є ключовим аспектом у цьому контексті. З метою належного забезпечення цього права виникає необхідність створення механізму, що регулюватиме процедуру пошуку осіб, зниклих безвісти на національному рівні.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні у своїх доповідях неодноразово звертала увагу на значну кількість осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом на території

України, наголошуючи на відсутності інформації про таких осіб у їхніх родичів, які їх розшукують.

З метою розшуку осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом створено Комісію з питань осіб, зниклих безвісти – орган, що відповідає за з'ясування долі та місцезнаходження таких осіб.

Комісія є держателем Єдиного реєстру даних про осіб, зниклих безвісти, в якому міститься інформація, необхідна для розшуку таких осіб, що збирається з метою встановлення їх місцезнаходження та ідентифікації непізнаних останків.

Передбачене у законі право знати про долю зниклих родичів досягається в першу чергу шляхом проведення ефективного та якісного досудового розслідування злочину, вчиненого представником держави, в тому числі іноземної.

Не зважаючи на прийняття значної кількості міжнародних угод щодо міжнародно-правого захисту осіб від насильницьких зникнень залишаються недостатньо врегульованими такі питання, як: визначення насильницького зникнення як злочину проти людяності, заборона використання актів насильницького зникнення в рамках боротьби з тероризмом, механізм притягнення до відповідальності за скоєння вказаного злочину, відсутність єдиного підходу під час розгляду випадків насильницького зникнення органами міжнародного правосуддя.

На сьогоднішній день загальне визнання акту насильницького зникнення як порушення права особи не піддаватися катуванням або іншим видам нелюдського поводження ще не стало міжнародним стандартом.

Разом з тим акт насильницького зникнення становить собою одне з найбільш жорстоких порушень прав людини, абсолютний характер якого закріплений в Міжнародній конвенції 2006 року.

ЄСПЛ визначає насильницьке зникнення як особливо тяжку форму – незаконного позбавлення волі. ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що «невизнане позбавлення особи волі становить собою повне заперечення всіх гарантій та найбільш жорстоке порушення ст. 5… Ст. 5 слід розглядати, як таку, що зобов'язує держави вживати необхідних заходів для попередження ризику насильницького зникнення та проводити негайне та ефективне розслідування кожного випадку, якщо стверджується, що після того, як особа була затримана, її більше ніхто не бачив». Відсутність даних про дату, час, місце затримання, так само, як і причини затримання особи розглядаються, як такі, що є несумісними зі ст. 5 Європейської конвенції 1950 р. Крім того, в такому випадку держави порушують положення цієї статті, оскільки не проводять розслідування зникнення особи. Проте, що стосується випадків, коли є недостатньо доказів того, що державні агенти за підтримки держави приймали участь у викраденні особи, ЄСПЛ не встановлював порушення ст. 5. Хоча в рішенні у справі Medova v. Russia 15.01.2009 ЄСПЛ постановив порушення цієї статті, не дивлячись на відсутність доказів причетності

державних органів, оскільки «державні службовці не змогли запобігти викраденню людей, хоча вони володіли такою можливістю».

Позбавлення особи волі в будь-якій формі, тобто порушення права особи на свободу та особисту недоторканість, становить собою обов'язковий елемент складу злочину насильницького зникнення. Порушення даного права, як складовий елемент злочину насильницького зникнення, є найменш дискусійним, у порівнянні, наприклад, з порушенням права не підлягати катуванням або іншим видам нелюдського поводження.

У ст. 3 Європейської конвенції 1950 р. гарантується право кожної особи не піддаватися катуванням та іншим жорстоким нелюдським, або таким, що принижують гідність поводженням або покаранням. В контексті актів насильницького зникнення ЄСПЛ підтримує більш консервативний підхід, визначаючи, що насильницьке зникнення становить собою одну з форм незаконного позбавлення волі. ЄСПЛ визначав порушення ст. 3 в контексті актів насильницького зникнення лише при наявності достатньої кількості доказів щодо застосування катувань або інших видів нелюдського поводження. У рішенні у справі Akdeniz and Others v. Turkey ЄСПЛ постановив порушення даного права, оскільки зниклі особи утримувалися у нелюдських умовах, мали місце тортури. Крім того, вказані особи страждали не лише від тортур, але й від страху від невідомості перед майбутнім. Крім того, ЄСПЛ зазначив наступне: «Процесуальні зобов'язання були виокремлені з Конвенції в різноманітних контекстах, коли це було необхідно для забезпечення того, щоб гарантовані нею права були не теоретичними та ілюзорними, а реалізованими та ефективними».

На цей час не розроблено методичних рекомендацій щодо порядку та особливостей проведення розслідування насильницького зникнення, тому є необхідність у проведенні системного аналізу вказаної статті Кримінального кодексу України, чітке визначення окремих понять і тактики проведення розслідування злочину.

Проведення ефективного, повно та всебічного досудового розслідування на початковому етапі залежить в першу чергу від якості проведення огляду місця події, що може мати вирішальне значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, пов'язаному із насильницьким зникненням людини.

Список використаних джерел:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 38. – Ст. 280.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10. – № 11–13. – Ст. 88.
4. Цвікі В. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень / Владислава Цвікі // Європейські перспективи. – 2015. – № 2. – С. 124–130.

Ворожко Роман Володимирович,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Криміногенна обстановка в Україні сьогодні має негативно нестабільний характер, пов'язаний із значним зростанням кількісно-якісних показників рівня злочинності. Так, останнім часом, спостерігається тенденція до інтелектуалізації злочинної діяльності, що проявляється у ретельній підготовці, плануванні до найдрібніших деталей, створенні певних алгоритмів та проведенні розвідувальних і контррозвідувальних заходів, з метою реалізації злочинного умислу та досягнення злочинної мети.

У таких складних умовах, об'єктивність та повнота розслідування може бути забезпечена лише шляхом впровадження новітніх науково-технічних інновацій та застосуванням можливостей судових експертиз. Експертні дослідження є надійним та дієвим засобом доказування у кримінальному провадженні, оскільки саме за допомогою таких досліджень можливо вирішити різні завдання, а в окремих випадках відіграють вирішальну роль у кримінальному судочинстві [4, с. 315].

Разом з тим, ефективність будь-якого дослідження залежить від професійних навиків слідчого, який в процесі розслідування має виступати ініціатором залучення спеціальних знань, а тому повинен повністю розуміти їх роль і можливості, вплив на ухвалення обґрунтованих процесуальних й організаційно-тактичних рішень.

Тобто метою застосування спеціальних знань є безпосереднє сприяння збиранню доказової інформації, необхідної для розкриття, розслідування і попередження злочинів, а також розробка технічних і практичних засобів і методів її збору.

Важливим аспектом використання спеціальних знань, незалежно від форми, є їх відповідність наступним принципам: законності;

планування; організуючій ролі і персональній відповідальності слідчого за проведення та результати слідчих (розшукових) дій; самостійності спеціалістів у виборі засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження речових доказів; комплексному використанню сил і засобів; безперервності; ефективності.

Питання щодо класифікації форм використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів є досить дискусійними, а існування численних думок щодо критеріїв класифікації таких форм у кримінальному судочинстві достатньо суперечливі та різноманітні [4, с. 316].

Процесуальна форма використання спеціальних знань, у цілому, не викликає заперечень, так як регламентується та визначається нормами процесуального законодавства. Основною ознакою процесуальної форми використання спеціальних знань можна вважати те, що особа, яка здійснює розслідування, мотивуючи своє рішення, на підставі конкретної норми кримінального процесуального законодавства, яка допускає використання допомоги фахівця в подібному випадку. Важливо також зазначити те, що весь комплекс дій, пов'язаних з використанням допомоги фахівця, здійснюється у визначеному законом порядку та оформлюється відповідними процесуальними документами.

До числа головних ознак не можна не віднести і той факт, що результати використання зазначеної форми спеціальної допомоги мають доказове значення та використовуються в процесі доказування, на відміну від непроцесуальної форми.

Сутність застосованих при розслідуванні кримінальних правопорушень спеціальних знань, незалежно від форми, зводиться до сукупності неодноразово апробованих наукових знань, практичних вмінь та навичок, які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю та які можна використати відповідно до процедурних правил кримінального процесуального закону для вирішення його завдань, а розробка статусу спеціаліста, як учасника кримінально-процесуальної діяльності, яка здійснюється в інтересах підвищення ефективності розслідування, шляхом інтенсифікації використання допомоги фахівців є важливим напрямом криміналістичних досліджень [5, с.17].

Таким чином, основними напрямками підвищення ефективності використання спеціальних знань є: законодавче забезпечення використання спеціальних знань, відповідно до потреб практики розслідування злочинів; науково-методичне забезпечення використання спеціальних знань слідчих та експертних підрозділів; забезпечення експертних підрозділів фахівцями високої кваліфікації і в достатній кількості; підвищення рівня техніко-криміналістичної підготовки й оснащення слідчих, інспекторів-криміналістів і експертів; поінформованість слідчих щодо можливостей традиційних і нових видів досліджень; організацію чіткої взаємодії між спеціалістами-криміналістами і слідчим при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Бараняк В.М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2014. № 801. С. 229–233.
2. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М.Чорноус, А.В.Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-V1. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/4651. (Дата звернення 01.11.2019 р.).
4. Мировська А.В. Проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* № 24. 2012. С. 313–319.
5. Мировська А.В. Концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* № 2. 2014. С.15–19.

Жигадло Марія Петрівна,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ – ЯК МЕТОДУ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства гостро постає проблема здійснення ефективної протидії злочинності. Нейтралізація цього явища була і залишається одним із пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів та передбачає застосування у процесі розкриття та розслідування злочинів прогресивних технологій, новітніх технічних засобів та високотехнологічних продуктів.

В свою чергу, перераховані інноваційні фактори певним чином детермінують злочинність, тобто обумовлюють взаємозалежність якісних та кількісних змін у зовнішній та внутрішній структурі злочинності від процесів впровадження сучасних методів та методик спрямованих на боротьбу з нею.

Такі негативні тенденції створюють об’єктивні умови до використання не тільки класичних методів криміналістики щодо виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, а і до впровадження прийомів, запозичених з інших сфер діяльності та адаптованих для потреб подолання злочинності.

Одним із таких нових напрямків є криміналістичний профайлінг. Профайлінг (англ. profile – профіль) – це комплекс психологічних методів і методик оцінювання та прогнозування поведінки людини на підставі аналізу найбільш інформативних ознак, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки. Джерелами сучасної парадигми профайлінгу слугують дослідження вчених криміналістів, кримінологів, психологів, фахівців із галузі судової медицини та психіатрії [2].

Доведено, що характер особи безпосередньо пов'язаний із формуванням індивідуального стилю поведінки, який зовні проявляється у звичній для цієї особи формі активності. Іншими словами, між внутрішніми психофізіологічними реакціями і зовнішніми поведінковими проявами існує пряма закономірність.

Враховуючи таку закономірність, зміст криміналістичного профайлінга (криміналістичного профілювання особи) можно визначити, як процес використання сукупності психологічних та криміналістичних методів для оцінки і прогнозування поведінки людини на підставі аналізу її найбільш інформативних індивідуальних ознак зовнішності, вербальної та невербальної поведінки, а також характеристики окремих слідів-відображень її дій.

Однією з важливих особливостей використання технологій профайлінга є складання психологічного портрету розшукуваної невстановленої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В основу такого психо-криміналістичного профілю, будуть покладені результати досліджень у сфері поведінкових моделей злочинців, які вчиняли аналогічні злочини.

Значний внесок у розвиток методології профайлінгу вніс Д. Бруссель. Він вважав, що за доказами з місця злочину можна діагностувати психічні відхилення злочинця і пов'язані з ними особливості поведінки. Багаторічний досвід роботи в психіатричній клініці дозволив йому скласти абсолютно точний профіль злочинця, відомого як «Божевільний терорист», який підірвав близько 37 бомб в Нью-Йорку. Крім того, методологічними засадами профайлінгу слугували результати досліджень таких вчених як П. Екман, В.А. Лабунська, Б. де Пауло, О. Фрай, В. Фрізен, М. Цукерман, К. Шерер, на підставі вивчення яких можливо структуризувати процес профайлінга за наступним алгоритмом: сприйняття зовнішнього вигляду і поведінки об'єкта спостереження; формування уявлень про психологічні особливості і психічний стан об'єкта спостереження; формулювання припущень про причини і наслідки поведінки та вироблення стратегії власної поведінки.

Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу у двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів [3].

Найбільш широко профайлінговий підхід до розслідування злочинів використовується Федеральним бюро розслідувань (FBI) у

США, де існує особливий підрозділ – відділ з вивчення поведінки. Одним із напрямків діяльності цього підрозділу є консультування з питань пошуку злочинців і складання їх криміналістичних профілів.

Також проблемами профайлінгу займається Академія поведінкового профайлінгу (Academy of Behavioral Profiling), яка об'єднує профайлерів, що проводять приватні розслідування, і має розвинену мережу представництв у країнах Європи. Одним з основних напрямів діяльності даної організації є навчання профайлінгу.

Таким чином, криміналістичний профайлінг (криміналістичне профілювання) – сукупність спеціальних знань, основу яких складають психологічні методи та методики аналізу та прогнозування поведінки особи, що дозволяють на підставі вивчення слідової картини на місці події скласти психологічний профіль злочинця з метою його розшуку. Якісно складений криміналістичний профіль ймовірного злочинця значно звузить коло підозрюваних осіб, оскільки буде містити інформацію про тип особистості, стать, вік, соціально-демографічні ознаки, професійні навики, уподобання, кримінальний досвід, тощо. Тому, можна дійти висновку, що володіючи даними про особистісні та поведінкові особливості злочинця, спосіб його життя і способах реагування в різних ситуаціях, профайлер може змоделювати ситуацію, в якій ймовірність виявлення і затримання злочинця буде максимально високою.

Список використаних джерел:

1. Александров Д.О., Кондратьєв Я.Ю. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Психологічне забезпечення переговорної діяльності: навч.-метод. посіб. Част. 3-я, Київ, 2003. 124 с.

2. Давидова О.В. Проблема профайлінгу в переговорах з особами, які захопили заручників. Юридична психологія 2017. № 1(20). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2017_1_12.

3. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. Юридична психологія 2017. № 2 (21). URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://elar.nCu.

Забродська Людмила Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю «Право» навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

4 жовтня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», який торкнувся і нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності.

Цим Законом запроваджені нові правила призначення експертизи. Нові зміни передбачають дозвіл слідчим і прокурорам знову самостійно призначати експертизи без звернення до слідчого судді, а стороні захисту (адвокатам) – самостійно залучати експертів. Законом також скасовується державна монополія на проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях.

Не можна не відзначити позитивний аспект прийняття цього Закону, який значно полегшив діяльність як органів досудового розслідування, так і судових експертів, проте не всі проблеми були вирішені і заслуговують окремої уваги.

Наприклад, як новою, так і попередніми редакціями частині 1 статті 242 Кримінального процесуального кодексу України не передбачено призначення експертизи за клопотанням потерпілого. У вказаній статті та в статті 243 Кримінального процесуального кодексу України «Порядок призначення експертизи» не враховано ту обставину, що правозахисну діяльність слідчого судді (суду) на стадії досудового розслідування необхідно переорієнтувати на забезпечення невід'ємних прав потерпілого.

Потерпілий не є стороною кримінального провадження за виключенням випадку, коли він реалізує своє право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. При цьому він не наділений правом самостійно клопотати перед слідчим суддею про призначення експертизи на стадії досудового розслідування [2, с. 114–115].

Отже потерпілий, не зважаючи на те, що відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України належить до сторони обвинувачення, не має права самостійно ініціювати залучення експерта для проведення експертизи. Він може скористатися лише правом на заяву клопотання про залучення експерта, яку подає прокурору чи слідчому.

Таким чином ми маємо колізію окремих норм Кримінального процесуального кодексу України, що істотно обмежує право потерпілого як учасника кримінального провадження і суб'єкта доказування активно впливати на хід досудового розслідування у змагальному процесі [1, с. 242].

У результаті аналізу положення законодавства щодо залучення експерта в кримінальний процес існують такі проблемні питання як:

1) відсутня детальна регламентація порядку залучення експерта, зокрема, не названо вид та форму процесуального документа, яким може бути призначено судову експертизу самостійно стороною захисту;

2) сторона захисту не може відповідно до ст. 70 Кримінального процесуального кодексу України, попереджати експерта про кримінальну відповідальність за давання неправдивого висновку. Таким чином, порушується принцип рівності сторін перед законом, а про втілення принципу змагальності взагалі не можна говорити [2, с. 118].

Слід також звернути увагу й на те, що за чинним законом (ч. 3 ст. 307 і ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України) ухвала слідчого судді за результатами розгляду клопотання про залучення експерта оскарженню не підлягає. Вважаю, що норми закону, які обмежують право на оскарження ухвали слідчого судді істотно погіршують становище як потерпілого, так і сторони захисту і, в окремих випадках, можуть сприяти виникненню корупційних правопорушень. Тому вони мають бути скасовані, а зазначеним учасникам процесу поновлено право на оскарження ухвал слідчого судді до апеляційного суду[3, с. 87].

Крім того, вважаю за доцільне використання єдиної термінології за текстом Кримінального процесуального кодексу України, оскільки в ньому щодо експертизи застосовуються різноманітні словосполучення: то «доручення проведення експертизи», то «залучення експерта», то «призначення експертизи». Краще у всіх випадках щодо відповідної ухвали використовувати єдиний термін – «про призначення експертизи».

Викликає сумнів і те, що законодавець у вказаній новій нормі називає договір – підставою для проведення експертизи. Адже договір з експертом чи експертною установою у разі проведення експертизи на замовлення інших осіб, може бути підставою для її оплати, а процесуальні кодекси як підставу для проведення експертизи вказують на замовлення сторін у справі. Це питання потребує уточнення [2, с. 116–117].

Таким чином, аналіз норм чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що необхідним є вдосконалення національного законодавства шляхом усунення колізій та прогалин, а також його чіткого унормування з метою оптимізації судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Омельчук Л.В., Пацало Л.В., Карпюк І.С. Проблеми нового законодавчого врегулювання судової експертизи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко. 2018. С. 242–243.

2. Сімакова-Єфремян Е.Б. Деякі проблемні питання застосування нових норм з питань призначення та проведення судової експертизи. *Вісник ОНДІСЕ*. 2018. Випуск 3. С. 114–119.

3. Ляш А.О. Призначення та проведення експертизи: питання удосконалення кримінального процесуального закону. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів:* матеріали кругл. столу. 2015. С. 85–88.

Загоровський Роман Олегович,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ, НА ЯКИХ ҐРУНТУЄТЬСЯ ВИРОК, ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Кримінальне провадження за нововиявленими обставинами є процесуальною формою перегляду судових рішень, що набрали законної сили, та яке здійснюється за наявності обставин, що не були відомі та не могли бути відомі суду під час судового розгляду. Існування таких невідомих суду істотних обставин безпосередньо призводить до прийняття незаконного та необґрунтованого судового рішення, оскільки на момент постановлення рішення є об'єктивно неможливим виявлення цих обставин судом та іншими учасниками кримінального провадження.

Однією з підстав для здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами відповідно до положень ч. 2 ст. 459 КПК України є штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок [1, ст. 459].

Завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого як різновид нововиявлених обставин в кримінальному процесі є об'єктом вивчення криміналістичної науки, у зв'язку з чим можна виділити нижче зазначені елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із застосуванням та використанням завідомо неправдивих показань суб'єктами кримінальних проваджень.

Статтею 384 Кримінального кодексу України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») встановлена кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта,подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, а також за штучне створенням доказів обвинувачення чи захисту[2, ст. 384].

Згідно вимог КПК України завідомо неправдиві показання, що можуть бути надані свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, на яких ґрунтується судове рішення, повинні бути встановлені вироком суду, а за неможливості його постановлення матеріалами розслідування [1]. Провадженню за такими нововиявленими обставинами обов'язково повинно передувати здійснення досудового розслідування щодо фактів надання завідомо неправдивих показань [1], у зв'язку з чим переважна більшість кримінальних проваджень за нововиявленими

обставинами з підстави дачі неправдивих показань залишається без розгляду, так як вимоги заявників є недоведеними, необґрунтованими та непідтверджені вироками судів та матеріалами досудового розслідування.

Так, згідно офіційних статистичних даних за 2014 рік, розмішених на веб-порталі «Судова влада України», у місцевих судах Тернопільської області перебувало 22 кримінальні провадження за нововиявленими обставинами, з яких проваджень за фактом дачі завідомо неправдивих відомостей учасниками кримінального процесу – 1 (залишено без розгляду); у місцевих судах Полтавської області перебувало 51 кримінальних проваджень за нововиявленими обставинами, з яких проваджень за фактом дачі завідомо неправдивих відомостей учасниками кримінального процесу – 3, з яких 2 провадження повернуто заявниками та 1 залишено без розгляду [1].

Введення в оману суду або органу досудового розслідування являє особою складний поведінковий прийом, що використовується злочинцями для повідомлення неправдивих відомостей під виглядом правди для досягнення злочинних цілей. Виявлення та розпізнання обману є основним інструментом у розкритті та розслідуванні вище зазначеного злочину, саме тому для особи, яка проводить слідчі дії, украй важливо протиставити обману методи ефективної організації захисту та протидії. Необхідно зазначити, що повідомлення неправдивих відомостей під виглядом правди вимагає від допитуваної особи сміливості, впевненості, нахабства й артистичності [3, с. 28].

Для виявлення обману особи на стадії досудового розслідування слідчому варто використовувати тактичні комбінації, що проявляються в створенні ситуації, розрахованої на неправильну оцінку її допитуваним, що практично призводить до його викриття. Зокрема, до такого роду комбінацій відноситься озвучення допитуваному пропозиції сказати своєму співучаснику або зв'язаному з ним попередньою змовою свідку фразу приблизно наступного змісту: «Я сказав всю правду, тепер твоя черга розповідати». За таких умов допитуваний потрапляє в складну ситуацію, оскільки відмова буде означати визнання себе винним в дачі неправдивих відомостей про певні факти та обставини, а згода може призвести до викриття неправдивої інформації в показаннях [5, с. 362].

Кримінальна характеристика введення в оману суду або іншого уповноваженого органу шляхом дачі завідомо неправдивих показань визначається значною кількістю слідів даного виду злочину, що залежить від способу вчинення таких протиправних дій [4, с. 96].

Так, залежно від форми вираження неправдивої інформації можна виділити наступні способи дачі завідомо неправдивих показань: 1) твердження повністю вигаданих фактів (явищ), яких об'єктивно не існувало; 2) заперечення обставин, які дійсно мали місце без заміни їх неправдивими фактами; 3) заперечення обставин, які дійсно мали місце із заміною їх хибними фактами; 4) часткове замовчування про справжні факти; 5) часткове замовчування про справжні факти із

заміною їх вигаданими подіями, 6) повне замовчування про один із злочинів в випадку відкриття кримінального провадження за кількома статтями [6, с. 3].

Вищезазначена класифікація має важливе значення для криміналістичної науки, оскільки дозволяє слідчому підібрати необхідні тактичні прийоми під час допиту особи, яка дає неправдиві показання.

Документальними джерелами інформації про вказані злочини є протоколи слідчих (розшукових) дій, висновки експертів. Окрім ідеальних слідів введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (безпосередньо неправдиві показання) можуть залишатись і матеріальні сліди, якими виступають нотатки з вигаданими показаннями, електронне листування, засоби зв'язку за допомогою комп'ютерних комунікацій [4, с. 96].

Сліди завідомо неправдивих показань можуть бути виявлені в ході досудового розслідування або під час судового провадження. На стадії досудового розслідування виявлення неправдивих показань слідчим, прокурором більш ймовірно завдяки можливості оцінити всі докази у кримінальному провадженні в сукупності з орієнтуючою інформацію. Якщо буде встановлено, що показання учасника кримінального провадження, відображені в протоколі допиту, є неправдивими, то протокол допиту і буде відображати слідову картину складу злочину дачі завідомо неправдивих показань [7, с. 292].

Отже, введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, а саме дача завідомо неправдивих показань учасниками кримінального провадження характеризуються специфічними, притаманними тільки таким злочинам, поведінковими прийомами, способами вчинення та слідами злочинів, у зв'язку з чим питання розробки тактичних прийомів та методики розслідування вказаних протиправних дій є актуальними та необхідними для попередження їх вчинення та ефективного здійснення кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали II-ої науково-практичної конференції (м. Київ, м. Маріуполь, 27 лютого 2019 року). Київ Маріуполь: 2019. 162 с.

4. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: 2018. 228 с.

5. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
6. Дубинин Л.Г. Способ дачи заведомо ложных показаний свидетелем, потерпевшим как элемент криминалистической характеристики. *Российский следователь*. М.: Юрист, 2010. № 20. С. 2–5.
7. Ващук О.П. Механізм слідоутворення завідомо неправдивих показань при проведенні допиту. Порівняльно-аналітичне право. Ужгород: 2013. № 3–2. С. 290–292.
8. Судова влада України. URL: http:// https://court.gov.ua.

Замула Богдан Анатолійович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЗАСОБІВ ТА ЗНАРЯДЬ УЧИНЕННЯ ВБИВСТВА

Ведучи мову щодо засобів та знарядь учинення вбивства, то слід відмітити, що безпосередньо знаряддям виконується об'єктивна сторона злочину, а засобом полегшує вчинення злочину. Знаряддя, на відміну від засобів скоєння злочину, завжди має матеріальну форму, а засіб може її не мати, хоча знаряддя, що розуміється як предмет, яким виявляється безпосередній вплив на об'єкт (предмет) злочину, по суті, теж полегшує вчинення злочину, і в цьому сенсі знаряддя є видом засобу вчинення злочину.

Серед наукових кіл існує дискусія щодо спільності та відмінності таких понять. Одна категорія науковців вважають їх синонімічними поняттями. Інша категорія цього не підтримує і заявляє про необхідність належного закріплення засобів вчинення кримінального правопорушення в КПК України і використовувати його в доказуванні, Так, О.С. Денисова вважає, що документ визнається засобом вчинення злочину, оскільки вплив на охоронювані законом суспільні відносини здійснює інформація, що вказана в документі. Використовуючи недостовірну інформацію, що передбачена на відповідному матеріальному носії, злочинець досягає своїх цілей [1, с. 140–141].

Треба зауважити, що розуміння знарядь і засобів знаходить відображення не тільки в науковій літературі, а й в законі.

Водночас, слід зазначити, що засоби вчинення кримінальних правопорушень не відносяться до речових доказів, так відповідно до ст. 98 КПК України – речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [2].

Проте, якщо здійснити порівняння Кримінальних процесуальних кодексів інших країн, то стає зрозумілим, що законодавець упустив засіб, як доказ взагалі. Так, в ст. 109 Кримінального процесуального кодексу Республіки Болгарія 2005 року визначає речові докази як предмети, що призначені або використані для вчинення злочину, містять сліди злочину або були предметом злочину, а також усі інші предмети, які можуть слугувати для з'ясування обставин справи [3].

Поряд із терміном «речові докази» кримінальний процесуальний закон Республіки Болгарія оперує терміном «речові доказові засоби». Зокрема, ч. 1 ст. 125 КПК Республіки Болгарія року до них зараховує фотознімки, слайди, кінозаписи, відеозаписи, звукозаписи, записи на носії комп'ютерних даних, плани, схеми, зліпки й відбитки, виготовлення та приєднання яких до справи відбувається у випадках, коли речові докази не можуть бути відділені від місця, де вони були виявлені, та в інших випадках, передбачених КПК Республіки Болгарії 2005 року[4].

Частина 1 ст. 197 КПК Румунії 2010 року визначає речові докази як предмети, що містять або несуть сліди вчиненого злочину, а також будь-які інші предмети, які можуть слугувати для встановлення істини При цьому ч. 2 ст. 197 КПК Румунії 2010 року уточнює, що речові докази, використані або призначені слугувати для вчинення злочину, а також предмети, що є доходами від злочину, становлять тіло злочину. У доктрині румунського кримінального процесу термін «тіло злочину» використовується для позначення окремих видів речових доказів – знарядь учинення злочину та доходів від злочину [5].

Частина 1 ст. 81 КПК РФ речовими доказами визнає будь-які предмети, які служили знаряддями, обладнанням чи іншими засобами вчинення злочину або зберегли на собі сліди злочину [6].

Виходячи із вищевказаного, вважаємо необхідне закріпити на законодавчому рівні поняття засобів вчинення кримінального правопорушення і використовувати його у доказуванні.

Запропоновано внести зміни у ч. 1 ст. 98 КПК України і викласти її у такій редакції:

1. Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям та/або засобом вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Виходячи із вищевикладеного слід зазначити, що встановлення способу вчинення вбивства, за допомогою яких засобів чи знарядь учинено вбивство має надзвичайно важливе значення як для виявлення ознак вчинення вбивства, так і для доказування вини певної особи.

Список використаних джерел:

1. Денисова А.С. Уголовно-правовое значение орудий и средств совершения преступлений: дис. … канд. юрид. наук. Москва, 2005. 202 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. (в ред. від 04.10.2019). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Criminal Procedure Code of the Republic of Bulgaria 2005. [Electronic resource]. – Regime of access : http://www.vks.bg/english/vksen_p04_03.htm.
4. Criminal Procedure Code of the Republic of Bulgaria 2005. [Electronic resource]. – Regime of access : http://www.vks.bg/english/vksen_p04_03.htm.
5. Criminal Procedure Code of Romania: Law of 1 July 2010 № 135. [Electronic resource]. – Regime of access : http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/Romania_CPC_am2014_EN.pdf.
6. Уголовно-процессуальный кодекс РФ, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.zakonrf.info/upk/81/.

Іщенко Тетяна Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНЦЯ

З часу набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 року» [1], яким криміналізовано домашнє насильство, в державі обліковано 848 кримінальних правопорушень за статтею 126-1 Кримінального кодексу України «Домашнє насильство». У 565 кримінальних провадженнях особам повідомлено про підозру. Направлено до суду обвинувальних актів за 544 кримінальними провадженнями [2]. Зазначене зумовлює актуальність криміналістичного вивчення особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство.

Вивченню проблем особи злочинця приділяється значна увага в криміналістичній літературі. Зазначене питання є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Р. Л. Ахмедшина, М. Т. Ведернікова, Ю. Л. Дяблової, Н. І. Малихіної, М. В Салтевського, В. В. Тіщенка, В. Ю. Шепітька та ін.).

Більшість дослідників, характеризуючи особу злочинця, виділяють три групи властивостей: біологічні, соціальні та психологічні.

Зокрема, науковець М. Т. Ведерніков виділяє біологічні та фізіологічні ознаки злочинця, а також соціальні, соціально-демографічні та соціально-психологічні властивості. При цьому, на думку дослідника, для криміналістичної характеристики злочинів більш вагоме значення мають саме зазначені вище властивості особи, що допомагають індивідуалізувати та водночас розкрити її особливості. До таких властивостей вчений відносить відомості біографічного, анкетного характеру (стать, вік, національність, освіту, сімейний стан, рід занять тощо); відомості, що характеризують прояви особистості в основних видах діяльності у суспільстві, способу життя; соціально-психологічні властивості особи (темперамент, воля, емоції), які накладають відбиток та регулюють прояви особистості [3, с. 76–77].

Схожих поглядів дотримується науковець В. Ю. Шепітько, який вважає, що система ознак особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості [4, с. 278].

Спроби систематизувати криміналістично значущі властивості особи зроблено дослідником В. В. Тіщенком, який виокремлює таких три групи: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що охоплюють інтелект, емоційну і вольову сфери індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, сімейний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [5, с. 62].

На три (біологічний, психологічний та соціальний) рівні вивчення особи, яка скоїла злочин, вказує дослідниця Н. І. Малихіна. Використовуючи системний підхід, авторка розглядає систему якостей, до якої відносить: властивості особи (біологічні, психічні та соціальні); стани особи (біологічні, психічні та соціальні); ознаки властивостей та станів особи (біологічних, психічних і соціальних властивостей та станів) [6, с. 390]. На її думку, криміналістична модель особи, яка вчинила злочин, це штучно створена система біологічних, психічних, соціальних властивостей та станів такої особи, що дозволяє встановити злочинця під час розслідування злочину [6, с. 295].

На системному підході у криміналістичній характеристиці особистості злочинця наголошує увагу і науковець Р. Л. Ахмедшин. Він виокремлює дві базові підсистеми: фізичну та психічну характеристики [7, с. 110]. При цьому у психічних характеристиках зазначає три особистісні рівні злочинця: цінностей, відносин, домагань. Зміст особистісного рівня цінностей злочинця становить те, що представляє інтерес для людини у зовнішньому світі, особистісний рівень відносин полягає у тому, чим керується людина для реалізації свого інтересу, а особистісний рівень домагань – як реалізує людина свій інтерес [7, с. 113]. Таким чином, вчений виділяє три елементи, які співвідносяться з образом, мотивом та дією.

На відміну від зазначеного дослідниця Ю. Л. Дяблова вважає, що всі властивості особи злочинця мають бути поділені на біологічні та соціальні. Авторка зауважує, що їх доцільно називати сферами особистості (біологічною та соціальною), якими є система взаємопов'язаних класів властивостей особистості, об'єднаних за ознакою їх походження. Крім цього дослідниця пропонує окремо не виділяти психологічних властивостей, вважаючи, що вони обумовлені біологічними або соціальними властивостями, а тому не становлять самостійної сфери. До біологічної сфери особистості злочинця вона відносить біолого-психологічні властивості (тип нервової системи, темперамент, емоційність тощо), а до соціальної – соціально-психологічні властивості (світогляд, переконання, моральні орієнтації) [8, с. 105].

Отже, враховуючи наявні погляди вчених із зазначеного питання, а також результати вивчення матеріалів судової практики, зокрема 77 вироків судів першої інстанції у судових справах за ст. 126-1 КК України, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, вважаємо, що для криміналістичної характеристики цього злочину (домашнє насильство) суттєвого значення набувають такі властивості та стани особи злочинця як от: біологічні (стать, вік тощо), соціальні (місце проживання, освіта, сімейний стан, рід занять, загальний рівень культури, виховання тощо), психологічні (інтелект, темперамент, емоційний стан, вольова сфера, наявність або відсутність психічних відхилень тощо).

Вивчення особи злочинця, що вчинила домашнє насильство, має важливе значення для розслідування злочину. Отримані відомості про властивості та стани особи злочинця можуть бути використані при обранні відповідних тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, а також при побудові та перевірці слідчих версій.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за жовтень 2019 року. *Генеральна прокуратура України:* [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo.

3. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления. *Криминалистическая характеристика преступлений:* сборник научных трудов. Москва, 1984. С. 74–77.

4. Криміналістика: підручник / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]. Харків, 2008. 464 с.

5. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
6. Малыхина Н.И. Криминалистическое учение о лице, совершившем преступление: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.12. Саратов, 2017. 403 с.
7. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : монография. Томск: Изд-во Том. Ун-та, 2005. 210 с.
8. Дяблова Ю.Л. Понятие и структура личности в криминалистике. *Известия Тульского государственного университета.* 2016. Вып. 2. Ч. 2, С. 99–110.

Лапка Володимир-Андрій Петрович,
студент 301 СЕ групи 3-го курсу ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ
Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

НОВА СЕРІЯ ГРИВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ

Як відомо, гроші є одним із атрибутів ідентифікації нації, символів державотворення і влади, головним об'єктом грошово-кредитної політики країни. Грошова одиниця сучасної України гривня була введена в обіг 2 вересня 1996 року. Перші національні банкноти друкувались за кордоном, а 22 березня 1994 року відбулося відкриття друкарської лінії в Києві по виготовленню паперових гривень НБУ. А з введенням в експлуатацію у 1997 році Малинської фабрики банкнотного паперу, Україна одержала повноцінну сучасну базу для виробництва власних паперових грошей [1, с. 18].

Паперові гроші завжди були об'єктом підвищеної уваги з боку злочинців, тому ця категорія документів забезпечується виробниками самими сучасними та технологічно складними засобами захисту від підробки. Сировина для виробництва постійно вдосконалюється, щоб покращити як функціональні, так і захисні властивості банкнот. Наприклад, з 2016 року в склад національної валюти, окрім бавовни, додається льон вітчизняного виробництва (до 20 %).

Для покращення захисту від підробки Національний банк України розпочав випуск та введення в обіг банкнот нової серії. Першою серед оновлених банкнот була випущена 09.03.2015 року 100-гривнева купюра, а 11.04.2016 року було введено банкноту номіналом 500 гривень. Далі цю серію продовжила оновлена банкнота номіналом 20 гривень (в обігу з 25.09.2017 року). А останньою на

сьогоднішній день випущена банкнота номіналом 1000 гривень (з 25.10.2019 року). Але вже 20 грудня цього року планується випуск нової 50-гривневої банкноти, зовнішній вигляд та елементи захисту якої вже оприлюднені Національним банком України. Останньою в цій серії буде банкнота номіналом 200 гривень (випуск планується у наступному році).

Для прикладу розглянемо нову тисячну купюру. За дизайном вона наслідує банкноти нового модернізованого покоління національної валюти. На лицьовій стороні банкноти зображено портрет Володимира Вернадського, а на зворотній – будівлю Президії Національної академії наук України. За розміром і кольором тисячна банкнота помітно відрізняється від банкнот інших номіналів (її розмір становить 75х160 мм), основний колір – блакитний. Нова банкнота має більше 20 елементів захисту. Зокрема, банкнота має флуоресцентний, інфрачервоний та магнітний захист – елементи дизайну надруковані фарбами зі спеціальними фізико-хімічними властивостями. Нова банкнота надрукована на спеціальному тонованому папері з блакитним відтінком, який відповідає переважаючому кольору зображень. Папір містить багатотоновий водяний знак (портрет В. Вернадського) та світлий елемент водяного знака (цифрове позначення номіналу «1000»). Також купюра номіналом у 1000 гривень, як і купюра номіналом у 500 гривень, містить багато мікротекстів, виконаних інтагліо та офсетним друком. На обох сторонах банкноти міститься антисканерна сітка - зображення з тонких ліній, під час копіювання або сканування банкноти відтворюється у вигляді «муару». В цілому купюра номіналом 1000 гривень за своїм захисними елементами аналогічна банкнотам модернізованого покоління національної валюти, зокрема, номіналом 100 та 500 гривень. В цій серії застосовано нові оптично-змінні елементи з кінематичним ефектом (пірнаюча стрічка та SPARK), що мають значно ускладнити підробку [3].

Самою новою банкнотою модернізованої серії є банкнота номіналом 50 гривень, що буде випущена в обіг до кінця року. За дизайном вона наслідує нові сучасні банкноти номіналом 20, 100, 500 та 1000 гривень. На банкноті нового зразка номіналом 50 гривень збережено основні зображення банкноти зразка 2004 року. Зокрема, на лицьовому боці розміщено портрет Михайла Грушевського, а на зворотному боці – зображення будівлі Української Центральної Ради. Портрет Михайла Грушевського переміщено у центр банкноти. Розмір нової банкноти не змінився (72 х 136 мм), кольорова гама теж така сама. Але захист нової банкноти 50 гривень у порівнянні з банкнотою зразка 2004 року удосконалено. Зокрема, покращено рельєфність елементів друку, у тому числі елементу для людей з послабленим зором. Змінено й удосконалено ультрафіолетовий та інфрачервоний захист. Серійний номер чорного кольору виконаний шрифтом зі змінною висотою знаків та розташований вертикально вздовж правого краю зворотного боку банкноти.

Таким чином, окремий захисний елемент не є гарантованим захистом банкнот від підробки. Лише всі компоненти у комплексі – папір, барвники, вид та спосіб друку, дизайн, кольорова гама та набір елементів захисту можуть забезпечити надійний захист. Застосування багаторівневої системи технічно складних методів захисту та їх постійна модернізація дозволить забезпечити надійним захистом таку категорію важливих для держави документів, як паперові грошові знаки.

Список використаних джерел:

1. Воробей О.В. Криміналістичне дослідження паперових грошей. Київ : НАВСУ, 2003. 180 с.

2. Киричок П. О., Коростіль Ю. М., Шевчук А. В. Захист цінних паперів та документів суворого обліку : моногр. К. : НТУУ КПІ, 2008. 368 с.

3. Національний банк упорядковує номінальний ряд банкнот і монет гривні. URL: https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-uporyadkovuye-nominalniy-ryad-banknot-i-monet-grivni.

Левченко Анна Ігорівна,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ РУЧНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Серед суспільно-небезпечних явищ, які становлять загрозу нормальному розвитку нашої держави, явищ які суттєво обмежують права та свободи людини, значну кількість випадків становлять правопорушення скоєні з використанням вогнепальної зброї. Забезпечення безпеки громадян, охорона їх життя та здоров'я, особистої недоторканності є одним з основних напрямів соціальної політики і правоохоронної діяльності в Україні.

Водночас збільшення кількості зброї у населення слугує суттєвим фактором погіршення криміногенної ситуації в державі. У зв'язку з цим неконтрольоване поширення зброї, боєприпасів і вибухових речовин стало серйозною проблемою.

Загалом від початку бойових дій на Донбасі кількість вироків судів за статтею про незаконне поводження зі зброєю в Києві зросла більш ніж на 50 %. Про це свідчать дані Єдиного реєстру судових рішень. Лише за минулий рік працівниками поліції було вилучено 2,5 тисячі одиниць вогнепальної зброї. Майже половина – це пістолети, 78 гранатометів, а також автомати, обрізи та гвинтівки. Також правоохоронці вилучили 240 тисяч набоїв, понад дві тисячі гранат та 72 вибухові пристрої [1]

У 2017 році поліція задокументувала майже вісім тисяч фактів незаконного поводження зі зброєю. Страшно навіть уявити скільки людей могло постраждати внаслідок незаконного поводження з вогнепальною зброєю.

Що ми розуміємо під терміном «незаконне поводження з вогнепальною зброєю»?

В поняття незаконного поводження з вогнепальною зброєю, а також боєприпасами, вибуховими речовинами чи вибуховими пристроями розуміють протиправне вчинення дій, а саме:

1) незаконне зберігання вогнепальної зброї, тобто володіння в будь-який час зброєю, яка знаходиться не при особі, а в обраному особою місці (вдома, на роботі чи будь-якому іншому відомому особі місці);

2) незаконне носіння вогнепальної зброї – переміщення зброї особою безпосередньо при собі: в руках, одязі, сумці, футлярі, кобурі, транспортному засобі тощо;

3) незаконне придбання вогнепальної зброї – набуттям зброї шляхом купівлі, обміну, знаходження, одержання в подарунок і т.п. (отримання зброї шляхом викрадення чи інших незаконних дій, відповідальність за які передбачена статтею 262 КК України);

4) незаконна передача чи збут вогнепальної зброї – умисна передача зброї іншій особі шляхом продажу, дарування, обміну тощо;

5) незаконне виготовлення вогнепальної зброї – дії, в результаті яких створюється зброя, тобто виготовлений предмет може бути використаний, як зброя; виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі можуть бути загальнодоступними, але внаслідок дій особи набувають здатності до вибуху;

6) незаконна переробка вогнепальної зброї – дії з перероблення предмету, внаслідок яких він набуває властивості зброї, зокрема, перероблення стартового, газового чи «травматичного» пістолета у зброю, придатну до стрільби, або перероблення мисливської рушниці в «обріз»;

7) ремонт вогнепальної зброї – відновлення характерних властивостей зброї шляхом заміни або реставрації непридатних частин чи механізмів, усунення поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання в якості зброї;

8) фальсифікація вогнепальної зброї – видалення чи зміна її маркування, зміна знаків маркування зброї або їх повне чи часткове знищення з метою унеможливлення зчитування справжнього маркування [2].

Юристи, які виступають за лібералізацію володіння вогнепальною зброєю, часто звертають увагу щодо законного або законодавчо врегульованого володіння зброєю в Україні.

На сьогодні було запропоновано проект Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» зареєстрований групою з 34 депутатів у Верховній Раді ще в грудні 2014 року, однак і досі його не розглянули [3].

Проект пропонує, зокрема, надати право володіти не лише гладкоствольною, а й «короткоствольною нарізною вогнепальною зброєю та короткоствольною зброєю, призначеною для стрільби боєприпасами, спорядженими еластичними елементами менш смертельної дії» всім дієздатним, психічно здоровим, несудимим громадянам України.

Для цього потрібно буде отримати спеціальний дозвіл, який видаватиметься з 18 років для гладкоствольної зброї та з 21 року – для нарізної.

Повністю заборонити до цивільного обігу законопроект пропонує, серед іншого, автоматичну вогнепальну та перероблену чи саморобну вогнепальну зброю.

Згідно з даними опитування соціологічної групи «Рейтинг», яке проводилося торік улітку, ініціативу легалізації купівлі вогнепальної зброї підтримують 18 % опитаних, не підтримують 77 % і 5 % – не визначилися.

Наразі це питання так і не є врегульованим. Тобто до однозначного висновку легалізації зброї досить складно дійти, але на наше переконання сучасне суспільство потребує вирішення даного питання тому, що неконтрольовані процеси закінчуються негативними наслідками.

Список використаних джерел:

1. П’ять запитань про зброю в Україні. URL: https://hromadske.ua/posts/5-pytan-pro-zbroiu-v-ukraini.

2. Відповідальність за незаконне зберігання та носіння зброї в Україні. URL: https://protocol.ua/ua/vidpovidalnist_za_nezakonne_zberigannya_ta_nosinnya_zbroi_v_ukraini/.

3. У Раді зареєстрували черговий проєкт закону про зброю. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2772812-u-radi-zareestruvali-cergovij-proekt-zakonu-pro-zbrou.html.

4. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98/page.

Листушенко Руслан Вікторович,
аспірант заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

За останні роки в Україні значно збільшилась кількість злочинів проти статевої свободи. Особливої уваги потребують злочини, вчиненні проти малолітніх та неповнолітніх осіб, адже зазначені сексуальні посягання є глибоко аморальними і суспільно небезпечними. Вони завдають фізичну і моральну шкоду малолітнім жертвам, знижують авторитет держави у виконанні взятих на себе обов'язків щодо захисту прав дитини.

Зазначена проблема набуває міжнародного значення, бо фактично в усіх державах світу спостерігається тенденція до зростання сексуального насильства щодо неповнолітніх осіб.

Проблемам методики розслідування статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх присвячені численні зарубіжні та вітчизняні дослідження таких відомих науковців як: Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, А. Н. Васильєв, І. А. Возгрін, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, І. І. Когутич, А. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, В. Г. Танасевич, В. В. Тіщенко, С. Н. Чурилов, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші.

На практиці виникає значна кількість питань при здійсненні кримінального провадження за фактом статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх. Вони пов'язані зі складнощами виявлення зазначених злочинів, забезпеченням компенсації вікової незрілості малолітніх та неповнолітніх, обов'язковою участю відповідних осіб, у т. ч. спеціалістів та ін.

Так, відповідно до ст. 155 Кримінального кодексу України природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [1].

Особливість суб`єкта вчинення злочину, а саме жертви, якою є малолітня особа, вимагає окремих дій, від органів слідчих дій щодо розслідування справи. Специфіка розслідування цих злочинів обумовлюється їх характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події та потерпілої особи, підозрюваних (обвинувачених), а й різноманітних сторін їх особистого життя, у тому числі інтимного [2].

При розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх осіб слідчі досконально вивчають механізм вчинення статевого злочину, а саме:

1) дії суб'єкта злочинної події;

2) комплекс дій, учинків у поведінці жертви злочину;

3) комплекс дій, учинків у поведінці осіб, що побічно пов'язані зі злочинною подією;

4) окремі елементи обстановки, які використовують учасники злочинної події [3].

На практиці слідчі виділяють чотири типи слідчих ситуацій, які визначають особливості розслідування конкретного злочину:

1) одноактний злочин, що вчинила незнайома особа;

2) одноактний злочин, за якого заздалегідь не заплановані статеві злочини щодо малолітніх та/або неповнолітніх учинили батьки (особи, які їх замінюють) та інші близькі родичі;

3) сукупність злочинів, за яких заздалегідь заплановані статеві злочини щодо малолітнього або неповнорлітнього вчинила група осіб (раніше незнайомі особи);

4) тривалий за часом злочин, за якого заздалегідь заплановані статеві злочини щодо малолітніх та неповнолітніх осіб, які неодноразово вчиняють батьки, інші близькі родичі, а також сторонні особи [3].

Враховуючи кожну з цих ситуацій слідчі використовують окремі прийоми, які допомагають ефективно розслідувати провадження.

В процесі розслідування досить важливою є взаємодія слідчих та оперативних підрозділів. Така взаємодія в процесі запобігання та розслідування статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх здійснюється на основі тісного контактування з іншими органами і підрозділами державних установ та громадських організацій на основі спільного виконання завдань щодо протидії злочинності з розподілом компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків тощо, з метою підвищення ефективності даної діяльності, досягнення узгодженості в роботі суб'єктів, використанні сил, засобів та методів слідчої та оперативно-розшукової діяльності [3].

Практика протидії статевим злочинам свідчить, що важливими умовами запобігання їм є:

– знання оперативними працівниками всіх ознак протиправних, суспільно небезпечних і кримінальних дій, сукупність яких складає поняття статевого злочину щодо малолітніх та неповнолітніх осіб;

– обізнаність слідчих та оперативних співробітників з особливостями злочинних дій та хитрощами зловмисників, до яких вони вдаються, щоб приховати учинене та уникнути відповідальності;

– уміння за характерними ознаками розпізнавати осіб, від яких можна очікувати вчинення статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх;

– постановка на облік осіб, які вчиняли або схильні до вчинення таких злочинів, та використання таких обліків у розслідуванні злочинів [3].

Стосовно статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх осіб криміналістична профілактика може бути визначена як діяльність слідчих та оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, яка має конкретну мету – використання сил, засобів і методів слідчої та оперативно-розшукової діяльності для виявлення осіб, які мають намір учинити статеві злочини щодо малолітніх, гарантування безпеки потенційних жертв і створення умов, що виключають реалізацію злочинних намірів [4].

При розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх на початковому етапі розслідування обов'язково повинні бути проведені: огляд місця події, допит потерпілої особи, затримання, обшук і допит підозрюваного, проведення судово-медичних експертиз або освідування, вилучення речей зі слідами злочину, а також допит заявника і свідків-очевидців [3].

При розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх слідчі та процесуальні дії повинні відповідати слідчій ситуації. Так, у слідчій ситуації, коли підозрюваний затриманий на місці злочину, необхідно застосування таких процесуальних дій: пошук і дослідження інформації в місці, де було вчинено злочин, перевірка показань особи, яка визнала себе винною. Якщо особа, яка вчинила статевий злочин щодо малолітнього, зникла з місця події, але дані її відомі, необхідно проведення таких процесуальних дій як: переслідування і затримання злочинця по гарячих слідах, а також розшук злочинця. Якщо злочинець зник з місця події і його дані невідомі, необхідно вжити заходів для встановлення особи злочинця [4].

Таким чином, особливість розслідування статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх осіб полягає в їх латентності, ускладненнях в зв'язку із віковою незрілістю малолітніх та неповнолітніх, обов'язковій участі спеціалістів тощо. Залежно від виду механізму вчинення злочину за ознакою наявності факту знайомства потерпілого і злочинця, слідчі виділяють три основні блоки типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування статевих злочинів щодо малолітніх та неповнолітніх: 1) статевий злочин вчинила відома потерпілій особа; 2) статевий злочин вчинила незнайома потерпілій особа; 3) статевий злочин вчинено після короткочасного знайомства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-111. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. КНУВС. Київ. 2009. 239 с.

3. Комісаров В.І., Пономарьова Л.В. Розслідування згвалтувань. *Законність*. 2010. № 9. С.15–18.
4. Хижняк Є.С. Типові слідчі дії при розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197–199.

Максимчук Іван Миколайович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ТРУПА ПІД ЧАС ЕКСГУМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОТРУЙНИМИ РЕЧОВИНАМИ

Надзвичайно важливе, та перш за все, практичне, значення має огляд під час ексгумації з метою виявлення та вилучення тканин трупа для подальшого проведення експертизи та з питань, які мають значення у рамках досудового розслідування.

При ексгумації трупа, таємно похованого злочинцями, фіксація ґрунту, місця поховання, його глибина, наявність і стан одягу, а також поза і стан самого трупа повинні бути проведені особливо старанно [1, с. 16].

Питання огляду трупа у процесі ексгумації регулюється ст. 239 Кримінального процесуального кодексу України [2] (далі – КПК України), де передбачено, що ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Зазначена норма вказує на те, що відповідальність за питання підготовки до розкопування місця поховання та сама організація і процес виймання трупа з могили залежить саме від сільських, селищних та міських голів, які зобов'язані забезпечити виконання постанови прокурора. Слідчий у даному випадку забезпечує оголошення постанови представникам органів місцевого самоврядування та контролює процес її виконання.

Зазначимо, що ексгумація трупа може здійснюватися після поховання особи на законних підставах і після таємного поховання злочинцями.

Отже, труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 КПК України [2]. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

З огляду на положення криміналістичної тактики нами виокремлюється певна специфіка ексгумації, пов'язаної з виявленням отруйних речовин. Зокрема, учасникам такої слідчої (розшукової) дії необхідно звернути увагу на забезпечення особистої безпеки, яка

залежить від слідчої ситуації та наступних тактико-криміналістичних умов: попередньої інформації про отруйну речовину або її сполуки; оцінки ризиків відповідно до ступеню (рівня, класу) небезпеки отруйної речовини; здатності отруйної речовини до розповсюдження, перш за все її летючості, а також проникнення через труп в одяг та інші предмети гардеробу і поховання (труна, особисті речі покійного, які вкладені до неї та предмети релігійних обрядів); місцевості (ґрунту), глибини та тривалості знаходження трупа у місці поховання, що може впливати на його стан, а також інші фактори в залежності від об'єктивних та зовнішніх складових.

У зв'язку з цим, учасники ексгумації, зокрема ті, які приймають безпосередню участь в огляді трупа, відібранні зразків тканин, органів або його частин, повинні бути забезпечені необхідною екіпіровкою, зокрема медичними масками, респіраторами, а при отриманні інформації про особливо небезпечні отруйні речовини – протигазами, гумовими рукавичками відповідного ступеню захисту, а також технічними засобами, які у польових умовах дозволяють визначити вид та концентрацію отруйних речовин і їх сполук.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень [2], що зокрема і є метою для подальшого призначення експертизи.

Виконуючи дії, спрямовані на вилучення зразків тканин, частин або органів трупа, знову ж таки необхідно враховувати попередньо отриману інформацію про отруйну речовину, яка може в них міститися. Наприклад, у випадку виявлення талію для проведення експертизи та встановлення його вмісту в тканинах організму, необхідно вилучати нігтьові пластини та волосся, де накопичується вказана особливо небезпечна хімічна речовина. Зокрема, залежно, знову ж таки, від часу, умов та місця знаходження (поховання) трупа, нігтьові пластини доцільніше відбирати разом з фалангами пальців рук, ніг, а волосся – зі шкірою, з метою збереження самих цибулин волосся та його цілісної структури. Це є надзвичайно важливим моментом для проведення у подальшому якісного та повноцінного експертного дослідження в лабораторних умовах, де експерт зможе відібрати необхідний матеріал для проведення експертизи.

У цьому випадку, при встановленні причини смерті та часу і шляхів потрапляння отруйної речовини в організм потерпілого, експерт за допомогою проведення дослідження вилучених матеріалів (нігтьові пластини, волосся) зможе надати відповідь на наступні питання: спосіб проникнення талію або його сполук в травну або дихальну систему людини (пероральним шляхом, вдихання або на дотик); кількість отруйної речовини та час (період) її потрапляння в організм потерпілого.

Доцільно також враховувати, що правова норма статті 238 Кримінального процесуального кодексу України [2], у разі

необхідності, дозволяє після ексгумації доставити труп до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Як правило, при наявності достатньої інформації про отруйну речовину, яка була застосована для заподіяння смерті потерпілому, необхідності доставляння трупу до експертного закладу не виникає, а відібрання необхідних для проведення зразків здійснюється безпосередньо на місці поховання. Однак, з метою повноцінного та якісного огляду, а також відібрання зразків для проведення експертизи з метою виявлення та ідентифікації отруйних речовин і їх сполук, труп може бути доставлений до відповідного закладу для проведення судово-медичної, хімічної або комплексної експертизи.

Важливим питанням під час ексгумації трупа є і те, що з місця поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Це можуть бути особисті речі потерпілого та інші предмети.

Необхідно також враховувати, що з метою виявлення та ідентифікації отруйних речовин, а також об'єктивного визначення їх кількості, концентрації або хімічних сполук, для проведення експертизи у процесі ексгумації можуть також вилучатися у достатній кількості зразки землі з місця поховання (ложа трупу) та одяг трупа, т.я. перебування таких речовин під землею, з обмеженим доступом атмосферного повітря та сонячних променів, може суттєво впливати на їх збереження та саму концентрацію у порівнянні, наприклад, з перебуванням на відкритому повітрі при необмеженому доступі кисню і прямому потраплянні світла.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки [2].

Слід також враховувати, що питання отримання зразків для експертизи регулюється статтею 245 КПК України, де зазначено, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [2].

Окремим питанням пропонуємо зосередитися на ексгумації тварин, що може впливати на загальну оцінку ситуації з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з отруєннями людей. Така особливість може проявитися у частині застосування злочинцем випробувань або дослідів тієї чи іншої отруйної речовини під час підготовки до вчинення вбивства з її використанням.

При проведенні огляду ексгумованого трупа тварин необхідно мати на увазі що, хоча в землі трупи зберігаються довше, чим на поверхні виявити в них патологічні процеси які стали причиною падежу тварини вдається не завжди. Але в трупах тварин дуже довго зберігаються мінеральні отрути, наприклад, з'єднання миш'яку, фтору, ртуті тощо. Тому при підозрі на отруєння цими отрутами доцільно призначити судово-ветеринарну експертизу, яка шляхом хімічного дослідження навіть при наявності тканин, що розклалися, може дати позитивний результат. Для дослідження необхідно надати не тільки останки трупа, але й проби землі по 0,5 кг із ложа трупа і з його поверхні [3, с. 62–63].

Водночас ми погоджуємося з вченими, що обрання методів лабораторних досліджень або їх комбінації при підозрі на отруєння належить судово-медичному експерту й залежить від обставин події, клінічної картини смерті людини, результатів розтину тіла та характеру передбачуваної отрути [4, с. 228].

Враховуючи викладене вважаємо, що ексгумація та огляд трупа під час розслідування у рамках кримінального провадження, пов'язаного із застосуванням отруйних речовин у якості засобу для досягнення мети з боку підозрюваного є надзвичайно важливою слідчою (розшуковою) дією, яка має ключове значення під час збирання та оцінки доказів, а також обгрунтованого повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з отруйними речовинами.

Список використаних джерел:

1. Комаха В.О., Іоржев Ю.Б., Стрілець Г.О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду: монографія / за заг. ред. Комахи В.О.; Придунайський коледж МАУП. Ізмаїл, 2006. 210 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17 (дата звернення: 21.11.2019).

3. Назначение и производство судебных экспертиз по делам о хищениях и иных правонарушениях в сельском хозяйстве: метод. пособие для следователей судей и экспертов. М., 1985. 371 с.

4. Ольховський В.О., Губін М.В., Оветчин П.В. Використання лабораторних методів дослідження при судово-медичній експертизі смерті від отруєння / Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч., 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків: Право, 2018. 250 с.

Мартинова Маргарита Володимирівна,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Питання щодо класифікації форм використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень є досить дискусійними, а існування численних думок щодо критеріїв класифікації таких форм у кримінальному судочинстві достатньо суперечливі та різноманітні, про що свідчить аналіз наукової літератури. Визначення місця, значення та змісту кожної з форм має першочергове практичне значення, а результативність використання спеціальних знань в практиці розслідування окремих видів злочинів залежить від правильного вибору відповідної їх форми.

При розслідуванні злочинів, виникають питання, які вимагають спеціальних знань, метою застосування яких є безпосереднє сприяння збиранню доказової інформації, необхідної для розкриття, розслідування і попередження злочинів, а також розробка технічних і практичних засобів і методів її збору.

На теперішній час найбільш розповсюдженим критерієм диференціювання форм використання спеціальних знань є розподіл за характером отриманого результату використання спеціальних знань. За таким критерієм розрізняють: процесуальні та непроцесуальні.

Аналіз слідчої практики, нормативних і літературних джерел стосовно зазначеної проблематики дає підстави дійти висновку, що значне місце в процесі розслідування належить непроцесуальним формам використання спеціальних знань (консультації із спеціалістами; довідкова та науково-технічна допомога; тощо) [1, с. 76; 4, с. 83]. Недостатнє дослідження непроцесуальних форм використання спеціальних знань породжує на практиці численні правові, організаційні й інші проблеми залучення спеціалістів, використання результатів їх роботи в процесі доказування.

Слід зазначити, що процесуальна та непроцесуальна форми використання спеціальних знань тісно пов’язані між собою, але поки що не створюють інтегровану взаємодіючу систему, скріплену єдиними методологічними, організаційними та правовими засадами, що призводить до відсутності чіткої кореляції зазначених видів спеціальних знань та дискретності процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування.

Відмінною від інших точок зору є позиція В. Г. Лукашевича, А. К. Мігунова, М. В. Салтевського та І. Ю. Сопілко які вказують, що на підставі так званого процедурного принципу всі форми використання спеціальних знань можна диференціювати на безпосередні (використання власних спеціальних знань органом розслідування) та опосередковані (залучення спеціаліста). Другий блок класифікаційної системи, в свою чергу, поділяють на три групи: процесуальні, непроцесуальні та змішані.

О. В. Ломакіна критерієм класифікації обрала характер використання спеціальних знань.

Деякі вчені-криміналісти стверджують, що головним критерієм розмежування форм використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві є значення їх результатів (доказове чи орієнтуюче). Проте такий розподіл не дозволяє створити всеохоплюючу систему форм використання спеціальних знань у процесі розслідування.

Крім того існує також класифікація за: процесуальним статусом особи, яка використовує спеціальні знання; стадіями розслідування злочину; метою використання (пошук, виявлення, фіксація, вилучення, дослідження слідів злочину) і способом їх реалізації тощо.

Слід, зазначити, що окремі науковці взагалі не поділяють форми використання спеціальних знань, а викладають їх в єдиному переліку.

Кожна із запропонованих класифікацій має право на існування, оскільки вона базується на аналізі кримінального процесуального законодавства та відомчих підзаконних актів, які визначають умови, суб'єктів та їх права і обов'язки під час використання спеціальних знань у слідчій практиці [3].

Викладене свідчить про багатопрофільність напрямів використання спеціальних знань у практиці розслідування злочинів та їх різне призначення в процесуальних і непроцесуальних формах.

Вибір тієї чи іншої форми використання спеціальних знань під час кримінального провадження зумовлений, насамперед, їх можливостями, особливостями способів вчинення злочинів тієї чи іншої категорії, а також слідчими ситуаціями, що склалися в ході розслідування. Причинами недостатнього використання спеціальних знань під час розслідування є відсутність чіткого регулювання питань, пов'язаних із формами їх використання. Актуальною проблемою є удосконалення, подальше вивчення існуючих і пошук нових форм використання спеціальних знань в процесі розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Зинин А.М. Участие специалиста в процессуальных действиях: учебник. Москва: Проспект, 2015. 256 с.

2. Лук'янчиков Є.Д. Розширення форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вісник Академії адвокатури України. 2008. Вип. 12. С. 79–83.

3. Лук'янчиков Є.Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2009. № 3. URL: http://visnyk-psp.kpi.ua/uk/2009-3/09-3-9.pdf (дата звернення: 30.11.2019).

4. Мировська А.В. Концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 2. 2014. С. 15–19.

Печора Каріна Володимирівна,
курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ

Правовою основою діяльності підрозділів Національної поліції, пов'язаної з протидією та запобіганням злочинам, у т.ч. і незаконному обігу зброї є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України тощо.

Незаконний обіг зброї – узагальнений термін, який включає протиправні кримінально-карані дії з різними видами зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а саме: переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 201 КК України), викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262, 410 КК України); носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення, ремонт (ст. 263, 2651 КК України); переробка, фальсифікація, видалення чи зміна маркування (ст. 2631 КК України); недбале зберігання (ст. 264 КК України); порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення, поводження (ст. 267, 414 КК України); незаконне перевезення на повітряному судні (ст. 269 КК України); умисне чи необережне знищення або пошкодження (ст. 411, 412 КК України); втрата або зіпсування (ст. 413 КК України); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування (ст. 440 КК України). Усі відзначені злочини об'єднує однаковий предмет злочину – це зброя, в тому числі бойові припаси, вибухові речовини та пристрої [1].

З урахуванням розмаїття злочинів, предметом яких є зброя, для розслідування може бути запропонований комплекс експертиз, серед яких обов'язковою є експертиза зброї й слідів її застосування. Обов'язковість проведення цієї експертизи пояснюється необхідністю встановлення належності виявлених предметів до певного виду зброї, вибухових речовин або пристроїв. Цією же експертизою встановлюються інші характеристики зброї: технічний стан, спосіб виготовлення, придатність до стрільби, властивості щодо ураження та

інші. У ході розслідування незаконного обігу зброї нерідко слід встановити джерело виготовлення досліджуваних предметів, справжність дозвільних документів, правильність ведення обліку зброї на підприємстві або військовому підрозділі і т. д.

Найбільш поширеними судовими експертизами при розслідуванні цієї категорії злочинів є: судово-балістична, вибухово-технічна, експертиза металів і сплавів, хімічна, судово-товарознавча, технічна експертиза документів; судово-почеркознавча; трасологічна та ін.

Судово-балістична експертиза проводиться з метою встановлення належності предметів до вогнепальної зброї; визначення технічного стану зброї та боєприпасів і впливу його на здійснення пострілів; визначення виду, системи, моделі зброї; ототожнення її за слідами на снарядах (кулях, картечі) і гільзах; обставин пострілу (напрямку і відстані пострілу, місцезнаходження особи, яка стріляла, та ін.), а також вирішення низки інших питань, пов'язаних із вогнепальною зброєю та її застосуванням.

Вибухово-технічна експертиза проводиться з метою встановлення належності матеріалів, речовин і виробів до вибухових речовин і боєприпасів, з'ясування обставин вибуху, визначення його природи, а також вирішення інших питань, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв.

Експертиза металів і сплавів (металознавча експертиза) проводиться з метою виявлення металевих часток і слідів металізації на об'єктах, дослідження якісного і кількісного складу металів, сплавів та виробів з них, установлення технології та часу виготовлення виробів з металів і сплавів, умов їх експлуатації, видозмін, пов'язаних з обставинами певної події.

На вирішення *технічної експертизи документів* може бути поставлене питання про те, які відомості містять маркувальні позначення на представленій коробці (іншому упакуванні) з патронами (іншими боєприпасами), якщо їхній текст у звичайних умовах і з застосуванням наявних у розпорядженні слідчого технічних засобів не читається, оскільки його залито, закреслено або він вицвів.

Хімічна експертиза – відновлення знищених маркувальних позначень. Завданнями цього роду експертиз є встановлення номерів виробів, самого факту знищення або зміни маркування і способу цієї зміни. З цією метою на вирішення експертизи можна поставити такі питання: 1) чи піддавалися змінам маркувальні позначення на цьому виробі (зброї, основних комплектуючих); 2) яким був початковий зміст маркувальних позначень на виробі; 3) яким способом були знищені або змінені маркувальні позначення на виробі; 4) чи не використовувалися для виготовлення або зміни маркувальних позначень на інструменті чи матеріалі.

Основним завданням *технолого-товарознавчої експертизи* є встановлення повноти походження технологічного процесу комплектуючих деталей, вилучених під час обшуку в злочинця, і

визначення їх вартості. Типовий перелік питань такий: 1) чи є представлені на експертизу предмети комплектуючими деталями до такої зброї; 2) чи мають представлені предмети дефекти, а якщо так, то в чому вони полягають і який відсоток придатності до збору готового виробу; 3) яка вартість представлених предметів, включаючи ПДВ.

Разом з тим, за потреби, під час розслідування можуть бути призначені і такі експертизи:

– трасологична: встановлення належності окремих деталей одному екземпляру зброї, виявлення слідів рук і виробничих механізмів на зброї, відновлення знищених рельєфних знаків;

– почеркознавча: ідентифікація виконавця підписів в документах;

– лінгвістична експертиза усного мовлення, відео-, звукозапису, портретна: ідентифікація особи за усною мовою або зовнішністю, зафіксованими на відео-, фонограмі;

– технічна експертиза документів: встановлення способу виготовлення документів, наявність в них змін;

– матеріалів, речовин та виробів: встановлення матеріалу, з якого виготовлена зброя, наявності сильнодіючих і отруйних речовин;

– мистецтвознавча: належність предмета до антикварної зброї, її історичне значення, культурна цінність.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати: властивості та стан об'єктів експертного дослідження; необхідність та можливість отримання порівняльних зразків; особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.); слідчу ситуацію.

Відповідно до ч. 4 ст. 69 КПК України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків [2].

Так, галузевим нормативним актом, який регулює діяльність щодо призначення та проведення експертних досліджень, є Закон України «Про судову експертизу» [3].

Список використаних джерел:

1. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 208 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI в редакції від 11.06.2016 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/print.

Піскунова Анастасія Олександрівна,
судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА, ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЕКСПЕРТОМ

Вирішення правових питань, розслідування та попередження злочинів, неможливе без оперативного використання спеціальних знань експертів та фахівців. Взаємодія слідчого (судді та ін.) з експертом (спеціалістом) – це заснована на законодавчих актах узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників досудового та судового слідства [1, с. 37].

Судова експертиза являє собою складну систему прийому та обробки інформації, що надходить до судового експерта. На ефективність роботи експерта впливає його інтелект та соціальна спрямованість.

Психологію діяльності експерта неможливо розглядати без вивчення його особистих психічних характеристик. Психологічні характеристики експерта утворюються і розвиваються під впливом зовнішніх умов, в яких він зобов'язаний працювати:

– чітка правова регламентація професійної діяльності;
– тактичний простір в обранні методів дослідження;
– зобов'язання щодо збереження службової таємниці;
– виконання дослідження в умовах підвищеного інтересу третіх осіб до його результату;
– психологічна та фізична завантаженість.

Крім цього, судовий експерт повинен постійно підвищувати рівень спеціальних знань та оволодівати новими методиками дослідження.

Отже, діяльність судового експерта можна розділити на такі складові: пізнавальна, конструктивна, комунікативна, виховна, організаторська.

Пізнавальна діяльність судового експерта безпосередньо пов'язана з конструктивною діяльністю, яка заснована на плануванні, що поширюється на всі спектри судово-експертної діяльності. Конструктивна діяльність експерта при проведенні конкретної експертизи залежить від її характеру. Багатооб'єктна експертиза потребує детального плану її проведення. Загалом конструктивна діяльність експерта передбачає не тільки планування роботи, а й вольових зусиль для виконання поставлених завдань.

Комунікативна діяльність експерта включає в себе встановлення психологічного контакту з особою, яка призначила експертизу (слідчим, суддею, прокурором), іншими експертами при виконанні комісійних або комплексних експертиз, а також з іншими учасниками кримінального або цивільного процесу. Психологічні відносини між

експертом та посадовими особами – зовнішня сторона його діяльності, внутрішні ж відносини експертів реалізуються в процесі обміну інформацією та отримання результатів спільної роботи.

Виховна діяльність судового експерта виступає як підсумок пізнавальної діяльності, яким є експертний висновок. Шанобливе ставлення до висновків фахівців (криміналістів, економістів, психологів та ін.) обумовлюється в основному повагою до наукових методів дослідження.

Організаторська діяльність судового експерта безпосередньо пов'язана з конструктивною. Вона полягає в організації свого робочого процесу та керівництві комплексної або комісійної експертиз. Організаторська діяльність надає можливість експерту реалізувати на практиці поставлені задачі та плани.

Працюючи в умовах обмеженого часу, судовий експерт повинен вміти організувати свій робочий день та час, раціонально розподіляти різні види своєї діяльності. В організацію роботи входить уміння зосередитися, мобілізувати і активізувати свої вольові зусилля.

Експертна діяльність потребує від криміналістів таких психологічних та вольових якостей, як аналітичний склад розуму, зосередженість, уважність, наполегливість, дисциплінованість, допитливість, логічність мислення, акуратність, самостійність, та ін. Крім цього, він повинен мати здатність до тривалої концентрації уваги і зосередженості.

Переконання судового експерта часто називають внутрішнім переконанням, пов'язуючи його з принципом професійної незалежності. Переконання – складне і багатогранне утворення, що тісно переплітається з логічними та психологічними аспектами.

Психологічна структура процесу формування внутрішнього переконання експерта складається з наступних стадій:

1) вивчення і аналіз поставленого перед ним завдання;
2) дослідження об'єктів наданих на експертизу;
3) оцінку результатів проведеного дослідження;
4) формулювання та оформлення висновків.

Висновок повинний відповідати наступним вимогам:

– бути науково обґрунтованим, сформульованим на підставі результатів проведеної експертизи;

– складатися з об'єктивних даних, що стали відомі під час дослідження матеріалів;

– бути дохідливими, зрозумілими для осіб, які не мають спеціальної освіти;

– представляти собою логічну форму судження;

– бути переконливо аргументованим [2].

Вченими криміналістами проблема внутрішнього переконання розглядається з 50-х років XX-го століття. Р. С. Бєлкін писав, що одним із перших висловив свої думки щодо внутрішнього переконання судового експерта В. П. Колмаков, який зазначив, що внутрішнє

переконання експерта – «це не інстинкт, не беззвітна інтуїція; це – свідомо і вільно сформоване переконання, що має об'єктивні підстави, які дозволяють зробити тільки один правдивий висновок» [3, с. 467].

Однією з відмінностей внутрішнього переконання судового експерта є те, що воно формується як підсумок оцінки ходу і результатів проведеного ним дослідження, а не доказів, що є характерним для слідчого, судді, прокурора [4, с. 86–87]. Тож у судовоекспертній діяльності не тільки не виключається, але й відіграє суттєву роль такий суб'єктивний фактор, як внутрішнє переконання судового експерта, яке базується на об'єктивних даних, отриманих у процесі дослідження об'єктів експертизи.

Як відомо, усі дії в кримінальному провадженні спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення. Такі дії потребують вольових зусиль, котрі завжди закінчуються прийняттям певного рішення. Воля особи спрямовується спочатку на пошук рішення (його формування), а потім – на його реалізацію [5, с. 130].

Список використаних джерел:

1. Сорокотягин И. Н. Юридическая психология : учебник для академического бакалавриата / И. Н. Сорокотягин, Д. А. Сорокотягина. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2015. – 461 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua.
3. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., доп. / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
4. Шерстюк В. М. Судово-експертна діяльність (організаційно-правові та морально-психологічні засади) : монографія / В. М. Шерстюк ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2008. – 194 с.
5. Узнадзе Д. Н. Общая психология / пер. с груз. Е. Ш. Чомахидзе ; под ред. И. В. Имедадзе. – Москва : Смысл ; Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 413 с.

Радіонова Марина Володимирівна,
курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Аналіз сучасної злочинності свідчить про збільшення кількості злочинів, які вчиняються неповнолітніми. Це стосується й вбивств. Так, у 2017 році зареєстровано 57 вбивств, вчинених неповнолітніми, у 2018 році – 44, а в 2019 році (дані за 9 місяців) – 67 [5]. Негативні соціальні процеси, руйнування усталених суспільних інституцій

роботи з підлітками призводять до стабільно високих показників вчинення вбивств неповнолітніми.

Опрацювання вироків судів засвідчує, що значна кількість тяжких та особливо тяжких злочинів вчиняється неповнолітніми у складі групи, що підвищує суспільну небезпеку кримінальних правопорушень. Злочинність серед неповнолітніх сьогодні являється домінуючою серед вчинених злочинів взагалі. Тому боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх є приорітетним завданням правоохоронних органів. Вивчення практики роботи слідчих підрозділів свідчить про недостатньо високу результативність розслідування насильницьких злочинів неповнолітніх, що зумовлено, поряд з об'єктивними чинниками, й відсутністю видової криміналістичної методики розслідування злочинів цієї категорії [7].

Розслідування злочинів вчинених неповнолітніми, пов'язано із вирішенням низки проблемних питань і має особливості. На ці особливості впливає вік порушників, соціально-психологічні особливості та статус у суспільстві, недостатня соціальна зрілість, незавершеність інтелектуально-вольового розвитку. Кримінальна відповідальність настає за умови, що діяння вчинила особа, якій виповнилось 16 років, але в окремих випадках вона настає з 14 років [1]. Згідно статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1].

Даний вид злочинності, а саме вбивства вчинені неповнолітніми, має здебільшого груповий характер. Це пов'язано з їх психофізіологічними і соціально-груповими особливостями. Підліток, особливо соціально неблагополучний, завжди тягнеться до сили, а об'єднання в групи набагато її збільшує. Щодо криміналістичної характеристики вбивств, вчинених неповнолітніми можна сказати, що для них зазвичай не властива попередня підготовка, а також вжиття заходів до приховування слідів [6]. Це пояснюється тим, що значна кількість вчинених підлітками деліктів має ситуаційний характер і обумовлена конкретними обставинами, наприклад відсутністю охорони на об'єкті, перебуванням злочинця або потерпілого в стані алкогольного сп'яніння, тощо. Для більш повного розуміння, що саме являє собою криміналістична характеристика вбивств, які вчиняються неповнолітніми, можна розглянути такі закономірності:

1. Місце вчинення вбивств у 70% випадків обирається неповнолітніми випадково.

2. Типи жертв вбивств, вчинених неповнолітніми: потерпілі, поведінка яких спрямована на протидію правопорушникові (як правило, вони зі злочинцями не знайомі) – 11%; потерпілі, дії яких не перебувають у причинному зв'язку зі вчиненням злочину (нейтральна поведінка) – 30%; потерпілі з віктимною поведінкою (негативною, аморальною, провокаційною) – 59%.

3. Простежується зв'язок між вибором способу вчинення злочину та індивідуальними особливостями потерпілого (рівнем його фізичного розвитку), кількістю потерпілих та взаєминами зі злочинцем [3].

На вчинення діяння неповнолітніми загалом вказують такі сліди:

а) залишені, викинуті, загублені особисті речі, за якими можна визначити вікову групу правопорушників (наприклад, окружність голови за шапочкою або розмір залишеної рукавички);

б) невеликі розміри отворів, крізь які відбулося проникнення до приміщення;

в) сліди зубів на продуктах харчування, на виплюнутій жувальній гумці;

г) особливості слідів рук і взуття, зокрема їх розмір тощо.

Вбивства вчиняються в основному неповнолітніми чоловічої статі (92 %), серед яких у віці до 14 років – 11 %, від 14 до 15 років – 68 %, від 16 до 18 років – 21 %. За способами вбивства виділяють: удари побутовими предметами широкого господарського вжитку, що за своїми технічними характеристиками придатні заподіяти смерть потерпілому. Йдеться про сокиру, молоток, арматуру, фрагмент труби, гантелю, камінь, палицю тощо. Друге місце посідають удари ножами різної конструкції. На третьому місці йде заподіяння смерті шляхом асфіксії, при цьому у більшості випадків використовувалися ремені, шнури від електроприборів, завчасно заготовлені мотузки тощо. Удари руками, ногами, від яких наступила смерть потерпілого, відмічені у п'ятій частині випадків [3].

Під час розслідування всіх злочинів – огляд місця події є першочерговою слідчою (розшуковою) дією, саме в процесі здійснення якої з'являється первинна інформація про подію кримінального правопорушення. На початковому етапі розслідування правильне визначення предмета доказування та переліку обставин, які підлягають установленню є одним із ключових завдань слідчого [6]. При огляді місця події правоохоронними органами має бути глибоко проаналізований спосіб учинення злочину, який більш виразно відбиває особистісні якості неповнолітнього правопорушника, оскільки він обумовлений головним чином суб'єктивними властивостями підлітка, відсутністю життєвого й професійного досвіду.

Стан злочинності неповнолітніх викликає глибоку занепокоєність, вимагає пошуку нових ефективних засобів запобігання їй, вжиття додаткових заходів з боку державних, зокрема правоохоронних, органів та громадськості, що сприяли б поступовому скороченню злочинних проявів серед неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 18 жовтня 2019 р. : (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2019. – 408 с.

2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 18 жовтня 2019 р. : Офіц. текст. – К. : Алерта, 2018. – 212 с.
3. Маланчук П. М. Криміналістична характеристика особи неповнолітнього злочинця та вчинених ним злочинів. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://knowledge.allbest.ru/law.
4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/va005700-04.
5. Генеральна прокуратура України., 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://www.gp.gov.ua/ua/.
6. Андрєєв О. О. Специфіка доказування у справах про вбивства, вчинені неповнолітніми // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. 2006. – Випуск 35. Харків. – С. 191–199.
7. Копотун І. М. Профілактика злочинності неповнолітніх. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 282 с.

Семижон Алла Володимирівна,
слухач 2-го курсу магістратури Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ РОЗРОБОК КОГНІТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ БРЕХНІ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Як відомо, однією з причин неефективного досудового розслідування вважають неякісне проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит. Дану проблему пояснюють відсутністю у слідчого необхідного комплексу психологічних знань та недостатністю навичок встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. В результаті, на шляху отримання об'єктивних показань під час проведення допиту виникають конфліктні ситуації та відбувається повідомлення викривленої інформації. Саме тому для слідчого дуже важливо володіти вмінням пізнавати механізм збору інформації та виявляти неправдиву інформацію, що безпосередньо досягається за допомогою розробок когнітивної психології та психології брехні.

Когнітивна психологія (англ. cognition – знання, пізнання) – це сучасний напрям психології, представники якого досліджують внутрішню організацію психічних процесів: сприйняття, розпізнавання образів, уваги, пам'яті, уяви, мовлення, мислення, прийняття рішення. Такі процеси у своїй сукупності дозволяють отримувати, досліджувати, обробляти, кодувати, зберігати, запам'ятовувати інформацію, а згодом керувати нею та використовувати у необхідних ситуаціях.

Саме із запам'ятовуванням та відтворенням інформації у допитуваної особи при допиті найчастіше виникають труднощі. Слідчий, який не володіє знаннями щодо закономірностей активізації

пам’яті допитуваних, навряд чи досягне успіху при проведенні даної слідчої (розшукової) дії.

З метою роз’яснення вирішальної ролі когнітивних структур у перебігу пізнавальних процесів і поведінки людини, структурованості знань в її пам’яті, співвідношення вербальних і образних компонентів у процесах запам’ятовування і мислення, американськими вченими Рональдом Фішером та Едвардом Гейзельманом був розроблений ефективний метод збору інформації під час допиту – метод когнітивного інтерв’ю [1].

Когнітивне інтерв’ю – це метод отримання достовірної, вичерпної особистісної (суб’єктивної) інформації від потерпілих чи свідків злочину про ознаки зовнішності, поведінку злочинця (злочинців) і обставини вчиненого ним (ними) на основі реалізації системи прийомів, що базуються на досягненнях когнітивної психології. Цей метод визнається менш маніпулятивним, ніж стандартний метод проведення допиту, оскільки основна вимога – провести його без постановки запитань (спочатку вільна розповідь допитуваного, а вже в кінці розповіді ставляться уточнюючі питання).

Під час проведення когнітивного інтерв’ю відбувається активізація різних ділянок пам’яті допитуваного, що допомагає останньому згадати важливі для розслідування обставини та нюанси описуваної події. Для активізації пам’яті допитуваного застосовують такі методичні прийоми когнітивного інтерв’ю:

1. Уявне, а потім вербальне відтворення контексту події. Допитуваному пропонується найбільш детально пригадати і розповісти про фактори, які супроводжували обставину (при цьому про саму обставину поки не згадується).

2. Деталізація (слідчий просить допитуваного більш детально, не упускаючи ніяких дрібниць, розповісти про конкретну обставину, що цікавить слідство).

3. Пригадування обставин в різній послідовності (наприклад, з початку подій, що відбулися, до їх кінця і навпаки або від найбільш яскравої події назад або вперед).

4. Зміна перспективи. Допитуваному пропонується розповісти про досліджувану обставину з точки зору іншого спостерігача, максимально конкретизуючи деталі події [2].

З вищенаведеного розуміємо, що метод когнітивного інтерв’ю є суто інформаційно-пошуковим, що вкотре підтверджує складність його застосування під час проведення досудового розслідування в Україні, оскільки в нашій державі домінуючим є обвинувальний метод, суть якого полягає в застосуванні різноманітних маніпулятивно-залякувальних тактик. Проте, враховуючи позитивні риси когнітивного інтерв’ю, вважаємо за потрібне впроваджувати методику його проведення і на теренах України.

Ще одним методом, що ґрунтується на знаннях когнітивної психології, є «грімейс»-підхід, засновниками якого вважають

англійських вчених Рея Була та Саманту Лі-Харланд. Суть його полягає в тому, що слідчий на основі ретельного планування поступово повідомляє допитуваному інформацію, якою володіє, з метою виявлення суперечностей та неправдивих відомостей у його показаннях. В результаті, підозрюваний усвідомлює той факт, що суперечності в його показаннях поступового викриваються, а інкримінуюча інформація зміцнюється, що дозволяє слідчому не вдаватися до застосування інших методик при проведенні допиту [3].

Варто зауважити, що досить часто труднощі під час допиту виникають не з активізацією пам'яті допитуваних, а безпосередньо з відображенням правдивої інформації, наслідком чого є її спотворення або замовчування. В таких випадках слідчому необхідно звертатись до основних розробок психології брехні.

Вважають, що явище брехні вивчене недостатньо та потребує глибокого знання природи його походження, розвитку важливих та невід'ємних складових. Так, французький дослідник Ж. Дюпра вважав, що брехня – це психо-соціологічний, словесний акт навіювання, завдяки якому намагаються зумисно «посіяти» про себе якусь позитивну чи негативну думку, яку вважають протилежною істині [4].

Вміння виявляти брехню є досить важливим у роботі слідчого, в той час, як і досить складним. Складність у виявленні брехні під час проведення допиту полягає у тому, що в ході допиту слідчому потрібно контролювати занадто багато каналів надходження інформації, щоб визначити таку інформацію неправдивою. Саме тому, з метою уникнення такої складності варто використовувати наступні психологічні методи:

1) стратегічно-опитувальний (в основі цього методу лежить принцип постановки несподіваних питань, а також одних і тих же питань двічі, але через певний проміжок часу);

2) метод «питань адвоката диявола» (полягає у виявленні брехні через особисту точку зору допитуваного: спочатку допитуваному задають вступні питання, які спонукають наводити аргументи на користь його особистої думки, а потім йдуть питання «адвоката диявола», що змушують допитуваного суперечити самому собі);

3) метод «стратегічного використання доказів» (дозволяє виявити відмінності в моделях поведінки допитуваного за допомогою стратегічного використання доступної інформації: слідчому відомі певні факти, але він не розкриває їх в ході проведення допиту) [5].

Взагалі, слідча практика дає чимало прикладів виявлення і викриття брехні допитуваного в межах одного допиту. Проте, щоб досягти бажаного результату, слідчому необхідно ретельно готуватися до допиту, адже чим більше нюансів справи слідчому вдається дослідити (до проведення допиту), тим більше шансів на те, що після дачі неправдивих показань підозрюваний, нарешті, буде засвідчувати правду.

Таким чином, можемо зробити висновок, що слідчий з метою підвищення якості та результативності допиту повинен обов'язково володіти відповідним комплексом психологічних знань та застосовувати

різноманітні прийоми та методи, що ґрунтуються на знаннях когнітивної психології та психології брехні. Більше того, вважаємо, що лише той слідчий, який може визначити когнітивну здатність допитуваного (складноструктуровану властивість особи адекватно опрацьовувати інформацію), може визнаватися професіоналом.

Список використаних джерел:

1. Fisher R. P. & Geiselman R. E. The cognitive interview method of conducting police interviews: Eliciting extensive information and promoting therapeutic jurisprudence. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2010. P. 321–328.
2. Болатханова К.Р. Актуальные проблемы когнитивной психологии при проведении допроса. *European science № 12(22)*. 2016. С. 62–67.
3. Черновський О.К. Судова психологія: парадигма сучасного розвитку: дис. … д-ра. юрид. наук. Київ, 2015. 531 с.
4. Майорчак Н.М. Психологічні аспекти категорії брехні у роботах українських і зарубіжних учених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*.Вип.№1. 2013. С. 96–104.
5. Hartwig M., Granhag P.A., Stromwall L., & Kronkvist O. Strategic use of evidence during police interrogation: When training to detect deception works. *Law and Human Behavior.* 2006. №30. P. 603–619.

Синоверська Тетяна Іванівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Найбільш складним, на нашу думку, для слідчого є початковий етап розслідування злочину, оскільки йому необхідно оцінити ситуацію, яка склалась в умовах недостатності кримінально значущої інформації та дефіциту часу. Весь процес розслідування злочинів залежить від конкретних умов, як об'єктивної, так і суб'єктивної дійсності. До них, зокрема, ми відносимо час, місце, спосіб, знаряддя вчинення злочину, відомості про потерпілого, підозрюваного, свідків, предмет злочинного посягання, та їх взаємозв'язок. Ця складна система взаємодій утворює в результаті ту конкретну обстановку, в якій проходить розслідування. Така обстановка отримала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації.

Слідчі ситуації виконують в криміналістиці важливу функцію ситуаційного підходу до розслідування кримінальних правопорушень, виступаючи саме умовами розслідування, що суттєво впливають на вибір та застосування засобів і прийомів збирання доказів [1, с. 71].

Залежно від типовості слідчої ситуації, що неодноразово мала місце у практичній діяльності з розслідування злочинів, слідчий має реальну можливість скористатися криміналістичними рекомендаціями, спрямованими на її вирішення.

В. Ю. Шепітько пропонує розглядати слідчу ситуацію в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні слідча ситуація є сукупністю всіх умов, що впливають на розслідування та визначають його особливості. У вузькому (більш практично спрямованому) слідча ситуація – це характеристика інформаційних даних, які є в розпорядженні слідства на конкретному етапі розслідування [2, с. 264–265].

С. С. Чернявський вбачає у типовій слідчій ситуації інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [3, с. 405].

Є. С. Хижняк вважає, що слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дозволяє максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування злочинів, а володіння типовими слідчими ситуаціями дозволяє слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати часу й сил. На основі зіставлення типової слідчої ситуації й ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе спланувати процес розслідування й найефективніше вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила злочин [4, с. 197].

Від слідчої ситуації, яка склалась в певному конкретному випадку залежить алгоритм дій слідчого під час розслідування жорстокого поводження з тваринами.

До типових слідчих ситуацій, що склались на початковому етапі розслідування жорстокого поводження з тваринами можна віднести зокрема такі:

I. Особа злочинця затримана на місці вчинення злочину, встановлено очевидців, виявлено сліди вчинення злочину.

II. Особа злочинця зникла з місця події, проте інформація про неї встановлена.

III. Виявлено труп тварини, з явними ознаками насильницької смерті, особа злочинця невідома, проте є очевидці, які її бачили.

IV. Виявлено труп тварини, з явними ознаками насильства, про особу злочинця інформація відсутня.

Найбільш сприятливою для слідчого є ситуація в якій особа злочинця затримана безпосередньо на місці вчинення злочину, є очевидці злочину та виявлено всі сліди вчинення жорстокого поводження з тваринами. Необхідно невідкладно провести ряд таких дій:

1) огляд місця події та знарядь вчинення злочину з метою визначення їх характеристики, які можуть деталізувати особливості механізму вчинення злочину;

2) огляд тварини чи її трупа з метою попереднього встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень чи причини смерті;

3) вилучення виявлених на місці вчинення злочину предметів та слідів;

4) проведення у разі необхідності огляду інших територій та приміщень;

5) допит потерпілого (за наявності) та підозрюваного;

6) допити очевидців злочину.

Друга слідча ситуація, в якій особа злочинця зникла з місця події, проте на основі показань свідків чи потерпілого її вдалось відразу встановити теж можна віднести до сприятливих обставин. Такі ситуації виникають у випадках, коли власник тварини, яка стала предметом злочину, чи очевидці знайомі з особою злочинця. В такому випадку алгоритм дій слідчого полягає у наступному:

1) організація розшуку підозрюваного «за гарячими слідами» спільно з працівниками оперативних підрозділів з подальшим його затриманням;

2) огляд місця події та знарядь вчинення злочину;

3) огляд тварини чи її трупа з метою попереднього встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень чи причин смерті;

4) вилучення виявлених на місці вчинення злочину предметів та слідів;

5) допит потерпілого та (чи) очевидців злочину;

6) освідування підозрюваного на наявність у нього слідів та (чи) знарядь злочину;

7) допит підозрюваного.

Стосовно слідчої ситуації в якій було виявлено труп тварини, з явними ознаками насильницької смерті, є очевидці, які бачили злочинця, але особа його не відома, то в такому випадку першочерговими заходами будуть дії пов'язані із встановлення особи злочинця. Досить часто такі ситуації виникають, коли жорстоке поводження з твариною було вчинено в громадському місці, наприклад у парках, на дитячих майданчиках, у дворах будинків, де є багато очевидців. У даній ситуації першочерговими діями будуть:

1) огляд місця події, знарядь злочину та інших об'єктів, які були залишені для можливої ідентифікації злочинця;

2) огляд трупа тварини та подальше призначення судово-ветеринарної експертизи для встановлення причини смерті;

3) встановлення очевидців та детальний допит свідків про обставини вчинення злочину та з'ясування ознак зовнішності винної особи;

4) вжиття заходів щодо пошуку особи злочинця;

5) у випадку виявлення підозрюваної особи провести впізнання.

Четверта слідча ситуація, в якій виявлено труп тварини з ознаками насильницької смерті, особа злочинця невідома, очевидці відсутні є

найбільш складною в процесі розслідування жорстокого поводження з тваринами. Така ситуація зазвичай має місце тоді, коли труп тварини був виявлений членами зоозахисних організацій чи звичайними перехожими. В такому випадку необхідно ретельно оглянути місце виявлення трупа тварини та прилеглу до нього територію для виявлення слідів та знарядь вчинення злочину, а також інших предметів, які можуть в подальшому вивести розслідування на особу злочинця; провести огляд трупа тварини, та призначити судово-ветеринарну експертизу, вжити всі необхідні заходи для пошуку особи злочинця.

Таким чином в кожному конкретному випадку слідча ситуація має індивідуальний характер, так як залежить від обставин, які склались в певних умовах вчинення злочину, та в подальшому може змінюватись в залежності від появи нової доказової інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Оцінка слідчої ситуації на початковому етапі розслідування жорстокого поводження з тваринами та висунення на її основі слідчих версій дозволить слідчому в подальшому обрати найбільш правильний варіант методики розслідування, що забезпечить швидке і повне розкриття злочину та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг. Вид. Р.А. Козлов, 2019. 122 с

2. Шепітько В.Ю. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник. Х.: Одиссей, 2001. 528 с

3. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. докт. юр. наук. Київ, 2010. 610 с.

4. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2012. № 4. С. 197–199.

Сьоміна Інна Василівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕСУВНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Сьогодні в Україні перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті та попередженні кримінальних правопорушень мають важливе значення. У зв'язку із цим, особлива увага звертається на

розробку спеціальних науково-технічних засобів та методів щодо попередження кримінальних правопорушень, у тому числі, так званих пересувних криміналістичних лабораторій (далі – ПКЛ).

Існує також нагальна потреба в налагодженні належної взаємодії між техніко-криміналістичними підрозділами органів досудового розслідування Національної поліції та підрозділами Експертної служби МВС України, удосконаленні відповідної нормативно-правової бази, ужиття заходів щодо поліпшення стану технічного оснащення відповідних установ.

В загальному, спеціалізована пересувна лабораторія – спеціалізований автомобіль Експертної служби МВС, оснащений необхідним обладнанням, призначений для роботи групи працівників Експертної служби МВС, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування криміналістичних та технічних засобів при проведенні ОМП.

Спеціалізована пересувна лабораторія поділяється на: криміналістичну, автотехнічну, вибухотехнічну та інші, обумовлені потребами експертної практики [1].

Пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ) – автомобіль спеціального призначення (як правило, мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для отримання криміналістично значущої інформації з банків даних безпосередньо на місці події з метою розкриття кримінальних правопорушень по гарячих слідах тощо. Останнім часом використовуються автомобілі імпортного виробництва високої прохідності (наприклад, «Mazda»).

ПКЛ дозволяє скоротити час огляду і допомагає досить швидко створити об’єктивну цифрову модель місця події. Лабораторія при проведенні слідчих (розшукових) дій (огляду, слідчого експерименту) дозволяє отримувати:

– високу продуктивність і точність вимірів;
– можливість оперативного розгортання і установки;
– виконання різних форм вимірів при відсутності освітлення;
– сканування слідів в приміщенні, а також сканування різних слідів кримінального правопорушення ззовні;
– захист від редагування і внесення змін документів.

В Україні успішно застосовується зарубіжний досвід, щодо використання спеціальної криміналістичної техніки. Наприклад, уже чотири роки поспіль фахівці Експертної служби МВС України застосовують відео-спектральні компаратори британської компанії для дослідження документів: паспортів, посвідчень водія, банкнот тощо [2].

Під час виявлення відбитків пальців рук до системи пересувної лабораторії на будь-яких поверхнях доцільно було б застосовувати технологію Identicator, що знайшла застосування в апаратах і програмних продуктах цілої низки виробників в тому числі: Unisys,

Compaq, IBM, Dell Computer і NEC, яка була розроблена у співпрацях Identix з Motorola [4].

Також, до складу ПКЛ було б доцільно впровадити систему розпізнавання мови для чіткого розуміння осіб з дефектами мовлення, а також ідентифікації особи за голосом.

Усі інші наявні укомплектовані пристрої та допоміжні засоби потрібно оновити до найсучасніших вимог та потреб при розслідуванні кримінальних правопорушень, адже зібрані докази – це рушійна сила у кримінальному провадженні та фундамент для побудови слідчих версій.

На жаль, ПКЛ є тільки в підрозділах НДЕКЦ при МВС України в областях і обласних прокуратурах і тому використовуються, як правило, тільки для виїздів на місця тяжких і резонансних кримінальних правопорушень [3].

Мобільний комплекс науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи, на нашу думку, повинен комплектуватися таким чином, щоб будь-який спеціаліст (криміналіст, автотехнік, пожежотехнік, біолог тощо), включений до складу СОГ, навіть у розпалі слідчої дії, міг би знайти там усі необхідні для належного виконання своїх обов'язків науково-технічні засоби [5].

У цьому зв'язку цілком прийнятна пропозиція В. В. Бірюкова про створення, крім ПКЛ, спеціалізованих автомобілів з комплектами науково-технічних засобів, що знаходилися б в оперативному підпорядкуванні чергового по міськрайоргану і призначалися для створення належних умов для роботи всіх учасників слідчої дії, а не визначеної категорії, нехай навіть найкваліфікованіших співробітників. Такий автомобіль можна було б назвати «мобільним комплексом науково-технічних засобів для слідчо-оперативної групи» (МКСОГ).

Отже, використання пересувних криміналістичних лабораторій мають досить високе значення при розслідуванні кримінальних правопорушень, адже це дає змогу ефективно зібрати всю необхідну доказову інформацію з точністю, обґрунтованістю, об'єктивністю та достовірністю, а експерти на високому науковому рівні можуть проводити різні види експертиз.

Список використаних джерел:

1. Наказ МВС України № 1339 від 03.11.2015 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1392-15.

2. Експертна служба МВС України. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. Стаття «На «озброєнні» URL: https://dndekc.mvs.gov.ua.

3. Наказ МВС № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» від 03.11.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15.

4. Article by Margaret Quan: «Motorola, Identix show fingerprint ID solution». URL: https://www.eetimes.com/document.asp? doc_id=1140676.
5. Митна справа України: підручник / Пашко П.В. та ін. Ірпінь. Університет ДФС України. 2017. 442 с.

Щербанюк Василина Михайлівна,
ад'юнкт заочної форми навчання кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНИВ ВТЕЧУ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Одним із центральних елементів криміналістичної характеристики злочину є особа злочинця. Вивчення даного елементу в криміналістичному аспекті та подальша розробка на основі цього практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, традиційно входить до арсеналу криміналістичних засобів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю [1, с. 3].

В першу чергу, криміналістику цікавить інформація, що дозволить визначити напрями і способи пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, обрати найбільш оптимальні методи розслідування, з'ясувати мету та мотив його учинення, побудувати версії та спланувати тактичні операції, спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації, узагальнити відомості про осіб, які найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення певного виду [2, с. 99].

На нашу думку, криміналістично значимими властивостями особи, яка здійснила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти є: стать, вік, освітній рівень, сімейний стан, досвід злочинності діяльності, мотив учинення кримінального правопорушення, статус відповідно до неформальної стратифікації.

Стать. Результати вивчення нами кримінальних проваджень показали, що в переважній більшості випадків втечу з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють чоловіки – 94,7 % і лише 5,3 % жінки, що може бути обумовленим як фізіологічними, так і психологічними особливостями представників різної статі. Разом з тим, продовжують мати місце випадки, коли саме жінки є пособниками втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Вік. Урахування віку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, дозволяє зробити припущення про стан її здоров'я та фізичну підготовку, що, в свою чергу, має важливе значення для організації розшукової роботи, зокрема для визначення приблизної зони пошуку «по гарячим слідам», а також дозволяє обрати найбільш ефективну тактику поведінки з нею, визначити з

урахуванням цінностей, прагнень та бажань, притаманних відповідному віку, вірогідні мотиви та мету втечі [5, с. 83].

Проведене нами дослідження показало, що відповідно до вікових груп особи, які здійснили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподіляються наступним чином: до 18 років – 3,2 %, 18–25 років – 26,7 %, 25–35 років – 38,1 %, 35–45 років – 21,8 %, старше 45 років – 10,2 % .

Освітній рівень. За рівнем освіти особи, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподілилися наступним чином: ті, що мають незакінчену середню освіту – 6,2 %, повну середню освіту – 32,4 %, середньо-спеціальну освіту – 42,1 %, вищу – 19,3 % .

Сімейний стан. Дослідження такого елементу криміналістичної характеристики особи злочинця як сімейний стан є досить важливим, оскільки підтримка засудженим або особами, взятими під варту, зв'язків з дружиною (чоловіком), дітьми, батьками чи іншими родичами, як правило, позитивно впливає на їх психологічний стан, поведінку, дотримання ними встановлених правил, формування життєвих цінностей, визначення пріоритетів та перспектив. Разом з тим, конфлікти в сім'ї, проблемні ситуації, які виникають з родичами (тяжка хвороба, нещасний випадок, зрада тощо), деколи стають рушійними мотивами втеч з місць позбавлення волі або з-під варти.

Отже, проведеним дослідженням встановлено, що з числа осіб, які вчинили втечу з міць позбавлення волі або з-під варти, 35,5 % ніколи не перебували в шлюбі, 17,1 % розлучених осіб, 3,4 % вдівців, 32,8 % одружених (заміжніх) та 11,2 % осіб, які взагалі не мають близьких родичів.

Досвід злочинності діяльності. Під час вивчення злочинного досвіду досліджуваної нами категорії осіб, слід враховувати два компоненти: кількість попередніх судимостей (із урахуванням знятих та погашених) та характер злочинів, за вчинення яких вказані особи відбували покарання або були взяті під варту. Так, 26,6 % осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти мали одну судимість, 43,8 % – дві судимості, 21,2 % – три та більше судимостей, а 8,4 % осіб, які вчинили втечу з-під варти, маючи процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися.

Також установлено, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варти вчинили: особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні корисливих кримінальних правопорушень – 15,0 %; особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень – 54,7 %; особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні насильницьких кримінальних правопорушень – 22,1 %; особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів – 8,2 %.

Мотив. І. І. Тазін, вважає, що мотив кримінального правопорушення входить до предмету криміналістики як складова частина особи злочинця, а криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень і тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій в умовах змагального кримінального процесу повинні будуватися з урахуванням мотивів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, захищаючи тим самим від інквізиційного шляху отримання доказів методами фізичного впливу [4, с. 15].

Найбільш розповсюдженими мотивом вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем – 36,1 %. У 30,8 % випадків мотивом втечі з місць позбавлення волі або з-під варти було прагнення ухилитися від подальшого відбування покарання або бажання побути деякий час на свободі, в тому числі для того, щоб вжити алкогольні напої чи наркотичні засоби. Неможливість вирішити конфлікти з іншими засудженими, систематичні знущання та приниження з їх боку, непорозуміння з адміністрацією установи виконання покарань або слідчого ізолятора обумовили втечу 26,1 % засуджених (ув'язнених). Разом з тим, у 9,2 % вивчених кримінальних проваджень встановити мотив вчинення злочину не представилось можливим, оскільки особи, які здійснили втечу, не надавали показань з цього приводу, або повідомляли, що не можуть пояснити причину втечі, оскільки умисел на її вчинення виник раптово.

Статус відповідно до неформальної стратифікації. Неформальна стратифікація ув'язнених та засуджених є проявом ідей, поглядів і традицій кримінальної та тюремної субкультури, які повсякчасно підтримуються цілеспрямованою діяльністю лідерів груп негативної спрямованості або авторитетів інших суспільно небезпечних організованих формувань [3, с. 38].

Проведеним нами дослідженням встановлено, що втечу з місць позбавлення волі або з під варти найчастіше вчиняють особи, які нейтрально налаштовані щодо встановленого порядку відбування покарання, так звані «мужики» – 54,2 %. Категорія осіб з пониженим соціально-рольовим статусом («ображені», «опущені») склала 33,8 %. Найменш чисельними виявилися категорії «червоних», «активу» та «блатних» – 7,4 % та 4,6 % відповідно.

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що дослідивши поняття, структуру та зміст основних елементів криміналістичної характеристики особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, можна зробити висновок, що це, як правило чоловік, віком 25–35 років, з середньо-спеціальною освітою, в шлюбі ніколи не перебував, має дві судимості, засуджений (ув'язнений) за вчинення корисливо-насильницького кримінального правопорушення, має неформальний соціально-рольовий статус «мужика», втечу вчинив внаслідок бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем.

Список використаних джерел:

1. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2006. 48 с.
2. Корнієнко В.В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп у сфері банківської діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 98–102.
3. Рябчинська О.П., Стоматов Е.Г. Кримінальна субкультура та прогнозування поведінки засуджених у місцях позбавлення волі. *Право та державне управління.* 2015. № 1 (18). С. 36–39.
4. Тазин И.И. Криминалистическая характеристика мотивационно-смысловой сферы личности преступника: автореф. дисс. … канд. юрид. наук: Томск, 2006. 23 с.
5. Ямашкин А.С. Методика расследования побегов из мест лишения свободы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саранск, 2010. 256 с.

Новачук Сергій Андрійович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до ст. 240 КПК України, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник.

Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров’я осіб, які

беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту.

У практиці розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки проведення слідчого експерименту має специфічну мету та завдання, що зумовлено, насамперед, місцем та обстановкою учинення злочину.

Слідчий експеримент проводиться з метою: перевірки і уточнення відомостей щодо шляху потрапляння правопорушника до зони відчуження, виходу з неї, способу і обставин придбання предмета злочинного посягання та його переміщення за межі зони відчуження; визначення ролі кожного з учасників злочинної діяльності у вчиненні злочину. Слідчий експеримент переважно проводиться шляхом відтворення обстановки, дій та обставин події. Змістом слідчого експерименту зазвичай є відтворення механізму події або певних елементів.

За допомогою цієї слідчої (розшукової) дії з'ясовують, встановлюють та/або підтверджують:

– факт та обставини перебування особи у зоні відчуження: спосіб потрапляння до зони відчуження та виходу з неї, шляхи, якими пересувався порушник. У деяких випадках проведення слідчого експерименту – єдина можливість достеменно з'ясувати чи дійсно на момент учинення злочину існували обставини, про які відомо слідству. Так, наприклад, підозрюваний може вказувати на місце перетину кордону зони відчуження, а під час слідчого експерименту буде з'ясовано, що у цьому місці перетин не можливий;

– спосіб, у який правопорушник придбав продукти харчування рослинного і тваринного походження, промислову або іншу продукцію, тварин, рибу, рослини або будь-які інші об'єкти: з'ясовується фізична можливість придбання таких об'єктів та спосіб, яким це було здійснено. Наприклад, може бути з'ясовано, що вироби з кольорового металу не могли бути отримані без застосування

спеціальних знарядь або вилов риби у місці, про яке повідомив правопорушник неможливий. Також з'ясовують чи міг правопорушник одноосібно, без участі інших людей, придбати предмет злочинного посягання;

– спосіб та маршрут переміщення об'єктів через територію та за її межі. Так, під час слідчого експерименту може бути встановлено, що на шляху пересування, про який повідомляє правопорушник є перешкоди, які не дозволили б йому вільне пересування або переміщення предметів злочинного посягання можливе лише за умови використання транспортного засобу або інших пристосувань.

Важливе значення має проведення слідчого експерименту у випадках, коли злочин вчинено групою осіб. Головним завданням є з'ясування факту перебування кожної особи у зоні відчуження, її участі у придбанні предмета злочинного посягання та переміщенні його за межі зони відчуження. Слідчий експеримент дозволяє відтворити важливі обставини події та з'ясувати механізм взаємодії учасників злочинної діяльності. У окремих випадках саме під час слідчого експерименту можливе отримання нових доказів щодо причетності різних осіб до злочинної діяльності.

Значення проведення слідчого експерименту у тому, що на момент ухвалення рішення про його проведення у розпорядженні слідства зазвичай є тільки показання правопорушника та осіб, які його затримали, протокол огляду місця події, свідки зазвичай відсутні, а це означає, що інформаційна і доказова база обмежені (зважаючи на специфіку злочину), а отже, цілком виправданою є поширена практика закріплення доказової бази шляхом проведення слідчого експерименту. Адже, у випадку, коли підозрюваний відмовляється від своїх показань, а показання уповноважених осіб, які його затримали піддаються сумніву з позицій їх зацікавленості, вкрай складно доказати факт кримінального правопорушення.

Вивчення практики проведення слідчого експерименту дозволило виявити низку проблем, пов'язаних з його організацією та проведенням. Так, встановлено, що неточне визначення місця учинення злочину ускладнює, а іноді унеможливлює проведення слідчого експерименту.

Іншою проблемою є участь понятих у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії у випадках, коли безперервна відеофіксація є проблематичною або недоцільною. На місці проведення слідчого експерименту, ймовірно, неможливо буде залучити понятих, тому це питання потрібно вирішити заздалегідь. Доцільно розглянути можливість залучення у якості понятих осіб, які працюють в зоні

відчуження, оскільки громадяни, які не мають стосунку до зони відчуження, не будуть виявляти бажання перебувати на радіаційно забрудненій території.

Отже, проведення слідчого експерименту у кримінальних провадженнях щодо порушення вимог режиму радіаційної безпеки має певну специфіку, зумовлену місцем його проведення, а отже і вимогами до організації.

Бондар Сергій Володимирович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СФЕРА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття «банк є найбільш адекватним французькому «banque» – «скриня», що вказує на функцію збереження чогось цінного. У тлумачному словнику української мови, «банк» визначено, як кредитно-фінансову установу, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти та інші цінності, надає кредити та здійснює інші послуги за фінансовими операціями [1, с. 79].

Уперше визначення поняття «банк» з'явилося в Законі України «Про банки і банківську діяльність» [2], відповідно до ст. 2 якого банк визначається як юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

У Законі України «Про Національний банк України» [3] з'явилося визначення поняття фінансово-кредитної установи. Окремо вживалося поняття «кредитна установа», хоча в глосарії зазначеного закону поняття «банк» визначалося через поняття юридичної особи, яка на підставі ліцензії Національного банку України здійснювала діяльність із залучення вкладів від фізичних та юридичних осіб, ведення рахунків та надання кредитів на власних умовах. Відмітні риси банківської установи іноді ігноруються саме в правовому розумінні, про що свідчить термінологія деяких законів, у яких поняття «банки» охоплюються загальними визначеннями, наприклад, щодо суб'єктів господарювання [4, с. 46].

Банк визначається як юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в

сукупності такі операції: 1) залучення у вклади грошових коштів фізичних та юридичних осіб; 2) розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та власний ризик; 3) відкриття та ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [2]. Дещо вужче визначення поняття банку містить ст. 334 Господарського кодексу: банк це фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2] банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень чинного законодавства.

Водночас, на думку Н. Г. Шукліної, банківська система України – це складова економічної системи держави, що включає в себе Національний банк України; інші банки (резиденти та нерезиденти, зареєстровані у встановленому законодавством порядку на території України); небанківські фінансові установи, виключною діяльністю яких є прийняття вкладів, розміщення кредитів або ведення рахунків клієнтів; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємини між ними [4, с. 72].

Підтримуючи законодавчі та теоретико-методологічні визначення, зазначимо, що сьогодні банківська система України – це один із найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її реформування було розпочате раніше за інші сектори економіки, що визначалося ключовою роллю банків при вирішенні завдань переходу до ринку.

Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків [5, с. 67].

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. При цьому, банківський кредит, серед усіх форм і видів кредиту, посідає особливе місце з огляду на особливий юридичний статус банку як кредитора у відповідному кредитно-грошовому зобов'язанні [6, с. 9].

Кредитування розглядається як одна з функцій банків, що має кінцевою метою одержання банком прибутки за рахунок призначуваних за надання кредиту відсотків. Кредитування в різних формах стосується позичальників різного рівня в системі юридичних і фізичних осіб, але основна його мета – економічний розвиток країни шляхом фінансового інвестування бізнесу, починаючи від дрібного сімейного, до самих крупних промислових і сільськогосподарських корпорацій та господарств. Крім того, діяльність банківського кредитування носить соціальний характер – однієї з його функцій є фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві. Передбачене також пільгове кредитування та видача безоплатних пільгових субсидій і допомоги.

У процесі банківського кредитування, банки є як би фінансовими посередниками. Вони залучають у силу специфіки своєї діяльності кошти вкладників, а потім розміщують їх на фінансовому ринку. При цьому, кредитні банківські операції та кредитні відносини не є тотожними поняттями, оскільки деякі кредитні операції за визначенням законодавства про банківську діяльність не є кредитними угодами (розміщення коштів на поточних рахунках, гарантія, лізинг та інші).

Фахівці розглядають банківський кредит як кредит, що: видається у вигляді грошових позик господарським суб'єктам та іншим позичальникам; надається банками та іншими кредитно-фінансовими інститутами юридичним особам (промисловим, транспортним торговим компаніям) , населенню іноземним клієнтам у вигляді грошових позичок [5, с. 68].

Сучасна банківська система – це сфера розгалужених різноманітних послуг своїм клієнтам: від традиційних депозитно-позикових і розрахунково-касових операцій, що визначають основу банківської справи, до найновіших форм грошово-кредитних і фінансових інструментів, що використовуються банківськими установами (лізинг, траст тощо). Проте у значній частині банківських установ поки що не створено достатніх умов для безпечної роботи співробітників і збереження коштів щодо убезпечення від злочинних посягань.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

2. Про банки і банківську діяльність: Закон від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14

3. Про Національний банк України: Закон від 20 трав. 1999 р. № 679-XI. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14

4. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 344 с.

5. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угрупувань. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2008. № 19. С. 66–76.

6. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування: посібник. Київ: «Правова єдність», 2008. 220 с.

Томма Роман Павлович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ХОДУ І РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

Виходячи з поняття та сутності результатів негласних слідчих (розшукових) дій (надалі – НСРД), а також положень ч. 2 ст. 84 КПК України, яка закріплює в якості процесуальних джерел доказів показання, речові докази, документи та висновки експертів, а також враховуючи інші положення глави 4 КПК України [2], на нашу думку, результати НСРД можуть бути виключно такими видами доказів, як документи та речові докази. Проте, яким саме із вказаних видів доказів можуть бути ті чи інші результати НСРД у теорії та практиці є одним із дискусійних питань. Вирішення цього питання пов'язане із встановленням певних особливостей як проведення, так і фіксації окремих видів НСРД, а також особливостями застосування окремих забезпечувальних заходів під час їх проведення.

Фіксація ходу і результатів НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК (ст. 252 КПК України). Відповідно до змісту ст. 103 КПК України НСРД під час кримінального провадження можуть фіксуватися 1) у протоколі, 2) на

носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії [2].

За результатами проведення НСРД складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Проведення НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів [2].

Більш докладно порядок фіксації проведення НСРД, а також фіксація їх результатів регламентований розділом IV Інструкції «Про організацію проведення НСРД» [1], Так, у п. 3.12 Інструкції закріплене положення, відповідно до якого за результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів. А згідно з п. 4.1. Інструкції у випадку проведення НСРД без участі слідчого, протокол про хід і результати проведеної НСРД (або її етапів) складається уповноваженим працівником оперативного підрозділу і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Отже, фіксація ходу і результатів НСРД, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування здійснюється складанням протоколу відповідної НСРД та фіксуванням на технічних носіях (аудіо-, відеокасети, CD-, DVD-диски, карти пам'яті тощо) інформації про хід, результати її проведення, складанням планів, схем, фототаблиць, стенограм тощо [3]. При цьому виконання фіксації таких слідчих (розшукових) дії повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, які встановлені у ст. 103-107 КПК України, положенням ст. 252, 273 КПК України, а під час проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем – положенням ст. 265 КПК України [2]. Відомчими нормативно-правовими актами МВС, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, що регламентують порядок та тактику проведення окремих НСРД, може бути передбачений порядок складання інших документів та особливості фіксації ходу і результатів окремих НСРД. При цьому

протоколювання є основною формою фіксації ходу та результатів проведення НСРД.

Список використаних джерел

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним міжвідомчим наказом ГПУ, МВС, Мін'юсту та ін. від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/936/ 16875/5.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К. : Юстініан, 2012. - 1224 с.

3. Освітній портал МВС Параграф 2. «Втручання у приватне спілкування». Веб. сайт: https://www.naiau.kiev.ua/osvitamvs/index.php/kpk-ukrajini/8-kpk/41-2-vtruchannya-u-privatne-spilkuvannya.html.

Князєв Сергій Миколайович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ураховуючи загальнонаукові засади діяльності та критично оцінюючи погляди щодо визначення її структурних елементів, М. А. Погорецький справедливо вирізняє такі внутрішні структурні елементи змісту оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), як: мета, завдання, дії та суб'єкти, що утворюють їх як цілісні діяльні системи, а також зовнішні їх елементи, якими є стадії, етапи, організаційно-правові форми [1, с. 156].

Мета й завдання ОРД обумовлюються метою і завданнями кримінального процесу, але не зводяться лише до останніх, оскільки на ОРД, зокрема, покладено функцію запобігання злочинам. Метою ОРД є попередження та припинення злочинів і сприяння оперативно-розшуковими засобами реалізації мети й завдань кримінального судочинства, а її завданнями – пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України, встановлення й розшук таких осіб та груп для досягнення мети ОРД, а також мети й завдань кримінального судочинства [2, с. 95–103].

Реалізація завдань, перетворення цілей на результати в ОРД здійснюється через оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) [1, с. 169]. Саме ОРЗ і є тими елементарними діями, з яких складається ОРД. Словосполучення «оперативно-розшукові заходи» вживається в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» 22 рази. Проте, на відміну від інших країн, де цю діяльність регламентовано на рівні закону, вітчизняний законодавець не визначає такі заходи, а також не надає їх перелік.

Вивчення відповідних нормативно-правових актів Національної поліції України та практики її діяльності дозволяє стверджувати, що проведення конкретних ОРЗ прив'язано до реалізації зазначених прав, передбачених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Власне, законодавець і сам прирівнює окремі права оперативних підрозділів до ОРЗ, кілька разів вживаючи це словосполучення в частині другій ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3, с. 119].

Зокрема, у ньому зазначено: «Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. Прийняття рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора» [4].

Отже, можна розглядати реалізацію оперативними підрозділами окремих прав, передбачених частиною першою ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», як ОРЗ, що проводяться з метою виконання завдань ОРД оперативними підрозділами відповідно до прав, наданих їм Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Водночас не всі права оперативних підрозділів, визначені у ст. 8 Закону, відповідають ОРЗ. Так, до них не можна віднести права оперативних підрозділів, дії з реалізації яких М. А. Погорецький та

Д. Б. Сергєєва відносять до категорії організаційно-управлінських та організаційно-забезпечувальних [5, с. 137–141]. До таких заходів, зокрема, належать: залучення гласних і негласних штатних та позаштатних працівників; використання конфіденційного співробітництва; використання за згодою адміністрації службових приміщень, транспортних засобів та іншого майна підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна, які їм належать; створення та використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів; створення й застосовування автоматизованих інформаційних систем; звернення в межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій та ін.

Суб'єкти ОРД визначені у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4]. Точніше, йдеться про їх перелік (після фрази «оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами…»). Термін «оперативні підрозділи» законодавець широко вживає і в КПК України (ст. 41; п. 5 ч. 2 ст. 36; п. 3 ч. 1 ст. 40; ч. 6 ст. 246; ч. 3 ст. 281 та ін.) [6, с. 24–31].

Проте законодавець не закріплює у КПК України (як і в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність») дефініцію «оперативні підрозділи» (нагадуємо, що у ст. 41 подано лише їх перелік). Водночас з аналізу норм ст. 5, а також останнього абзацу ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зрозуміло, що суб'єкти ОРД і є власне оперативними підрозділами. При цьому лише окремі з них наділені повноваженнями в кримінальному процесі.

Зміст ОРД та зміст діяльності оперативних підрозділів не є тотожними. З уведенням у дію КПК України можна однозначно стверджувати, що діяльність оперативних підрозділів не охоплюється поняттям ОРД. У цьому контексті М. Л. Грібов слушно зауважує, що сьогодні, відповідно до потреб практики, при проведенні наукових досліджень не можна послуговуватися лише усталеною категорією «оперативно-розшукова діяльність», а потрібно вивчати більш широку категорію – «діяльність оперативних підрозділів» [7, с. 101]. Адже категорія «оперативно-розшукова діяльність» відображає лише головний (базовий) сегмент діяльності оперативних підрозділів. Функції ж оперативних підрозділів зумовлені, головним чином, тими повноваженнями, які покладено на них законодавцем. Визначальними для діяльності оперативних підрозділів мають бути норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що є цілком

природним, оскільки оперативні підрозділи правоохоронних органів і є суб'єктами ОРД.

Усе викладене дає змогу констатувати, що ОРД є системою дій (ОРЗ), які: полягають у пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, місця перебування та долю осіб, оголошених у розшук; проводяться з метою виявлення та припинення злочинів, запобігання кримінальним правопорушенням; здійснюються оперативними підрозділами правоохоронних органів у межах до наданих їм законом повноважень; можуть проводитися як відкрито (гласно), так і негласно.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється переважно негласно. Відкрите ж проведення переважної більшості ОРЗ робить їх безрезультатними. Уся сутність таких заходів і полягає в тому, щоб їх об'єкти не здогадувалися про те, що відносно них збирають інформацію, фіксують дані про їх протиправну діяльність. Винятково негласно проводиться зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем; аудіо-, відеоконтроль місця та особи; візуальне спостереження за особою річчю та місцем; визначення місця знаходження радіоелектронного засобу; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо. Оперативна та контрольна закупки, контрольоване постачання, операції із захоплення злочинців, припинення злочинів обов'язково мають негласну стадію. Оперативне опитування та оперативний огляд є заходами, що можуть бути проведені як відкрито, так і приховано. І лише витребування документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, спосіб життя окремих осіб, може проводитися виключно відкрито.

Викладене дає підстави для висновку, що зміст ОРД значною мірою збігається зі змістом негласної роботи оперативних підрозділів. При цьому до змісту негласної роботи не належить та частина ОРД, яка здійснюється відкрито, а до змісту ОРД – негласна робота оперативних підрозділів у межах кримінального провадження, що здійснюється за дорученням слідчого прокурора.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

2. Погорецький М. А. Мета і завдання оперативно-розшукової діяльності. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків, 2004. Вип. 70. С. 95–103.

3. Черняк А. М. Оперативна розробка осіб, причетних до злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 46. С. 117–123. URL: http://easternlaw.com.ua.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 22.05.2019. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.

5. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2014. № 2 (33). С. 137–141.

6. Грібов М. Л., Черняк А. М. Оперативні підрозділи правоохоронних органів України як суб'єкти протидії злочинності. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 24–31.

7. Грібов М. Л. Теорія оперативно-розшукової діяльності: необхідність оновлення системи фундаментальних категорій науки з огляду на потреби практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 98–105.

Швець Андрій Володимирович,
аспірант заочної форми навчання кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ОТРУЙНИХ ТА СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН

Склад злочину, передбачений ст. 321 КК України, має специфічний предмет посягання. Ця кримінально-правова норма встановлює відповідальність за незаконні діяння з отруйними і сильнодіючими речовинами. З метою належного розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним поводженням з небезпечними матеріалами необхідно визначити поняття отруйних і сильнодіючих речовин.

Отруйні речовини – це речовини, що справляють токсичну (отруйну) дію на організм людини, вживання яких навіть у малих дозах або з незначним їх перевищенням може призвести до отруєння або смерті.

Сильнодіючі речовини – це речовини, немедичне вживання яких або вживання з порушенням норм і дозування може супроводжуватися розладом функціонування окремих органів або систем організму людини [1, с. 144].

Єдиної класифікації ні отруйних, ні сильнодіючих речовин не існує. На нашу думку, перш за все, необхідно розмежувати зазначені речовини залежно від їх практичного використання. Така умова класифікації дозволить систематизувати отруйні та сильнодіючі речовини, що перебувають в законному обігу, та нормативно-правові акти, що встановлюють спеціальний режим їх обігу.

Отже, отруйні речовини можна класифікувати:

І. Залежно від практичного використання:

1) промислові отрути – які використовуються у виробництві (ртуть, свинець, кроцидоліт, полібромовані дифеніли тощо);

2) пестициди – отрутохімікати, що використовуються у сільському господарстві для боротьби з гризунами та бур'янами (альдрин, каптафол, монокротофос, хлордан тощо), а також засоби дезінфекції, дезінсекції і дератизації, що застосовуються для знезараження приміщень, предметів, побутових комунікацій;

3) отруйні лікарські засоби (аконітін, атропін, кетамін, стрихнін, трамадол тощо), ветеринарні препарати;

4) хімічна зброя – отруйні речовини (зарін, зоман, іприт, фосген тощо), які згідно з міжнародно-правовими актами називаються токсичними хімікатами і є елементами хімічної зброї [2; 3].

Така класифікація має велике значення для характеристики поширеності тих чи інших груп отруйних речовин, обмеженості їх обігу, доступності їх і можливості вилучення із законного обігу. В основі вказаної класифікації лежить галузь використання отруйних речовин та нормативно-правова регламентація обігу, пов'язаних з ним обмежень. Знання цих положень є передумовою ефективного виявлення порушень і притягнення винних осіб до відповідальності.

Речовини перших двох груп перераховуються в списках, закріплених як міжнародно-правовими, так і національними державними нормативно-правовими актами. Перелік отруйних лікарських засобів встановлюється виключно відомчими наказами Міністерства охорони здоров'я України. Правовий режим отруйних речовин, що входять до четвертої категорії (є хімічною зброєю або можуть бути використаними як така), регламентується нормативними документами і на міжнародному рівні, й на державному.

II. За походженням отруйні речовини можуть бути поділені на: 1) рослинні; 2) тваринні; 3) мінеральні; 4) продукти змішаного або штучного (хімічного) походження.

Така класифікація має значення для встановлення джерел отримання отруйних речовин, можливості їх отримання (виробництва) кустарним способом.

III. За агрегатним станом отруйні речовини можуть бути: 1) рідкі; 2) тверді; 3) порошкоподібні; 4) газоподібні.

Від того чи іншого агрегатного стану отруйної речовини залежить механізм виявлення, вилучення, огляду як самої речовини, так і слідів її вживання, а також умови її зберігання.

IV. За характером дії отруйних речовин на організм людини вони поділяються:

А. Залежно від загального токсичного ефекту:

1) місцеві (спричиняють різкі враження в місці первинної їх дії);

2) резорбційні (токсичний ефект виявляється лише після їх всмоктування).

Б. За вибірковістю дії на ті чи інші органи (системи):

1) серцеві – кардіотоксичної дії (ліки, рослинні отрути, солі барію, кадмію тощо);

2) нервові – викликають порушення функціонування нервової системи: збуджуючі (атропін), судомні (стрихнін), пригноблюючі (трамадол), снодійні (гексенал), паралізуючі (фосфорорганічні сполуки, сірковуглець, тетраетилсвинец тощо);

3) печінкові (альдегіди, феноли, отруйні гриби);

4) ниркові (сполуки важких металів, щавлева кислота);

5) кров'яні (натрію нітрит, вуглецю оксид, бензол тощо);

6) легеневі (окисли азоту, озон, фосген тощо);

7) загальноотруйної дії (ціаніди, динітрофенол, етиленхлоргідрин тощо).

В. За наслідками чи тривалістю дії (з моменту надходження в організм людини будь-яким шляхом):

1) летальні, які призводять або можуть призвести до смерті (в 5% випадків) – термін дії до 10 діб;

2) тимчасові, що призводять до нудоти, блювоти, набряку легенів, болю у грудях – термін дії від 2 до 5 діб;

3) короткочасні – тривалість яких декілька годин, що призводять до подразнення у носі, ротовій порожнині, головного болю, задухи, загальної слабості, зниження температури [4, с. 265-267; 5, с. 150-152].

Залежно від характеру дії при встановленні отруйної речовини, що впливала на організм людини, існує можливість визначення часу скоєння злочину, інших обставин.

Сильнодіючі речовини можна розділити на дві основні групи залежно від практичного використання:

І. Сильнодіючі лікарські засоби, які складають основну частину сильнодіючих речовин.

ІІ. Інші сильнодіючі речовини, що використовуються, головним чином, у хімічній промисловості як субстанції для виготовлення деяких хімічних речовин, розчинників і т.д.

Оскільки на сьогодні найбільш поширене немедичне застосування сильнодіючих лікарських засобів, крім того, інші сильнодіючі речовини (за виключенням лікарських засобів) жодним чином в Україні не регламентовані, а в широкому значенні цей термін може використовуватися до будь-якої хімічної речовини, зупинимося на більш детальній характеристиці та класифікації першої групи.

Проте, на наш погляд, можлива й достатньо нетрадиційна класифікація отруйних і сильнодіючих речовин. В основу цієї класифікації може бути покладена протиправна мета використання сильнодіючої або отруйної речовини.

Ґрунтуючись на такому способі класифікації, зазначені речовини можуть бути поділені на чотири основні розряди:

1) отруйні і сильнодіючі лікарські засоби, які впливають на центральну нервову систему людини і використовуються особами, що допускають немедичне вживання наркотичних засобів (наркоманами), з метою отримання або посилення наркотичного ефекту, а також в цілях зняття нервової напруги, викликаної вживанням наркотиків, або для ослаблення синдрому абстиненції. До цієї групи входять такі препарати, як алімемазин, амізил, бензобарбітал, бромізовал, левомепромазин, сиднофен, трамадол, цефедрин, циклодол тощо;

2) речовини, що використовуються як сировина (напівпродукти та реагенти) у процесі незаконного виготовлення наркотичних засобів. До цієї групи входять такі речовини, як солутан, ефедри трава тощо. Зокрема, з криміналістичної практики відомі випадки кустарного виготовлення з препаратів, що містять ефедрин (не тільки з таблеток «Теофедрин», «Ефедрину гідрохлорид», але і з розчинів «Солутан» тощо) таких засобів, як ефедрон або первитин;

3) речовини, що використовуються для доведення до безпорадного стану потерпілого в ході скоєння корисливо-насильницьких злочинів. Сюди слід віднести такі речовини, як клонідин (клофелін), хлоретил, ефір для наркозу тощо.

4) речовини, що використовуються для спричинення шкоди життю і здоров'ю потерпілого. Сюди можуть бути віднесені отруйні речовини (наприклад, миш'як, беладонна, стрихнін, ртуть і т.п.).

Така класифікація знаходить відображення в способах вчинення злочину, інших елементах кримінально-правової і криміналістичної характеристик незаконних діянь з отруйними і сильнодіючими речовинами.

Проблема визначення та класифікації отруйних і сильнодіючих речовин існує й вирішувати її потрібно, перш за все, на законодавчому рівні.

Доцільно б, на наш погляд, розробити та прийняти Закон України «Про обіг в Україні отруйних і сильнодіючих речовин», що регламентував би наступні питання: визначення термінів, насамперед отруйних та сильнодіючих речовин, їх класифікацію; закони і підзаконні нормативні акти, які повинні регламентувати суспільні відносини у сфері обігу отруйних та сильнодіючих речовин; органи, уповноважені визначати ті чи інші питання щодо обігу отруйних та сильнодіючих речовин; порядок законного обігу отруйних та сильнодіючих речовин і засоби контролю за ним; інші питання, що потребують законодавчого регулювання.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова О. В. Поняття та класифікація отруйних і сильнодіючих речовин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. № 3 (4). С. 143–149.

2. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання: постанова Кабінету Міністрів України від 28 січ. 2004 р. № 86. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF

3. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182

4. Хван Т. А. Безопасность жизнедеятельности. Ростов н/Д: Феникс, 2009. 352 с.

5. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний ; за ред. Є. П. Желібо, В. М. Пічі. Київ: Каравела, Львів: Новий світ-2008. 328 с.

Бігунець Ірина Миколаївна,
аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Після набуття чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», внесення численних змін до КПК України серед науковців не вщухають дискусії щодо повноважень захисника у кримінальному провадженні, гарантій його діяльності, механізму реалізації таких повноважень та підвищення їх ефективності на стадії досудового розслідування.

З огляду на специфіку діяльності адвоката-захисника, як суб'єкта кримінального провадження, чітке законодавче врегулювання його правового статусу забезпечує незалежність та неупередженість у прийнятті ним рішень, які гарантуватимуть захист прав та інтересів учасників кримінального провадження. Захисник, як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин, володіє власним процесуальним статусом (від лат. status – стан, становище), встановленим нормами права становищем, сукупністю його прав та обов'язків [1, с. 292].

Конституційно гарантоване право на захист у кримінальному провадженні забезпечується завдяки наявності правового інституту захисту і реалізації адвокатом-захисником своїх повноважень. У загальновживаному значенні термін «повноваження» означає право, надане кому-небудь для здійснення чогось [2, с. 684]. Відтак, у структурі повноважень захисника у кримінальному провадженні необхідно виділяти два компоненти: по-перше, це його професійні права, як адвоката, по-друге, це напрямки застосування таких прав під час здійснення захисту у кримінальному провадженні.

Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні, визначаються його правами й обов'язками (ст. ст. 46–47 КПК України), сукупність яких, на думку А.А. Ахундової складає категорію «процесуальний статус» цього суб'єкта процесуальних відносин. Стаття 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», незалежно від того, чи набув адвокат статусу захисника, дублює зазначений перелік прав, проте вже як перелік прав адвоката. Правила адвокатської етики конкретизують статус адвоката й висувають додаткові вимоги щодо його професійної діяльності [3, с.

34].

У ст. 45 КПК України зазначено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ст. 45 КПК України) [4].

Для конкретизації відповідних дій вважаємо за необхідне, насамперед, звернутися до прав, якими наділений адвокат-захисник під час здійсненні захисту перелічених вище осіб. Так, відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Вказана стаття відсилає до положень ч. ч. 3-5 ст. 42 КПК України, де визначено основний перелік прав підозрюваного та обвинуваченого (цими ж правами, в певному обсязі, володіють і всі інші особи, захист яких передбачено в КПК України – ст. ст. 43, 484, 506) [4].

Право сторони захисту, а значить і захисника, на участь у кримінальному провадженні, випливає зі змісту різних статей КПК. Законодавець передбачає їхні права на участь у доказуванні, зокрема, права підозрюваного (ч. 3 ст. 42 КПК) давати пояснення, показання з приводу підозри (п. 5); збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8); брати участь у проведенні процесуальних дій (п. 9); під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу (п. 10); заявляти клопотання про проведення процесуальних дій (п. 12) [4].

На позитивну оцінку заслуговує й передбачене ч. 5 ст. 46 КПК України правило про те, що захисник має право мати конфіденційне побачення з підозрюваним без дозволу слідчого, а відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості конфіденційного спілкування (ч. 2 ст. 54 КПК України) [5]. Відповідно до ч. 8 ст. 95

КПК України, захисник має право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів [4].

Крім цього, у ст. 93 КПК України зазначено, що сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (далі - НСРД) та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [4]. До останніх дій, які є новими для законодавчої моделі діяльності захисника в кримінальному процесі України, зокрема, слід віднести отримання захисником на підставі ухвали слідчого судді чи суду тимчасового доступу до речей і документів та проведення за необхідності їх виїмки, залучення стороною захисту експерта для проведення експертизи, що може бути здійснено як на договірних засадах, так і за клопотанням сторони захисту за ухвалою слідчого судді [5, с. 66].

Таким чином, пізнавальна діяльність захисника у кримінальному провадженні – це діяльність з отримання необхідних відомостей про досліджуваний предмет, тобто про обставини конкретного кримінального провадження. У зв'язку з цим діяльність захисника щодо встановлення обставин кримінального провадження синонімічна його пізнавальній діяльності у ньому. Така пізнавальна діяльність виходить за рамки розумової, оскільки пошук юридично значимих обставин події в минулому події передбачає вчинення захисником активних дій, спрямованих на їх встановлення.

Список використаних джерел

1. Тихомиров О. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : монография. Киев : Знання, 2005. 334 с.

2. Словник української мови: в 11 томах. Ред. кол.: І.К. Білодід (гол.) та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 6. 832 с.

3. Ахундова А.А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 224 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384 (Дата звернення

22.06.2020).
5. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 33(2). С. 165-168.

Хомич Дмитро Олегович,
здобувач кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Оскільки природний газ є товарною продукцією, то в правовому значенні він є майном і несанкціоноване його використання тягне за собою встановлену законодавством України цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

З урахуванням позицій науковців та особливостей розслідування злочинів досліджуваної категорії, доречно сформувати структуру криміналістичної характеристики викрадення природного газу шляхом втручання в роботу лічильника із чотирьох елементів:

1) предмет злочинного посягання;
2) спосіб вчинення злочину;
3) «слідова картина»;
4) особа злочинця.

Предмет злочинного посягання – природний газ як енергетичний носій, виступає на ринку як товар, що відрізняється від інших товарів особливими споживчими властивостями, які визначають необхідність регулювання та регламентації використання цього товару, та його місця серед інших ознак складу злочину й елементів криміналістичної характеристики злочинів.

Результати вивчення даної проблеми дають можливість класифікувати систему дій злочинців, направлених на безпосереднє викрадення природного газу:

1. За часом впливу:

1.1. Регулярні. Для них характерне:

– порушення визначеного законодавством та нормативними актами порядку, умов і правил користування природним газом;

– порушення визначеного законодавством та нормативними актами порядку оплати за спожитий природний газ;

– порушення правил ліцензування й умов діяльності підприємств на ринку енергоносіїв;

– використання стаціонарно встановлених газових мереж, які використовувались поза обліком.

1.2. Разові, до яких слід віднести:

– гальмування облікових коліс приладу обліку природного газу;

– приєднання до газових мереж поза приладом обліку природного газу;

– порушення цілісності конструкції приладу обліку.

2. За формою впливу**:**

2.1. Механічні способи:

– порушення кліматичних умов роботи приладу обліку природного газу шляхом його охолодження або збільшення вологості;

– порушення герметичності приладу обліку природного газу пошкодженням захисної кришки, оглядового скла. Внаслідок попадання в механізм лічильника різного виду забруднень диск починає повертається вповільнено або цілком гальмується;

– механічне гальмування облікових коліс приладу обліку природного газу сторонніми предметами;

– пошкодження, зривання пломби на приладах обліку природного газу споживача;

– примусове механічне скидання показань приладу обліку природного газу обертанням у зворотний бік шестерень передавального механізму (в лічильниках старого типу).

2.2. Магнітні способи:

– вплив на прилад обліку природного газу сильним зовнішнім постійним магнітним полем.

2.3. Під'єднувальні способи:

2.3.1. Відкрите підключення до газової мережі, минаючи прилад обліку природного газу:

– несанкціоноване підключення до газової мережі.

2.3.2. Улаштування додаткової газової мережі:

– прокладання додаткової газової мережі.

3. За об'єктами впливу на:

3.1. Прилад обліку природного газу:

– встановлення додаткових деталей (пружин) в обліковому механізмі;

– заміна шестерень для зменшення нарахування кубів газу;

3.2. Газову мережу:

– установлення прихованої газової мережі.

Вчинення злочину певним способом включає систему різних методів підготовки та реалізації злочинного наміру і приховання слідів. Отже, за наявності деяких слідів, що вказують на потенційний спосіб вчинення конкретного правопорушення, є можливість вже в ході огляду висувати версії щодо способу вчинення правопорушення.

Спосіб викрадень природного газу включає дії, які поєднані з вчиненням правопорушення та націлені на його підготовку і приховування.

Вивчення способів викрадень природного газу має значення для методики розслідування цих злочинів.

Вважаємо доцільним об'єднати сліди злочинів крадіжок природного газу шляхом втручання в прилади обліку за способом їх вчинення на декілька груп:

1. Сліди зміни схеми включення приладу обліку природного газу:

– відсутність чи порушення пломби на кришці приладу обліку природного газу;

– уповільнений хід облікових коліс приладу обліку природного газу або його повне гальмування;

– обертання облікових коліс приладу обліку природного газу в зворотному напрямку (для лічильників старого типу);

Виявити даний спосіб крадіжки природного газу можливо тільки в результаті аналізу факту споживання природного газу.

2. Сліди пошкодження приладу обліку природного газу:

– наявність у механізмі приладу обліку природного газу споживача бруду;

– пошкодження оглядового скла приладу обліку природного газу споживача;

– наявність отвору в полімерних елементах (корпус, захисна кришка приладу обліку природного газу споживача;

– наявність сторонніх предметів (шматків дроту, плівки тощо) всередині приладу обліку природного газу споживача;

– наявність щілини між захисною кришкою і корпусом приладу обліку природного газу споживача;

– відсутність чи уповільнений темп обертання диску приладу обліку природного газу споживача внаслідок його механічного гальмування;

– наявність подряпин та нашарувань бруду від дії сторонніх предметів в місці розташування металевої пломби;

– наявність подряпин та нашарувань бруду від дії сторонніх предметів на деталях під кришкою, що закриває лічильний механізм;

– наявність відтиснутого оглядового скла (повторного встановлення) в приладі обліку природного газу споживача.

За освітнім рівнем серед злочинців, які вчинили крадіжку природного газу мають вищу освіту – 57,7%, середню спеціальну – 32,7%, середню загальну – 9,6%. Переважають безробітні і ті, що ніде не навчаються – 44 %, 31,5% - інші категорії (пенсіонери, різноробочі). За місцем проживання: загалом переважають мешканці міст – 58%, сільської місцевості – 42%.

Таким чином, частіше викрадення природного газу шляхом втручання в роботу приладу обліку скоюють чоловіки у віці від 40-50 років. Велика частка осіб мають середню освіту - 49%. Останніми роками спостерігається тенденція збільшення кількості осіб з вищою освітою, які вчиняють викрадення природного газу шляхом втручання в роботу приладу обліку. У більшості епізодів протиправна поведінка була результатом послідовного зростання інтенсивності антисуспільної поведінки. Правопорушення були вчинені з корисливих мотивів.

Жук Андрій Андрійович,
заступник начальника відділу відпроцювань ризикових підприємств Управління оперативно-розшукової діяльності ГУ ДФС України у м. Києві

ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ, ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Аналізуючи новели кримінального процесуального законодавства, законодавець повністю відмовився від інституту пред'явлення обвинувачення у досудовому розслідуванні, замінивши його маловідомим механізмом «повідомлення про підозру». Відповідно, можливість появи на досудовому слідстві обвинуваченого виключається, підозрювана особа стає обвинувачуваною після вручення їй по завершенні досудового розслідування копії обвинувального акту. Разом з тим, запроваджена у КПК України модель, коли обвинуваченою особа стає лише по завершенню розслідування і першим актом її обвинувачення стає обвинувальний

акт, може бути вразливою з огляду на положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, який проголосив у ч. 2 ст. 9, що: «Кожному арештованому повідомляється при арешті причини його арешту та негайно повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення». Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод також передбачає: «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього» (ч. 2 ст. 5) [4].

З огляду на вказану проблему юридичної дефініції та те, що у відповідності до чинного законодавства поняттям «підозрюваний» не охоплюється статус особи відносно якої здійснюється кримінальне провадження, але вона ще не затримана і відносно неї не застосовано запобіжний захід, у наукових працях висловлювалась пропозиція ввести в законодавчий обіг замість поняття «підозрюваний» новий термін «підслідний» [5, с. 88-89]. І ця пропозиція, на нашу думку, заслуговує на увагу. У теперішній час, науковці, юристи і вчені надають багато зауважень щодо набуття статусу підозрюваного, викладаючи свої думки у наукових працях, але і досі жодна з них не відображена у законодавчих актах.

У слідчій практиці існує тенденція, що у особи, яка є потенційним підозрюваним перед її затриманням відбирають показання у вигляді явки з повинною, написаною власноручно, або від неї приймають пояснення без участі адвоката. Тут потрібно мати на увазі, що будь-яке порушення права на захист чи права не свідчити проти себе може тягти за собою значні негативні наслідки.

Незважаючи на те, що ч. 1 ст. 32 КПК України визначено правовий статус особи, яка затримується на місці злочину, а ч. 2 даної статті його права, необхідно зауважити, що даною статтею неврегульований відповідний обов'язок органів влади щодо їх належного забезпечення [2].

Існує думка науковців, що до змісту КПК України, з урахуванням впровадження інституту повідомлення про підозру, слід включити такі дефініції: а) «Підозрюваний» – особа тимчасово затримана на місці злочину чи з поличним; б) «Підслідний» – особа, щодо якої розпочато кримінальне процесуальне провадження, або щодо якої обрано будь-який передбачений законом запобіжний захід до вручення їй обвинувального висновку, а також особа, якій надано повідомлення, що відносно неї здійснюється кримінальне розслідування; в) «Обвинувачений» – особа обвинувальний акт щодо якої вручений даній особі; г) «Підсудний» – обвинувачений щодо

якого здійснюється судовий розгляд справи (В. Г. Уваров, Т. Г. Фоміна, ін.).

В аспекті закріплення прав, зазначених у ч. 3 ст. 42 КПК України, процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого визначені законодавцем з урахуванням засад змагальності та диспозитивності, що за логікою, передбачає необхідність широкого кола процесуальних можливостей цих суб'єктів сторони захисту [3, с. 29]. У відповідності з чим, вважаємо, що права підозрюваного, закріплені ч. 3 ст. 42 КПК України, потребують розширення.

Наголосимо, що Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, проголосив що: «Кожний, хто був жертвою незаконного арешту або тримання під вартою має право на компенсацію, яка має позовну силу» (стаття 9); «Всі особи, які позбавлені волі, мають право на гуманне звернення та повагу гідності, притаманні людської особистості» (стаття 10); «кожен обвинувачуваний в кримінальному злочині має право вважатись невинуватим, доки винуватість його не буде доведена відповідно до закону» (стаття 14); «не бути примушеним давати свідчення проти самого себе чи до визнання себе винним» (стаття 14); «кожна людина, де б вона не знаходилась, має право на визнання його правосуб'єктності» (стаття 16) [6].

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово звертав увагу на необхідність дотримання принципу привілеї від самообвинувачення (Справа «Гіні Макгіннесс проти Ірландії», рішення від 21 грудня 2000 року; Справа «Ван Вандел проти Нідерладдів», рішення від 23 березня 2006 року; Справа Яременко проти України» рішення від 12 червня 2008 року, та деякі інші). У ч. 1 ст. 63 Конституції зазначено, що «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [1]. Виходячи з цього, п. 4 і 5 прав підозрюваного, які викладені в ч. 3 ст. 42 КПК України доцільно об'єднати і викласти більш лаконічно: «вправі давати показання чи відмовитись від дачі показань, а в разі згоди давати показання користуватись привілеєм звільнення від самообвинувачення – не говорити нічого проти самого себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів» [7, с. 37].

У справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ констатував: заявник був допитаний в якості свідка, зізнався в процесі такого допиту у відсутності адвоката у вчиненому злочині; брав участь у відтворенні обстановки і обставин злочину в якості свідка і без захисника, де підтвердив свої зізнання; скаржився на те, що в основу

обвинувачення покладені докази, здобуті незаконним шляхом. Суд установив, що засудження ґрунтується на показаннях, здобутих із порушенням права особи «на мовчання та права не свідчити проти самого себе» та з перешкодами для здійснення права на захист [6, с. 149].

Отже, повідомлення особі про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. Акт повідомлення особі про підозру має важливе юридичне значення і спричиняє відповідні наслідки. Воно служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Обґрунтована підозра дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80;

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17;

3. Кучинська О. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. Закон и жизнь. 2012. № 4. С. 28–30;

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73);

5. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Київ: Алерта, 2014. 440 с;

6. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2014. 768 с;

7. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

Кушнєрьов Віталій Миколайович,
аспірант наукової лабораторії дослідження проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

ОБЧИСЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Особливості процесуальних строків полягають у тому, що закон закріплює їх межі (час початку перебігу строків та їх завершення), правила обчислення та продовження строків, їх поновлення та відмови у поновленні, наслідки пропуску строків тощо. Визначаючи межі кожного процесуального строку, закон встановлює максимальну тривалість проміжку часу, протягом якого учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) прийняти процесуальне рішення або вчинити процесуальні дії. Його мінімальна тривалість законом не обмежується та покладається на розсуд учасника кримінального провадження, який приймає процесуальне рішення або вчиняє процесуальні дії, у залежності від обставин конкретного кримінального провадження.

О. Р. Михайленко справедливо відзначає, що закон не ототожнює початок перебігу строку з початком його обчислення [1, с. 62]. При визначенні моменту, з якого починається обчислення процесуального строку, потрібно чітко встановити момент, з якого починається його перебіг. Відповідно до ч. 5 ст. 115 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, при обчисленні днями і місяцями всіх процесуальних строків, за винятком строків тримання під вартою та строків проведення стаціонарної психіатричної експертизи, не береться до уваги той день, від якого починається строк. Аналогічним чином при обчисленні процесуального строку годинами не береться до уваги та година, від якої починається строк. У цих випадках у процесуальні строки, які обчислюються годинами, не включається перша неповна година, а у процесуальні строки, які обчислюються днями і місяцями, – перший неповний день. Тобто момент початку процесуального строку настає раніше, ніж момент початку його обчислення. При обчисленні строків тримання під вартою та строків проведення стаціонарної психіатричної експертизи момент початку процесуального строку та момент початку його обчислення співпадають, оскільки вони обчислюються з моменту

фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Частина 1 ст. 115 КПК України закріплює, що строки, встановлені цим Кодексом, обчислюються годинами, днями і місяцями. В окремих випадках закон передбачає процесуальні строки, тривалість яких визначається у добах і роках. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 597 КПК України, за клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої буде направлений запит про перейняття кримінального провадження, може триматися під вартою на території України не більш ніж сорок діб. Згідно з ч. 1 ст. 289 КПК України, якщо протягом року з дня передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає довіру колективу, ухилятиметься від заходів виховного характеру та порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взяту ними на поруки особу. Процесуальні строки, тривалість яких визначається у добах, підлягають переведенню у дні, а строків, тривалість яких визначається роками, – у місяці, з подальшим обчисленням за відповідними правилами, встановленими ч. 3–7 ст. 11 КПК України.

В окремих випадках закон визначає строки вказівкою на юридично значиму подію, яка підлягає настанню у конкретному кримінальному провадженні та тягне за собою виникнення, зміну або припинення кримінально-процесуальних відносин. Наприклад, до початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її (ч. 3 ст. 403 КПК України).

Частини 2–4 ст. 115 КПК України визначають загальні правила обчислення процесуальних строків годинами, днями і місяцями, що диференціюються у відповідності до величин часу, за допомогою яких вони підлягають обчисленню.

У ч. 4 ст. 115 КПК України стосовно процесуальних строків, які обчислюються місяцями, використовується термін «відповідне число останнього місяця». Оскільки за загальним правилом при обчисленні процесуальних строків місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, то відповідним числом останнього місяця потрібно вважати число, з якого починається обчислення строку. У випадку, якщо місяць, на який припадає закінчення процесуального строку, не має такого числа, то відповідним числом останнього місяця необхідно вважати останнє число цього місяця. У випадку, якщо закінчення процесуального строку припадає на неробочий день, відповідним числом останнього місяця потрібно вважати наступний за

ним робочий день. Виняток із загальних правил обчислення процесуальних строків складають строки тримання під вартою та строки перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи, оскільки вони обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Частина 6 ст. 115 КПК України пов'язує закінчення процесуальних строків вчинення дій у суді або в органах досудового розслідування із закінченням робочого дня в цих установах. Тривалість робочого дня у судах та органах досудового розслідування встановлюється підзаконними нормативними актами і правилами внутрішнього трудового розпорядку. Так, у судах загальної юрисдикції встановлений восьмигодинний робочий день, який триває з восьмої до сімнадцятої години з перервою з дванадцятої до тринадцятої години. Тому граничною межею для виконання дій у суді виступає встановлений час закінчення робочого дня. При визначенні моменту закінчення робочого дня потрібно враховувати норму ч. 1 ст. 53 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України, відповідно до якої напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників скорочується на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні [2].

Перерва при обчисленні процесуальних строків не допускається, що зумовлює включення до них вихідних і святкових днів, а при обчисленні строку годинами - і неробочого часу. Чинне трудове законодавство оперує поняттями «вихідні дні» та «святкові і неробочі дні», які визначаються ст. 67 і 73 КЗпП України. Зокрема, для судів та органів досудового розслідування встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями на тиждень (ч. 1 ст. 67 КЗпП України). Загальним вихідним днем є неділя (ч. 2 ст. 67 КЗпП України), а другий вихідний день (субота) встановлюється підзаконними нормативними актами і правилами внутрішнього трудового розпорядку. Частина 1 ст. 73 КЗпП України закріплює перелік святкових днів.

У разі, якщо закінчення процесуального строку припадає на святковий, неробочий або вихідний день, він автоматично продовжується, і останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день. При цьому потрібно враховувати норму ч. 3 ст. 67 КЗпП України, відповідно до якої у випадку, коли святковий або неробочий день збігається з вихідним днем, вихідний день переноситься на наступний після святкового або неробочого. Такі правила не підлягають застосуванню при обчисленні строків тримання

під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Отже, у КПК України закріплено, що процесуальні строки обчислюються годинами, днями і місяцями або визначаються вказівкою на подію. Положення КПК України чітко закріплюють правила їх обчислення та вимоги щодо їх додержання.

Список використаних джерел

1. Михайленко О. Р. Сутність та проблемність часових параметрів у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 2. С. 58–64.

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

Грищенко Олександр Володимирович,
заступник завідувача лабораторії дослідження, сертифікації зброї та обліку – завідувач відділу сертифікації зброї Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

БАЛІСТИЧНИЙ ОБЛІК У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Балістичний облік є одним із видів криміналістичного обліку, що входить до системи криміналістичної реєстрації (галузі криміналістичної техніки), котра, в свою чергу входить до системи науки криміналістики, основними функціями якої є інформаційне та техніко-криміналістичне забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства.

Функціонування балістичного обліку (зосередження, систематизація, порівняльні ідентифікаційні дослідження об’єктів обліку – куль та гільз зі слідами зброї) здійснюється фахівцями із використанням спеціальних знань та криміналістичної техніки розроблених (або пристосованих) для вирішення завдань судової балістики (галузі криміналістичної техніки).

Тому функціонування балістичного обліку базується на законах, принципах, методах та засобах науки криміналістики в цілому, криміналістичної техніки як її частини, її окремих галузей: судової балістики та криміналістичної реєстрації.

Виходячи із вищезазначеного, вважаємо за необхідне розглянути більш детально місце балістичного обліку у структурі криміналістичного обліку і криміналістичної реєстрації.

Вказані питання розкриваються у межах такої структурної частини науки криміналістики як криміналістична техніка. Криміналістична техніка – одне із перших понять, що склалося в криміналістиці, це основа науки на стадії становлення (тоді вона називалась «поліцейською», «кримінальною»), що виникла на засадах використання природничо-технічних наук у процесі розслідування злочинів. Таким чином, сьогодні криміналістична техніка як розділ науки криміналістики являє собою систему наукових положень та рекомендацій, які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [1, с. 87-88].

Отже, терміном «криміналістична техніка», по-перше, позначають розділ криміналістичної науки, а по-друге, – сукупність технічних засобів, тобто приладів, апаратури, оснащення, інструментів, пристосувань та матеріалів, що застосовуються для збору і дослідження доказів в процесі судочинства.

До галузей криміналістичної техніки відносяться: криміналістична фотографія і відеозапис; трасологія; криміналістичне зброєзнавство (криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх дії); криміналістичне дослідження письма (криміналістичне почеркознавство та криміналістичне авторознавство); техніко-криміналістичне дослідження документів; габітологія; фоноскопія; одорологія; криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів. Галуззю криміналістичної техніки є і криміналістична реєстрація, що являє собою сукупність знань про організацію та функціонування криміналістичних обліків, а також використання інформації, що в них міститься, під час розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Зазначений перелік галузей криміналістичної техніки не є вичерпним, оскільки в сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу простежується тенденція до формування нових її галузей [1, с. 89-90].

Отже, криміналістична реєстрація є галуззю криміналістичної техніки. Термін «кримінальна реєстрація» виник одночасно з термінами «кримінальна техніка» та «кримінальна тактика». В наступному, як відомо, два останні були замінені на криміналістичну техніку та криміналістичну тактику, оскільки вони визначали розділи

криміналістичної науки. Реєстрація і надалі іменувалася «кримінальною»

На думку Р.С. Бєлкіна [2, с. 380], настав час замінити і цей термін, по-перше, тому, що він не відображує криміналістичної природи означеного ним інституту і приналежності знань про нього до криміналістичної теорії. По-друге, він не дозволяє чітко відмежувати систему і результати реєстрації, про яку йде мова, від кримінальної статистики, котра також являє собою облік окремих даних про злочинців та злочинність, їх реєстрацію і вираження у певних формах. Акцентування на криміналістичному характері реєстрації як криміналістичному інституті підкреслює її якісний а не кількісний характер. Цілком підтримуючи позицію Р.С. Бєлкіна, ми надалі будемо використовувати термін «криміналістична реєстрація».

Як окрема криміналістична теорія вчення про криміналістичну реєстрацію являє собою систематизоване знання про певне коло об‘єктів та явищ реального світу: про види криміналістичної реєстрації, їх зв‘язки між собою та іншими техніко-криміналістичними засобами, характер та зміст інформації, що реєструється (збирається), принципах, способах і формах її систематизації, зберігання, пошуку та передачі, про оптимальну організацію та управління реєстраційними апаратами і засобами тощо. У широкому розумінні слова об‘єктом цієї теорії являється криміналістична реєстрація як вид практичної діяльності по боротьбі зі злочинністю.

Криміналістична реєстрація являється обліком окремого за індивідуальними ознаками, які не сумуються. Цим вона зі змістовної сторони принципово відрізняється від кримінальної статистики, як і способами збирання інформації, формами і задачами використання інформації, критеріями її класифікації. Відрізняється вона і від оперативної звітності як за об‘єктами, так і за формами та способами реєстрації даних і цілях використання.

Коли ми говоримо про криміналістичну реєстрацію в її предметному вираженні, то маємо на увазі певну систему матеріальних об‘єктів (картотеки, колекції інші банки реєстраційних даних) і оперування цими об‘єктами, тобто практичну реєстраційну діяльність. Таким чином, криміналістична реєстрація як інститут практичної діяльності заснована на єдності системи речових засобів реєстрації і системи дій, оперування цими засобами при вирішенні завдань кримінального судочинства.

Система речових засобів реєстрації складається із підсистем – видів криміналістичної реєстрації. На сьогоднішній день в теорії науки криміналістики не вироблено однозначного підходу до визначення

поняття та системи криміналістичної реєстрації, тому кожен вчений, що займався проблеми дослідження теоретичних засад цього інституту науки, в своїх працях наводив свою класифікацію. Також, в різних працях одного вченого іноді зустрічаються різні варіанти визначення такої системи, котрі можуть принципово відрізняться один від одного.

Така ж непослідовність помітна й під час аналізу нормативно-правових актів, що регламентують функціонування криміналістичного обліку Експертної служби МВС України. Так, згідно Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року №390 [3], система криміналістичних обліків включає: криміналістичні обліки (п. 1.5 Інструкції), обліки складаються з оперативно-пошукових та (або) інформаційно-довідкових колекцій. (п. 1.6 Інструкції).

Об'єкт реєстрації визначає вид криміналістичного обліку. З появою нових видів об'єктів реєстрації з'являються нові види обліків. Для формування та ведення кулегільзотек, тобто колекцій куль і гільз зі слідами зброї, суб'єктам їх ведення, з метою виявлення, фіксації та застосування у практичній діяльності реєстраційних ознак, потрібно проводити спеціальні дослідження, для чого необхідно володіти спеціальними знаннями в галузі судової балістики.

Виходячи із вищезазначеного, балістичний облік Експертної служби МВС України, залежно від наявності або відсутності відомостей про причетність зброї, з якої вони були стріляні, до вчиненого кримінального правопорушення, можна віднести до таких, що має експертно-криміналістичний або інформаційно-довідковий характер.

Визначаючи місце балістичного обліку у структурі криміналістичного обліку Експертної служби МВС України, слід звернутися і до тлумачення даного питання за змістом нормативно-правових актів.

Так, згідно Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року №390 [3], криміналістичні обліки включають такі види: трасологічний облік; дактилоскопічний облік; балістичний облік; облік холодної зброї; облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів та пластикових платіжних карток; облік осіб за ознаками зовнішності; вибухотехнічний облік; пожежно-технічний облік; облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; облік генетичних ознак людини; облік записів голосів та мовлення осіб;

облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); облік матеріалів, речовин та виробів (п. 1.5 Інструкції).

Робочою групою Експертної служби МВС України підготовлено проект нової Інструкції з організації функціонування криміналістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, яка нині перебуває на стадії доопрацювання у державних і правоохоронних органах. Передусім слід підкреслити, що криміналістичний облік Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України належить до пріоритетних інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Право, 2020. 752 с. с. 87–88.

2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненое. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

3. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року №390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text

Романенко Тетяна Василівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АЛГОРИТМ ДІЙ СЛІДЧОГО З РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Розслідування шахрайств з використанням електронно-обчислювальної техніки (далі – ЕОТ), досить складна і трудомістка справа. Особливо це відноситься до виявлення місцезнаходження ЕОТ, встановлення осіб, які її використовували, а також доказування безпосередньо участі осіб у вчиненні цього злочину.

Саме тому метою слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях відкритих за частиною 3 статті 190 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є створення необхідного якісного і кількісного масиву вихідного доказового матеріалу, аналіз якого

дозволяє слідчому уявити всі можливі варіанти події чи системи подій та, спланувавши найкращим чином свою роботу, з використанням допомоги оперативних підрозділів Національної поліції, довести істину у справі в повному обсязі передбаченого кримінальним процесуальним законодавством предмета доказування.

Аналіз слідчої практики досудового розслідування злочинів, передбачених частиною 3 статті 190 КК України, засвідчив про наявність окремих проблем організаційного та тактичного значення щодо збирання доказової інформації при цьому типові матеріальні сліди злочину та ймовірні місця їх знаходження як елемент криміналістичної характеристики, тісно пов'язані зі способами їх вчинення і приховування. Алгоритм процесуальних дій, як правило, виглядає наступним чином:

1) Реєстрація заяви чи повідомлення про факт вчинення шахрайств з використанням ЕОТ, внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, відкриття кримінального провадження, початок досудового розслідування та направлення письмового повідомлення про це прокурору.

2) Допит заявника та вивчення даних про способи вчинення шахрайських дій з використанням ЕОТ.

3) Складання протоколу огляду Інтернет-ресурсу (вебсайту) з одночасним використанням технічних засобів (відеофіксація) з метою фіксації фактів використання ЕОТ з метою вчинення шахрайства.

4). Здійснюються процесуальні дії, направлені на встановлення IP-адреси Інтернет-ресурсу (веб-сайту) та доменних імен Інтернет-ресурсу (веб-сайту) з якого здійснювалось вчинення шахрайських дій. З цією метою направляються *запити до Інтернет-провайдерів* з метою отримання інформації про: дату створення та власників Інтернет-ресурсу (вебсайту), осіб, які здійснюють його хостинг, супровід та адміністрування, адресу місцезнаходження комп'ютерної техніки (комп'ютера, серверу), з якої здійснюється розповсюдження медійного контенту.

5) Допит в якості свідків осіб із числа провайдерів, власників Інтернет-ресурсу (вебсайту), інших осіб, які причетні до хостингу, супроводу та адміністрування Інтернет-ресурсу (вебсайту), який використовувався з метою вчинення шахрайства.

6) Допит інших свідків (за наявністю) про факти шахрайства з використанням ЕОТ та обставини, що сприяли вчиненню такого злочину.

7) Звернення до слідчого судді з метою отримання ухвали про надання тимчасового доступу до документів – отримання інформації про рух коштів по банківських рахунках, на які потерпілий переводив кошті під час вчинення шахрайства.

8) Звернення до слідчого судді з метою отримання ухвали про надання тимчасового доступу до комп'ютерної техніки та *документів, які могли бути використанні з метою вчинення шахрайських дій, а також проведення безпосереднього* тимчасового доступу до такої комп'ютерної техніки (серверів) з можливим вилучення їх та інших носії інформації.

9) Огляд вилучених предметів і документів, їх вивчення з метою виявлення фактів, що засвідчують їх використання з протиправною метою.

10) Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні шахрайства з використанням ЕОТ та повідомлення їй про підозру.

11) Допит підозрюваної особи, під час якого встановлюються обставини вчинення шахрайства з використанням ЕОТ, а також мотиви і мету вчинення злочину тощо.

12) обшук місця (приміщення), за місцем проживання осіб, які можуть бути причетні до вчинення шахрайства з використанням ЕОТ.

13) призначення і проведення судових експертиз;

14) Звернення до слідчого судді з метою отримання ухвали про надання тимчасового доступу до фінансових документів затриманої особи та арешту коштів на рахунках.

15) вивчення та використання експертних висновків під час здійснення слідчих (розшукових) дій.

16) Здійснення інших слідчих (розшукових) дій в залежності від слідчої ситуації, яка склалася, та наявних слідчих версій.

Важинський Володимир Михайлович,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидат юридичних наук,

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНВЕСТУВАННЯ

Дослідженню проблем розслідування різних видів економічних злочинів присвячена значна кількість робіт вітчизняних вчених у сфері ОРД, кримінального процесу та криміналістики [1, с. 43]. Як відомо у кризові періоди злочинність інтенсифікується. Тому ми очікуємо, що в сфері діяльності інституційних інвесторів також активізується злочинність, яка буде проявлятись в тому, що окремі інституційні інвестори будуть ставити приватний інтерес збереження свого бізнесу вище за інтереси індивідуальних інвесторів. Наприклад, остання хвиля світової економічної кризи показала, що багато учасників ринку, у тому числі загальносвітового, включаючи і тих, хто дорожив діловою репутацією і нещодавно належав до числа найбільш респектабельних, виявляють готовність використовувати субкримінальні або навіть кримінальні практики [2, с. 154]. Зокрема, якщо спостерігається розрив між офіційними даними про стан економіки та способом життя населення, тобто розрив між заявленими доходами та фактичними витратами. Таким чином, чим успішніша галузь, тим гірші її фінансові показники, що в черговий раз свідчить про високу концентрацію тіньової економіки та її складових [3, с. 121].

Криміналістична класифікація надається вченими за різними криміналістичними ознаками [4-7].

Зокрема, як зазначає Г. М Чернишов, в сучасних умовах розвиток будівництва неможливий без використання інвестицій. Будівництво характеризується значним рівнем тінізації. В будівельній сфері окрім фінансового шахрайства мають місце прояви розкрадання державної власності, корупції, ухилення від сплати податків, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом тощо. Правопорушення в будівництві відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу – від виділення органами влади земельних ділянок під забудову до здачі об’єктів в експлуатацію [8, с. 8].

А. П. Запотоцький досліджуючи злочини у сфері будівництва запропонував наступну їх класифікацію: 1) залежно від родового

об’єкта: злочини проти власності; злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг; злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян, злочини проти журналістів; проти безпеки виробництва; злочини у сфері господарської діяльності тощо; 2) залежно від способів і технологій: розкрадання, які вчиняють службові особи; злочини у сфері фінансування будівництва; злочини, пов’язані з порушеннями правил безпеки під час виконання будівельних робіт; службові зловживання під час підготовки, підписання чи одержання дозвільних документів, поєднані з одержанням неправомірної вигоди; 3) за етапами будівництва: злочини, що передують початку проведення будівельних робіт; злочини, що вчиняються під час будівництва; злочини, пов’язані із завершенням будівництва та здачею об’єктів в експлуатацію [9, с. 39].

В сфері діяльності інституційного інвестора можуть вчинятися кримінальні правопорушення іншими особами, які спрямовані проти інституційного інвестора (зовнішніми: клієнти, агенти, інші пов’язані суб’єкти господарювання, які можуть бути у змові з працівниками інституційного інвестора або без) та внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняються працівниками інституційного інвестора. Всі ці правопорушення спрямовані на заволодіння активами інституційного інвестора, які йому довірені громадянами-інвесторами. Такі дії часто супроводжуються службовими злочинами, як службове підроблення, службові зловживання, отримання чи передача неправомірної вигоди [10, с. 188].

Тому пропонуємо таку криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень у сфері діяльності інституційного інвестора: 1) за етапами здійснення інвестиційної діяльності: кримінальні правопорушення у сфері залучення коштів індивідуальних інвесторів і кримінальні правопорушення у сфері інвестування коштів індивідуальних інвесторів; 2) за особою злочинця [11, с. 5]: внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняються самим інституційним інвестором (його службовими особами чи іншими працівниками); зовнішні кримінальні правопорушення, які вчиняються щодо інституційного інвестора іншими особами (контрагентами, клієнтами інституційного інвестора, представниками державних органів тощо); 3) за сферою діяльності інституційного інвестора: правопорушення у сфері банківської діяльності; правопорушення у сфері страхування; правопорушення у сфері будівництва; правопорушення у сфері обігу цінних паперів та фондового ринку.

Список використаних джерел:

1. *Розслідування окремих видів злочинів* : навчальний посібник / колектив авторів; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2015. 536 с.

2. *Протидія економічній злочинності* / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків, 2004. 568 с.

3. Користін О. Є., Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. *Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності* : навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ, 2009. 272 с.

4. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2010. С. 337–344.

5. Тіщенко В. В. *Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів* : монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

6. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

7. *Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики*: монографія / кол. авт. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.

8. Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : автореферат… канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса. 2016. 20 с.

9. Запотоцький А.П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1 (11). 2016. С. 32–43. С. 39-40.

10. *Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні*: монографія / за ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького та С. С. Чернявського. К.: НАВС, 2017. 250 с.

11. Топорецька З. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. №16 (3). С. 1-6.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 20 грудня 2019 року)

Відповідальні упорядники: *А. С. Пашиєва, В. В. Корольчук*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 18.11.2019. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 21,0. Ум. друк. арк. 19,53.
Тираж 25 прим.